

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

KAYNAKLIK AÇISINDAN SİYER TEFSİR İLİŞKİSİ

**Hazırlayan
Sibel SAVAŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN**

Yüksek Lisans Tezi

**Eylül 2020
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**KAYNAKLIK AÇISINDAN SİYER TEFSİR İLİŞKİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Sibel SAVAŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN**

**Eylül 2020
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı- Soyadı: Sibel SAVAŞ

İmza:

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: KAYNAKLIK AÇISINDAN SİYER TEFSİR İLİŞKİSİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin/...../2020 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../2020

Adı Soyadı : Sibel SAVAŞ
Öğrenci No : 4030430009
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

Öğrenci Adı/İmza
Sibel SAVAŞ

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“KAYNAKLIK AÇISINDAN SİYER TEFSİR İLİŞKİSİ” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Sibel SAVAS

Danışman

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

İslam Tarihi ve Sanatları Dalı Başkanı

Prof. Dr. Sebahattin SAMUR

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN danışmanlığında **Sibel SAVAŞ** tarafından hazırlanan **“Kaynaklık Açısından Siyer Tefsir İlişkisi”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **İslam Tarihi ve Sanatları** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../2020

JÜRİ:

imza

Danışman: Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Siyer, terim olarak “Hz. Peygamber (s.)’in hayatını anlatan kitaplara” verilen isimdir. Siyer sıradan bir biyografi kitabı değildir. Peygamber hayatını konu edindiği için yaşanmışlık yönüyle Hz. Muhammed (s.)’e; örnek olma yönüyle de Müslümanlara ait bir hayatın kitabı ve ilmidir. Siyere kılavuzluk eden Kur’an, Hz. Peygamber (s.)’in yaşadığı dönemi anlamamızda bize bir yol göstericidir. Aynı zamanda siyeri bilmeden de Kur’an anlaşılamaz. Yani Kur’an’ın doğru anlaşılabilmesi için siyeri Kur’an rehberliğinde; Kur’an’ı da siyer rehberliğinde okumak gerekir. Hz. Muhammed (s.)’in hayatını ve örnek ahlakını bütün insanlığa aktarmaya büyük ihtiyaç vardır. Zira onun hayatını ve kişiliğini bilmeden dinimizi yaşamak, tanıtmak ve Hz. Muhammed (s.)’i örnek almak mümkün değildir. Şüphesiz bize Hz. Peygamber (s.)’i en güzel şekilde Kur’an-ı Kerim tanıtmıştır.

Siyeri dikkatli okumanın ehemmiyeti Hz. Peygamber (s.)’e dair bilgimizin ve dini haberlerin bize rivayet şeklinde ulaşmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla her bir rivayetin ciddi bir şekilde gözden geçirilmesi ve tahkik edilmesi gerekir. Bu ise rivayetin muhtevası ve Kur’an’la uyumu incelenerek yapılmalıdır. Muhteva analizinde de en büyük kriter Kur’an olmalıdır. Zira bu şekilde yapılmazsa Hz. Peygamber (s.) ve sahabe devrinden uzaklaştıkça ortaya çıkan uydurma ve zayıf rivayetler zamanla Hz. Peygamber (s.) hakkında yanlış birer kaynak olabilecektir. İşte bu düşünce ile Hz. Peygamber (s.)’in yaşamındaki onun farklı tanınmasına yol açacak, örnekliğini ortadan kaldıracak rivayetleri Kur’an rehberliğinde okumaya çalıştık.

Siyer kitaplarında aktarılan Hz. Peygamber (s.)’le ilgili rivayetlerin pek çoğunun tefsir kitaplarında da yer aldığı görülmektedir. Biz de bu sebeple müfessirlerin ve müverrihlerin tercih ettikleri rivayetleri ele alarak ayet-tefsir-siyer uyumuna dikkat çekmeye çalışacağız. Temel siyer kaynaklarında Hz. Peygamber (s.)’in hayatını anlatan bazı rivayetler Kur’an beyanlarıyla uyum içerisindeyken bazı rivayetler Kur’an ile çelişmektedir. Bu çelişkili rivayetlerin Tefsir kaynaklarında da aktarıldığını görmekteyiz.

Çalışmamızda İbn İshak, İbn Sa’d gibi ilk İslam Tarihi kaynaklarından başlayarak günümüze kadar gelen Taberî, İbn Kesîr, İbnü’l-Esir, Mevlânâ Şiblî, Muhammed

Hamidullah gibi son dönem tarihçilerimizin naklettiği ayetlerle çelişkili olan rivayetleri İbn Abbas, Mukatil bin Süleyman, Taberî, İbn Kesîr, Fahreddin Râzi ve İzzet Derveze'nin tefsir rivayetleriyle karşılaştırmayı hedeflemekteyiz. Ayrıca zaman zaman Montgomery Watt, Emile Dermenghem, Bernard Lewis, Carra de Vaux, August Bebel, gibi batılı araştırmacıların görüşlerine de yer vererek Batılı araştırmacıların Hz. Peygamber (s.) ve İslamiyet tasavvurlarını göstermeyi hedeflemekteyiz.

Çalışmanın birinci bölümünde çalışmamızla ilgili temel kavramlar, siyer, tefsir müelliflerinin kısa biyografileri ve eserlerine yer verilecektir. İkinci bölümde siyer ve tefsir kaynaklarında geçen rivayetler verilecektir. İlk olarak konuyla ilgili Kur'an-ı Kerîm ayetleri verilecek, daha sonra konuyla ilgili rivayetler isnadlar verilmeden hem tefsir kaynaklarından hem de siyer kaynaklarından aktarılacaktır. Rivayetlerle ilgili her konunun sonunda değerlendirmeler yapılacak, değerlendirme kısmında tefsir ve siyer rivayetleri metin yönüyle karşılaştırılarak ifadelerdeki farklılıklar verilecektir. Ayrıca değerlendirme kısmında bu rivayetlerin Kur'an ayetleriyle çeliştiği yerlere dikkat çekilecektir. Sonuç kısmında ise bu konudaki görüşümüz belirtilecektir.

Tezimizin kapsamı Hz. Peygamber (s.)'in nübüvvet öncesi hayatından başlayarak, Hz. Peygamber (s.)'in göğsünün yarılması, Rahip Bahira olayı, Hz. Peygamber (s.) hakkında söylenen mecnunluk iddiası, vahyin gizliliği, garanik olayı ve Hz. Peygamber'in Zeynep bt. Cahş ile yaptığı evliliği konu alan rivayetlerle sınırlıdır. Bu olaylar kronolojik sıraya göre verilecektir.

Siyer rivayetlerini dikkatli okumanın gerekliliğini bu tür araştırmaları kendisi de gerçekleştirmek suretiyle ortaya koyan saygı değer hocam Şefaettin SEVERCAN'a tezin konusunun belirlenmesinden mevcut hâle gelinceye kadarki süreçte sağladığı tüm katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Sebahattin SAMUR, Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Kübra YILMAZ'a da teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte bana destek olan aileme de desteklerinden ve sabırlarından dolayı teşekkür ederim.

Sibel SAVAŞ

Kayseri, Ağustos 2020

KAYNAKLIK AÇISINDAN SİYER TEFSİR İLİŞKİSİ

Sibel SAVAŞ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2020

Danışman: Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

ÖZET

Siyer ve tefsir kaynaklarında geçen rivayetlerle Kur'an ayetleri karşılaştırıldığında; ayetlerle bazı rivayetler uyum gösterirken bazı rivayetlerde çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Kur'an ayetleriyle uyum göstermeyen rivayetleri nasıl okumamız gerektiği; aktarımın nasıl olması gerektiği sıkıntılı bir durum oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm, İslam Tarihi'nin ilk kaynağını teşkil eder. Kur'an, siyeri anlamamız için en önemli kaynaktır. Aynı şekilde siyeri bilmeden de Kur'an tam manasıyla anlaşılamaz. Yani Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için siyeri Kur'an rehberliğinde; Kur'an'ı da siyer rehberliğinde okumak gerekir.

Biz çalışmamızda Kur'an ayetleri ışığında tefsir ve siyer kaynaklarında verilen rivayetleri karşılaştırarak bir analiz yapmaya çalışacağız.

Çalışmamızda rivayetleri siyer kaynaklarından ve tefsir kaynaklarından aktardıktan sonra, bu rivayetleri Kur'an beyanlarıyla karşılaştırarak çelişkili veya uyumlu bulduğumuz yerleri değerlendirme ve sonuç kısmında ifade ettik.

Çalışmamızda ilk dönemden başlayarak günümüze yakın zamana kadar gelmiş belirli siyer ve tefsir kaynaklarından rivayetler aktardık.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmamızın kapsamına giren müelliflerin hayatları ve eserleri kısaca tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise seçtiğimiz rivayetler, siyer ve tefsir kaynaklarından kronolojik olarak aktarılmış; her konunun sonunda genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca her rivayetin anlatımında siyer ve tefsir kaynakları da yaşadıkları döneme göre kronolojik olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Siyer, Rivayet, Kur'an.

THE RELATIONSHIP BETWEEN SIRA AND TAFSIR IN TERMS OF SOURCE

Sibel SAVAŞ

Erciyes University, Institute of Social Sciences
M.Sc. Thesis, September 2020
Supervisor: Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

ABSTRACT

When comparing the narrations mentioned in the sources of sira and tafsir with the verses of the Qur'an; while some narrations are in compatible with verses, conflicts emerge in some narrations. It creates a problematic situation that how we should read the narrations which are incompatible with the verses of the Qur'an and how the citation should be made.

Quran constitutes the first source of the History of Islam. It is the most important source for us to understand the Sira. Similarly, the Qur'an cannot be completely understood without knowing the Sira. In other words, in order to understand the Qur'an correctly, it is necessary to read the sira under the guidance of the Quran and the Quran under the guidance of the sira.

In our study, we will try to perform an analysis by comparing the narrations given in tafsir and sira sources in the light of the Qur'anic verses.

In our study, we mentioned the points which we found contradictory or compatible in the evaluation and conclusion part by comparing these narrations with the statements of the Qur'an, after citing the narrations from the sources of sira and tafsir.

In our study, we cited narrations from certain sources of sira and tafsir, which began in the first period and came until today.

Our study consists of two parts. In the first part, the lives and works of the authors included within the scope of our study, are briefly introduced. And in the second part, the narrations that we chose were cited chronologically from the sources of sira and tafsir and a general evaluation has been carried out at the end of each subject. Also, the sources of sira and tafsir are also given chronologically according to the period they lived in the explanation of each narration.

Keywords: Tafsir, Sira, Narration, Quran.

İÇİNDEKİLER

KAYNAKLIK AÇISINDAN SİYER TEFSİR İLİŞKİSİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
İNTİHAL FORMU	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
KABUL ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR VE İSLAM TARİHİ KAYNAKLARI

1. SİYER VE TEFSİR İLMİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR	5
1.1. Siyer	5
1.2. Megâzî.....	6
1.3. Tefsir	7
2. SİYER VE TEFSİR ALANINDA KONUMUZA IŞIK TUTACAK ÂLİMLER	7
2.1. Abdullah b. Abbas (ö. 68/687).....	8
2.2. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767)	12
2.3. İbn İshak (ö. 151/768).....	15
2.4. İbn Sa'd (ö. 230/845)	22
2.5. Taberî (ö. 310/923)	26
2.6. Fahreddin Râzî (ö. 606/1210)	29
2.7. İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233)	35
2.8. İbn Kesîr (ö. 774/1373).....	38
2.9. Mevlânâ Şiblî (ö. 1914).....	42
2.10. İzzet Derveze (ö. 1984).....	44

İKİNCİ BÖLÜM

SİYER VE TEFSİR RİVAYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması (Şakk-ı Sadr).....	51
2.1.1. Tefsir Kaynakları	52
2.1.2. Siyer Kaynakları.....	56
2.2. Rahip Bahira Kıssası	72
2.2.1. Tefsir Kaynakları	73
2.2.2. Siyer Kaynakları.....	85
2.3. Mecnunluk İddiası.....	97
2.3.1. Tefsir Kaynakları	101
2.3.2. Siyer Kaynakları.....	115
2.4. Tebliğin Gizliliği.....	134
2.4.1. Tefsir Kaynakları	136
2.4.2. Siyer Kaynakları.....	143
2.5. Garanik Olayı.....	155
2.5.1. Tefsir Kaynakları	158
2.5.2. Siyer Kaynakları.....	176
2.6. Ay'ın Yarılması (Şakk-ı Kamer).....	194
2.6.1. Tefsir Kaynakları	195
2.6.2. Siyer Kaynakları.....	205
2.7. Hz. Peygamber ve Zeyneb bt. Cahş'ın Evliliği.....	213
2.7.1. Tefsir Kaynakları	217
2.7.2. Siyer Kaynakları.....	228
SONUÇ.....	238
KAYNAKÇA	242
ÖZ GEÇMİŞ.....	252

KISALTMALAR

(a.s.)	: Aleyhisselam
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn/bin (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti (kızı)
c.	: Cilt
(c.c.)	: Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	: Doktor
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
M.	: Miladî
MÜ	: Marmara Üniversitesi
ö.	: Ölüm Tarihi
(r.a.)	: Radiyallahu Anh
(r.anha)	: Radiyallahu Anha
s.	: Sayfa
(s.)	: Selam Üzerine Olsun
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Thk.	: Tahkik Eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ts.	: Tarihsiz
vb	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
vs	: Ve saire

GİRİŞ

İslam'ı kabul etmeden önce göçebe olarak yaşayan Arapların yanı sıra yerleşik hayat düzenini benimsemiş Araplar da vardı fakat yazı kültürleri çevredeki diğer millet ve medeniyetlere göre daha gerideydi. Bu durum Arapların sözlü geleneği tercih etmelerine ve kullanmalarına sebep olmuştur.¹ Arapların atalarının kahramanlıklarını, savaşlarını, savaşta maharetlerini efsanevî bir üslupla ve şiirlerle anlattıkları “Eyyamü'l-Arap” adını verdikleri sözlü bir kültürleri vardı. Bu kıssalar nesilden nesile sözlü olarak aktarılmaktaydı. Ayrıca Arapların tarih telakkilerinde soy bilgisi de ayrı bir öneme sahipti.² Arapların tarih anlayışı genel olarak bu sözlü kültürlerden oluşmaktaydı.

Hiz. Peygamber (s.)'in vahyi yazı ile kayıt altına aldırması ve İslam'ın okumaya önem vermesi Müslümanlar arasında okuma ve yazmanın öğrenilmesinde, yaygınlaşmasında, sözlü kültürle birlikte yazılı kültürün de gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.³ Sahabilerin Hiz. Peygamber (s.)'in hayatını bilme ve onunla ilgili şeyleri öğrenme; sözlü ve yazılı olarak onunla ilgili bilgileri toplama arzusuyla İslam Tarihi'nin teşekkülü, Hiz. Peygamber henüz hayattayken başlamıştır.⁴ Sahabe-i Kirâmın, Hiz. Peygamber (s.)'e hayatına dair merak ettiği soruları sorması ve O'nun da bu sorulara verdiği cevaplar ilk siyer haberlerini oluşturmaktadır.⁵ Abdullah b. Abbas'ın, Hiz. Peygamber'in bir hadisinin doğruluğunu öğrenmek için sahabilerin kapısının önünde beklediğini ifade etmesi Hiz. Peygamber (s.)'i tanıma arzusunun bir örneğidir.⁶

¹ Şaban Öz, “İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri” Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 27.

² Öz, 28.

³ Adem Apak, Adnan Demircan, Mehmet Azimli vd., *İslam Tarihi Kaynakları*, Mana Yayınları, İstanbul 2019, s. 11.

⁴ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1991, s. 8.

⁵ Öz, s. 29.

⁶ İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas* (Der. Muhammed Firuzâbâdi, Çev. Cevher Caduk), İlk Harf Yayınları, İstanbul 2016, c. 1, Giriş, s. 16; İsmail Lütfü Çakan ve Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”,

Kur'an'ın Rasûlullah (s.)'a itaat etmeyi emreden ayetleri, Müslümanların Hz. Peygamber (s.)'i örnek insan olarak bir sonraki nesle aktarma arzusu, hukukî birtakım sorunlara çözüm bulma ihtiyacı Müslümanları siyer haberlerini araştırmaya teşvik etmiştir.⁷ Kur'an-ı Kerîm'in indiriliş sürecine baktığımızda peyderpey ve dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde indiği görülmektedir. Kur'an ayetlerinin temel prensibi tevhiddir. Bununla birlikte Kur'an insanları ilgilendiren hemen her konuda rehberlik etmekte; indiği döneme dair birçok tarihi bilgiyi de ihtiva etmektedir. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde Kur'an, Hz. Peygamber dönemine kaynaklık etmektedir.

A) Araştırmanın Konusu ve Önemi

Biz bu araştırmada Hz. Peygamber (s.)'in hayatını konu alan kaynaklarda ve tefsirlerde anlatılan rivayetleri inceleyeceğiz. Bu rivayetler yaygın olarak nakledildiği için yerleşik rivayetler şeklinde kabul görmüş rivayetlerdir. Rivayetlere baktığımızda bazı rivayetlerin Kur'an beyanlarıyla uyum sağladığı, bazı rivayetlerin ise uyum içinde olmadığını görmekteyiz. Bütün rivayetleri ele almak çalışmamızın kapsamını aşacağı için sadece Kur'an beyanlarıyla çelişkili bulduğumuz rivayetler bizim konumuzu oluşturmaktadır.

Bizi bu çalışmayı yapmaya sevk eden etken ise Kur'an beyanlarıyla çelişkili rivayetler temel İslam Tarihi ve tefsir kaynaklarında nakledildiği için bazı müsteşrikler ve dine zarar vermek isteyen kişiler bu rivayetleri referans göstererek Hz. Peygamber (s.)'in değerli konumuna zarar verme malzemesi olarak kullanabilmektedir. Diğer taraftan bu rivayetler Hz. Peygamber (s.)'i Kur'an'ın anlattığı Hz. Muhammed tasavvurundan uzaklaştırarak, adeta mitolojik bir kimliğe bürüne malzemesi olarak kullanılabilen ve Hz. Peygamber (s.)'in örnek olma durumunu ortadan kaldırmaktadır. Tabii ki Hz. Peygamber (s.), sıradan bir insan değildir, peygamberdir ve Allah (c.c.) tarafından seçilmiştir. Toplumların, kültürlerin ve dinlerin tarihi kendi kaynaklarına müracaat edilmeden yazılamaz.⁸ Ne var ki bazen insanlar, sevdiklerini anlatırken tanıma ve tanıtmada aşırılığa kaçarlardı. Bunun akabinde bu anlatımlar yıllar geçtikçe gerçeklerden

DİA, İstanbul 1988, c.1, s. 76-79; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, c. 1, s. 245.

⁷ Öz, s. 29-30.

⁸ Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal İnanc, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Eylül-Aralık 2007, c. 4, sayı 3, s. 147.

uzak, abartılı, âdeta mitolojiye dönüşmüş anlatımlara dönüşür.⁹ Bu durum Hz. Peygamber (s.)’i ve hayatını anlama ve sonraki nesillere anlatmada Kur’anî bakıştan uzaklaşmamıza neden olur.¹⁰

Sevgiden ve Hz. Peygamber (s.)’e özleminden kaynaklanan abartılı, Kur’an’dan uzak anlatımların batılı müsteşrikler tarafından farklı gayelerle farklı bir yapıya büründürülmesi büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin rivayetlere göre Rahip Bahira’nın Hz. Muhammed (s.)’in gelecek Peygamber olduğunu söylemesi ve Yahudilerin O’na zarar verebileceğini belirtmesi, Bahira’yı gelecekte haber veren, ilmi geniş bir âlim olarak göstermiş, bu rivayetlere dayanan bazı batılı yazarların Hz. Muhammed (s.)’in getirdiği mesajları Bahira’ dan aldığını iddia edecek kadar ileri gitmelerine sebebiyet vermiştir. Yine Hz. Peygamber (s.)’in Zeyneb bt. Cahş’la evliliği ile ilgili rivayetleri bazı art niyetli kişiler Hz. Peygamber (s.)’in değerli konumuna zarar verme malzemesi olarak kullanmışlardır.

B) Araştırmanın Amacı

Hz. Peygamber (s.)’in doğru tanıtılması büyük bir ihtiyaçtır. Biz de bu gayeyle yola çıkarak Kur’an ile çelişkili bulduğumuz rivayetleri ve niye çelişkili bulduğumuzu da belirterek ortaya koyduk. Çalışmamızın amacı, Kur’an beyanlarını esas ve merkeze alarak Hz. Peygamber (s.)’i ve vahyin geldiği ortamı anlamak, İslam Tarihini Kur’an rehberliğinde okumaya çalışmaktır. Çalışmamızın iddiası ise Siyer kaynaklarında anlatılan rivayetlerin çoğu tefsir kaynaklarında da nakledilmektedir. Nakledilen bu rivayetlerin bir kısmı Kur’an beyanlarıyla çelişmektedir.

C) Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda Hz. Peygamber (s.)’in hayatını, bu konuda anlatıla gelen rivayetleri Kur’an sentezinden geçirerek, tahliller yaparak vermeye çalıştık. Bunu yaparken de isnadları vermeden müfessirlerin ve müverrihlerin naklettiği rivayetleri karşılaştırma yaparak nasıl aktardıklarına, rivayetlerin benzer ve farklı yerlerine, bu rivayetlerin Kur’an ayetleriyle uyuşan ve çelişen ifadelerine elimizden geldiğince değinmeye çalıştık. Zaman zaman aynı müellifin tefsir ve siyer kaynaklarında birbirleriyle çelişen ifadeleri varsa onları da karşılaştırarak verdik. Bu süreçte müfessirlerin verdikleri

⁹ Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber’in Risalet Öncesi Hayatına Farklı bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2. Baskı, Ankara 2003, s. 33.

¹⁰ Özdemir, s. 140.

ölçüde ayetlerin iniş sebeplerine de yer verdik. Rivayetleri verirken kronolojik olarak verdik.

Araştırma yapacağımız kaynakların genişliğinden dolayı rivayet aktaracağımız kaynakları sınırlandırdık. Bu müellifleri seçerken de günümüze ulaşan ilk dönem, orta dönem ve çağdaş tefsir kaynaklarından, dirayetin yanında rivayet tefsiri de yapan müfessirlerden seçmeye özen gösterdik. İbn Abbas'ın tefsiri ilk tefsir olması yönüyle, Mukatil b. Süleyman'ın tefsiri ise elimize ulaşan ilk müstakil tefsir olması yönüyle tercihimiz olmuştur. Fahreddin Râzî'nin dirayet müfessiri olmasına rağmen Taberî'den sonra tefsirde bir dönüm noktası olması çalışmamızda tercih etme sebebimizdir. Siyer kaynakları olarak da yine günümüze ulaşan ilk, orta ve çağdaş siyer kaynaklarından seçmeye özen gösterdik. İbn İshak'ın eserini, Hz. Peygamber (s.)'in hayatını ilk olarak tam, sistemli ve derli toplu ele alan eser olduğu için tercih ettik. İbn Sa'd ile birlikte klasik nakilcilik döneminin bitip karşılaştırmalı nakilcilik döneminin başlaması İbn Sa'd'ı tercih sebebimizdir. Özellikle Taberî, İbn Kesîr ve İzzet Derveze'yi hem tarihçi hem de tefsirci kimliğinden dolayı tercih ettik. İbnü'l-Esîr'i tarih alanındaki büyük şöhreti sebebiyle, Mevlânâ Şiblî'yi de geleneksel tarih anlayışıyla modern tarih anlayışını birleştiren bir tarihçi olması yönüyle tercih ettik.

Araştırmamızda, günümüze kadar ulaşmış en eski siyer kaynakları olan İbn İshak'ın *Siyer-i İbn İshak*'ı, İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı istifade ettiğimiz ana kaynaklardandır. Tefsir kaynaklarından ise, günümüze ulaşmış en eski kaynaklardan olan İbn Abbas'ın *Tefsîr-i İbn Abbas*'ı ve Mukatil b. Süleyman'ın *Tefsîr-i Kebîr*'i yararlandığımız kaynakların başında gelmektedir. Orta dönem müellifleri olarak ifade edebileceğimiz siyer kaynaklarından Taberî'nin *Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*'u, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'i, İbn Kesîr'in, *el-Bidaye*'si faydalandığımız diğer kaynaklardandır. Orta dönem müelliflerinden tefsir kaynağı olarak ise Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ı, Râzî'nin *Tefsîru'l-Kebîr*'i, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i yararlandığımız kaynaklardandır. Siyer kaynaklarından Mevlânâ Şiblî'nin *Asr-ı Saadet*'i ve tefsir kaynaklarından İzzet Derveze'nin *et-Tefsiru'l-Hadis*'i de yararlandığımız çağdaş âlimlerin eserleri arasındadır. Bunların yanında İbn Hişam'ın *Sîret-i İbn Hişam*'ı ve Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* zaman zaman istifade ettiğimiz eserlerdendir. Bunlara ilave olarak matbu kitap, ansiklopedi, sözlük ve makaleler de yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR VE İSLAM TARİHİ KAYNAKLARI

1. SİYER VE TEFSİR İLMİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Tezimizin konusu olan “Kaynaklık Açısından Siyer Tefsir İlişkisi” ifadesinde yer alan terimlerin daha iyi anlaşılması için siyer, megâzî ve tefsir sözcüklerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

1.1. Siyer

Siyer kelimesi, sözlükte, gitmek, yol, tutum, âdet, idare, hareket, yürüme, ahlak, yaşantı, tavır, durum, ister doğuştan ister sonradan elde edilmiş insanın veya başka bir şeyin üzerinde oldukları hal, bir kimsenin ahlakı ve hayat hikâyesi anlamlarına gelir. Bu kelime, “s-y-r” kökünden “sîre” sözcüğünün çoğuludur.¹¹ Siyer kelimesi, ıstılahta ise Hz. Muhammed (s.)’in hayatını esas alarak onun hayatını inceleyen, hayatına dair nakiller yapan, kendine özgü metodlar kullanan bir ilim ve disiplindir.¹² Ayrıca siyer, “Resûlullah’ın doğumundan vefatına kadar hayatı hakkında yazılmış biyografik kitaplara denir.” şeklinde de tarif edilmiştir.¹³

Sîret kelimesi, ıstilahî olarak ilk kez Hz. Peygamber (s.)’in hayat hikâyesi için kullanılmıştır. Bu ilimle uğraşanlara, bu alanda eser verenlere de “ashabu’s-siyer” denilmiştir.¹⁴ Siyer, zamanla, yalnızca Hz. Peygamber’in hayatı için kullanılan bir terim

¹¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim el-İfrîkî el-Mısırî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1968, c. 4, s. 389; Rağîb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Istılahları Sözlüğü* (Çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, İstanbul 2006, c. 1, s. 616-617; Adem Apak, Adnan Demircan, Mehmet Azimli vd., *İslam Tarihi Kaynakları* (Ed. Adnan Demircan), s. 12; Öz, s. 23; Kasım Şulul, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran 2008, sayı 19, s. 51; Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, İstanbul 2009, c. 37, s. 324-326.

¹² Öz, s.23; Özdemir, s. 129,

¹³ Şulul, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 51

¹⁴ Öz; s. 24, Özdemir, s. 130.

haline gelmiş; sîret kelimesi ise, *Sîretü'l-Hüseyn*, *Sîretü Ömer b. Abdülazîz* gibi eser isimlerinde görüldüğü üzere başka kişilerin hayatlarını anlatan eserlerin isimlerinde de kullanılmıştır.¹⁵

1.2. Megâzî

Megâzî kelimesi, sözlükte, savaş yapılan yer, savaş, savaş hikâyeleri ve destanları anlamına gelmektedir. Megâzî, “mağzâ” ve “mağzât” kelimelerinin çoğuludur.¹⁶ Megâzî kelimesi “gazâ” fiilinden gazve yapılan yer olarak ism-i mekân anlamında kullanılabileceği gibi, mastar anlamında da kullanılabilir.¹⁷ Megâzî kelimesi, ıstılahta ise; Hz. Peygamber (s.)’in savaşlarını konu edinen ilim anlamına gelir. Bu alanda yazılmış eserlere verilen isim olarak da kullanılmıştır.¹⁸

Siyer ve megâzî arasındaki ilişkiyi, İsmail Hakkı İzmirli, “Siyer, ensab-ı şerife’den başlar, Mekke, Medine olaylarını ihtiva eder, Megâzî ise Peygamber’in büyük gazvelerinden bahseder. Mekke olaylarını ihtiva etmez. Siyer daha umûmî, megâzî ise daha hususidir.” diyerek açıklamıştır.¹⁹

Şaban Öz, siyer ve megâzî kelimelerinin başlangıçta birbirlerinin yerlerine kullanıldığını, ancak zamanla anlamda daralma olduğundan megâzînin sadece Hz. Peygamber (s.)’in savaşlarına münhasır kullanıldığını tespit eder. İlk megâzî telif eden kişi olabileceği ifade edilen²⁰ Musa b. Ukbe’nin (ö. 141/758) *el-Megâzî*’sinde verdiği haberlere bakıldığında onun sadece Hz. Peygamber (s.)’in savaşlarını anlatmadığı; Hz. Peygamber (s.)’in bütün hayatından haberler verdiği görülmektedir.²¹

¹⁵ Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, s. 324-326.

¹⁶ Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, s. 324-326; Öz, s. 23, Apak, Demircan, Azimli vd., *İslam Tarihi Kaynakları*, s. 13; Şulul, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 46.

¹⁷ Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, s. 324-326, Apak, Demircan, Azimli vd., *İslam Tarihi Kaynakları*, s. 13, Şulul, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 46.

¹⁸ Öz s. 23; Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, s. 324-326; Şulul, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 46.

¹⁹ Öz, 23.

²⁰ Öz, s. 246.

²¹ Öz, s.254.

1.3. Tefsir

Tefsir kelimesi “f-s-r” fiilinin tef’îl babından mastarıdır. “Fesr” sözcüğü doktorun teşhis için baktığı numune demektir.²² “Fesr” sözcüğü, sözlükte beyan etmek, keşfetmek, açıklamak, üstü kapalı bir şeyi açmak, ortaya çıkarmak, aydınlatmak, makul olan anlamı ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. “Tefsir” kelimesi bu kalıpta kullanıldığında çokluk ifade ettiği için “fesr” kelimesinin daha kuvvetli şeklidir ki, iyice açmak, açıklığa çıkarmak anlamlarına gelir.²³ Tefsir kelimesinin taklib yoluyla “sefera” kökünden türemiş olduğu da ifade edilir. “Sefir” sözcüğü farklı anlamlara gelse de kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak, doktorun idrar tahlilinde hastalığı keşfetmede kullandığı cam tüp gibi anlamlarda kullanılır.²⁴ Tefsir kelimesinin “tefsira” kelimesinden türediği de ifade edilir. Bu kelime de hastalığa teşhis koymak için bakılan numune demektir.²⁵

Tefsir, ıstılahta ise, insan gücü ve Arapça dil bilgisinin imkân verdiği ölçüde Kur’an ayetlerinin anlamlarından bahseden bir ilimdir. Başka bir tanımda ise, tefsir, manaya açık bir şekilde delalet edecek bir sözcükle ayetlerin anlamlarını, kıssasını ve iniş sebeplerini açıklamak şeklinde ifade edilir.²⁶

Sofuoğlu “tefsir” sözcüğünü, *Tefsire Giriş* kitabında, Kur’an beyanlarının keyfiyetlerinden, lugavî ve ıstilahî delillerinden, hükümlerinden, terkîb hallerinin kendilerine yüklediği aslî ve ikinci manalarından bahseden ilim olarak tarif eder. Tefsirin konusu Kur’an’ın ayetleridir.²⁷

2. SİYER VE TEFSİR ALANINDA KONUMUZA IŞIK TUTACAK ÂLİMLER

Siyer ve Tefsir rivayetlerinin aktarımı hususundaki incelememiz açısından çalışmamızda esas kabul ettiğimiz eserler, İbn Abbas’ın *Tenvirü’l-Mikbas min Tefsir-i İbn Abbas*’ı, Mukatil b. Süleyman’ın *et-Tefsir’ül-Kebir*’i, İbn İshak’ın *Siyer-i İbn İshak*’ı, İbn Sa’d’ın *Kitabü’t-Tabakâti’l-Kebîr*’i, Taberî’nin *Tarihu’r-Rusûl ve’l-*

²² Celaleddin Suyuti, *el-İtkan fî Ulûmi’l-Kur’an* (Çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik), Hikmet Neşriyat, İstanbul 1987, c. 2, s. 445; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1971, s. 209.

²³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 209; Rağîb el-İsfahânî, c. 2, s. 331; Sadrettin Gümüş, *Kur’an Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, Ankara 1990, s. 20.

²⁴ Suyuti, c.2, s. 445; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 210.

²⁵ Gümüş, s. 20.

²⁶ Gümüş, s. 21.

²⁷ Mehmed Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, s. 249.

Mulûk'u ve *Câmi'ü'l-Beyan 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*'ı, Râzî'nin *Tefsîru'l-Kebîr* ve *Mefatihü'l-Gayb*'i, İbn Kesîr'in, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*'si ve *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, İzzet Derveze'nin *et-Tefsiru'l-Hadis*'i, İbnü'l-Esîr'in, *el-Kamil fi't-Tarih*'i ve Mevlânâ Şiblî'nin, *Asr-ı Saadet*'idir. Bu başlık altında müfessirlerin ve müverrihlerin kısaca hayatları ve eserleri hakkında bilgi vereceğiz.

2.1. Abdullah b. Abbas (ö. 68/687)

İbn Abbas, Bahr (Deniz)²⁸, Hıbrü'l-Ümme (Ümmetin Âlimi)²⁹, Fakîhu'l-Asr (Asrının Fakihî), İmâmu't-Tefsîr (Tefsirde İmam), Tercümânü'l-Kur'an³⁰ lakaplarıyla bilinen Abdullah'ın tam adı, Abdullah b. Abbas b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdi Menâf el-Kureşî el-Hâşimî'dir.³¹ İbn Abbas'ın künyesi, Abbasoğulları'nın kendi neslinden devam etmesine istinaden, Ebu'l-Abbas, Abbasî halifelerinin soyunun İbn Abbas'tan gelmesi sebebiyle de Ebu'l-Hulefa'dır.³²

İbn Abbas, Hz. Peygamber (s.)'in amcasının oğludur. İbn Abbas, Hz. Peygamber (s.) Mekke'de Şi'b Mahallesi'nde boykot altındayken, yani buna göre hicretten takribi üç sene evvel Mekke'de doğmuştur.³³ İbn Abbas'ın babası, Abbas b. Abdilmuttalib, Hz. Peygamber (s.)'in amcası olup; ticaretle uğraştığı için ekonomik durumu iyiydi. Bu sebeple Kâbe görevlerinden "sikâye ve rifade"³⁴ görevlerini Ebû Talib'den devralarak Hz. Abbas yerine getirdi.³⁵ İbn Abbas'ın annesi Ümmü'l-Fadl Lübâbe el-Kübrâ bt. Hâris el-Hilâlî'dir.³⁶ Lübâbe'nin Hz. Hatice'den sonra Müslüman olan ikinci kadın

²⁸ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* (Çev. Abdullah Yıldız vd.), Siyer Yayınları, İstanbul 2014, c.6, s. 330.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, c. 1, s. 246; İsmail Lütfü Çakan ve Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, İstanbul 1988, c.1, s. 76-79.

³⁰ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.6, s. 330.

³¹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.6, s. 317.

³² Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 241. Mustafa Cünük, "İbn Abbas Rivayetlerinde İsrailiyat (Sahifetü Ali b. Ebî Talha ve Taberî Örneği)", Karabük Üniversitesi SBE, Karabük 2019 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 45-46.

³³ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.6, s. 318, İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas* (Der. Muhammed Firuzâbâdî, Çev. Cevher Caduk), İlk Harf Yayınları, İstanbul 2016, Giriş, c. 1, s. 13, Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, c.1, s. 76-79, Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 241.

³⁴ Sikâye: Kâbe ile ilgili birtakım kamu görevlerinden olup; su ve sulama işleriyle ilgili birim. Rifade: Kâbe ile ilgili görevlerden vergiler ve hacıların doyurulması işleriyle ilgilenen birim. Şefaatin Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, Fecr Yayınları, Ankara 2019, s. 94.

³⁵ Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, c.1, s. 76-79; İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas* (Der. Muhammed Firuzâbâdî, Çev. Cevher Caduk), İlk Harf Yayınları, İstanbul 2016, Giriş, c. 1, s. 14.

³⁶ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.6, s. 317; İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, Mukaddime s. 15; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 241.

olduğu rivayet edilir. Lübâbe ve İbn Abbas müstaz'aflardan³⁷ olup Medine'ye hicretleri oldukça geç bir tarihtedir.³⁸

İbn Abbas'ın teyzesi, Meymûne bt. Hâris Hz. Peygamber (s.)'in eşidir. İbn Abbas'ın Medine'ye hicretten sonra zaman zaman teyzesinin evinde kaldığı ve Hz. Peygamber (s.)'le bu vesileyle çok zaman geçirdiği rivayet edilir.³⁹ İbn Abbas, Hz. Peygamber vefat ettiğinde 13 yaşında bir gençti. Medine'de kendisiyle iki sene zaman geçirmiş; bu iki senede devamlı Hz. Peygamber (s.)'in yanında durmaya özen göstererek ilmini geliştirmiştir.⁴⁰

Hadis alanında muksirûn dediğimiz çok hadis rivayet eden kişiler arasında olan İbn Abbas, hadislerin bir kısmını bizzat Hz. Peygamber (s.)'den duymuş; çoğunu da Hz. Ömer, Hz. Ali, babası Hz. Abbas, Abdurrahman b. Avf, Ebû Süfyan, Ebû Zer, Muaz, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit gibi sahabilerden almıştır. Kendisi, hadis öğrenmek için Hz. Peygamber (s.)'in vefatından sonra çok çalıştığını ve sahabenin evinin önünde yattığını ifade eder.⁴¹ İbn Abbas, hadis, tefsir, ensab, meğazi, fıkıh, şiir, Arapça, ayetlerin nüzul sebepleri ve nasih mensuhu konusunda kendisini geliştirmiştir.⁴² İbn Abbas'ın daha sonraki zamanlarda mescitte, ilim meclislerinde haftanın günlerini ayırarak fıkıh, te'vil, megâzi, şiir, eyyamü'l-Arab gibi konuları işlediği bilinmektedir.⁴³

İbn Abbas, sahabeler arasında önemli bir yere sahipti. Tâvûs'un onun hakkında "Rasûlullah (s.)'in ashabından yetmiş tanesini gördüm. Onlar bir meselede anlaşmazlığa düştükleri zaman hemen İbn Abbas'a müracaat ederlerdi." sözleri bu durumu desteklemektedir.⁴⁴

³⁷ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.6, s. 319, Müstaz'af: Hicretten muaf tutulanlar demektir. Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, c.1, s. 76-79.

³⁸ İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, Giriş, c. 1, s. 14.

³⁹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. 2, s. 365, c. 6, s. 320-321; Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, c.1, s. 76-79; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 241, 245.

⁴⁰ Mukaddime 15,17; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 245.

⁴¹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.2, s. 373; İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, Giriş, c.1, s. 16; Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, c.1, s. 76-79; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 245.

⁴² İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.2, s.374; Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, c.1, s. 76-79.

⁴³ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.2, s. 374; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 242.

⁴⁴ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.6, s. 331, Ali Özek, "Dirayet Müfessiri İbn Abbas", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1986, sayı 4, s. 69; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 246.

İbn Abbas, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde Mushaf'ın çoğaltılmasında görev almıştı.⁴⁵ Hz. Osman'ın halifeliği dönemindeki iç karışıklıklarda Hz. Osman'ın yanında durmuş ve kuşatıldığında Hz. Osman'ı koruyan grubun içerisindeydi. Hz. Osman bu yılda onu Hac emiri olarak göndermişti.⁴⁶ İbn Abbas Hz. Ali'nin halifeliği döneminde de 39/659 yılında Basra'da vali olarak görev yaptı.⁴⁷

İbn Abbas, ilimlerin daha çok rivayetle nakledildiği dönemde yaşadığı için rivayet müfessiri olarak bilinir. Ama o, rivayetlerle birlikte akıl gücünü kullanarak dirayet tefsiri de yapmıştır. Zira onun tefsirinin kaynakları, Hz. Peygamber (s.)'den aldığı bilgiler, sahabeden aldığı haberler, Arap dili ve şiirleri ve derin kavrayışı ve idrakidir.⁴⁸

İbn Abbas'ın tefsir rivayetinde, meşhur üç öğrencisi mevlası İkrime, Mücahid b. Cübeyr ve Saîd b. Cübeyr'dir. Bunlardan başka Tâvus el-Yemânî ve Atiyye el-Avfî de İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Ali b. Ebî Talha da İbn Abbas'ın rivayetlerini Mücahid'den alarak rivayet etmiştir. Dahhak b. Müzahim el-Hilâlî, Ebâ Mâlik Gazvan el-Gaffârî ve Ümmü Hânî'nin mevlası Ebû Sâlih Bazam İbn Abbas'tan tefsir rivayet eden kişilerdendir.⁴⁹ İbn Abbas'tan gelen tefsir tarikleri:

1. Muâviye b. Sâlih tariki. Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih -Ali b. Ebû Talha- İbn Abbas (yahut Mücâhid veya Saîd b. Cübeyr vasıtasıyla İbn Abbas). En sağlam tarik budur.
2. Kays b. Müslim el-Kûfî tariki. Atâ b. Sâib -Saîd b. Cübeyr-İbn Abbas. Sağlam bir tariktir.
3. İbn İshak tariki. Muhammed b. Ebû Muhammed – İkrime veya Saîd b. Cübeyr – İbn Abbas. Hasen bir tariktir.
4. Süddî (el-Kebîr) tariki. Ebû Mâlik veya Ebû Sâlih vasıtasıyla İbn Abbas'a varan bu tarik makbul sayılmıştır.
5. İbn Cüreyc tariki. Aradaki râvileri atlayarak İbn Abbas'tan nakiller yapan İbn Cüreyc'in rivayetlerin sağlamlığına da dikkat etmemesi sebebiyle rivayetler

⁴⁵ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul 1987, c.2 s. 389.

⁴⁶ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* (Çev. Hikmet Akdemir, Mehmet Vehbi Şahinalp, Ali Bakkal), Siyer Yayınları, İstanbul 2014, c. 3, s. 68.

⁴⁷ Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas" *DİA*, c.1, s. 76-79; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 241.

⁴⁸ Özek, s. 70-71; İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, Giriş, c. 1, s. 28-29.

⁴⁹ İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, Giriş, c. 1, s. 32-33.

başka yollarla desteklenmediği takdirde makbul sayılmamıştır. Ancak Haccâc b. Muhammed'in aynı tarikle İbn Abbas'tan rivayet ettiği tefsir ittifakla sahih kabul edilmiştir.

6. Dahhâk b. Müzâhim tariki. Ravi zincirinde yer aldığı halde Saîd b. Cübeyr'i zikretmediği için sağlamlığına güvenilmez.
7. Atıyye el-Avfî tariki. Aradaki râvileri atlayarak doğrudan İbn Abbas'tan rivayette bulunduğundan güvenilemez.
8. Mukatil b. Süleyman tariki. Güvenilir bulunmaz.
9. Muhammed b. Sâib el-Kelbî tariki. Ebû Sâlih Bâzân yoluyla İbn Abbas'tan gelen bu tarik son derece zayıf görülmüştür. Sa'lebî, Vâhîdî bu tarikten çok rivayet aktarmışlardır. Ayrıca Fîrûzâbâdî'nin derlediği İbn Abbas'a isnad edilen Tenvîru'l-Mikbâs adlı tefsiri bu tarikle rivayet edilmiştir.⁵⁰

İbn Abbas'ın eserleri:

1. *Tefsîru İbn Abbas*: Diğer adıyla *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, İbn Abbas'a ait tefsir rivayetlerini Ebu't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî'nin derlemesiyle ortaya çıkmış bir eserdir. İbn Abbas'a isnad edilen en zayıf tarikle gelen rivayetler olduğu için İbn Abbas'a ait olup olmadığı konusunda temkinli olmak gerekir.⁵¹
2. *Garîbu'l-Kur'an*: Bu eser, Kur'an'daki "garîb" kelimelerin hangi Arap kabilesinin lehçesinden alınmış olduğunu göstererek âyetlere açıklık kazandırmaktadır. Eser sonraki dönemlerde ortaya çıkan sözlüklere temel olma özelliğine sahiptir. Yazma nüshalar halinde çeşitli kütüphanelerde farklı isimlerle bulunmaktadır.⁵²
3. *Mesâilü Nâfi b. El-Ezrak*: Haricilerin lideri Ebû Râşid Nâfi b. El-Ezrak el-Hanefî el-Hanzalî'nin Kur'an'da geçen iki yüz kadar garîb kelimeler hakkında

⁵⁰ Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.1, s. 76-79; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 243-244.

⁵¹ Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.1, s. 76-79.

⁵² Cünük, s. 71; Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.1, s. 76-79.

sorular sorduğu ve İbn Abbas'ın eski Arap şiirleriyle verdiği cevabı ihtiva eden eserin yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır.⁵³

4. *El-Lugat Fi'l-Kur'an*: Abdullah b. Hüseyin b. Hasnûn el-Mukrî'nin rivayetiyle gelmiş ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir yazması bulunan eser, *Garîbu'l-Kur'an*'la aynı kaynaktan gelmektedir.⁵⁴
5. *Kasîdetü Medh*: Halife Muaviye'nin huzurunda okuduğu bu kaside, dört halife ve babası Abbas hakkındadır.

Bu eserlerden başka *Müsned*, *Havâssu Bazî'l-Ediyye* ve *Hadîsu'l-Mirac* gibi risaleler de ona izafe edilmektedir. İbn Abbas 68/687-688 yılında Taif'te vefat etmiştir. Vefat ettiğinde yaşı yetmiş civarındaydı. Cenaze namazını Muhammed b. Hanefiyye kıldırılmıştır.⁵⁵

2.2. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767)

Kur'an'ı baştan sona kadar bütün ayetlerini tefsir eden ilk müfessirdir. Künyesi Ebu'l-Hasen olan Mukatil'in tam adı, Mukatil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Horasânî⁵⁶ el-Belhî'dir.⁵⁷ Belh'ten sonra Merv'e gittiği ve orada yaşadığı için bazı biyografi kitaplarının oraya nisbet ederek Mukatil b. Süleyman el-Belhî, el-Mervezî, el-Horasanî diye söz ettikleri de olur.⁵⁸ Belh şehrinde dünyaya gelen Mukatil b. Süleyman'ın doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte ağırlıklı kanaat 80/767 yılıdır.⁵⁹

İslam ordusunun fethinden önce Belh şehrinde çeşitli dinler vardı ve Zerdüştler, Budistler, Maniheiztler, Hristiyanlar bir arada yaşıyorlardı.⁶⁰ H. 2., 3., ve 4. asırlarda İslam ülkesinin fikir hayatının en önemli merkezlerinden biri olan Horasan'da pek çok muhaddis, müfessir ve fakih yetişmiştir. Mukatil b. Süleyman da bu bölgenin en önemli

⁵³ Cünük, s. 72; Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.1, s. 76-79.

⁵⁴ Cünük, s. 71; Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.1, s. 76-79.

⁵⁵ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* c.6, s. 346; Çakan ve Eroğlu, "Abdullah b. Abbas", *DİA*, c.1, s. 76-79; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 242.

⁵⁶ İsmail Cerrahoğlu, "Tefsirde Mukatil b. Süleyman ve Eserleri", *A.Ü. İ.F.D.*, 1973, c. 21, sayı 1, s. 1.

⁵⁷ Ömer Türker, "Mukatil b. Süleyman", *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 134-136; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 300; Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebîr* (Thk. Abdullah Mahmûd Şehhate, Çev. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, Tahkik edenin girişi, c.1, s.9.

⁵⁸ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, c. 1, s.11.

⁵⁹ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, c. 1, s. 9-10; Türker, "Mukatil b. Süleyman", *DİA*, s. 134-136.

⁶⁰ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, c. 1, s.11.

şehirlerinden Belh'te yetişmiş, sonra Merv'e gitmiştir.⁶¹ Mukatil'in yaşadığı dönem Horasan'ın İslamiyetle tanışıp yeni yayılmaya başladığı dönem olması itibariyle fikrî karışıklık ve çatışmaların yaşandığı bir dönemdir. Aynı zamanda bu dönemde siyasi çatışmalar da kendini hissettirmiştir.⁶²

Mukatil b. Süleyman'ın, Emevîlerin Horasan valisi Nasr b. Seyyar'ın kumandanı Selm b. Ahvez el-Mâzinî'nin Emevîlere karşı mücadele eden Hâris b. Süreyc ile görüşmelerinde elçilik görevi yaptığı bilinmektedir.⁶³ Belh'te Cehm b. Safvân'la itikadî konularda tartışan ve ilahî sıfatların ispatı için bir kitap yazan Mukatil b. Süleyman, akaidle ilgilenmekle birlikte; hadis ilmiyle de uğraşmış ama ilmî şahsiyetinde öne çıkan yönü müfessirliği olmuştur.⁶⁴

Mukatil b. Süleyman, hadiste eleştirilere maruz kalmış; muhaddisler onu hadis uydurmakla ve yalancılıkla itham etmiş; “metruk” ve “mehcûru'l-kavl” kabul etmiş ve ondan hadis rivayet etmemişlerdir. İbn Adî ve Cürcânî gibi kimseler Mukatil b. Süleyman'ın eserlerinde geçen hadislerin, sahih, müsned ve merfu olduğunu ve ondan birçok sika ravinin rivayette bulunduğunu, hadislerinin yazıldığını ifade ederler.⁶⁵

Mukatil b. Süleyman'ı eleştirenler olduğu gibi onun hakkında müsbet fikir bildirenler de vardır. Bu konuda Şâfiî “İnsanlar tefsirde Mukatil'e muhtaçtırlar.” demiştir. Abdullah b. Mübarek, Mukatil b. Süleyman'ın tefsirini tetkik ettikten sonra “Eğer o sika olsaydı, onun tefsiri ne kadar güzeldi. Eğer rivayetlerinin senedi bulunsaydı, buradaki ilim ne kadar büyüktü.” demiştir. İbrahim el-Harbî'de “İnsanları Mukatil'i tenkide iten şey, kıskançlıktır.” demiştir.⁶⁶

Mukatil b. Süleyman, Belh'te yetiştikten sonra Merv'e oradan da Basra'ya gitmiş ve burada Atâ b. Rebâh, İbn Şihâb ez-Zührî ve Atiyye el-Avfî gibi kişilerden istifade etmiştir. Mukatil b. Süleyman Mekke, Bağdat Beyrut, gibi şehirlere de gitmiş ve burada bulunan âlimlerle görüşmüş kendilerinden istifade etmiştir.⁶⁷ Mukatil b. Süleyman

⁶¹ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.11; Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136.

⁶² Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136.

⁶³ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, c. 1, s.11; Türker, s. 134-136.

⁶⁴ Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136.

⁶⁵ Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136; Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, c. 1, s.13-14.

⁶⁶ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.22.

⁶⁷ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.11-12; Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136.

dönemin meşhur âlimi Dahhak'ın ders halkalarına katılmıştır. Dahhak'tan ders aldığını bizzat kendisi ifade etmiştir.⁶⁸ Mukatil b. Süleyman 150/767 yılında Basra'da vefat etmiştir.⁶⁹

Eserleri;

1. *et-Tefsiru'l-Kebîr*. (I-V, Kahire 1979-1989) Mukatil b. Süleyman'ın bu tefsiri, bize eksiksiz ulaşan ve bütün ayetlerin tefsirinin yapıldığı ilk tefsirdir. Mukatil b. Süleyman'dan önce İbn Abbas'ın tefsiri vardır. Ama bu tefsirin ona nisbeti tenkit edilmiştir. Yine Mukatil b. Süleyman'dan önce, Mücahid'in, anlayamadığı ayetleri İbn Abbas'a sorarak yazdığı, Hasan-ı Basri, Amr b. Ubeyd, Said b. Cübeyr ve İkrime'nin tefsirleri vardır. Ama bu tefsirler kısmî olup; Kur'an'ın hepsini kapsamamaktadır. Hem de günümüze tamamı ulaşmamıştır. Bunlardan başka bir tefsir de Süfyan es-Sevrî'nin tefsiri olup; o da bütün ayetleri tefsir etmemiştir. İbn Cureyc, Mukatil b. Süleyman'la çağdaş bir müfessirdir. Mukatil b. Süleyman gençliğinde, İbn Cureyc ise olgunluk yaşında tefsirini yazdığı için Mukatil b. Süleyman ilk tefsir tedvin ve te'lif eden kişidir. İbn Cureyc, Hicaz'da tefsir telif eden ilk kişidir.⁷⁰

Mukatil b. Süleyman'ın, nasih-mensuh, muhkem-müteşabih, vücuh-nezâir gibi tefsiri ilgilendiren konularda tam bir hakimiyeti vardır. Tefsirini, dirayet ve rivayet metodunu bir arada kullanarak; ayeti ayetle açıklayarak yazan Mukatil b. Süleyman, tefsirinde⁷¹ İsrailiyat kabilinden rivayetlerden etkilenmiştir.⁷² Mukatil b. Süleyman, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmiş, akıl ve nakli bir arada kullanmış, Kur'an'ı sade ve yalın bir şekilde tefsir etmiştir. Rivayetlerin senedini hafzetmesi, tedlis yapması, İsrailiyatı tefsirinde hissettirmesi, aktarması,

⁶⁸ Ömer Türker, “Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'an'ı Te'vil Yöntemi” Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 1999 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 14.

⁶⁹ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.12; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 300; Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136.

⁷⁰ Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136; Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.23-25, 30.

⁷¹ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.35; Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136.

⁷² Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.21.

tefsirinde yaptığı büyük hatalar olarak ifade edilir.⁷³ Mukatil b. Süleyman'ın, tefsirini Dahhâk hayattayken tedvin ettiği belirtilir.⁷⁴

2. *e1-Âyâtü'l-Müteşâbihât*. Bu eser, *el-Vücûh ve'n-Nezâir* adlı eserle aynı eser olabilir.⁷⁵
3. *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*.
4. *el-Vücûh ve'n-Nezâir* (Kahire 1975-1994). Ali Özek'in (İstanbul 1993) yayımladığı eseri, *Kur'an Terimleri Sözlüğü* adıyla M. Beşir Eryarsoy Türkçe'ye çevirmiştir. (İstanbul 2004). Birden fazla anlama gelen yüz seksen beş kelimenin Kur'an'da hangi anlamlarda kullanıldığını anlatan bir eserdir.⁷⁶
5. *Tefsiru' Hamsi Mie Âye mine'l-Kur'an* (Şifâ Amr (Filistin) 1980). Türkçe'ye *Ahkâm Âyetleri Tefsiri* adıyla M. Beşir Eryarsoy çevirmiştir (İstanbul 2005). Kur'an'dan beş yüz ayetin tefsiri olup fikhî hükümleri içermektedir.⁷⁷
6. *Müteşâbihu'l-Kur'an*.
7. *el-Kırâat*.
8. *el-Cevâbât fî'l-Kur'an*.
9. *er-Redd ale'l-Kaderiyye*.
10. *el-Aksâm ve'l-Lügât*.
11. *et-Takdîm ve't-Te'hîr*.
12. *Nevâdirü't-Tefsîr*.⁷⁸

2.3. İbn İshak (ö. 151/768)

İlk siyer ve meğazi müellifi,⁷⁹ yaşadığı dönemde “emiru'l-mü'minîn”, “emiru'l-muhaddisîn” ünvanıyla anılan hadis alimlerinden⁸⁰ olan İbn İshak'ın tam adı,

⁷³ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.21-22.

⁷⁴ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 300-301, Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.24.

⁷⁵ Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.36.

⁷⁶ Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136.

⁷⁷ Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136. Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.36.

⁷⁸ Türker, “Mukatil b. Süleyman”, *DİA*, s. 134-136. Mukatil, *Tefsir-i Kebîr*, Tahkik edenin girişi, s.35-36.

⁷⁹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* (Çev. Mehmet Dilek, Ali Bakkal), c. 7, s. 591-592; Mustafa Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 93-96.

⁸⁰ İbn İshak, *Siyer* (Haz. Muhammed Hamidullah, Çev. Sezai Özel), Akabe Yayınları, İstanbul 1988, Hamidullah'ın girişi, s. 56; Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, c. 20, s. 93-96.

Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî'dir.⁸¹ Nesebi konusunda İbn Kevsan, Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Habbâz ve Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Cebbâr şeklinde farklı bilgiler de verilmiştir.⁸² İbn İshâk'ın annesi, Huveytib b. Abdiluzza'nın mevlâsı Sabîh'in kızıdır.⁸³ İbn İshak'ın dedesi, Hıyâr veya Yesâr, 12/634 yılında Halid b. Velid tarafından fethedilen Aynû't-Temr denilen yerdeki manastırda eğitim alıyordu. Aynû't-Temr İslam orduları tarafından fethedilince dedesi esir olarak alınmış Medine'ye getirilmiştir.⁸⁴ Künyesi Ebû Abdillâh⁸⁵ olan İbn İshak'ın doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Onun doğum tarihi hakkında, 80/700 yılı,⁸⁶ 85/705 civarı⁸⁷ Medine'de⁸⁸ denilmiştir.

İbn İshak, ilk derslerini babası İshak ve amcaları Musa ve Abdurrahman'dan aldı. Zira babası, amcaları ve kardeşleri Ömer ve Ebû Bekir ilimle uğraşan kimselerdi. Musa b. Yesâr'ın Ebu Hureyre ile görüştüğü rivayet edilir.⁸⁹ İbn İshak'ın ailesinin ilimle uğraşması ve kendilerini geliştirmelerinde Ebû Safvan Mahreme b. Nevfel'in rolü olduğu söylenir. Zira Ebû Safvan; Hz. Ömer'e neseplerle ilgili sicil defterini yazmış ve Kureyş ile ilgili bilgilere sahip biridir.⁹⁰ İbn İshak, aile büyüklerinden hadis, siyer-meğazi, şiir, eyyamu'l-Arab ve ensab gibi dersler alıp kendisini yetiştirmiştir.⁹¹

İbn İshak'ın Âsım b. Ömer b. Katâde, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Yezîd b. Rûmân (Urve b. Zübeyr'in öğrencisi), Muhammed b. İbrahim et-Teymî, Eban b. Osman, Muhammed el-Bakır, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Ömer'in mevlâsı Nâfi, Atâ b. Yesâr, Abdurrahman b. Esved, Sâlim b. Abdullah b. Ömer ve İbn Şihâb ez-Zührî gibi Medineli alimlerden ders aldığı; çoğu sahabe çocuğu yüz

⁸¹ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 40.

⁸² Öz, s. 266-267.

⁸³ Öz, s. 268; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 42.

⁸⁴ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* c.7, s. 591; Öz, s. 267-268; Josef Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu* (Çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 74; Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96. İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 40.

⁸⁵ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* c.7, s. 591; Öz, 267.

⁸⁶ "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96.

⁸⁷ İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 40.

⁸⁸ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 44.

⁸⁹ Öz, s. 268; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 42; Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96.

⁹⁰ Mithat Eser, "Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshak'ın Güvenilirliği", *İstem*, Sayı 13, 2009, s. 265.

⁹¹ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96.

kadar Medineli raviden hadis aldığı, sahabilerden Enes b. Malik'i gördüğü ve Said b. Müseyyeb'e öğrenci olduğu bilinmektedir.⁹²

İbn İshak, siyer alanındaki eğitimini bu alanda meşhur olan İbn Şihâb ez-Zührî'den almıştır. Zührî, onun hakkında, "İçlerinde İbn İshâk olduğu müddetçe Medine'den ilim kaybolmaz"; "Megâzî isteyen bu gence gitsin" ve "İbn İshâk Megâzîde insanların en âlimidir"; Şâfiî, "Her kim megâzîde derinleşmek isterse Muhammed b. İshâk'a gitsin" demiştir. Ahmed b. Hanbel, "Hasenu'l-Hadîs" ve "Muhammed'den dinleriz, Megâzî ve buna benzer hadisleri ondan yazarız" diyerek onu övmüştür.⁹³ İbn İshak, Yezîd b. Ebi Habib, Süname b. Şüfa, Ubeydullah b. Mugire, Ubeydullah b. Ebû Cafer, Seken b. Ebû Kerîme ve Kâsım b. Kuzmân'dan hadis almıştır. Yezîd b. Ebi Habib, Kays b. Ebi Yezid ve İshak b. İbrahim b. Musa İbn İshak'tan hadis rivayet etmişlerdir.⁹⁴

İbn İshak, kendisine yapılan çeşitli eleştiriler yüzünden 115/734 veya 119/737 yılında İskenderiye'ye gitmiştir. Kendisini eleştirenlerin başında Malik b. Enes ve Hişam b. Urve gelir.⁹⁵ İbn Seyyidünnas, İbn İshak'a yapılan eleştirilere karşı: "İbn İshak'ın güvenilirliği sorgulanacaksa, Hz. Muhammed (s.)'in sîresinin de tehlikeye gireceği unutulmamalıdır." diyerek cevap vermiştir.⁹⁶

Bu konuda Öz, "Sonuç itibariyle diyebiliriz ki, İbn İshâk'a yöneltlen eleştiriler (her ne kadar bazılarının kısmî haklılığından bahsedilebilir ise de) onun ilmî derecesini düşürecek özgünlüğe sahip değildir. Kanaatimizce, ithamların içerikleri kadar ve hatta daha fazla, iddia sahiplerinin samimiyetlerinin sorgulanması gerekir. Zira eleştirilen uygulamalara, ilk ve de tek İbn İshâk başvurmuş değildir. Buna rağmen eleştirilerin sadece ona yöneltilmesi, münekkitlerin iyi niyetli oldukları konusundaki şüpheyi artırmaktadır." ifadeleriyle bu konudaki düşüncesini dile getirmiştir.⁹⁷

İbn İshak, çeşitli eleştirilere maruz kalsa da Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler İbn İshak'tan hadis rivayet etmişlerdir. Bu rivayetlerin arasında megâzî dışında ahkâm rivayetleri de vardır. Onun

⁹² Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 44.

⁹³ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 45-46.

⁹⁴ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96;

⁹⁵ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 45.

⁹⁶ İbn İshak, İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzi* (Thk: Süheyl Zekkar), Daru'l-Fikr, 1978, Şam, (Süheyl Zekkar'ın Mukaddimesi), s. 9.

⁹⁷ Öz, s. 293.

megâzî ve siyere dair rivayetleri de İbn Sa'd, Ezraki, Taberî gibi meşhur tarihçiler tarafından esas kabul edilmiş ve aktarılmıştır.⁹⁸

İbn İshak'ın Mısır'dan Medine'ye döndüğü daha sonra da Irak'a gittiği veya Medine'ye hiç dönmeden Mısır'dan Irak'a geçtiği söylenilir.⁹⁹ İbn İshak Kufe, el-Cezîre, Rey, Maverâünnehir ve Bağdat'a gitmiştir.¹⁰⁰ El-Cezîre'de hadis nakliyle meşgul olmuş, Kufe'de Ebû Yusuf ve başka kişiler kendisinden Hz. Peygamber (s.)'in savaşları hakkında bilgi almışlardır. Rey'de hadis rivayetiyle meşgul olmuş; Bağdat'ta da hem hadis rivayet etmiş hem de *es-Sîre*'sini okutmuştur.¹⁰¹ İbn İshak, Bağdat kurulduktan sonra buraya yerleşmiş ve vefat edene kadar Bağdat'ta yaşamıştır.¹⁰² İbn İshak, Abbasi Halifesi Mansur'un isteği üzerine oğlu Mehdi'ye hocalık yapmış, yine Halife Mansur'un isteği üzerine bir tarih kitabı yazmış, Mansur'un kitabı çok hacimli bulması üzerine özetleyerek halifeye tekrar sunmuştur.¹⁰³

İbn İshak'ın eserlerinden birisi *Kitabu'l-Hulefa*'dır. Bunu kendisinden el-Ümevî rivayet etmiştir. Bu eseri kitap olarak haber verenlerin yanı sıra; kitap olmayıp İbn İshak'ın eserinin bir bölümü olduğunu söyleyenler de vardır. İbn İshak bu bölüme hilâfetle ilgili haberlerle başlamıştır. Hz. Fâtıma'nın vefatı, Ridde Savaşları, Fetih Orduları ve haberleri, Hz. Ömer'in tayini, Ecnâdîn, Karkas, Cîsr, el-Buveyb, Kâdisiyye, Kinnesrîn, Yermük, Nihâvend, Cemel ve Sıffîn Savaşları, İmvâs vebası, Hz. Hasan'ın vefatı, Muâviye'nin ölümü, halifelerin vefat tarihleri, Hz. Ömer'in Hayber Yahudilerini çıkarması, Hz. Osman dönemi iç karışıklıklar, yıllara göre hac emirleri, gibi haberleri içermektedir.¹⁰⁴ Yine kitap veya bölüm olduğu konusunda ihtilaf olan *Kitâbu'l-Fütûh* adlı eser de İbn İshak'a atfedilir.¹⁰⁵ İmam Malik'in husumetini çektiği ifade edilen *Kitâbu's-Sünne* adlı eseri de genellikle konulu hadisleri ve fikhî birtakım uygulamaları içermektedir. İbn İshak bu eserde kelâmî konulara da değinmiştir.¹⁰⁶ İbn İshak'ın bu

⁹⁸ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96.

⁹⁹ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; Öz, s. 269-270.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* c.7, s. 592; Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 46-47.

¹⁰¹ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 45-47.

¹⁰² Horovitz, s. 77.

¹⁰³ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96;

¹⁰⁴ Öz, s. 306-307.

¹⁰⁵ Öz, s. 307.

¹⁰⁶ Öz, s. 308.

eserlerine ek olarak *Kitâbu'r-Ridde* ve Bekr'le Tağlib arasındaki savaşı anlattığı *Kitâbu Harbi'l-Besûs* isimli başka kitaplarından da bahsedilmektedir.¹⁰⁷

İbn İshak'ın en önemli eseri *Sîretü İbn İshak* yani *el-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğazî*'dir. Bu eseri kendisinden İbrahim b. Sa'd ve en-Nüfeyli rivayet etmiştir.¹⁰⁸ Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed (s.)'e kadar peygamberlerin hayatları ikinci bölümde ise Hz. Peygamber dönemi anlatılmıştır.¹⁰⁹ İkinci bölümde, Hz. Peygamber (s.)'in soyu ile başlar. Zemzem kuyusu, Fil Vakası, Abdullah'ın evlenmesi, Kâbe'nin tamiri, Rahip Bahira olayı, ilk vahiy, ilk Müslümanlar, Habeşistan'a hicret, Hz. Peygamber (s.)'in evlilikleri, miraç olayı, Medine dönemi gazve ve seriyyeler, Hz. Peygamber (s.)'in vefatı ve Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi gibi konuları içeren eser, kronolojiyi her zaman takip etmez, bazen konu bütünlüğü için olayları bölmeden anlatır.

Bu eserin “el-Mübtede” adıyla bilinen Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar olan bölümün büyük bir kısmını İbn Hişam *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eserine almadığı için Kısas-ı Enbiya ve cahiliye dönemi haberlerini Taberî'nin tarih ve tefsir kitabında Mekke ve Kâbe ile ilgili haberleri de Ezrakî'nin *Ahbaru Mekke*'sinde bulmak mümkündür.

Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseriyle, İbn İshak'ın *Sîretü İbn İshak*'ı üzerinde çalışmış, bazı gereksiz gördüğü kısımları, İsrailiyyat türü haberleri ve şiirleri çıkarırken bazı bölümleri de genişletmiştir.¹¹⁰ İbn İshak'ın bu eseri günümüze tam olarak İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseriyle ulaşmıştır.¹¹¹ İbn Hişam'ın kitabının şerhi olarak Ebu'l Kâsım es-Süheylî, *er-Ravdu'l-Unuf*'u yazmış, Zehebî ve daha başkaları da muhtasar hale getirmişlerdir.

İbn Hişam, kitabını Ziyad b. Abdillâh el-Bükai (183/799) vasıtasıyla İbn İshak'tan rivayet etmiştir. Yunus b. Bükeyr'in İbn İshak'tan rivayetlerini kapsayan nüshalar ise; Fas, Kayrevân Kütüphanesindedir. Yûnus b. Bükeyr rivâyetlerini kapsayan bu yazma nüshalarda sadece İbn İshâk rivâyetlerine yer verilmediğini de belirtmek gerekir.¹¹² Alfred Guillaume, İbn Bükeyr rivayetlerini, İbn Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sini

¹⁰⁷ Öz, s. 309.

¹⁰⁸ İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 57.

¹⁰⁹ Özdemir, s. 133.

¹¹⁰ Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, c. 20, s. 93-96; Özdemir, s. 133-134.

¹¹¹ Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, c. 20, s. 93-96.

¹¹² Öz, s. 299-300; İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 59, 62.

Taberî'nin *Tarih*'i ve Ezrakî'nin *Ahbaru Mekke*'sinde bulunan İbn İshak rivayetlerini toplayarak *The Life of Muhammed; a Translation of Ishaq's Sirat Rasûl Allah* adıyla kitabını İngilizce olarak yayımlamıştır.¹¹³

İbn İshak, Hz. Peygamber (s.)'in hayatını ilk olarak tam ve sistemli bir şekilde ortaya koyan kişi olarak, *Sîretü İbn İshak* da ilk derli toplu eser olarak bilinmektedir.¹¹⁴ Fayda, bu konuda: “İbn İshak, bu kitap sebebiyle kendinden sonra gelen bütün siyer ve tarih yazarlarının şeyhi ve piri sayılmış, daha sonraki siyer müellifleri onun talebesi kabul edilmiştir. Onun Hz. Peygamber (s.)'in biyografisine verdiği şekil bugün dahi ana hatlarıyla muhafaza edilmektedir.” yorumunda bulunur.¹¹⁵

İbn İshak'ın eserlerinden bazı bölümler yazma eserlerde bulunmaktadır. İlk yaratılıştan bahseden kitaptan bir parça Avusturya'nın Viyana kütüphanesinde bulunmaktadır. Hz. Ömer'in öldürülmesi ve Hz. Ömer'in tavsiyesiyle oluşturulan şûradan söz eden *Tarihu'l-Hulefa* adlı kitabından bir parça da *Nusus'u'n ale'l-Berdi* (Nabia Abotte) kitabının içinde yayınlamıştır. *Hadisu'l-İsra ve'l-Mirac*'ın ve *Ahbaru Küleyb ve'l-Cessas*'ın İbn İshak'a ait olduğu ifade edilir. Ayrıca Vail b. Kasıt'ın oğulları Bekir ve Tağlib arasında cereyan eden el-Besus savaşlarından söz eden kitabı da Maskat Kütüphanesi'ndedir.¹¹⁶

İbn İshâk'ın kaynağı olarak onlarca kişiden bahsedilmiştir. İbn İshâk'ın, İbn Hişâm nüshasında en çok zikrettiği kaynaklarının isimlerine bakmamız bunun için yeterlidir. Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Abdullah b. Ebî Necîh el-Mekkî, Abdurrahman b. el-Hâris b. Abdillâh b. Ayyâş b. Ebî Rebîa, Amr b. Şuayb, Âsım b. Ömer b. Katâde el-Ensârî ez-Zuferî, Büreyde b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî, Hişâm b. Urve, Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz, Hüseyin b. Abdillâh b. Ubeydillâh b. Abbâs, İshâk b. Yesâr (babası), Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr, Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris et-Teymî, Muhammed b. Müslim b. Abdillâh b. Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Talha b. Yezîd b. Rukâne, Muhammed b. Yahyâ b. Habbân, Nâfî'(Abdullah b. Ömer'in mevlâsı), Salih b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf, Salih b. Keysân, Sevr b. Yezîd, Ya'kûb b. Utbe b. el-

¹¹³ Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, c. 20, s. 93-96;

¹¹⁴ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.7, s. 592,

¹¹⁵ Fayda, “İbn İshak”, *DİA*, c. 20, s. 93-96;

¹¹⁶ İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. s. 58.

Muğîra b. el-Ahnes, Yahyâ b. Abbâd b. Abdillâh b. ez-Zübeyr, Yezîd b. Abdillâh b. Kusayt, Yezîd b. Ebî Habîb el-Mısırî, Yezîd b. Rûmân, Yezîd b. Ziyâd, İbn İshak'ın burada sayılan kaynaklarıdır. Onun en önemli kaynağı ise, Zührî'dir.¹¹⁷

İbn İshak'ın vefatı ile ilgili, H. 150 ile H. 154 yılları arasında değişen tarihler verilmektedir. İbn İshak, Bağdat'ta vefat etmiş ve daha sonraları Halife Hârûn Reşîd'in annesi Hayzûrân buraya gömüldüğü için el-Hayzûrân adıyla anılan mezarlığın doğu tarafına, Ebu Hanife'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.¹¹⁸

İbn İshak'ın yazım ve anlatım metoduna baktığımızda genel olarak kronolojiye uyduğu ama konu bütünlüğünü sağlamak için, gerektiğinde olay farklı yılda da olsa o konu içinde anlattığı görülmektedir. İbn İshak'ın, hadis rivayet ederken muhaddislerin yöntemine bağlı kalmadığı, isnad kullanımında bazen sadece kendi şeyhi veya sadece sahabe ismi veya sadece Hz. Peygamber (s.)'i zikrederek; bazen de hiç isnad kullanmadan konuları anlattığı görülmektedir. Bazen de isnad tamamladığı görülmektedir. İbn İshak'ın İbn Hişam nüshasında tekrarlarıyla birlikte 560 sened zikretmesi bu işi iyi bildiğini ve önemseydiğini göstermektedir.¹¹⁹

İbn İshak, bazen de hadisi aldığı raviyi atlayarak ilk ravinin adını vermektedir. Bu hususu, tarih ve hadis rivayeti arasındaki metodolojik fark olarak, tarih ve hadisi farklı otoriteler olarak görmek gerekir. Zira hadisler, tarih ilminde olduğu gibi olayları birbirine bağlayarak anlatmaz. Hadisler genellikle kısa ve birbirleriyle bağlantılı anlatımı gerektirmeyen metinlerdir. İbn İshak tarihçi yönüyle birçok hadisin senedini birleştirerek vakayı anlatabilmektedir. Bu usul Zührî, Urve b. Zübeyr gibi müverrihlerde de görülmektedir.¹²⁰ İbn İshak, kaynağı kendisinden başka kimse tanımıyorsa, kaynak olarak göstereceği kişi tenkid edilen kişi ise veya ilmî rekabet gibi sebeplerle, müphem ravi zikretmektedir. Bazen de İbn İshak değil kaynağının kendisini gizlediği görülmektedir. İbn İshak bu konuda tek değildir. Zührî, Urve b. Zübeyr ve Abdullah b. Ebû Bekir'in de bazen kaynaklarını gizlediği görülmektedir.¹²¹

¹¹⁷ Öz, s. 293.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr* c.7, s. 592, İbn İshak, *Siyer*, Hamidullah'ın girişi, s. 43-44; Öz, s. 271; Horovitz, s.77.

¹¹⁹ Öz, s. 310.

¹²⁰ Fayda, "İbn İshak", *DİA*, c. 20, s. 93-96;

¹²¹ Öz, s. 312-315.

İbn İshâk, eserinde, ayetlere yer vermiş, zaman zaman bu ayetlerin sebab-i nüzulünü vermiş ve tefsir etmiştir.¹²² İbn İshak, eserinde şiirlere de yer vermiştir. Bu şiirlerin bazılarını İbn Hişam eserinde yer vermemiştir. İbn İshak, objektif olmak için herhangi bir sansür yapmadan müşrikleri öven, Hz. Peygamber ve ashabını yeren şiirlere de yer vermiştir.¹²³

2.4. İbn Sa'd (ö. 230/845)

Künyesi Ebû Abdillâh olan İbn Sa'd'ın tam adı, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Haşimî el-Basrî el-Bağdadî'dir. Benî Zühre'nin mevlası olduğu için Zührî, baba veya dedesi Hz. Abbas ailesinin mevlası olduğu için Hâşimî veya Kureşî nisbeleriyle de tanınmaktaydı.¹²⁴ Doğum tarihinin, 160/777 veya 168/785 yılında olduğu konusunda ihtilaf olduğu gibi vefat yılının 230/845, 236/851 veya 222/837 olduğu konusunda da ihtilaf vardır.¹²⁵

Basra'da doğan İbn Sa'd, Basra'da, Hüseyim b. Beşîr, Vekî b. Cerrâh, Ebû Âsım en-Nebîl, Ârim b. Fazl, İsmâil b. Uleyye, Affân b. Müslim ve Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî gibi çoğu tâbiîn veya tebeü tâbiînden olan âlimlerden Arap dili, farklı dinî ilimler ve hadis aldı.¹²⁶ İbn Sa'd, Kûfe, Mekke, Medine, Rakka, Dımaşk ve Bağdat'a ilmî seyahatler yapmış burada âlimlerden çeşitli ilimler almıştır. Mekke ve Medine'deyken Hz. Peygamber (s.)'in gazve ve seriyyelerinin geçtiği yerleri inceleme fırsatı bulan İbn Sa'd, fıkıh, hadis, ahbar konularında kendisini geliştirmiş; ilmi zengin bir kişidir.¹²⁷

İbn Sa'd, Bağdat'ta Vakıdî'nin öğrencisi olmuş, katipliğini yapmış ve Vakıdî vefat edene kadar yedi yıl yanından ayrılmadan ondan ilim tahsil etmiştir. Bu durumdan dolayı "Kâtibü'l-Vakıdî, Sahibü'l-Vakıdî, Gulâmü'l-Vakıdî" lakaplarıyla anılan İbn Sa'd, Bağdat'ta Ruveyim b. Yezîd el-Mukrî, Muhammed b. Sa'dân ed-Darîr el-Kûfî, Ebû Zeyd el-Ensârî, Medâinî, İbnü'l-Kelbî ve Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî'den,

¹²² Öz, s. 319.

¹²³ Öz, s. 320.

¹²⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* (Çev. Musa Kazım Yılmaz), (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xlv; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 294-297; Öz, 445; Horovitz, s. 111.

¹²⁵ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xlv; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297; Öz, s. 446; Horovitz, s. 110.

¹²⁶ Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297.

¹²⁷ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xlv; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297;

kıraat, ensab, tarih gibi alanlarda istifade etmiş, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Hüseyim b. Beşîr, Velîd b. Müslim, Ma'n b. Îsâ ve Süleyman b. Harb gibi muhaddislerden hadis almıştır.¹²⁸

İbn Sa'd'ın öğrencileri arasında: Ahmed b. Yahya b. Halid el-Belâzürî, İbn Ebü'd-Dünyâ, Hâris b. Ebû Üsâme, el-Hüseyn b. Muhammed b. Abdurrahman b. Fehm el-Bağdâdî (et-Tabakât'ın ravilerinden) ve Ebü'l-Kâsım el-Begavî gibi âlimler bulunmaktadır.¹²⁹

İbn Sa'd'ın rivayet ve nakilde bulunduğu kaynakları arasında: Musa b. Ukbe, Muhammed b. İshak, Ma'mer b. Râşid, Ebû Ma'ser es-Sindî, Vakıdî, Ma'n b. İsa, Umâre b. El-Kaddâh, Hişâm el-Kelbî, Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib, İbn Ma'ruf, Ali b. Muhammed el-Kuraşî ve el-Medâinî gibi âlimler bulunmaktadır.¹³⁰ İslam Tarihi alanında çok önemli bir âlim olan hocası Vakıdî hakkında, sonraki âlimler tarafından olumsuz eleştiriler yapılmasına rağmen, İbn Sa'd, her ne kadar Vakıdî, İbn Kelbî ve Ebu Ma'ser es-Sindî'den rivayet aldığı için ayıplansa da genellikle sika, fazilet sahibi, doğru sözlü ve adalet ehli bir kişi olarak kabul edilmiştir.¹³¹

İbn Sa'd'ı, siyer yazıcılığının son zirvesi olarak, *Tabakât*'ını da ilk siyer ansiklopedisi olarak nitelendirebiliriz. İbn Sa'd kendinden önceki kaynakları karşılaştırmalı olarak ele almış, kaynaklarının ulaşamadığı haberleri de tesbit etmiştir. İbn Sa'd ile klasik nakilcilik dönemi bitmiş, karşılaştırmalı nakilcilik dönemi başlamıştır. Kendisinden sonraki tarihçilere bu konuda örnek olan İbn Sa'd, en eski tabakât eseri olmasından dolayı, kendisinden sonraki rical kitaplarına da örnek olmuştur.¹³² Bağdat'ta 62 yaşında vefat eden İbn Sa'd, Bâbü's-Şâm Kabristanı'na defnedilmiştir.¹³³ Eserleri;

1. *Tabakâtü's-Sahabe ve't-Tâbiîn ve'l-Hulefâ et-Tabakâti'l-Kebîr* (bu adla ilk neşri Leiden 1904-1940). Eserin diğer ismi *et-Tabakâkatü'l-Kübrâ* (bu adla neşri

¹²⁸ Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297; Horovitz, s. 110.

¹²⁹ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xlix; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297.

¹³⁰ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xlvi-xlviii; Öz, 448.

¹³¹ Öz, s. 447; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297.

¹³² Öz, s. 463; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xxxvi.

¹³³ Öz, s. 446; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. 1; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297.

Beyrut 1957-1968). Bu eser tabakât kitaplarının ilki ve günümüze ulaşan en eski eserdir. Bu eser bize, öğrencileri Hâris b. Seleme, Hüseyin b. Fehm, Ahmed b. Ubeyd ve İbn Ebü'd-Dünya ve başka raviler yoluyla ulaşmıştır.¹³⁴

İbn Sa'd'ın eseri, siyer-megâzî ve tabakât kısımlarından oluşmaktadır. İbn Sa'd, eserinin ilk iki cildini siyer ve megâzîye ayırmıştır. Ahbaru'n-Nebî olarak anlattığı ilk cilde, Hz. Peygamber (s.)'in soyunu tanıtmakla başlar, bi'set ve Mekke dönemi olaylarını anlatır. Medine döneminde ise Hz. Peygamber (s.)'in hicreti, hicretten sonraki faaliyetleri, İslam'a davet mektupları, Medine'ye gelen elçiler gibi konuları ve Hz. Peygamber (s.)'in ahlakî ve şahsî özelliklerini verir. İkinci ciltte ise, Hz. Peygamber (s.)'in seriyeye ve gazveleri, veda haccı, vefatı gibi konuları veren İbn Sa'd, eserin ikinci bölümü diyebileceğimiz tabakât bölümüne üçüncü ciltle başlar. Üçüncü ciltten itibaren sahabelerden başlayarak; tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve kendi vefatına kadar (230/845) olan ravilerin biyografilerini veren İbn Sa'd, son cildi kadın sahabelere ve bazı tâbiîn hanımlara ayırmıştır. Sahabeleri; Bedir Savaşı'na katılanlar, Habeşistan'a hicret edenler, Bedir Savaşı'na katılamayanlar, Uhud Savaşı'na katılanlar, Hendek ve sonraki gazvelere katılanlar ve Mekke Fethi'nden önce Müslüman olanlar gibi çeşitli şekillerde tasnif ederek kabilelerine göre teker teker tanıtmıştır. Bu kısımdaki biyografileri verirken Müslüman olma ve katıldıkları gazvelere göre tabakalara ayıran İbn Sa'd, Medine'de yaşayan sahabelere öncelik vererek, Mekke, Taif, Yemen, Yemame ve Bahreyn, Kûfe, Basra, Medâin, Horasan, Şam, el-Cezîre ve Mısır'a yerleşmiş olanların biyografilerini vermiştir. Sahabeleri verirken önce muhacirlerden ve onların mevlalarından başlanmış, daha sonra ensarı vermiştir. Muhacirlerin sıralanmasında Hz. Ömer'in fey gelirlerini dağıtmak için oluşturduğu divan defterlerini düzenlerken yaptığı gibi, önce Hz. Peygamber (s.)'in mensup olduğu Haşimoğulları daha sonra Ümeyyeoğulları ve yakınlıklarına göre diğer kabilelere yer verilmiştir. Ensarda ise Evs Kabilesi'nin Benî Eşhel kolu ile başlanmış sonra diğer tabakalar da bu usule göre anlatılmıştır.¹³⁵ İbn Sa'd, sahabeleri, katıldıkları olaylara, kabilelerine ve ikamet ettikleri bölgelere göre tasnif ederken doğal olarak bazı isimleri tekrar

¹³⁴ Öz, s. 450; İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. lix; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297

¹³⁵ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xxxix-xl; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297; Apak, Demircan, Azimli vd., *İslam Tarihi Kaynakları*, s. 79-80.

zikretmiş ama ilk biyografide geniş malumat verdiği kişileri daha sonra kısaca anlatmıştır.¹³⁶

İbn Sa'd olayları bazen kronolojiyi takip ederek vermiş, bazen de konu bütünlüğünü bozmamak için aynı konuları bir arada vermiştir. Mesela Hz. Peygamber (s.)'in devlet başkanları ve kabile reislerine gönderdiği İslam'a davet mektuplarını aktarmış; bunu takiben Medine'ye gelen kabilelerin heyetlerini anlatmıştır.¹³⁷ Eserde, üçüncü ciltten altıncı cilde kadar 1412 sahabenin; yedinci ciltte tâbiinden başlayarak 890 kişinin; sekizinci ciltte Medine'den farklı yerlere yerleşen sahabe ve bu sahabelerden rivayet aktaran 1350 kişinin; dokuzuncu ciltte Arap Yarımadası'nın dışındaki merkezlere yerleşen sahabe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiinden 1272 kişinin biyografisi yer almaktadır. Onuncu ciltte Hz. Peygamber (s.)'in eşleri, kızları, hala kızları, amca kızları, muhacir hanımları, ensar hanımları ve bunların alt kollarını ihtiva eden 1902 hanımın biyografisi bulunmaktadır.¹³⁸

İbn Sa'd, siyer ve tabakât bölümlerinde isnad kullanmış¹³⁹ fakat şahısların neseplerini verirken neredeyse hiç kaynak kullanmamıştır.¹⁴⁰ İbn Sa'd'ın, nesep konusunda ana kaynağı Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî'dir.¹⁴¹ Bu eser, İbn İshak ve İbn Hişam'ın *Sîret*'leri ve Vakıdî'nin *Megâzî*'sinden sonra siyer-megâzî alanında yazılmış üçüncü, tabakât alanında yazılmış ilk eserdir.¹⁴²

2. *Kitâbu Ahbâri 'n-Nebî(sav) ve Meğâzîhi ve Serâyâihi*,

3. *et-Tabakâtu's-Suğrâ(Sağır)*

4. *ez-Zühru'fî'l-Kasrî fî Tercümeti Ebî Saîd el-Basrî*,¹⁴³

5. *el-Kasidetu'l-Hulvâniyye fî İftihari'l-Kahtaniyyîn ala'l-Adnâniyyîn*,

¹³⁶ Apak, Demircan, Azimli vd., *İslam Tarihi Kaynakları*, s. 79.

¹³⁷ Öz, s. 450; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297

¹³⁸ Aliye Arslan, "İbn-i Sa'd a Göre Nesli Devam Etmeyen Sahabeler", Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2019 s.18-19

¹³⁹ Öz, s. 451

¹⁴⁰ Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297

¹⁴¹ Öz, s. 457. İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Ali Muhammed Ömer'in Takdimi), c. 1, s. xxxv; Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297

¹⁴² Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, c. 20, s. 294-297

¹⁴³ Öz, s. 449

Zehebî, onun eserlerini “*et-Tabakâtu’l-Kebîr, et-Tabakâtu’s-Sağîr ve Târih musanna’f*” olarak saymaktadır.¹⁴⁴

2.5. Taberî (ö. 310/923)

İmâmü’l-Müfessirîn, Şeyhu’l-Müverrihîn,¹⁴⁵ İslam dünyasının Heredot’u olarak kabul edilen¹⁴⁶ ve evlenmediği halde bazı İslam ülkelerinde doğan çocuklara isimleriyle birlikte künye verilmesi âdetine uyularak Ebû Cafer künyesiyle künyelenen Taberî’nin tam adı, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî’dir.¹⁴⁷ Kendisine Taberistan’da doğduğu için Taberî, Âmül’de doğduğu için Âmülî, Bağdat’a yerleştiği için de Bağdâdî de denilen Taberî, 224/839 yılında Taberistan’ın Âmül şehrinde doğmuştur. Doğum yılı için, H. 224 yılının sonu veya H. 225 yılının başı diyenler de vardır.¹⁴⁸

Yedi yaşında hafız olan ve dokuz yaşında da hadisleri toplayıp yazmaya başlayan Taberî’nin çiftçi olan babası rüyasında oğlunun, yanında içi taş dolu torbayla Rasûlullah (s.)’ın önünde bulunduğunu ve bu taşları Rasûlullah (s.)’ın önünde attığını görmüş. Bu rüyayı yorumlayan kişinin, Taberî’nin ileride İslam dininin savunucusu olacağını söylemesi üzerine Taberî’nin babası, ilim tahsilinde ona destek olmuş ve büyük bir arazinin gelirini Taberî nereye giderse gitsin ona göndermiştir.¹⁴⁹

Taberî, ilk eğitimini Âmül’de aldıktan sonra on iki yaşında Rey’e giderek beş yıl burada Ebû Mukatil’dan Hanefî fikhını öğrenmiş, İbn Humeyd er-Râzî’den hadis almış ve tefsir okumuş, Müsennâ b. İbrahim’den hadis ve İsrailiyyat haberlerini öğrenmiş, Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî’den gramer öğrenmiş ve İbn İshak’ın *Sîretü İbn İshak* adlı eserinin, rivayet icazetini almıştır. Taberî daha sonra Ahmed b. Hanbel’in ilminden yararlanmak için Bağdat’a gitmeye karar vermiş ama yolda onun vefat ettiğini öğrendiğinden dolayı Bağdat’ta kısa bir süre kalmıştır. Bu kısa sürede Şâfiî fikhını

¹⁴⁴ Öz, s. 449. Fayda, “İbn Sa’d”, *DİA*, c. 20, s. 294-297

¹⁴⁵ Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 319-320; Taberî, *Taberî Tarihi* (Çev. Cemalettin Saylık), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2019, (Neşredenin Girişi) c. 2, s. 1.

¹⁴⁶ M. Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, s. 41.

¹⁴⁷ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 363; Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 319-320.

¹⁴⁸ Günaltay 34; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 363; Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 319-320; Taberî, *Taberî Tarihi*, (Neşredenin Girişi) c. 2, s. 1; Taberî, *Taberî Tefsiri* (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, (Çevirenlerin Girişi), c. 1, s. 1.

¹⁴⁹ Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 319-320; Taberî, *Taberî Tefsiri*, (Çevirenlerin Girişi), c. 1, s. 2.

öğrenmiş, Bağdat'tan sonra Basra'ya, oradan Vâsıt'a, oradan Kûfe'ye giderek çeşitli âlimlerden, hadis, Arap dili ve edebiyatı, kıraat, cahiliye, siyer ve Raşid Halifelerle ilgili haberler konusunda dersler alarak iki yılın sonunda tekrar Bağdat'a dönmüştür. Bağdat'ta çeşitli âlimlerden birçok dersler aldıktan sonra Mısır'a gitmek için buradan ayrılmış, Şam'a ve Beyrut'a uğramış, buradan da Fustat'a geçmiştir. Buralarda da önemli âlimlerden dersler alarak ilmini genişletmiştir. Mısır'da Malikî fıkhnı öğrenmiştir.¹⁵⁰

Taberî, 256/870 yılında Bağdat'a dönmüş ve ölümüne kadar geçen elli yıldan daha fazla süreyi, ilmî meclislerde sohbet yapma, sorulara fetva verme, öğrenci yetiştirme, telif ve tasnif çalışmalarıyla geçirmiştir.¹⁵¹ Çok güzel konuşan, giyimi temiz, davranışları nazik ve samimi, öğrencilerine karşı babacan, takva sahibi, ibadete düşkün, zamanını verimli kullanan Taberî, 310/923 yılında seksen altı yaşında vefat etmiştir.¹⁵²

Fıkıh, hadis, kıraat, tarih ve tefsir alanlarında otorite haline gelen Taberî, birçok eseri kaleme almıştır. Eserleri:

1. *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk*: Bu eser, Ahbâru'r-Rusûl ve'l-Mülûk, Târîh-i Ca'ferî, Târîh-i Taberî adlarıyla da tanınmaktadır.¹⁵³ Taberî'nin bu eseri, tarih alanının en büyük eserlerindendir. Yaratılıştan başlayarak, yaşadığı döneme, 302/915 yılına kadar yazmıştır. Bu eserinde haberleri senedleriyle birlikte veren Taberî, eserinin İslam öncesi kısmında konu tasnifi yaparken; İslam sonrası kısmını kronolojik olarak vermiştir. Taberî, rivayetleri verirken bilgiyi aldığı yazarı belirtmiştir. Taberî, haberleri verirken genel olarak rivayetlerin hepsini vermeye özen göstermiştir. Bazen rivayetler hakkında fikrini ifade ederken; çoğu zaman yorum yapmadan rivayetleri vermeye gayret etmiştir. Kendisi “Kitabımızı okuyanlar bilmelidir ki, zikrettiğim her hususta esas aldığım şey, ravilere dayandırdığım rivayetlerdir. Kendi fikrimle sonuç çıkardığım veya akli delillere başvurduğum hususlar çok azdır. Geçmişte yaşamış olanların ve

¹⁵⁰ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 1, s. 364. Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 319-320; Taberî, *Taberî Tarihi*, (Neşredenin Girişi) c. 2, s. 1; Taberî, *Taberî Tefsiri*, (Çevirenlerin Girişi), c. 1, s. 3.

¹⁵¹ Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 319-320; Taberî, *Taberî Tarihi*, (Neşredenin Girişi) c. 2, s. 1; Taberî, *Taberî Tefsiri*, (Çevirenlerin Girişi), c. 1, s. 4.

¹⁵² Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 319-320; Taberî, *Taberî Tarihi*, (Neşredenin Girişi) c. 2, s. 1.

¹⁵³ Günaltay, s. 41.

onlardan sonra gelenlerin haberleri, onları görmeyen bizlere ulaşması, ancak habercilerin verdiği bilgiler ve ravilerin naklettiği rivayetlerle mümkün olmaktadır. Bunlar akıl ve fikirle elde edilecek şeyler değildir. Bu nedenle bu kitapta aktarılan, okuyucunun hoş görmediği veya duyanın çirkin bulduğu ve sıhhati hakkında şüpheyeye düştüğü ve hakikatını anlayamadığı bilgilerle karşılaşırsa bilsin ki bu bilgilerin kaynağı biz değiliz. Belki ravileri tarafından nakledilmiştir. Bunlar bize nasıl intikal ettiyse biz de o şekilde aktarmış olduk.” diyerek bütün rivayetleri olduğu gibi verme sebebini açıklamıştır.¹⁵⁴

2. *Câmi’u’l-Beyan ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’an*: Rivayet tefsiri olan bu tefsir ve *Târîhü’l-Ümem ve’l-Mülûk* Taberî’nin en kapsamlı eserleridir. Bu eser günümüze tam olarak ulaşmıştır. Âyetleri, Hz. Peygamber (s.), sahabe-i kiram, tâbiîn ve tebeu’t-tâbiîn rivayetleriyle açıklayan Taberî, kendi görüşleriyle birlikte daha önceki yorumlara da yer verir. Eser ilk olarak otuz bir cilt (son cilt fihrist) halinde Mustafa b. Muhammed el-Bâbî el-Halebî tarafından basılmıştır.¹⁵⁵
3. *Tarihü’r-Ricâl (Zeylû’l-Müzeyyel)*: *Tarihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*’un sonunda basılan ve eksik olduğu anlaşılan bu kitapta Hz. Hatice ile ilgili bir bölüm, sahabe, tabiîn ve ilim aldığı hocalarının isimleri ve hayatlarına dair bilgiler bulunmaktadır.
4. *Latîfu’l-Kavl fî Ahkâmi Şerâi’i’l-İslam*: Bu eser günümüze ulaşmamıştır. Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Şam ve Horasan’daki sahabe ve tâbiîn görüşlerini içerir.
5. *Besîtu’l-Kavl fî Ahkâmi Şerâi’i’l-İslam*: Bu eser günümüze ulaşmamıştır.
6. *Kitabü’t-Tehzibi’l-Asâr*: Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inden yararlanarak, ehl-i beytin, aşere-i mübeşşerenin hadis rivayetlerini yazdığı eser tamamlanamamıştır.
7. *Kitabü’l-Fasl Beyne’l-Kıraat*: Eser, Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Şam gibi yerlerdeki kurrallar ve kıraatlerini içerir.

¹⁵⁴ Apak, Demircan, Azimli vd., *İslam Tarihi Kaynakları*, s. 183-184; Taberî, *Taberî Tarihi*, (Neşredenin Girişi) c. 2, s. 1.

¹⁵⁵ Günaltay, 39; Fayda “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, c. 39, s. 319-320.

8. *İhtilafü'l-Fukahâ*: Taberî bu kitabında, Ebû Hanife, Malik b. Enes, Evzâî, Hasan-ı Basri, ibn Ebû Leyla ve Şâfiî gibi fukahânın görüşleri ve ihtilaf ettikleri yerleri yazmıştır. Bu eserde fakih olarak Ahmed b. Hanbel'e yer vermediği için Hanbelîler'in tepkisini çeken Taberî'ye, Ahmed b. Hanbel'e neden yer vermediği sorulduğunda "o fakih değil muhaddistir demiştir."
9. *Adabü'l-Kudât*: Eser, kadıların işlerinden bahseder.
10. *Adabü'n-Nüfûsü'l-Ceyyide ve'l-Ahlaki'n-Nefise*: Bu eser günümüze ulaşmamıştır. Taberî eserinde, ahlak, nefis, takva gibi konulardan bahseder.
11. *Er-Redd alâ Zi'l-Esfâr*: Bu eser günümüze ulaşmamıştır.
12. *Kitabu Fezâili Ali b. Ebî Talib*: Taberî bu eserinde, Gadir-i Hum'un sahih olduğunu açıklar ve Hz. Ali'nin faziletlerinden bahseder.¹⁵⁶ Taberî'nin günümüze ulaşamayan başka eserleri de vardır.

Taberî'nin eserlerine kaynak olan, kendisinden rivayet naklettiği başlıca müellif ve hocaları: Vehb b. Münebbih (ö. 114/732), Muhammed b. Sâib el-Kelbî (ö. 146/764), Muhammed b. İshak (ö.151-152/769-770), Lût b. Yahya b. Said b. Mihnef b. Süleym el-Kûfi (Ebû Mihnef ö. 157/773), Seyf b. Ömer et-Temîmî (ö.180/796), Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî (ö. 204/820), Muhammed b. Ömer el-Vakidî (ö. 207/823), Muhammed b. Hümejd er-Râzî (ö. 248/863), Muhammed b. Alâ el-Hemedânî el-Kûfi el-Hafız Ebû Kürayb (ö. 248/863), Ömer b. Şebbe (ö. 262/876) ve el-Hâris b. Muhammed b. Ebî Üsâme et-Temimî'dir.¹⁵⁷

2.6. Fahreddin Râzî (ö. 606/1210)

İbn Hatibu'r-Rey, el-İmam, Fahreddin er-Râzî, el Fahr b. El-Hatib Şeyhu'l-İslam¹⁵⁸ lakaplarıyla tanınan ve Ebu Abdillâh veya Ebu'l-Fadl künyesiyle bilinen Râzî'nin tam adı, Muhammed b. Ömer b. El-Husayn b. Ali el-Kureşî et-Teymî, el-Bekrî et-

¹⁵⁶ Faruk Yıldız, "Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin (224-310/838-923) Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserine Göre İslam Tarihi Kronolojisi", Harran Üniversitesi SBE, Şanlıurfa 2015 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 6-8; Fayda "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *DİA*, c. 39, s. 319-320.

¹⁵⁷ Yıldız, s. 14-18.

¹⁵⁸ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 488; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr* (Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara 1995, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XV.

Taberistânî'dir. Bu isimdeki nisbeliği ifade eden el-Kureşî, et-Teymî, el-Bekrî ibareleri Arap asıllı bir aileye mensup olduğunu göstermektedir.¹⁵⁹

543/1148 yılında veya 544/1149 yılında Rey şehrinde dünyaya gelen Râzî'nin, 16 yaşına kadar ilk öğretmeni, Rey'de iyi bir hatip olan babası, Ziyâuddin Ömer'dir. Kelam ilminde kendini geliştirmiş olan babası, Râzî 16 yaşındayken vefat edince, Râzî, eğitim için Rey'den ayrılmış ve Simnân'a giderek Kemaleddin es-Simnânî'nin derslerine katılmıştır. Tekrar Rey'e döndüğünde Mecdüddin el-Cîlî'den kelam ve felsefe dersleri alan Râzî, Cîlî ile birlikte Merâğa'ya gitmiş ve Cîlî'nin derslerine orada da devam etmiştir.¹⁶⁰

Cürcân, Tûs, Herat, Hârizm, Buhara, Semerkant, Hucend, Belh, Gazne ile bazı Hint beldelerine ilmî seyahatler yapan Râzî, Harizm'de Mutezile Mezhebi mensuplarıyla mezhep ve itikad konularında yaptığı münazaralardan dolayı Harizm'den çıkarılmıştır. Buradan çıkarılan Râzî, Buhara'ya gitmek için yola çıkınca Serahs'a uğramış; burada Doktor Abdurrahman b. Abdülkerim es-Serahsî ile tanışıp onunla dost olmuş; bir süre burada ikame etmiştir. Daha sonra Buhara'ya giden Râzî bu sefer de Hanefî âlimleri ile, Bâtînî ve Kerrâmîlerle münazaralar yapmış; Semerkant, Hocent, Benâkit'e gittikten sonra Buhara'ya tekrar dönmüş ama pek hoş karşılanmadığı için Rey'e dönmek zorunda kalmıştır.¹⁶¹ Râzî, İran, Türkistan, Afganistan ve Hindistan'daki bazı şehirleri dolaştıktan sonra Herat'a yerleşmiş, burada öğrenci yetiştirmiş ve eserlerini yazmıştır.¹⁶²

Râzî, 606/ 1210 yılında Herat'ta vefat etmiştir.¹⁶³ Ölümünün Kerrâmîler tarafından zehirlenmesi sebebiyle olduğunu ifade edenler de vardır.¹⁶⁴ Şîî ve Batınî görüşleri şiddetle eleştiren Râzî, fıkhıta Şafîî, itikatta Eş'arî mezhebine mensuptur.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, İstanbul 1995, c. 12, s. 89-95; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr* (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c.1, s.13, Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 488, Süleyman Uludağ, *Fahrettin Razi Hayatı-Fikirleri-Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 1.

¹⁶⁰ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 488. Uludağ, s. 2-3. Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, c. 12, s. 89-95; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XIII-XIV.

¹⁶¹ Uludağ, s. 5; Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, c. 12, s. 89-95; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XIV.

¹⁶² Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, c. 12, s. 89-95; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XIV.

¹⁶³ Uludağ, s. 9.

¹⁶⁴ Uludağ, s. 9-10; Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, c. 12, s. 89-95. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XVI.

Güçlü bir hafıza, etkili bir hitap yeteneğine sahip olan Râzî, “allâme” ünvanını kazanacak kadar çok ve çeşitli ilimlerde bilgi ve eser sahibidir. Râzî, kelim, felsefe, mantık, fıkıh usulü, tefsir, Arap dili gibi beşerî ilimlerin yanında matematik, tıp astronomi gibi pozitif ilimleri öğrenmiş ve eserler vermişse de asıl, dini ilimlerde üne kavuşmuştur. Kutbüddin el-Mısırî, Zeynüddin el-Keşşî, Şerefeddin el-Herevî, Esîrüddin el-Ebherî, Tâceddin el-Urmevî, Sirâceddin el-Urmevî ve Şemseddin Hüsrevşâhî, Muhammed b. Rıdvân, Ebu Bekir İbrahim İsfehâni, Efdaluddin el-Huncî onun öğrencilerindendir.¹⁶⁶ Eserleri:

Kelam alanında:

1. *el-Muhassalü Efkarî'l-Mütekaddimîn ve'l-Müte'ahhirîn mine'l-Ulemâ ve'l-Hükemâ ve'l-Mütekellimîn.*
2. *el- Metâlibü'l-Âliye*
3. *Kitâbü'l-Erba'în fî Usûli'd-Dîn.*
4. *Esâsü't-Takdîs (Te'sîsü't-Takdîs).*
5. *el-Me'âlim.* Tam adı *Me'âlimü Usûli'd-Dîn.*
6. *Levâmî'u'l-Beyyinât (Şerhu Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ).*
7. *İsmetü'l-Enbiyâ.*
8. *Nihâyetü'l-'Ukûl* Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir.
9. *el-Mesâ'ilü'l-Hamsûn fî Usûli'd-Dîn (fî İlmi'l-Kelâm).*
10. *İ'tikâdâtü Fırâki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn.*
11. *Münâzarât.*
12. *Halku'l-Kur'ân beyne'l-Mu'tezile ve Ehli's-Sünne.*
13. *en-Nübüvvât ve mâ yete'alleku bihâ.*
14. *Münâzara fî'r-Red 'ale'n-Nasârâ.*

¹⁶⁵ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 490. Uludağ, s. 3; Yavuz, “Fahreddin er-Râzî”, *DİA*, c. 12, s. 89-95.

¹⁶⁶ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 489. Uludağ, s. 35-36. Yavuz, “Fahreddin er-Râzî”, *DİA*, c. 12, s. 89-95.

15. *el-Halk ve 'l-Ba's.*
16. *el-Kazâ ve 'l-Kader.*
17. *Metâli 'u 'l-îmân.*
18. *Şerhu 'r-Rubâ 'iyyât fî İsbâti Vâcibi 'l-Vücûd.*
19. *Hudûsü 'l-Âlem.*
20. *Zâd-ı Me'âd.*
21. *Kitâbü 'l-Îmân.*

Felsefe ve mantık alanında:

1. *el-Mebâhissü 'l-Meşrikiyye.*
2. *el-Mûlahhas fî 'l-Hikme ve 'l-Mantık.*
3. *Şerhu 'l-İşârât ve 't-Tenbîhât.*
4. *Lübâbü 'l-İşârât.*
5. *Aksâmü 'l-Lezzât.*
6. *Ta 'cîzü 'l-Felâsife. (Tehcînü Ta 'cîzi 'l-Felâsife).*
7. *Şerhu 'Uyûni 'l-Hikme.*
8. *el-Âyâtü 'l-Beyyinât fî 'l-Mantık.* Râzî bu adla biri büyük, diğeri küçük olmak üzere iki eser yazmıştır.
9. *en-Nefs ve 'r-Rûh ve Şerhu Kuvâhumâ.*
10. *el-Mantiku 'l-Kebîr.*

Tefsir alanında:

1. *Mefatihü 'l-Gayb: et-Tefsîrü 'l-Kebîr* diye de bilinir. Râzî'nin tefsire dair en önemli eseri olup otuz iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1278). Râzî, kelam ve felsefe yolundan bir fayda elde edilemeyeceğini Kur'anî hikmetin bunların hepsinden daha sağlam olduğunu itiraf etmiştir. Râzî'nin tefsirini ne zaman yazmaya başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte, bazı sûrelere koyduğu telif tarihlerinden, eserini, yaşamının son yıllarına doğru yazdığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XVIII.

Tefsirini bizzat kendisinin tamamlayıp tamamlayamadığı konusu da tartışmalıdır.¹⁶⁸

Tefsiri yazarken aklî kanunlar ışığında Kur'an'a karşı yapılacak saldırıları durdurmayı gaye edinen Râzî, tefsirini, bablara, kısımlara, nüktelere ayırmıştır. Her meselede mukaddime, hüccet, latife, hüküm ve vecihler yer almaktadır. Birçok fikhî meselelerle birlikte, aklî unsurlar, lügatler, kelamî mevzular anlatılarak yazılan tefsir, başarılı bir şekilde hem dirayet hem rivayet metoduyla yazılmıştır.¹⁶⁹ Ayetleri açıklarken bazen diğer ayetlere de yer veren Râzî, sahabe ve tâbiîn rivayet tefsirlerine de yer vermiş; ayetlerin iniş sebebi, kıraat ve lügavî manalara değinmiş, biyoloji, tabiat ilimleri ve botaniğe de yer vermiştir.¹⁷⁰

Râzî, tefsirinde Ubeyy b. Ka'b, İbn Mesud, Hz. Âişe ve İbn Ömer gibi sahabilerden rivayetlerde bulunmuş, Mücahid, Katâde, Süddî, Hasan el-Basri, Saîd b. Cübeyr, Ebu'l-Âliye, Muhammed b. Ka'b el-Kürâzî gibi tâbiîn müfessirlerinden rivayetlerde bulunmuş (genellikle görüşlerine katılmamış), lügat konularında el-Ferrâ ve Zeccâc'a müracaat etmiş, Eşârî kaynaklardan (En mühim kaynaklarından biri el-Kaffal'dir.) istifade etmiştir. Taberî'yi nadir olarak zikretse de Taberî'nin tefsiri kendisi için me'sur eser kaynağı olmuştur.¹⁷¹ Râzî'nin tefsirine kaynaklık eden kişiler arasında, Gazali, Ebû Ali el-Cübbâi, Ebû Müslim el-İsfahânî, el-Kâdi Abdu'l-Cebbar b. Ahmed, Ebû Bekir el-Asam, Cârullah ez-Zemahşerî, el-Cessâs, İbn Kuteybe, İbn Arefe ve İbn Füreka gibi isimler de bulunmaktadır.¹⁷²

2. *Esrârü'l-Kur'ân*: İhlâs, A'lâ, Tîn ve Asr sûrelerinin tefsirinden ibarettir.
3. *Mefâtîhu'l-Ulûm*: Fâtîha sûresinin tefsiridir.
4. *Esrârü't-Tenzîl ve Envârü't-Te'vîl*: *Tefsîrü'l-Kur'âni's-Sagîr* adıyla da bilinir.
5. *Acâibü'l-Kur'ân*.

¹⁶⁸ Uludağ, s. 110.

¹⁶⁹ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 490; Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, c. 12, s. 89-95.

¹⁷⁰ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c. 2, s. 490; Uludağ, s. 114; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XIX, XXI.

¹⁷¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XXII.

¹⁷² Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, (İsmail Cerrahoğlu'nun Girişi), c. 1, s. XXIV-XXVIII.

Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh alanında:

1. *el-Mahsûl*: Usûl-i fıkha dair bir eserdir.
2. *el-Müntehab fî Usûli'l-fikh*: *el-Mahsûl*'ün muhtasarı olan eser, *Müntehabü'l-Mahsûl* adıyla da bilinir.
3. *el-Burhânü'l-Bahâ'iyye*: *el-Berâhînü'l-Bahâ'iyye*, *Risâle-i Bahâ'iyye* ve *et-Tarîkatü'l-Bahâ'iyye* diye de bilinmektedir. Eser, Sirâceddin el-Hindî tarafından *el-Gurretü'l-Münîfe fî Tahkîki'l-Îmâm Ebî Hanîfe* adlı eser içinde Arapça'ya tercüme edilmiştir.
4. *el-Kâşif 'an usûli'd-delâ'il*: *el-Cedel* veya *Mebâhissü'l-Cedel* adıyla da bilinir. Eser, Usûl-i fıkıh alanındadır.
5. Râzî'nin fıkha dair *Şerhu'l-Vecîz*, *İbtâlü'l-Kıyâs*, *el-Letâ'ifü'l-Gıyâssiyye* adlı bazı eserleri olduğu da nakledilmektedir.

Astronomi, Tıp ve Matematik alanında:

1. *Câmi'u'l-Ulûm*.
2. *Şerhu'l-Kanûn*: İbn Sînâ'nın *el-Kanûn fî't-Tıbb*'ının şerhi olup *Şerhu Külliyyâtü'l-Kânûn* ve *Hallü müşkilâtü'l-Kânûn* adıyla da bilinir.
3. *et-Tıbbü'l-Kebîr*.
4. *er-Ravdü'l-'Arîz fî İlâci'l-Marîz*.
5. *et-Teşrîh mine'r-Re's ile'l-Halk*.
6. *el-Eşribe*.
7. *el-Ahkâmü'l-'Alâ'iyye fî'l-Ahkâmi's-Semâviyye*: *İhtiyârâtü'l-'Alâ'iyye* ve *Risâletü'l-'Alâ'iyye* isimleriyle de bilinmektedir.
8. *es-Sırrü'l-Mektûm fî Muhâtabeti's-Şems ve'l-Kamer ve'n-Nücûm* (*es-Sırrü'l-Mektûm fî İlmi't-Talâsım ve'n-Nücûm*)
9. *er-Riyâzü'l-Mûnika*.
10. *Risâle fî İlmi'l-Hey'e*.
11. *Hadâ'iku'l-Envâr fî Hakâ'iki'l-Esrâr*.
12. *Risâle fî İlmi'l-Firâse*: *Kitâbü'l-Firâse* adıyla da bilinmektedir.

Arap Dili ve Edebiyatı alanında:

1. *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Î'câz.*
2. *Şerhu Nehci'l-Belâga.*
3. *el-Muharrer fî'n-Nahv.*
4. *Şerhu Saktı'z-Zend:* Ebü'l-Alâ el-Maarî'nin eserine yapılmış bir şerhtir.
5. *Muhassal fî Şerhi'l-Mufasssal:* *Şerhu'l-Mufasssal* diye de bilinen eser Zemahşerî'nin kitabına yapılmış bir şerhtir. Râzî'ye ait olup olmadığı ise tartışmalıdır.

Biyografi alanında:

1. *Menâkıbü'l-Îmâmi's-Şâfiî:* Râzî'nin bu eseri, *Îrşâdü't-Tâlibîn ile'l-Menheci'l-Kavîm fî Beyâni Menâkıbi'l-Îmâmi's-Şâfiî* adıyla da bilinmektedir.
2. *eş-Şeceretü'l-Mübâreke fî'l-Ensâbi't-Tâlibiyye:* Hz. Ali'nin soyuna dair yazılmış eserdir.
3. *Fezâilü'l-Ashâb.*¹⁷³

2.7. İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233)

Tam adı Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî olan İbnü'l-Esîr, 555/1160 yılında, Dicle Nehri'nin Mezopotamya'ya inerken hilali andıran bir kavis çizmesiyle ada gibi görüldüğü için Cezîre-i İbn Ömer diye bilinen yerde yani Cizre'de doğmuştur. Babasına verilen Esîrüddin lakabından dolayı kendisi İbn Esîr künyesiyle veya Cizre'de doğduğu için Cezerî nisbesiyle anılmaktadır.¹⁷⁴

İbn Esîr İzzeddin'in diğer iki kardeşinden büyük olan Mecdüddin özellikle hadis alanında, küçük kardeşi Ziyâeddin, şiir ve inşada ortanca olan İzzeddin yani müellifimiz de tarih alanında tanınmıştır.¹⁷⁵ İbn Esîr'in babası çocuklarının eğitimi için ailesini Musul'a götürmüştür. İbn Esîr, hem Cizre'de hem Musul'da iyi bir eğitim almış, ileriki hayatında da hem ilim için hem de elçilik görevi için yolculuklar yapmış buralarda

¹⁷³ Râzî, *Kelâm'a Giriş (el-Muhassal)* (Çev. Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1978, (Hüseyin Atay'ın Girişi), s. 7-9; Uludağ, s. 46-67. Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *DİA*, c. 12, s. 89-95.

¹⁷⁴ Günaltay, s. 151-152; Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, İstanbul 2000, c.21 s. 26-27.

¹⁷⁵ Günaltay, s. 152.

çeşitli âlimlerle görüşmüş, onlardan dersler almış, kütüphanelerde araştırmalar yapmıştır.¹⁷⁶

İbn Esîr'in istifade ettiği hocaları arasında; Musul'da Ebu'l-Fazl Abdullah b. Ahmed Hatib, Ebü'l-Ferec Yahya es-Sekafî, Ebu Mansur Müslim es-Sihî ve İbn Şebbe en-Nahvî el-Mukrî; Bağdat'ta Ebu'l-Kaim Yaîş b. Sadaka ve Ziyâeddin Ebu Ahmed Abdülvehhab b. Ali Sûfî (İbn Sükeyne) bulunmaktadır. İbnü'l-Esîr ayrıca, Ebu Muhammed Abdullah et-Tikrîti, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Efdalüzzaman, Cemaleddin Ebu Ali el-Hamevî, Ebü'l-Ferec Abdü'l-Mün'im el-Harrânî, Ebu Hafs Ömer el-Bağdâdî, Abdülmuhsin el-Hatîb et-Tûsî ve Kadı İbn Ganâim el-Halebî'nin de öğrencisi olmuştur.¹⁷⁷

İbnü'l-Esîr, Musul atabeginin mesajlarını halifeye iletmek için birkaç kez Bağdat'a gitmiş, orada Abdü'l-Mün'im b. Küleyb gibi âlimlerle görüşmüş ve kütüphanede çeşitli eserlerden ve resmî belgelerden istifade etmiştir. Yine elçilik göreviyle Şam, Halep ve Kudüs'e gitmiş, burada birçok fakih, muhaddis, nahivci ve kâirlerle görüşmüştür.¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, Kudüs'ün fethinden sonra Selahaddin Eyyûbî'yle görüşmüş, Selahaddin Eyyûbî'nin Antakya Prinkepsliği'ne karşı düzenlediği sefere tarihçi olarak katılmıştır. Daha sonra Musul'a dönmüş ve vefatına kadar burada Atabeg Bedrettin Lü'lü'ün himayesinde kalmıştır. Bundan sonra ikinci kez hacca gitmiş, daha sonra Şam'a giderek hadis almış,¹⁷⁹ Halep'e giderek Şehabettin Atabeg Tuğrul'un sarayında misafir edilmiş, burada tarihçi Kadı Şemseddin Ahmed b. Hallikan ile görüşmüştür.¹⁸⁰

İbnü'l-Esîr, 630/1233 yılında Musul'da vefat etmiştir.

Hadiste hafızlık derecesine yükselmiş, siyer, usul-i hadis, edebiyat, ensab ve eyyamu'l-Arab'da üstat sayılmış İbn Esîr, hadis alanında öğrenci yetiştirmiş, tarih, sahabe biyografileri ve hadis ravilerinin nisbeleriyle ilgili eserler yazmıştır. İbnü'l-Esîr bu eserleriyle tarih alanında büyük bir şöhrete ulaşmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁶ Günaltay, s. 152-153; Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

¹⁷⁷ Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

¹⁷⁸ Günaltay, s. 152; Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

¹⁷⁹ Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

¹⁸⁰ Günaltay, s. 153; Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

¹⁸¹ Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

İbnü'l-Esîr, eserlerini yazarken sadece rivayetlere bağlı kalmamış, seyahatlerde bulduğu kaynaklara ve yaptıkları gözlemlere de yer vermiştir.¹⁸² Kendisinden, Dübeysî, Mecdüddin b. Ebu Cerâde, Ebü'l-Kâsım Şeref b. Asâkir, Ebu Saîd Sungur el-Kudâî, Ebu'l-Fazl b. Asâkir ve İbn Hallikan rivayette bulunmuşlardır.¹⁸³

İbnü'l-Esîr'in eserleri:

1. *el-Kâmil fi't-Tarih*: İbnü'l-Esîr'in bu eseri, yaratılıştan 628/1231 yılı sonuna kadar olan olayları anlatan çok kapsamlı bir genel tarih kitabıdır. Eser on iki cilt halinde yazılmıştır.¹⁸⁴ Kendisi bu kitap sayesinde orta çağın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden biri olma sıfatını kazanmıştır.¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, 302/915 yılına kadar olan kısmı Taberî'nin *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*'undan istifade ederek yazmış, eserdeki bazı zayıf gördüğü rivayetleri çıkarmış, gerekli yerlerde açıklamalarda bulunmuş, Taberî'nin değinmediği bazı olayları da eklemiştir. 302/915 yılından sonraki olayları da bulduğu güvenilir kaynakları, belgeleri, tüccar ve âlimlerin anlatımlarını inceleyerek oluşturmuştur. İbnü'l-Esîr bu döneme kaynak olarak, İbn Miskeveyh'in *Tecâribü'l-Ümem*, Ebü'l-Hüseyin Ali b. Ahmed es-Sellâmî'nin *et-Târih fi Ahbâri Vülâti Horasan*, Gerdizî'nin *Zeynü'l-Ahbâr*, Utbî'nin *Târihu'l-Yemînî*, Sâbit b. Sinân es-Sâbî'nin *Târih (Ahbârü'l-Karâmita)*, Hilâl es-Sâbî'nin *Târih ve Tuhfetü'l-Vüzerâ* adlı eserlerini kullanmıştır.¹⁸⁶
2. *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifet el-Sahâbe*: Sahabelerin isimleri ve biyografilerinden söz eden eser, beş ciltten oluşmaktadır. Eser sahabe biyografilerini verirken alfabetik sıraya göre vermiş, sıralamayı ismin türediği kökü değil ilk harfleri esas alarak yapmıştır. Hz. Peygamber (s.)'in şemaili, ahlakı, silahları, binekleri eşleri ve akrabaları gibi konularla hayatını anlatmış daha sonra sahabe biyografilerine geçmiştir.¹⁸⁷

¹⁸² Günaltay, s. 154.

¹⁸³ Özeydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

¹⁸⁴ Günaltay, s. 154-155.

¹⁸⁵ Özeydın, "el-Kâmil", *DİA*, İstanbul 2001, c. 24, s. 281-283.

¹⁸⁶ Özeydın, "el-Kâmil", *DİA*, c. 24, s. 281-283.

¹⁸⁷ Erul, "Üsdü'l-Ğâbe", *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 363.

3. *et-Tarihu'l-Bahr*: İbnü'l-Esîr, bu eseri Zengîler'e karşı vefa duygusuyla, onları dünyaya örnek bir hanedan olarak tanıtmaya amacıyla yazmış ve tarih kitabı olması özelliğiyle birlikte eserde edebî, secili ifadeler kullanmıştır.
4. *el-Lübab fî Tehzib'il-Ensab*: Eser, Sem'ânî'nin (ö. 510/1117) Kitab el-Ensab adlı eserinin tekrar gözden geçirilerek, hataları ve eksiklikleri giderilerek yazılmış bir istihsanıdır.¹⁸⁸

2.8. İbn Kesîr (ö. 774/1373)

el-Hâfizu'l-muhaddis, el-fâkihu'l-müftî ve imâdüddîn lakaplarıyla tanınan, künyesi Ebü'l- Fida olan İbn Kesîr'in tam adı, İsmail b. Şihabiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el- Kuraşî el Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî'dir.¹⁸⁹

İbn Kesir, 700/1301 yılında Busra'da doğmuştur. Bazı kaynaklar onun 701/1302 yılında doğduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁰ İbn Kesîr, baba tarafından Kureyş Kabilesi'ne dayanması ve Kureyş Kabilesi'ne mensup dedelerinin Busra yakınlarında Kuraş adı verilen bir yere yerleşmesinden dolayı Kuraşî nisbesiyle anılmaktadır. İbn Kesîr'in soyu Hz. Peygamber (s.)'in atalarından Kays b. Aylan b. Mudar'la birleşmektedir. İbn Kesîr'in, Kaysî nisbesi, Kureyş Kabilesi'nin Kays b. Aylan b. Mudar koluna mensubiyetinden dolayıdır. El-Busrevî nisbesi Busra'da doğması sebebiyle, ed-Dımeşkî nisbesi, küçük yaşta Dımaşk'a yerleşerek vefatına kadar burada yaşaması sebebiyledir. İbn Kesir'in Ebü'l-Fidâ adlı çocuğu olmadığı halde bu künyeyle künyelenmesini, bir şeyi kurtarmak için nefsinin, malını veya sahip olduğu değerleri feda eden kimsenin babası, fedakârlıkta takdir edilecek insan manasında bir lakap olarak verildiğini söyleyebiliriz.¹⁹¹

Âlim olan babası, İbn Kesîr henüz üç yaşındayken vefat ettiği için, İbn Kesîr'in ilk eğitimini ağabeyi Kemâleddin Abdülvehhâb vermiştir. Ağabeyinden ilk fıkıh derslerini

¹⁸⁸ Özeydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA*, c.21 s. 26-27.

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *Tuhfetü't-Tâlib bi Ma'rifeti Ehâdîsi Muhtasari İbn-i'l-Hâcib* (Thk. Abdu'l-Ganî el-Kubeyî), Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996, (Neşredenin girişi) s. 19. Özeydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 132-134. Tuhfetüttalip, Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c.2, s. 570. İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi* (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, Giriş, c. 1, s. XV.

¹⁹⁰ İbn Kesîr, *Tuhfetü't-Tâlib*, (Neşredenin girişi) s. 19; Günaltay, s. 328; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 1, s. XV. Özeydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134.

¹⁹¹ İbn Kesîr, *Tuhfetü't-Tâlib*, (Neşredenin girişi) s. 20; Kadir Paksoy, "İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri", Harran Üniversitesi SBE, Şanlıurfa 1999 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 34-35.

alan İbn Kesîr, on yaşında Kur'an'ı ezberlemiştir. Babası vefat ettikten sonra yedi yaşlarında ailesiyle birlikte Dımaşk'a giden İbn Kesîr, Burhâneddin İbrâhim b. Abdurrahman el-Fezârî ve Kemâleddin İbn Kâdî Şühbe'den fıkıh, Şerefeddin Îsâ el-Makdisî, Bahâeddin İbn Asâkir, Şemseddin Muhammed b. Muhammed eş-Şîrâzî, İshak b. Yahyâ el-Âmidî, Muhammed b. Ahmed b. Zerrâd, İbnü's-Şihne el-Haccâr, Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Makdisî ve Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'den (kayınpederi) hadis, Alemüddin el-Birzâlî ve Zehebî'den hadis ve tarih, Muhammed b. Şerefeddin el-Ba'lebekkî'den kıraat, Takıyyüddin İbn Teymiyye'den kelâm ve fıkıh dersleri aldı. Şemseddin el-İsfahânî, Ebü'l-Feth ed-Debûsî, Ali b. Ömer el-Vanî, Yûsuf el-Hutenî, Ebû Mûsâ el-Karâfî ve İbnü'd-Devâlîbî el-Bağdâdî icazet aldığı hocalarından bazılarıdır.¹⁹² İbn Kesîr genç yaşta hadis hafızı olmuştur.¹⁹³

İbn Kesîr, hatip, müderris ve kıraat âlimi olarak görev yapmıştır. Necîbiyye Medresesi'nde ders vermiş, Mizze Camii'nde hutbe okumak üzere görevlendirilmiştir. Zehebî'nin vefatı üzerine Dımaşk'taki Sâlihiyye Medresesi'ne müderris tayin edilmiş, Takıyyüddin es-Sübkî'nin vefatından sonra kısa bir süre Dımaşk'ta Dârü'l-hadîsi'l-Eşrefiyye'de baş müderrislik yapmış ve ayrıca Dârü'l-Kur'ân ve Dârü'l-hadîsi't-Tenkiziyye'de ders vermiştir.¹⁹⁴ İbn Kesîr, 767/1366 yılında Emeviyye Camii'nde tefsir dersleri yapmış, derslerde *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*'i okutmuştur. Derslere öğrencilerinin yanı sıra halk ve idareciler de büyük ilgi göstermişlerdir. İbn Kesîr, *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim*'i okutmuştur.¹⁹⁵ İbn Kesîr, müftü ve mahkeme heyet üyesi olarak da görev yapmıştır.¹⁹⁶

İtikatta Eş'ari fıkhıta Şafîî mezhebine mensup olan İbn Kesîr, diğer mezheplerin görüşlerine de açıktı. Sûfilerden saygıyla bahseden İbn Kesîr, tarikatları reddetmiş, Şiîliğe karşı sert bir duruş sergilemiştir.¹⁹⁷ Hayatının son yıllarında gözlerini kaybeden

¹⁹² İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 1, s. XV. Özeydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134. İbn Kesîr, *Tuhfetü't-Tâlib*, (Neşredenin girişi) s. 20, 22-25.

¹⁹³ Paksoy, s. 43.

¹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tuhfetü't-Tâlib*, s. 27; Günaltay, 328. Özeydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 1, s. XV; Özeydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134.

¹⁹⁶ Özeydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134; Paksoy, s. 45-46.

¹⁹⁷ Paksoy, s. 47; Özeydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134.

Hafız İbn Kesîr, 774/1373 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir. Dımaşk'ta Bâbünnasr dışındaki Sûfiyye Kabristanı'na hocası İbn Teymiyye'nin yanına defnedilmiştir.¹⁹⁸

Eserleri:

Tarih alanında:

1. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*: Bu eseri *Büyük İslam Tarihi* adıyla Mehmet Keskin tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul, 1994-1995). Eserine, kâinatın yaratışı ile başlayan İbn Kesîr, Hz. Âdem ve diğer peygamberlerin hayatlarına değindikten sonra Hz. Peygamber (s.)'in doğumu ve cahiliye dönemi, bi'set, hicret, Hz. Peygamber (s.)'in savaşları, mucizeleri, vefatı, ahlakî ve şahsî özelliklerini anlatmıştır. Daha sonra Râşid Halifeler dönemi, Emevileri ve Abbâsîleri anlatan İbn Kesîr, H. 767 yılına kadar olan olayları anlatmıştır. Eser bu özellikleriyle umumi bir tarih kitabıdır. İbn Kesîr, Hz. Peygamber (s.)'in Medine döneminden başlayarak H. 767 yılına kadar olan kısmı kronolojik olarak vermiş ve her senenin sonunda o sene vefat eden meşhur kişilerin kısaca biyografilerini vermiştir. Eser bu yönüyle Tâberî'nin *el-Ümem ve'l-Mülûk* ve İbn Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih* adlı eserlerine benzemektedir. Eserin *el-Bidaye* ismini alması, âlemlerin yaratılışıyla başlamasından dolayıdır. en-Nihaye ismi ise, kitabın son kısmında ölüm, cennet, cehennem, kabir, kıyamet alametleri, kıyamet günü vuku bulacak olayları ve ahireti anlatması sebebiyledir.¹⁹⁹

On ciltten oluşan eserin yazma ve tam bir nüshası Viyana Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Esere Taberâni ve İbn Hacer zeyl yapmıştır. Eser, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adıyla tahkiksiz bir şekilde on dört cilt halinde Kâhire'de 1351-1358/1932-1939 yıllarında basılmıştır.²⁰⁰

2. *el-Fusûl fî Sîreti'r-Resûl* (Kahire 1357; Beyrut-Dımaşk 1400; Mekke-Beyrut 1405/1985; Medine-Beyrut-Dımaşk 1413/1992; Kahire 1410/1990; Beyrut 1413/1993).
3. *Sîretü Ebî Bekr es-Sıddîk*.

¹⁹⁸ Günaltay, s. 328; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 1, s. XV; Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134; İbn Kesîr, *Tuhfetü't-Tâlib*, (Neşreden giriş) s. 33.

¹⁹⁹ Özaydın, "el-Bidâye ve'n-Nihâye", *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, s. 131-132; Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134.

²⁰⁰ Günaltay 328-329; Özaydın, "el-Bidâye ve'n-Nihâye", *DİA*, c. 6, s. 131-132.

4. *Sîretü Ömer b. el-Hattab.*
5. *Sîretü Mengliboga.*
6. *Tabakâtü Fukahâ 'i 'ş-Şâfiyye* (Kahire 1413/1993).
7. *et-Tekmîl fî Ma 'rifeti 's-Sikât ve 'z-Zu 'afâ ' ve 'l-Mecâhîl.*

Tefsir alanında:

1. *Tefsîrû 'l-Kur 'âni 'l-Azîm* (Kahire 1342/1923, 1390/1971; Beyrut 1980, 1416/1996; İstanbul 1984; Riyad 1418/1997). Eser, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri* adıyla Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1983-1988, 1993-1994). İbn Kesîr, rivayet tefsiri olarak yazdığı bu tefsirinde dirayeti de ihmal etmemiştir.²⁰¹ Rivayetleri senediyle birlikte aktaran İbn Kesîr, sened ve metin yönüyle cerh ve ta'dil değerlendirmeleri de yapmıştır.
2. *Fezâ'ilü 'l-Kur 'ân* (Kahire 1343, 1348/1929; Beyrut 1407/1987; Cidde-Beyrut-Dımaşk 1408/1988). Eseri, Mehmet Sofuoğlu *Kur'an'ın Faziletleri* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1978).

Hadis alanında:

1. *Câmi 'u 'l-Mesânîd ve 's-Süneni 'l-Hâdî li-Akvâmi 's-Senen* (Mekke 1411/1990; Beyrut 1415/1994).
2. *İhtisâru Ulûmi 'l-Hadîs* (Kahire 1355, 1370, 1377/1958; Beyrut 1387; Riyad-Dımaşk 1414/1994, 1417/1996).
3. *Müsnedü 'l-Fârûk Emîri 'l-Mü 'minîn Ebî Hafs Ömer b. Hattâb ve Akvâlühû 'alâ Ebvâbi 'l-İlm* (Kahire 1411/1991).
4. *Tuhfetü 't-Tâlib bi-Ma 'rifeti Ehâdîsi Muhtasarı İbni 'l-Hâcib.* (Mekke 1406/1986).
5. *Tahrîcü Ehâdîsi Edilleti 't-Tenbîh.*
6. *Ahkâmü 's-Sugrâ (sagîr) fî 'l-Hadîs.*
7. *el-Ahkâmü 'l-Kebîr.*

²⁰¹ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, c.2, s. 570.

8. *Muhtasarü'l-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen li'l-Beyhaki.*

9. *el-Mukaddimât.*

10. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî.*

Fıkıh alanında:

1. *el-İctihâd fî Talebi'l-Cihâd* (Riyad 1401/1981, 1402/1982, 1412/1992; Kahire 1413/1993).

2. *İrşâdü'l-Fakih ilâ Ma'rifeti Edilleti't-Tenbîh* (Beyrut 1416/1996).

3. *Ahkâmü't-Tenbîh.*

4. *Kitâbü's-Semâ'*.²⁰²

2.9. Mevlânâ Şiblî (ö. 1914)

Mevlânâ Şiblî Nu'mânî'nin asıl adı Muhammed'dir. Nu'mânî nisbesiyle tanınması İmam Ebu Hanife'nin Nu'mân b. Sâbit ismine nisbeti sebebiyledir. 1857 yılında Hindistan'ın A'zamgarh bölgesine bağlı Bindûl'de doğmuştur.

İslâmî ilimler, Arap ve Fars Edebiyatı derslerini aldı. 1882 yılında Aligarh'daki Mohammadan Anglo-Oriental College'da Arapça dersleri vermeye başladı. Burada on altı yıl çalışmıştı. 1883 yılında A'zamgarh'da millî bir kolej kurdu. Bu dönemde tarih, düşünce tarihi ve edebiyatla ilgilenen Şiblî, araştırmalar yapmak için Osmanlı Devleti, Suriye, Mısır, Beyrut ve Kudüs'e gitti. İstanbul'a gittiğinde II. Abdülhamid tarafından kabul edildi ve "Mecîdî" nişanı verildi. 1894 yılında Nevdetü'l-Ulemâ'nın kuruluş toplantısına iştirak etti. Aynı yıl kendisine "Şemsu'l-Ulema" unvanı verildi. Daha sonra Haydarâbâd'a taşındı ve burada Haydarâbâd nizamının hizmetinde bulundu. 1903 yılında kurulan Encümen-i Terakkî-i Urdû'nun birinci sekreterliğine getirilen Şiblî, 1905 yılında A'zamgarh'a dönüp Nedvetü'l-Ulemâ'nın yayımladığı Nedve Dergisi'nin editörlüğünü ve Dârü'l-Ulûm-i Nedvetü'l-Ulemâ'nın ilmî işler görevini yürüttü. Ama karşılaştığı muhalefet sebebiyle 3 Mart 1913 yılında görevinden istifa etti. Şiblî ertesi yıl A'zamgarh'ta, Dârü'l-Musannifin adlı bir eğitim ve araştırma merkezi kurdu ve ailesinden kalan evini, kitaplarını buraya bağışlayarak bir kütüphane oluşturdu. Şiblî,

²⁰² İbn Kesîr, *Tuhfetü't-Tâlib*, (Neşredenin girişi) s. 29-33; Özeydin, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, c. 20, s. 132-134.

1914'te A'zamgarh'ta vefat etti. Geleneksel tarih anlayışıyla modern tarih anlayışını birleştiren bir tarihçi olarak kabul edilen Şiblî, kalam ilmiyle de uğraşmıştır.

Eserleri;

1. *el-Me'mûn* (Agra 1887, A'zamgarh 1889).
2. *Sîret-i Nu'mân* (Agra 1891).
3. *Sevânih-i Mevlânâ-yı Rûm* (Leknev 1902; Lahor 1909).
4. *Sîretü'n-Nebî*. Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı en önemli çalışmasını beş cilt halinde tasarlamışsa da iki cildini yazabilmiştir. Eserin ilk cildi Şiblî'nin ölümünden sonra basılmıştır (A'zamgarh 1918). İkinci cildi öğrencisi, Seyyid Süleyman Nedvî'nin yaptığı bazı ilâvelerle yayımlanmıştır (A'zamgarh 1920). Nedvî' dört cilt daha yazarak eseri tamamlamıştır. Ömer Rıza Doğrul, aslı Urduca olan eseri İngilizce tercümesinden *İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (I-IV, İstanbul 1928).
5. *Şi'rü'l-Acem yâ Târîh-i Şuarâ ve Edebiyyât-ı Manzûm-ı Îrân* (I-IV, Aligarh 1909-1912; V, A'zamgarh 1919).
6. *Küllîyyât-ı Şiblî*. (Şiir) (Kanpûr 1909; Tahran 1937; A'zamgarh 1954)
7. *Ömer el-Fârûk* (Kanpûr 1899). Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçe'ye çevrilen ve *Asr-ı Saâdet*'in VII. cildi olarak yayımlanan eserin, iki Türkçe tercümesi daha vardır. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi* adıyla Türkçe'ye Talip Yaşar Alp çevirmiştir. (I-II, İstanbul 1986) *Hazreti Ömer* adıyla da Fatih Güngör, Beyhan Demirci, M. Sait Konar Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 2004).

Şiblî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Gazzâlî* (Lahor 1902) *İslâmın Fikir Kılıcı Gazzâlî'nin Bütün Cepheleri ile Hayatı ve Eserleri*, adıyla Yusuf Karaca Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1972), *Kitâbhâne-i İskenderiyye* (Agra 1891), *Hutût-ı Şiblî* (Agra, ts.), *Mekâtib* (neşreden Süleyman Nedvî, I-II, A'zamgarh 1927-1928), *Makâlât-ı Şiblî*, (I-VIII, A'zamgarh 1934-1954), *Sefer-nâme-i Rûm u Mısır u*

Şâm (A'zamgarh 1940), *Târîh-i İlm-i Kelâm* (Tahran 1328), *İlm-i Kelâm-ı Cedîd* (Tahran 1329).²⁰³

2.10. İzzet Derveze (ö. 1984)

Künyesi Ebû Züheyr olan Muhammed İzzet Derveze'nin nesebi, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş'tir. Derveze, 1888 yılında Filistin'e bağlı Nablus kentinde doğmuştur. Derveze'nin dedelerinden Hızırbey, kumaş ticaretiyle uğraştığı için, terzi anlamına gelen ve "Derraze" kelimesinden türeyen "Derveze" lakabıyla tanınmıştır.²⁰⁴

İlk ve orta (idadi) öğrenimini Nablus'ta alan Derveze, ekonomik sıkıntılardan dolayı okul eğitimini bırakmış, 1906-1918 yılları arasında, Suriye'de Osmanlı Posta-Telgraf idaresinde çeşitli kademelerde memur olarak çalışmıştır. Derveze, okul eğitimini bıraksa da bireysel çabalarıyla tefsir, hadis, fıkıh, tarih, kelam ve edebiyat alanında kitaplar okuyarak kendisini geliştirmiştir. Bir yandan çalışırken bir yandan da, Şeyh Süleyman eş-Şerbawî'nin Sahih-i Buhârî, Şeyh Mustafa Hayyâd'ın fıkıh ve Şeyh Musa Qaddûmî'den sarf ve nahiv derslerine iştirak etmiştir.²⁰⁵ 1906-1918 yıllarında Osmanlı Devleti'nin fikir hareketleriyle ilgilenen ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye olan Derveze, Arap milliyetçiliği hareketlerinde rol almış ve el-Cemiyetü'l-İlmiyyetü'l-Arabiyye (Nablus) ve el-Cemiyetü'l-İslahiyye (Beyrut)'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu kuruluşlardan başka, 1946'ya kadar, Filistin'in kurtuluşu için birçok siyasi teşekkülün içinde görev almıştır. 1914-1918 yılları arasında Hizbû'l-Lâmerkeziyye'nin üyelik ve sekreterliğini yapmıştır.²⁰⁶ 1920 yılında kısa bir süre Amman'da Emîr Abdullah b. Hüseyin'in divanında sekreterlik yapan Derveze, İngilizler'in Filistin'i işgal etmelerinin ardından 1922-1927 yılları arasında Medresetü'n-Necahi'l-Vataniyye'de müdürlük, 1928-1932 yılları arasında İdaretü'l-Evkafi'l-İslamiyye'de müdürlük, 1933-1937 yılları arasında da İslâmî Vakıflar İdaresi'nde genel müdürlük yapmıştır. 1933 yılında Yafa şehrinde İngilizlere karşı

²⁰³ Anis Ahmad, "Şibli Numânî", *DİA*, İstanbul 2010, c. 39, s. 126-127.

²⁰⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen), Ekin Yayınları, İstanbul 1997, Giriş, c. 1, s. VII; Zekerîya Kurşun, "Derveze", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 187-188; Mehmet Yolcu, "Ebu Zuheyr Muhammed İzzet Derveze Hayatı, Mücadelesi ve Başlıca Eserleri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2013, c. 4, sayı 2, s. 62.

²⁰⁵ Kurşun, "Derveze", *DİA*, c. 9, s. 187-188; Yolcu, s. 62; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Giriş, c. 1, s. VII

²⁰⁶ Kurşun, "Derveze", *DİA*, c. 9, s. 187-188; Yolcu, s. 66-67.

düzenlenen gösteride başından ağır yaralanan Derveze, 1936 yılında İngilizlere karşı Filistin’de başlatılan direnişte aktif rol aldığı gerekçesiyle Filistin’den sürülmüştür.²⁰⁷

1937-1939 yılları arasında Şam’da Filistin Direniş Hareketi’nin idârî ve mâlî sorumluluğunu üstlenmiş ama 1939’da Şam’da Fransız Askerî Mahkemesi tarafından yönlendirme ve propaganda yapmakla suçlanmış, beş yıl hapse mahkûm edilmiş, burada kaldığı on altı ay boyunca Kur’an’ı ezberlemiş ve bazı eserlerini kaleme almıştır.²⁰⁸ Fransız askerî yönetiminin dağılması üzerine 1940 yılında serbest kalmış ama İngilizlerin baskılarına dayanamayarak 1941’de oğlu, kardeşi ve arkadaşlarıyla Türkiye’ye kaçmıştır. Türkiye’ye izinsiz girişleri sebebiyle tutuklanarak Manisa Hapishanesi’ne götürülmüştür. Türkiye’de kaldığı dört yıl içinde İstanbul ve Bursa kütüphanelerinden istifade ederek tefsirinin ve bazı eserlerinin bir kısmını yazmıştır.²⁰⁹ Derveze, 1984 yılında Şam’da vefat etmiştir.²¹⁰ Elli civarı eseri, gazete ve dergilerde neşredilmiş makaleleri ve radyo konuşmaları vardır.²¹¹ Eserleri:

1. *et-Tefsîru’l-Hadîs, I-XII*, Daru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, Kahire 1961- 1963. Sûreleri, nüzul sırasına göre yazılan ve bu şekilde yazılmış ilk tefsir olarak bilinen bu tefsiri, Derveze, rivayet ve dirayeti birleştirerek yazmıştır.²¹² Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*’i, nüzul sırasını gözeterek yazma sebebini “Bizim nüzul sırasına göre tertip etme düşüncemiz, Kur’an’ı anlamak ve ona hizmet etmek için en üstün yol olduğuna inandığımız metoda uygun düşmektedir. Zira böylece, iniş dönem ve merhalelerini daha açık ve net bir biçimde izlemek mümkün olduğu gibi, aynı şekilde nebevî sîretteki sürecin izlenmesi sağlanmış olmakta, öyle ya da böyle okuyucu Kur’an’ın nazil olduğu ortama, onun karşılaştığı şartlar, ilişkiler, boyutlar ve kavramların atmosferine girmekte, kendisi için tenzilin hikmeti berraklaşmaktadır.” diyerek açıklamaktadır.²¹³ Derveze, tefsirin ilk halini Türkiye’de bulunduğu sırada İstanbul ve Bursa

²⁰⁷ Kurşun, “Derveze”, *DİA*, c. 9, s. 187-188; Yolcu, s. 63-64; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, Giriş, c. 1, s. VII

²⁰⁸ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, Giriş, c. 1, s. VII-VIII; Kurşun, “Derveze”, *DİA*, c. 9, s. 187-188

²⁰⁹ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, Giriş, c. 1, s. VIII; Kurşun, “Derveze”, *DİA*, c. 9, s. 187-188; Yolcu, s. 72.

²¹⁰ Yolcu, s. 63. Derveze; *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, Giriş, c. 1, s. VIII.

²¹¹ Kurşun, “Derveze”, *DİA*, c. 9, s. 187-188.

²¹² Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, Sunuş, c. 1, s. X-XI

²¹³ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, Sunuş, c. 1, s. XI

kütüphanelerinde yaptığı yoğun çalışmalarla oluşturmuştur.²¹⁴ Şam'a dönünce 1961-1963 yıllarında on iki cilt olarak basılan eser, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, adıyla Türkçeye çevrilmiştir.²¹⁵

Derveze'nin bu eseri, nüzul sırasına göre tertiplenmesi özelliğinin yanında, nüzul ortamını gözeterek, siyak ve sibaka dikkat ederek yazılması, Hz. Peygamber'e isnad edilen, sahih olmayan ve Kur'an naslarıyla çelişen rivayetleri esas kabul etmemesi, bu rivayetleri Kur'an temelinde eleştiriye tabi tutması gibi özellikleri de barındırmaktadır.²¹⁶

Derveze, tefsirinde 247 eserden yararlanmış, bu eserlerden 5569 alıntı yapmıştır.²¹⁷

2. *Asru'n-Nebî Aleyhisselam ve bietühu Kable'l-İslam Müktebisun mine'l-Kur'an* (Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam 1946). Derveze'nin bu eseri, *Siretü'r-Rasul Müktebisun mine'l-Kur'an*, eseriyle birlikte *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.²¹⁸
3. *Siretü'r-Rasul Müktebisun mine'l-Kur'an*, I-II (Kahire 1948, 1963, 1965).
4. *Ed-Dustûru'l-Kur'ânî ve's-Sünnetü'n-Nebeviyye*, I-II (Kahire 1386/1966). *Ed-Dustûru'l-Kur'ânî fî Şuûni'l-Hayat* (Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1956).
5. *El-Kur'an ve'l-Yehûd* (Kur'an ve Yahudiler) (Kahire 1949; Beyrut 1979).
6. *El-Kur'an ve'l-Mer'e*, el-Matbaatü'l-Asriyye (Sayda 1951). İkinci baskısı, “*el-Mer'e fî'l-Kur'an ve's-Sünne*” adıyla genişletilerek Sayda 1967 yılında basılmıştır.
7. *El-Mer'e fî'l-Kur'an ve's-Sünne* (Kur'an ve Sünnette Kadın) (Sayda 1967).
8. *El-Kur'an ve'l-Mübeşşirûn* (Kur'an ve Misyonerler) (Şam 1972, Beyrut 1979).
9. *El-Kur'an ve'l-Mülhidûn* (Şam 1973 / Şam 1980).

²¹⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Sunuş, c. 1, s. IX; Yolcu, s. 72.

²¹⁵ Kurşun, “Derveze”, *DİA*, c. 9, s. 187-188.

²¹⁶ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Sunuş, c. 1, s. XI.

²¹⁷ Yolcu, s. 72.

²¹⁸ Kurşun, “Derveze”, *DİA*, c. 9, s. 187-188.

10. *El-Kur'anü'l-Mecîd*, el-Matbaatü'l-Asriyye (Sayda 1952). Bu eser, bir nevi tefsir usulü niteliği taşımaktadır.²¹⁹
11. *El-Kur'an ve Dimâmu'l-İctimâî (Kur'an ve Sosyal Güvence)* (Sayda 1950).
12. *El-Cihadu fî Sebilillahi fî'l-Kur'an ve'l-Hadis* (Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam 1975).
13. *Durûsu't-Tarihi'l-Kadim* (Kahire 1932).
14. *Durûsu't-Tarihu'l-Mutavassıt ve'l-Hadis* (Kahire 1932).
15. *Havle'l-Hareketi'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse*, Birinci baskı, I-III (el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1949; İkinci baskı, I-VI, Sayda 1951-1953).
16. *Muhtasaru Tarîhi'l-Arab ve'l-İslâm, I-II* (Kahire 1925). Üçüncü cilt yazma halindedir.
17. *Tarihu'l-'Arab ve'l-İslâm, III*, adlı eserinin Çağdaş Arap ve İslam Devletleriyle ilgili olan üçüncü cildidir.
18. *Durûsu't-Tarihi'l-Arabî* (Kahire 1932).
19. *Tarîhu'l-Cinsi'l-Arabî fî Muhtelifi'l-Etvâr ve'l-Edvâr ve'l-Aktâr min Akdemi'l-Ezmine*, I -VIII, el-Matbaatü'l-Asriyye (Sayda 1958-1964).
20. *Tarîhu Benî İsrail min Esfarihim, Matbaatü Nahdati Mısır* (Kahire 1958).
21. *El-Arab ve'l-Urûbe fî Hikbeti't-Tegallübi't-Türkî min sene 250 hicriyye ilâ sene 1336 I-III*. (Hicrî 3. Asırdan Osmanlı devletinin sonuna kadar olan dönemi anlatır.) Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam 1960-1961, Şam 1961-1963.
22. *Urûbetü Mısır fî't-Tarih ve Ba'de'l-Fethi'l-İslâmî, Lecnetü't-Telif ve'n-Neşri'l-Kavmiyye* (Kahire 1960-1961).
23. *Rivâyetu vüfûdu'n-Nu'mân ilâ Kısra Anûşirvân* (Beyrut 1911). Roman.
24. *Rivâyetu's-Simsâr ve Sahibu'l-Arz* (Beyrut 1913). Tiyatro.
25. *Rivayetu Abdurrahman ed-Dahil*, Nablus 1924. Hikâye.
26. *Ahiru Mülûki'l-Arab fî'l-Endülüs*, Nablus 1925. Tiyatro.
27. *El-İslam ve'l-İştirakiyye (İslam ve Sosyalizm)* (Sayda 1968).

²¹⁹ Yolcu, s. 75.

28. *Meşâkilü'l-Âlemi'l-Arabîyye el-İktisadiyye ve'l-İctimaiyye ve's-Siyasiyye, Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye* (Şam 1952).
29. *Türkiyyetü'l-Hadise, Daru'l-Keşşaf* (Beyrut 1946).
30. *Kıssatü'l-Gazveti's-Sihyoniyye* (Kuveyt 1970).
31. *Neşetü'l-Hareketi'l-Arabiyyeti'l-Hadise (Çağdaş Arap Hareketinin Yeniden Doğuşu), el-Mektebetü'l-Asriyye* (Beyrut 1949; Sayda 1972).
32. *Kadiyyetü Filistin ve Vahdetü'l-Arabiyye* (Sayda 1973).
33. *El-Kadiyyetu'l-Filistiniyye, I-II* (Şam 1978. İkinci baskı Şam 1984).
34. *Fî Sebîli Kadiyyeti Filistin ve'l-Vahdeti'l-Arabiyye ve min vahyi'n-Nükbeti ve fî Sebîli Müalecetiha*, adlı kitabın birinci cildi, Sayda 1972 ve 1973 yılında basılmıştır. Bu eserin tamamı Derveze'ye ait değildir.
35. *El-Udvanu'l-İsrâ'iliyyi'l-Kadîm ve'l-Udvanü's-Sihyoniyyi'l-Hadîs, III* (Beyrut 1979).
36. *Me'sâtu Filistin* (Dımaşk 1959, Daru'l-Yakazati'l-Arabiyye, Şam 1960).
37. *Cihâdu'l-Filistîniyyîn* (Kahire 1960, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Kahire 1961).
38. *El-Vahdetü'l-Arabiyye* (el-Mektebetü't-Ticariyye li't-Tıba'a ve't-Tevzi' ve'n-Neşr, Beyrut 1957 ve 1958).
39. *El-Cuzûru'l-Kadime li Sulûki ve Ahlâki ve Ahdâsi Benî İsrail ve'l-Yahûd ve'l-İstidrâdi ilâ mâ Neşibe min Sırâi beynehüm ve beyne'l-Arab* (Şam 1968- 1969).
40. *Kıssatü'l-Gazveti'l-Filistiniyye / Kıssatü'l-Kazvi's-Sihyûniyye* (Kuveyt 1970).
41. *İbretun min Tarihi Filistini'l-Kadim*. El-Mektebetü'l-Asriyye (Sayda 1978).
42. *Safahâtun Maglûta ve Mühmele min Tarihi'l-Kadiyyeti'l-Filistîniyye* (Sayda 1979).
43. *Risaletun Mu'cezâtün ani'n-Nahda*. (Basılmamış)
44. *Makalât*: 1965 yılı sonrası Kuveyt, Şam, Amman'da yayınlanan İslâmî dergilerdeki makalelerinden oluşmaktadır.
45. *Makalât*: Eser, Derveze hakkında yazılan makalelerden oluşmaktadır.
46. *Risalât*.

47. *Er-Risale*.

48. *Risaletü 'n-Nakdiyye*: Enîs es-Sâyi' adlı yazarın yazdığı *Filistin ve 'l-Kavmiyye 'l-Arabiyye* adlı eserinin, Derveze tarafından yaptığı düzeltmelerden ibarettir.

49. *Tescilât ve Müzekkirât*.

50. *Mahtûtât*.²²⁰

Derveze'nin bu eserlerinin dışında birçok çeviri kitapları ve basılmamış eserleri de vardır.

²²⁰ Kuşun, “Derveze”, *DİA*, c. 9, s. 187-188; Yolcu, s. 68-88; Derveze, *et-Tefsîru 'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Giriş, c. 1, s. VIII.

İKİNCİ BÖLÜM

SIYER VE TEFSİR RİVAYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde siyer ve tefsir kaynaklarında geçen rivayetler verilecektir. İlk olarak konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim ayetleri verilecek, daha sonra konuyla ilgili rivayetler hem tefsir kaynaklarından hem de siyer kaynaklarından karşılaştırılarak aktarılacaktır. Rivayetlerle ilgili her konunun sonunda değerlendirmeler yapılacak, değerlendirme kısmında tefsir ve siyer rivayetleri metin yönüyle karşılaştırılarak ifadelerdeki farklılıklar verilecektir. Ayrıca değerlendirme kısmında bu rivayetlerin Kur'an ayetleriyle çeliştiği yerler Kur'an sentezinden geçirilerek, analizler yapılarak verilecektir. Rivayetle ilgili müsteşriklerin görüşleri varsa onlara da yer verilecektir. Sonuç kısmında ise bu konudaki görüşümüz belirtilecektir.

Amacımız araştırmamıza esas aldığımız konulardaki rivayetlere hem siyer ve hem de tefsir kaynaklarında yer verilip verilmediğini, siyer ve tefsir kaynaklarında aktarılan rivayetlerin metin yönüyle ne kadar benzeştiklerini, aktarılan bu rivayetlerin Kur'an beyanlarıyla uyum içinde olmadıklarını ortaya koymaktır. Aynı zamanda bu Kur'an ayetleriyle çelişkili rivayetlerin nakledilmesindeki niyetler ne olursa olsun Hz. Peygamber (s.)'i tanıma ve tanıtmada Kur'an merkezli bakıştan uzaklaşıldığını ortaya koymaktır.

Tezimizin kapsamı Hz. Peygamber (s.)'in nübüvvet öncesi hayatından başlayarak, Hz. Peygamber (s.)'in göğsünün yarılması, Rahip Bahira olayı, Hz. Peygamber (s.) hakkında söylenilen mecnunluk iddiası, vahyin gizliliği, garanik olayı ve Hz. Peygamber'in Zeynep bt. Cahş'la yaptığı evliliği konu alan rivayetlerle sınırlıdır. Bu olaylar kronolojik sıraya göre verilmiştir.

2.1. Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması (Şakk-ı Sadr)

Giriş

Siyer ve bazı tefsir kitaplarında Hz. Muhammed (s.)'in, süt annesi Halime'nin yanındayken göğsünün yarıldığı rivayeti yer almaktadır. Rivayet birçok farklı şekillerde anlatılmakla birlikte genel hatlarıyla, Hz. Muhammed (s.)'e Cebrail (a.s.) veya iki meleğin gelerek göğsünü yardığı sonra kalbini çıkararak yıkadığı ve tekrar kalbini yerine yerleştirerek göğsünü kapattığı şeklindedir.

Arka Plan

Olayın açık kalp ameliyatı şeklinde bir operasyonla gerçekleştiği anlayışının yaygın olarak anlatılmasının sebebi doğu kültürü dinlerinde Zerdüş ve Ümeyye b. Ebi's-Salt gibi kişiler hakkında anlatılan efsanevi anlatımların rolüyle peygamber olacak kişilerin kalbinin yıkanması gerektiği şeklinde bir beklenti olmasıdır. Ayrıca Hz. İsa (a.s.), Hz. Yahya (a.s.) gibi Hz. Muhammed (s.)'in de mucizelerinin çocukluğundan beri var olduğunu ispatlamaya çalışan hicri ikinci veya üçüncü asrın insanların telakkileri olabilir.²²¹

Tefsir kitaplarında Hz. Peygamber (s.)'in göğsünün yarılma hadisesi İnşirah sûresi “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²²² ayetinde geçen “şeraha” fiiliyle irtibatlandırılarak anlatılır.

Şeraha

“Şeraha” sözcüğü, et ve benzeri bir şeyi yaymak anlamına gelmektedir. “Şerhu's-sadr” ifadesi, Allah (c.c.)'tan ilahî bir sekine ve huzurla göğsün genişlemesi demektir. Müşkil sözün şerhi, o sözü açıklamak, gizli anlamlarını ortaya çıkarmak demektir.²²³ “Şeraha” fiil kökünden gelen “Şerh” sözcüğü keşf, açıklama, açma anlamlarına gelmektedir.

²²¹ Erul, “Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmi Dergi*, s. 43; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 139; Yüksel Güzel, “Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili (Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması) Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 115-120.

²²² *İnşirah*, 94/1. Çalışmamızdaki ayet meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı Kur'an-ı Kerim Meali esas alınmıştır.

²²³ Rağib el-İsfahânî, c. 1, s. 644-645.

Allah (c.c.) göğsünü şerh etti demek, genişletti, açtı, hayr ve hakkın kabulü için genişletti, genişlik verdi, kalp de genişledi anlamlarına gelmektedir.²²⁴

Tefsir ve siyer kaynaklarında şakk-ı sadr ile ilgili geçen rivayetleri ayetlerle ele almaya çalışalım.

2.1.1. Tefsir Kaynakları

Kur'an'da Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması rivayeti ile ilgili tefsir ve siyer kaynaklarında ilişkilendirilen ayette Cenab-ı Hak şunları buyurur:

*“(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”*²²⁵

Ayrıca tefsir ve siyer kaynaklarında geçen ayete ek olarak konuyla ilgisi yönüyle “şeraha” fiilinin geçtiği şu ayetleri de zikredebiliriz:

*“Allah'ın göğsünü İslam'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir? Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay haline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler.”*²²⁶

*“Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslam'a açar; kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğsü çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah inanmayanlara azap (ve sıkıntıyı) işte böyle verir.”*²²⁷

*“(Musa) dedi ki: ‘Rabbim! Gönlüme ferahlık ver’”*²²⁸

Müfessirlerin bu ayetlerle ilgili görüşleri:

İbn Abbas

İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*'ta *“(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”*²²⁹ ayetinin açıklamasını yaparken Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması ile ilgili bir rivayet vermez. Bu ayeti *“Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?”*²³⁰ ayetine

²²⁴ İbn Manzûr, c. 2, s. 497; Severcan, Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke, s. 136.

²²⁵ *İnşirah*, 94/1.

²²⁶ *Zümer*, 39/22.

²²⁷ *En'am*, 6/125.

²²⁸ *Taha*, 20/25.

²²⁹ *İnşirah*, 94/1.

²³⁰ *Duha*, 93/8.

atfederek Duha sûresiyle ilişkilendirir ve ayeti “kalbini İslam’a açıp genişletmedik mi?” diyerek açıklar. İbn Abbas ayeti “kalbini misak günü marifet, anlayış, yardım, akıl, yakın ve bunun dışındaki şeylerle yumuşatmadık mı?” diyerek de açıklamıştır. Diğer bir açıklamada ise “kalbini Peygamberlikle genişletmedik mi?” denildiği Hz. Peygamber’in de “evet” dediği ifade edilir.²³¹

Mukatil b. Süleyman

Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-Kebir*'inde “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²³² ayetinin açıklamasını yaparken Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması ile ilgili bir rivayet vermez. Mukatil bu ayeti açıklarken Bi'ri Maune'de yetmiş kişinin şehit edilmesi ve bunun Hz. Peygamber'e çok ağır gelmesinden dolayı Hz. Peygamber'in sabah namazlarında kunut yapmaya başlamasından bahseder. Hz. Peygamber'in bu dönemini “dall” olarak ifade eder ve “Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?”²³³ ayetiyle, “Sen kitap nedir iman nedir bilmezdin”²³⁴ ayetinin “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²³⁵ ayetini açıkladığını ifade ederek bu ayetlerle ilişkilendirir. Devamında “Allah'ın, “Biz Senin için göğsünü şerh etmedik mi?”²³⁶ buyruğunun ‘İman: tevhid ile senin göğsünü genişletmedik mi? Sen lâ ilâhe illallâh deyinceye kadar kalbini genişletmedik mi?’ demektedir” diyerek açıklama yapar.²³⁷

Mukatil, İnşirah sûresinin, Dûha sûresi ve Leyl sûresiyle birlikte indiğini ifade eder²³⁸

Taberî

Camîü'l-Beyan an Tefsîri'l-Âyi'l-Kur'an'da Taberî, “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²³⁹ ayetini iki şekilde açıklamıştır: Birinci açıklamasında “Ey

²³¹ İbn Abbas, *Tenvîru'l-Mikbas min Tefsîr-i İbn Abbas* (Thk. Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzâbâdî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992, s. 651; İbn Abbas, *Tefsîr-i İbn Abbas* (Der. Muhammed Firuzâbâdî, Çev. Cevher Caduk), İlk Harf Yayınları, İstanbul 2016, c. 5, s. 693.

²³² *İnşirah*, 94/1.

²³³ *Duha*, 93/7.

²³⁴ *Şûrâ*, 42/52.

²³⁵ *İnşirah*, 94/1.

²³⁶ *İnşirah*, 94/1.

²³⁷ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-Kebir*, (Thk. Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. 3, s. 496; Mukatil, *Tefsîr-i Kebîr* (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, İstanbul 2006, c. 4, s. 421.

²³⁸ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-Kebir*, c.3, s. 495.

Muhammed biz senin kalbini imanla hidayete, Allah’a imana ve hakkı tanımaya açmadık mı? Kalbini bunun için genişletip hikmet kabı haline getirmedi mi?” diyerek açıklama yapmıştır.²⁴⁰ Bu ayetin açıklamasında Taberî, İbn Zeyd’in açıklamasını “Senin göğsünü açtık, peygamberlikten önceki günahlarını bağışladık, attık.” ifadeleriyle verir.²⁴¹ Diğer açıklamada ise “Ey Muhammed, biz senin göğsünü yararak kalbini yıkamadık mı?” ifadesini kullanır.²⁴²

Fahreddin Râzî

Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*'de “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²⁴³ ayetinin açıklamasını yaparken İnşirah sûresi ile Duhâ sûresinin tek bir sûre olduğunu söyleyenlere reddiye ile başlar.²⁴⁴ Daha sonra göğsü şerh etmenin ne anlama geldiğini iki görüş ile açıklar. İlk görüşü; “Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber’e geldi, göğsünü yardı, kalbini çıkardı, yıkadı ve o kalbi günahlardan iyice temizledi. Sonra onu ilim ve imanla doldurup göğsündeki yerine yerleştirdi.” rivayetini vererek açıklar. Râzî bu olayın, Peygamberlik öncesi bir mucize olduğu için irhas olduğunu ve Hz. Peygamber için bunun çokça vaki olduğunu ifade eder. Cebrail (a.s.)’in, Hz. Peygamber’in kalbindeki bu siyah kanı, günaha meyil olarak görür. Hz. Peygamber’den bu kanın giderilmesinin O’nun günahattan kaçınan, itaatli, masum olduğunun alameti olduğunu ve Allah’ın dilediğini yapabileceğini ve böyle temizlemek istediye bu şekilde temizleyebileceğini ifade ederek bu olayın mümkün olabileceğini ifade eder.²⁴⁵

Râzî ikinci görüşü açıklarken; ‘göğsü genişletmek’ ifadesini, marifetullah ve taatla ilgili bir husus olarak ifade eder. Bu ifadeyi Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’in kalbinde

²³⁹ İnşirah, 94/1.

²⁴⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru'l-Hicr, Kahire, 2001, c. 24, s. 492, İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî* (Thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Salih Ahmed Rıza, Çev. Mehmet Keskin), Ümit Yayıncılık, İstanbul ts., c. 6, s. 2831.

²⁴¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, c. 24, s. 493.

²⁴² Taberî, *Taberî Tefsîri*, (Çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, c. 9 s. 157-158. Çevirinin bu kısmında; Malik b. Sa'sa'dan, Hz. Peygamber'in “Ben Kâbe’de uyku ile uyanıklık arasında bir halde iken birisinin şöyle dediğini duydum: ‘O, üç kişinin arasında biridir.’ Bana altından bir leğen getirildi. Onda zenzem suyu vardı. Birisi göğsümü, karnımın alt tarafına kadar yardı. Kalbim dışarı çıkarıldı. Zenzem suyu ile yıkandı sonra yerine kondu. Sonra ona iman ve hikmet dolduruldu.” rivayeti vardır.

²⁴³ İnşirah, 94/1.

²⁴⁴ Fahreddin Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1401/1981c.32, s. 2; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c.23, s. 229.

²⁴⁵ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihü'l-Gayb*, c.32, s.2.

peygamberlik görevinin haricinde geçim derdi, çoluk çocuk derdi gibi dertleri bırakmaması olarak açıklar. Böylelikle Hz. Peygamber kâfirlerden gelen eziyetlere aldırıyor, tehditlerden korkmuyor ve onlara meyletmiyordu. Râzî, “göğsün genişletilmesi” kavramını, Hz. Peygamber (s.)’in dünyanın önemsizliğini, ahiretin mükemmelliğini anlaması olarak ifade ederken “*Allah hidayetini dilediği kimselerin, göğsünü İslam’a açar; dalaletini dilediği kimselerin ise göğsünü daraltır.*”²⁴⁶ ayetinin de bu manaya geldiğini belirtir. Râzî, başka bir rivayette de Hz. Peygamber’in göğsünün genişlemesinin alameti olarak “Aldanma diyarına meyletmemek, ebedilik yurduna yönelmek ve gelmezden önce ölüm için hazırlık yapmak” dediğini bu durumun açıklaması olarak verir. “Şerh” in genişletme manasında olduğunu, Hz. Peygamber’in görevini yerine getirirken gönlünün her daim ferah ve göreviyle meşgul olduğunu ifade eder.²⁴⁷

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*’de “(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²⁴⁸ ayetini “Senin göğsünü açmadık mı, senin göğsünü açıp aydınlatmadık mı, geniş, bol ve rahat kılmadık mı?” diyerek manevi bir açılardan bahseder. İbn Kesîr daha sonra “*Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslam’a açar.*”²⁴⁹ ayetini de buna delil olarak gösterir. İbn Kesîr, göğsün açılmasını İsrâ ile açıklayanlara karşı bu açılmanın her ne kadar Tirmizi’nin İsrâ sûresinin tefsirinde Mâlik b. Sa’saa’dan gelen İsrâ Gecesi göğsünün yarılması rivayetini aktardığını ve bu olayın gerçekleştiğini ifade etse de bunun da bir manevi aydınlanma olduğunu ifade eder.

İbn Kesîr, Ebu Hureyre’nin Hz. Peygamber (s.)’e sorduğu nübüvvete dair sorusuna cevap olarak Rasûlullah (s.)’in dilinden rivayeti nakleder. Rivayette, Ebu Hureyre’nin Hz. Peygamber’den Peygamberlik alametlerinden birincisini sorduğu ve Hz. Peygamber’in de on yaşındayken yalnız başına dolaşırken tepesinden iki adamın gelerek önce karnını açıp yıkadığı, sonra göğsünü ve sonra da kalbini açarak kalbindeki kını ve hasedî çıkardığı yerine şefkat ve rahmeti koyduğunu anlattığı rivayeti nakleder.

²⁴⁶ *En’am*, 6/125.

²⁴⁷ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihu’l-Gayb*, c.32, s.3.

²⁴⁸ *İnşirah*, 94/1.

²⁴⁹ *En’am*, 6/125.

Rivayette kin ve haset pıhtılaşmış bir kan, şefkat ve rahmet de gümüşe benzeyen bir şey olarak ifade edilir.²⁵⁰

M. İzzet Derveze

Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*'te İnşirah sûresi ve Duha sûresinin tek bir sûre olduğunu rivayet edenlerle birlikte iki ayrı sûre olduğunu ifade edenlerinde bulunduğunu belirtir. Bu iki sûrenin birbirlerine çok benzediklerini ifade eder.

Derveze, İnşirah sûresinin yatıştırıcı, sevindirici bir üslupta olduğunu; “*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*”²⁵¹ ayetinde geçen “göğsün açılması” ifadesinin Hz. Peygamber (s.)’e Allah (c.c.)’ın bahsettiği hidayet ve kesin bilgi olduğunu belirtmekle birlikte Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarılması ile ilgili bir rivayet vermez.²⁵²

2.1.2. Siyer Kaynakları

Müverrihlerin Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarılmasıyla ilgili rivayetleri:

İbn İshak

İbn İshak *es-Sîre*’de, şakk-ı sadr rivayetini birkaç farklı şekilde anlatır. Bir rivayete göre: “Mekke’den döndüklerinden iki ya da üç ay geçmemişti ki bir gün Rasûlullah sütkardeşiyle birlikte gezmeye çıkmış, kuzularla oynuyorlardı. Anne baba evlerinin arka tarafında bir şeyle meşgulken sütkardeşi koşarak yanlarına geldi ve Kureyşli kardeşinin yanına üzerinde beyaz elbiseler bulunan iki adamın geldiğini onu yere yatırdıklarını söyledi. Bunu duyan sütanne ve baba koşarak onun yanına gittiler. Muhammed (s.)’i ayakta rengi kaçmış bir halde buldular. Babası onu kucakladı ve ‘oğlum ne oldu sana?’ dedi. O da: ‘bana üzerinde beyaz elbiseler bulunan iki adam geldi. Beni yatırdılar, karnımı yardılar, buradan bir şey çıkarıp attılar, sonra da eski haline getirdiler.’ diye cevap verdi.” İbn İshak bu olayı anlattıktan sonra Halime ve eşinin Hz. Peygamber

²⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Thk. Sâmi b. Muhammed el-Selame), Dâru Tayyibe, 1. Baskı, 1997. 2. Baskı, Riyad, 1999, c. 8, s. 429-430; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri* (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, c. 15, s. 8506.

²⁵¹ *İnşirah*, 94/1.

²⁵² M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis, et-Tefsîru'l-Hadis*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyyi, 2. Baskı, Beyrut 2000, c. 1, s. 558-559; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, c. 1, s. 94.

(s.)’in başına bir şey gelmesinden korktukları için onu Âmine’nin yanına götürdüklerini rivayet eder.²⁵³

İbn İshak, diğer rivayette sahabenin isteği üzerine Hz. Peygamber’in kendisini anlattığı rivayeti verir: “Davetim, atam İbrahim (a.s.)’in daveti İsa (a.s.)’nın müjdesidir. Annem bana hamileyken kendisinden bir nur çıkmış. O nurla Şam taraflarında bulunan Busra sarayları aydınlanmış. Sa’d b. Bekroğullarına emzirilmek üzere verilmişim. Erkek sütkardeşimle beraber kuzular arasındayken beyaz elbiseli iki adam geldi. Elllerinde içi kar dolu altından yapılmış bir tas vardı. Beni yatırdılar, karnımı yardılar, kalbimi çıkardılar, içini açtılar. Ondan siyah pıhtılaşmış bir kan çıkardılar ve attılar. Sonra kalbimi ve karnımı o karla yıkadılar. Temizleyince eski haline getirdiler. Sonra biri arkadaşına: ‘Onu ümmetinden on kişiyle tart.’ dedi. O da beni on kişiyle tarttı. On kişiyle tartıldım. Sonra: ‘Onu ümmetinden yüz kişiyle tart.’ dedi. Beni yüz kişiyle tarttı, yüz kişiyle tartıldım. Sonra: ‘Onu ümmetinden bin kişiyle tart.’ dedi. Beni bin kişiyle tarttı. Bin kişiyle tartıldım. Sonra “Onu bırak. Eğer bütün ümmetiyle tartsaydın, mutlaka yine de onlara ağır gelirdi.” dedi.²⁵⁴

İbn İshak, başka bir rivayette de Hz. Peygamber’in şöyle dediğini ifade eder: “Bana turna kuşu şeklinde iki melek geldi. Beraberlerinde kar, dolu ve soğuk bir su vardı. Onlardan biri göğsümü yardı, diğeri de gagasıyla püskürterek yıkadı.”²⁵⁵

İbn Hişam’ın *es-Sîretü’n-Nebeviyye*’de aktardığı rivayet, İbn İshak’ın naklettiği rivayetten biraz farklıdır. İbn Hişam olayı Hz. Peygamber’in süt annesi Halime’nin ifadesiyle şöyle anlatır: “Çocuğu alıp geri döndük. Dönüşümüzden birkaç ay sonra, Muhammed ile kardeşi evlerin arkasında kuzu güdüyorlardı. Kardeşi koşarak gelip bana ve babasına: ‘Ak elbiseler giyinmiş iki adam o Kureyşli kardeşimi tutup yere yatırdılar ve karnını yardılar. Şimdi de onun içini karıştırıyorlar.’ dedi. Bunun üzerine ben ve babası evden çıkıp Muhammed (s.)’in yanına vardık. Çocuğu yüzü sararmış bir durumda ve ayakta bulduk. Ben ve babası onu kucaklayıp ‘Yavrum! Sana ne oldu?’ deyince o bize ‘Ak elbiseler giyinmiş iki adam beni tutup yere yatırdılar. Karnımı

²⁵³ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve’l-Meb’as ve’l-Meğâzî* (Thk. Muhammed Hamidullah), Fas 1976, s. 27.(P. 32); İbn İshak, *Siyer*, (Hz. M. Hamidullah, Çev. Sezai Özel), Akabe Yayınları, İstanbul 1988, s.101.

²⁵⁴ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve’l-Meb’a sve’l-Meğâzî*, s. 28. (P. 33)

²⁵⁵ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtadeve’l-Meb’asve’l-Meğâzî*, s. 28. (P. 34)

yardılar ve karnımda, ne olduğunu anlamadığım bir şey aradılar.’ dedi. Bunun üzerine çocuğu alıp çadırımıza getirdik.

Bu olaydan sonra babası bana ‘Ey Halime! Bu çocuğun başına bir şey gelmiş olmasından korkuyorum. Başına bir şey gelmeden onu ailesine götür.’ dedi. Bunun üzerine çocuğu alıp Mekke’ye annesinin yanına götürdük.”²⁵⁶

İbn Sa’d

İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebir*’de Hz. Peygamber’in göğsünün yarılması rivayetini birkaç farklı şekilde anlatır. İlk rivayette “Halime onu geri götürdü. Rasûlullah (s.) dört yaşına geldiğinde, kardeşleriyle birlikte mahalleye yakın otlaklarda dolaşıyordu. Orada iki melek ona geldiler, karnını açıp içinden siyah bir pıhtı çıkardılar ve attılar. Altından bir leğen içinde karnını kar gibi beyaz bir su ile yıkadılar. Sonra onu ümmetinden bin kişiyle tartıya koydular; onun tarafı ağır geldi. Meleklerden biri diğerine: ‘Eğer bütün ümmetiyle tartıya konsa hepsinden ağır gelir.’ dedi. Onun erkek kardeşi annesine, ‘Anne! Kureyşli kardeşime yetiş!’ diye bağırdı. Annesi koşarak çıktı; yanında kocası da vardı. Rasûlullah (s.)’ı rengi sararmış olarak buldular. Onu hemen annesi Âmine bt. Vehb’in yanına götürdüler.” diyerek aktarır.²⁵⁷

İbn Sa’d, Hz. Peygamber’in bi’setten önce görülen nübüvvet alametlerini verdiği bölümde de Hz. Peygamber’in göğsünün yarılması rivayetine yer vermiştir. Bu rivayet İbn İshak’ın Hz. Peygamber (s.)’in dilinden naklettiği rivayetle bire bir aynıdır. Bu yüzden burada tekrar vermedik.

İbn Sa’d’ın naklettiği diğer rivayet ise şöyledir: “Rasûlullah (s.) çocuklarla oynuyordu. Birisi geldi, onu aldı ve karnını yardı. Karnından bir et parçası çıkarıp attı ve ‘Bu şeytanın sendeki payıdır.’ dedi. Sonra onu zemzem suyu ile altından bir leğen içinde yıkadı. Ardından açtığı yeri dikip sardı. Çocuklar onun sütannesine koşarak, ‘Muhammed öldürüldü! Muhammed öldürüldü!’ dediler. Rasûlullah (s.) çıkageldi; fakat

²⁵⁶ İbn Hişam, *Hz. Muhammed’in Hayatı (es-Siretü’n-Nebeviyye)* (Çev. İzzet Hasan ve Neşet Çağatay), A.Ü.İ.F.Yayınları, Ankara 1971, c. 1, s. 103.

²⁵⁷ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebir* (Thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebü’l-Hancî, Kahire, 2001, Birinci baskı. c.1, s. 91; İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebir* (Çev. Musa Kazım Yılmaz), Siyer Yayınları, İstanbul 2014, c. 1, s.100. Bundan sonra kaynağı Arapça kaynaktan verdiğimizde dipnot *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebir*, Türkçe’ye çevrilmiş kaynaktan verdiğimizde *Tabakât* olarak verilecektir.

benzi sararmıştı. Enes: ‘Biz dikişin izlerini Rasûlullah (s.)’ın göğsünde görüyorduk.’ dedi.”²⁵⁸

Bu rivayette geçen kalpteki şeytanın nasibinin kan pıhtısı gibi gözle görülür mahiyette maddi olması hususunda, rivayetlerin farklı değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Taberî

Taberî, *Tarihu't-Taberî*'de bir rivayette Hz. Peygamber'e dedesi Abdülmuttalib'in sütanne aradığını ve Halime'yi bulduğunu naklederken diğer bir rivayette Halime'nin emzirecek başka çocuk bulamadığı için Hz. Peygamber'i aldığını nakleder.²⁵⁹

Taberî Hz. Peygamber (s.)'in göğsünün yarıldığı rivayetini Halîme'nin anlatımıyla nakleder: “Onunla evimize döndükten birkaç ay sonra evimizin arkasında kardeşi ve hayvanlarımızın yavrularıyla bulunuyordu. Derken kardeşi süratli bir şekilde yanımıza geldi. Bana ve babasına: ‘Kureyşli kardeşim var ya, beyaz elbiseli iki adam ona geldiler. Onu yatırdılar ve karnını yardılar. İçini karıştırıp duruyorlar.’ dedi. Bunun üzerine babasıyla koşarak çıktık. Onu, yüzü ıslak ve ayakta duruyor bulduk. Babasıyla onu aramıza aldık ve ona: ‘Oğulcuğum neyin var?’ dedik. O: ‘Bana beyazlara bürünmüş iki kişi geldi. Beni yatırdılar ve karnımı yararak içimde bilmediğim bir şeyler aradılar,’ dedi. Bunun üzerine tekrar evimize döndük. Babası bana: ‘Ey Halime! Korkarım bu çocuğu cinler çarptı. Henüz çarpmanın etkisi ve belirtileri ortaya çıkmadan onu ailesine götür.’ dedi. Bunun üzerine onu alıp annesine götürdük.” Rivayetin devamında Halime ile Âmine'nin konuşmaları verilmektedir. Taberî, rivayeti Âmine'nin şu sözleriyle tamamlar: “Ona hamile kaldığımda benden bir nur çıktı ve bu nurla Şam diyarındaki Busrâ köşklerini gördüm. Ona hamile kaldıktan sonra hamileliğim o kadar hafif ve kolay geçti ki bu kadar hafif bir hamileliğin olacağını tahmin etmemiştim. Doğduğunda da ellerini yere koyup başını semaya kaldırdığını gördüm.”²⁶⁰

Taberî, başka bir rivayeti Benî Âmir'den kavminin lideri ve büyüğü olan yaşlı bir zatın Hz. Peygamber'den Allah'ın elçisi olduğunun delilini istemesi üzerine Hz. Peygamber'in dilinden nakleder. Rivayete göre Hz. Peygamber arkadaşlarıyla bir

²⁵⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.1, s. 125; İbn Sa'd, *Tabakât*, c.1, s. 137.

²⁵⁹ Taberî, *Taberî Tarihi*, c. 2, s. 164-165; İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk* (Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Dâru'l-Maârif ,2. Baskı, Kahire 1119, c. 2, s. 157.

²⁶⁰ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 158-160.

vadide oynarken, Hz. Peygamber (s.)’in yanına, yanlarında içi kar dolu altından bir leğen olduğu halde üç kişilik bir grup geldi ve O’nu bir kenara çektiler. Çocuklar, mahallelerine haber vermek için koşarak kaçtılar. Taberî’nin naklettiği rivayet şöyle devam etmektedir: “Üç kişiden biri bana yöneldi ve beni hafifçe yere yatırdı. Sonra göğsümden kasıklarımın kadar yardı. Ben de ona bakıyordum. Ancak etkisini hissetmedim. Sonra benim iç organlarımı çıkardı ve onları o kar ile yıkadı. Hem de güzelce yıkadı. Ardından onları yerlerine koydu. Sonra ikinci şahıs kalktı ve birincisine, ‘sen çekil’ dedi. Onu yanımdan uzaklaştırdıktan sonra elini içime soktu ve kalbimi çıkardı. Sonra onu yardı ve içinden siyah bir et parçası çıkardı ve yere attı. Sonra sağ eliyle sanki bir şey alıyor gibi davrandı. Bir de ne göreyim elinde göz kamaştıran nur saçan bir mühür vardı. Onunla kalbimi mühürledi. Bunun üzerine kalbim nur doldu. Bu Peygamberlik ve hikmetin nuruydu. Sonra kalbimi yerine koydu. O mührün soğukluğunu bir yıl boyunca içimde hissettim. Sonra üçüncü kişi, ikinci şahsa önümden çekil, dedi. Sonra elini göğsümden kasıklarımın kadar götürdü ve o yarık Allah’ın izniyle kapandı. Sonra elimden tuttu ve hafifçe beni yerimden kaldırdı.” Rivayetin bu kısmından sonra meleklerin Rasûlullah (s.)’ı tarttığı, sütannesiyile birlikte mahalle sakinlerinin olay yerine geldiği ve Rasûlullah (s.)’in cinlendiğini düşündükleri için O’nu bir kâhine götürdükleri, kâhinin Hz. Peygamber (s.)’in büyüyünce Arapların dinini değiştireceğini ve öldürülmesini tavsiye etmesi üzerine Halime’nin onu alıp annesine teslim ettiği ve yarığın izinin ise ağ şeklinde kaldığı nakledilmektedir.²⁶¹

Taberî’nin diğer bir rivayeti İbn İshak ve İbn Sa’d’ın Rasûlullah’ın dilinden kendisini anlattığı rivayettir. Rivayet bire bir aynı olduğu için burada tekrar anlatmaya gerek duymadık.²⁶²

Taberî, ilk vahiy öncesinde Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarılma rivayetini, kendisine ilk peygamber olduğunda peygamber olduğunu nasıl anladığını soran Ebû Zer’e cevap veren Rasûlullah (s.)’ın dilinden nakletmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.), Ebu Zer’e önce ümmetinden on, yüz ve bin kişiyle tartıldığını anlatır ve devamında: “Ardından biri diğerine ‘içini yar’ dedi. İçimi yardı. Ona: ‘Kalbini çıkar (ya da kalbini yar)’ dedi. Bunun üzerine kalbimi yardı ve içinden şeytanın nüfuzuna imkân verecek zaaf noktasını ve (bozuk) kan kurtçuklarını çıkardı ve onları attı. Sonra biri

²⁶¹ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 160-163.

²⁶² Rivayet için bkz. İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 165.

diğerine içini ve kalbini bulaşık (ya da yorgan veya çarşaf yıkar) gibi yıka' dedi. Ardından 'sekinet ve huzur' un getirilmesini istedi. Âdeta beyaz bir kedinin (temiz) yüzü gibiydi ve kalbime sokuldu. Akabinde biri diğerine 'karnını dik' dedi. Bunun üzerine karnımı diktiler ve Peygamberlik mührünü iki omuzum arasına yerleştirdiler. Onlar bu işlemleri bitirip ayrılıncaya kadar yaptıklarını âdeta gözlerimle takip ediyordum.” der.²⁶³

Taberî, Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması ile ilgili Mi'rac öncesi bir rivayet daha verir. Rivayeti: “Peygamber (s.) peygamberlik göreviyle görevlendirildiği sıralardaydı. Kâbe'nin etrafında uyuyordu. Kureyşliler Harem'de uyurlardı. Rasûlullah (s.) bir gün Harem'de uyurken Cebrail ve Mikail ona geldiler. Birbirlerine: 'Hangisi için geldik?' dediler. Yine kendileri: 'Onların büyükleri için geldik.' diye söylediler. Sonra gittiler ve tekrar kible tarafından üç kişi olarak döndüler. Rasûlullah (s.)'ı uyurken buldular. Onu sırtüstü yatırdılar ve karnını yardılar. Ardından zemzemden su getirdiler ve içini şüphe, şirk, cahiliye ve dalalet unsurlarından temizlediler. Daha sonra iman ve hikmetle doldurulmuş bir altın leğen getirdiler ve içi iman ve hikmetle dolduruldu. Akabinde onu dünya semasına yükselttiler...” ifadeleriyle anlatır.²⁶⁴

İbnü'l-Esîr

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*'de Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayına Peygamber olarak gönderilmesinden önce ve mi'rac olayında olmak üzere iki yerde değinir. Peygamber olarak gönderilmesinden önceki kısımda “Rasûlullah (s.), Cebrail (a.s.)'i görmeden önce, Allah'ın fazl-u keremiyle şereflendirmek istediği kimselerin gördükleri bazı şeyleri görüyor ve müşahede ediyordu. İki meleğin karnını yarıp kalbindeki hile ve kirleri çıkartmaları, yanından geçtiği her bir taşın ve ağacın ona selam vermesine rağmen sağına soluna bakıp kimseyi görememesi gibi durumlar sözünü ettiğim bu müşahedeler arasındadır.”²⁶⁵ ifadeleriyle Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayını anlatır.

İbnü'l-Esîr, mi'rac ile ilgili rivayeti şöyle nakleder: “Dediler ki: Rasûlullah (s.) şöyle buyurdu: Cebrail ile Mikail yanıma gelerek şöyle sordular: 'Biz hangilerini (almak

²⁶³ İbn Cerir et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 304-305.

²⁶⁴ İbn Cerir et-Taberî, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 308.

²⁶⁵ İbn Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1979, c. 2, s. 46, İbn Esir, *İslam Tarihi* (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Bahar Yayınları, İstanbul 1985, c. 2, s. 47.

üzere) emredildik?’ Dediler ki: ‘Onların efendilerini (almakla) emredildik.’ Sonra gidip ön taraftan geldiler. Bu sefer üç kişi idiler. Uyumakta olduğunu gördüler. Onu sırt üstü çevirip karnını yardılar. Zemzem suyu ile içinde bulunan hile ve benzeri şeylerden içini yıkayarak temizlediler. İman ve hikmetle dolu bir leğen getirip kalbini ve içini iman ve hikmetle doldurdular.” İbnü’l-Esîr bu olaydan sonra mi’rac olayını anlatır.²⁶⁶

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*’de Hz. Peygamber’in göğsünün yarılmasıyla ilgili olarak bizim yukarıda naklettiğimiz İbn İshak ve İbn Hişam’da biri Halime’nin diğeri de Rasûlullah’ın dilinden nakledilen rivayetlerle hemen hemen aynı rivayeti nakleder. Ayrıca İbn Kesîr yukarıda aktardığımız Taberî’nin Ebu Zer rivayetini de aynen aktarır. Rivayetler hemen hemen aynı olduğu için bu rivayetlerden farklı gördüğümüz rivayetleri vermekle yetineceğiz: Rivayette Hz. Peygamber, süt kardeşini eve azık almaya gönderdiği sırada yalnızken olayın olduğunu anlatmaktadır. Rivayete göre: “Kartal gibi iki beyaz kuş bana doğru geldi. Biri diğerine ‘Bu, o mu?’ diye sordu. Diğeri de ‘Evet odur.’ deyince üzerime doğru uçup geldiler. Beni sırt üstü yere yatırıp karnımı yardılar. Sonra kalbimi çıkarıp yardılar. İçinden siyah renkte iki parça kan pıhtısı çıkardılar. Biri, diğerine; ‘Bana kar suyu getir.’ dedi. Getirip onunla vücudumun içini yıkadılar. Sonra biri, diğerine, ‘Dik’ dedi. Karnımı dikti. Kalbimin üzerine de peygamberlik mührünü vurdu. Biri, diğerine: ‘Onu bir kefeye, ümmetimden bin kişiyi de öbür kefeye koy.’ dedi. Üzerimde bin kişiyi görünce, üstüme düşmelerinden korktum. Biri, diğerine tekrar: ‘Eğer ümmetiyle denk olup aynı seviyede kalsaydı, onlara meylederdi.’ dedi. Sonra da yanımdan ayrılarak uçup gittiler. Ben, çok korkmuştum. Karşılaştığım durumu koşup sütanneme anlattım. Çarpılmış olmamdan korktu.”

İbn Kesîr’in Enes b. Malik’den verdiği rivayetinde: “Rasûlullah (s.) çocuklarla oyun oynamaktayken Cebrail gelip onu yere yatırarak göğsünü yarmış, kalbini çıkarıp içinden siyah bir kan pıhtısı çıkararak: ‘İşte bu şeytanın payıdır.’ demiş; sonra kalbini altın bir leğen içinde zemzem suyuyla yıkayıp; tekrar yerine koyarak göğsünü dikip eski haline döndürmüş. Onu bu halde gören oyun arkadaşları, koşarak sütannesinin yanına gitmiş ve ‘Muhammed öldürüldü!’ demişlerdi. Yanına döndüklerinde, Rasûlullah’ın yüzünün

²⁶⁶ İbn Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, c.2, s. 51; İbn Esir, *İslam Tarihi*, c. 2, s. 52

sapsarı olduğunu görmüşlerdi. Enes (r.a.): ‘Ben Rasûlullah’ın göğsündeki dikiş izini görmüştüm.’ demiştir.” ifadeleri yer almaktadır.

İbn Kesîr başka bir rivayette, Enes (r.a.)’in şöyle dediğini rivayet eder: “Namaz, Medine’de farz kılındı. Rasûlullah (s.)’a iki melek geldi. Onu alıp zemzem kuyusunun yanına götürdüler. Karnını yarıp iç organlarını çıkardılar. Altın bir leğene koyup içinde zemzem suyu ile yıkadılar. Sonra karnına ilim ve hikmet doldurdular.”

İbn Kesîr, İbn Vehb yoluyla gelen rivayette Enes (r.a.)’in: “Rasûlullah (s.)’ın yanına üç gece peş peşe gelenler oldu. Biri; ‘Onların efendilerini ve en hayırlılarını alın.’ dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.)’ı alıp zemzem kuyusunun yanına götürdüler. Karnını yarıdılar. Sonra altın bir kap getirildi. İçi o kapta yıkandıktan sonra da karnına iman ve hikmet dolduruldu.” Dediğini nakleder.

İbn Kesîr, Buharî ve Müslim’in sahihlerinde geçen İsra hadisinde Malik b. Sa’sa’dan nakledilen rivayette, Hz. Peygamber mirac gecesinde göğsünün yarılarak içinin zemzemle yıkandığını ifade etmiştir.

İbn Kesîr, Hz. Peygamber’in göğsünün biri çocukken, diğeri mirac gecesini olmak üzere iki kere yarıldığını ifade eder.²⁶⁷

İbn Kesir, İsra gecesini anlatırken “O gece, İsra’ya gitmeden önce göğsü yarıp kalbi çıkarılarak ikinci kez (bir kavle göre üçüncü kez) yıkanmıştı. Çünkü O, yüce âlemlere ve Allah’ın huzuruna davet edilmişti.” ifadelerini kullanmıştır.²⁶⁸

Mevlânâ Şiblî

Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet*’te Hz. Peygamber’in göğsünün yarılmasını Peygamberlik özelliklerinden biri olarak görür ve bu konudaki rivayetler değerlendirildiğinde beş farklı zamanda Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarıma hadisesinin anlatıldığını ifade eder; birisi Hz. Peygamber dört ya da beş yaşlarında sütannesi Halime’nin yanındaiken, diğeri Hz. Peygamber on yaşındayken, bir diğeri Hz. Peygamber yirmi yaşındayken, diğeri Cebrail (a.s.)’in ziyaretinde ve biri de mi’rac esnasında olmuştur.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, Mektebetü’l-Maârif, Beyrut 1990, c.2, s.274-277, İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi* (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994, c.2, s. 432-434.

²⁶⁸ İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 169.

Şiblî, şakk-ı sadr olayının vukuunda şüphe olmadığını fakat mahiyeti ve zamanı konusunda ihtilaf olduğunu ifade eder. Bu hadisenin vukuuyla alakalı en doğru rivayetin mi'rac gecesinde olduğunu ifade eder. Hadisenin çocukluk dönemindeki rivayetini ise doğru kabul etmez. Daha sonra bu konudaki rivayetleri anlatır.

Rivayetlerin birinde Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den Peygamberlik alametlerinden birincisini sorduğu ve Hz. Peygamber'in de on yaşındayken yalnız başına dolaşırken tepesinden iki adamın gelerek önce karnını açıp yıkadığı, sonra göğsünü ve sonra da kalbini açarak kalbindeki kini ve hasedi çıkardığı yerine şefkat ve rahmeti koyduğu rivayeti anlatır. Rivayette kin ve haset pıhtılaşmış bir kan, şefkat ve rahmet de gümüşe benzeyen bir şey olarak ifade edilir. Şiblî bu rivayetin isnadını meçhul kabul eder.

Şiblî, olayın yirmili yaşlarda olduğunu ifade eden rivayetlerin ise muteber olmadığını ifade eder. Şiblî, hadisenin ilk vahiy esnasında olduğunu söyleyenlerin de olduğunu fakat bu rivayetlerin de isnadlarının sıkıntılı olduğunu ifade ederek bu söylemleri reddeder.

Şiblî, hadisenin ilk vahiy döneminde olduğuyula ilişkilendirdiği Ebu Zerr'in Hz. Peygamber'e Peygamberliğini nasıl anladığını sorduğu rivayeti verir. Bu rivayet Taberî'nin tarihinde verdiğimiz Ebu Zer rivayetiyle aynıdır. Şiblî bu rivayeti de çelişkili bulur.

Şiblî, hadisenin Halime'nin yanında olduğunu ifade eden rivayetlerin ise ikisinin muteber isnada sahip olduğunu; fakat bunların isnadlarına bakıldığında da meçhul, itimat edilmeyen kişilerin olduğunu ifade eder.

Rivayet olarak ise Hz. Peygamber'in dilinden çocukluk dönemindeki şakk-ı sadr olayını Âmiroğulları'ndan yaşlı bir zata anlattığı rivayeti verir. Bu rivayetlerin garib olduğunu meçhul ravilerin olduğunu, rivayetin doğru kabul edilemeyeceğini İbn Asakir, Buharî ve Ebû Hâkim'den aktarır.

Şiblî'nin bu konuda anlattığı bir diğer rivayet: “Bir gün sütkardeşimle beraber keçilerimizi otlatıyorduk. Yanımızda yiyecek bulunmadığından sütkardeşimi yemek getirmek için sütannemin yanına gönderdim. O gittikten sonra her biri bir merkep büyüklüğünde iki kuş gördüm. Bunlardan biri diğerine, ‘Bu O mudur?’ dedi. Öteki,

‘Evet!’ dedi. Bunların ikisi yere indiler. Beni yatırdılar, karnımı yardılar, içimden pıhtılaşmış iki kan parçası aldılar, sonra onu soğuk su ve buzla yıkadılar.” Aynı rivayete Dâremî, Ebu Ya’lâ, İbn Asâkir ve İbn Hanbel şu ifadeleri eklerler: “Bunlardan biri diğerine, ‘sekineti getir!’ dedi ve onu benim göğsüme serpti. Sonra ikisi beni bırakıp gittiler. Ben de korktum ve sûtanneme giderek başımdan geçeni anlattım. Sûtannem benim aklımı oynattığımı sanarak korktu. Seni ‘Allah’a emanet ediyorum.’ dedi. Sonra beni bir devenin sırtına bindirip annemin yanına götürdü.”

Şiblî, Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarılmasıyla ilgili en sahih ve senedinin silsilesi bilinen rivayetin, Enes b. Malik’ten aktarılan rivayet olduğunu ifade eder. Şiblî’nin aktardığı rivayet bizim yukarıda aktardığımız İbn Sa’d’ın Enes’ten naklettiği rivayet ile aynıdır. Şiblî, bu rivayeti çeşitli yönlerden eleştirir. Ravilerin çoğunun bu olayı mi’rac öncesi anlattığını ifade eder. Sonra olayın manevi yönüne geçerek: “Hammâd’ın rivayetinde diğerleri tarafından teyid edilmeyen bazı manevî yönler de vardır. Mesela şakk-ı sadr hadisesinin ne zaman vuku bulduğunu bir tarafa bırakalım, ruhanî bir hadise idi. Sağlam ve sakat bütün rivayetler; kalpteki hased ve kinin ve ona benzer şeytanî hislerin çıkarılarak onların yerine sekinet ve teselli, rahmet ve şefkat, iman ve hikmet konulduğunu beyan etmektedir. Bunların hiçbirinin cismaniyyâtla alakası yoktur. Buna rağmen Hammâd, Hz. Enes (r.a.)’in şu sözleri söylediğini naklediyor: ‘Ben veya biz, Hz. Peygamber’in göğsü üzerinde dikiş izlerini gördük.’ Bu hadiseyi cismanî bir hadise olarak kabul etsek bile Hz. Enes (r.a.)’in diğer ravileri böyle bir şeyden bahsetmemişlerdir. Fakat hiçbir kimse O’nun göğsünde dikiş izleri olduğunu nakletmemiştir. Bu itibarla Hammâd’ın rivayetini kabule imkân yoktur.” ifadeleriyle açıklar.

Şiblî, mi’rac esnasındaki şakk-ı sadr olayını; “Bir gece Rasûl-i Ekrem Harem-i Şerif’te istirahat etmekte ve gözleri uyumakla beraber kalbi uyanık iken Hz. Cibril (a.s.) bazı meleklerle birlikte gelerek Hz. Muhammed (s.)’i zenzem kuyusunun yanına götürmüş yahut bazı melekler zenzem suyu getirmişler, sonra O’nun kalbini açarak hikmet ve iman dolu altın bir kap getirmişler, kabın içindeki Peygamberimizin göğsüne doldurulmuş. Daha sonra melekler Rasûl-i Ekrem’i alıp götürmüşlerdi.” ifadeleriyle anlatır.

Şiblî, Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarılması olayını şakk-ı sadr değil şerh-i sadr olarak ifade etmek gerektiğini söyler. Nitekim Hz. Musa’nın Firavun’un yanına giderken yaptığı duada da ‘göğsüme inşirah ve ferahlık ver’ dediğini ifade eder. Buhari’nin yorumuyla, “*Allah kimi hidayete erdirmek isterse onun göğsünü İslâmiyete açar.*”²⁶⁹ ayetinin de Allah’ın, hidayet nasib ettiği kişinin kalbinin İslam’ın hakikatine hiçbir delile gerek kalmaksızın açılacağı manasını içerdiğini ifade eder.

Şiblî, şerh-i sadrı; “Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir devrinde ona müteaddit defalar müracaat ederek Kur’an-ı Kerim’in yaprak ve sayfalarını bir araya getirmesini söylemiş, Hz. Ebu Bekir buna muhalefet ederek Rasûl-i Ekrem’in yapmadığı bir işi yapmağa nasıl cesaret edeceğini beyan etmişse de Hz. Ömer ısrar etmişti. Birkaç gün sonra Hz. Ebu Bekir’in kalbine birdenbire bir fikir doğmuş, o da bu doğuşu şu şekilde ifade etmişti: ‘Nihayet Cenab-ı Hak, bu işe karşı göğsümü açtı.’” rivayetiyle ve Taberî’nin birçok aşıptan rivayet ettiği “Bir gün Rasûlullah (s.)’a bir soru soruldu: ‘Ya Rasûlullah! Şerh-i sadr nasıl vuku bulur?’ Rasûlullah (s.) da şu cevabı verdi: ‘İnsanın kalbine öyle bir nur gelir ki o nur kalbi açar.’ Ashab bu sefer: ‘Bunun alameti nedir?’ dediler. Rasûlullah (s.) da ‘Onun alameti, insanın bu önemsiz âlemi küçük görerek yüce hayatı özlemesi ve ölümden önce ölüme hazırlanmasıdır.’ cevabını verdi.” rivayetiyle açıklamıştır.²⁷⁰

Genel Değerlendirme

Kur’anda “şeraha” fiil kökünün bulunduğu ayetlere baktığımızda ayetlerde manevi ve içsel manada bir açılma ve rahatlamanın kastedildiği görülmektedir.

*“Allah’ın göğsünü İslam’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir? Allah’ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay haline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler.”*²⁷¹

*“Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslam’a açar; kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğse çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah inanmayanlara azap (ve sıkıntıyı) işte böyle verir.”*²⁷²

²⁶⁹ En’am, 6/125.

²⁷⁰ Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1978, c. 2, s. 462-472.

²⁷¹ Zümer, 39/22.

²⁷² En’am, 6/125.

“(Musa) dedi ki: Rabbim! Gönlüme ferahlık ver.”²⁷³

Bu ayetlerdeki “şeraha” fiilini maddi manada göğüs yarılması olarak almadığımız halde İnşirah sûresindeki “şeraha” beyanını maddi boyutlu bir göğüs yarılması olarak değerlendirme hususuna dikkat edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Hz. Enes (r.a.)’in Hz. Peygamber’in göğsündeki dikiş izini gördüğü ifadesi ve kalpteki şeytanın nasibinin, hasedin maddi bir kir olarak görülmesi, kalp yıkandıktan sonra içine yerleştirilen sekine, iman, ilim ve hikmetin maddi bir obje olarak görülmesi rivayetlerinin daha dikkatli okunması gerektiği kanaatindeyiz.

Aynı şekilde “*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*”²⁷⁴ ayetinden sonra gelen “*Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?*”²⁷⁵ ayetine baktığımızda da belini büken manevi bir yükten bahsedildiğini görmekteyiz. Bu sûre, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’in tebliğ görevini hakkıyla yerine getirememesi endişesini gidermek için teselli ve desteğini ifade etmektedir. Nitekim sûrenin devamında “*her zorlukla beraber bir kolaylık*” beyanı da bu manayı destekler mahiyettedir.

Emine Demil, tezinde, İnşirah sûresinde şakk-ı sadr ile ilgili bir ibare bulunmadığını, İnşirah sûresinin Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarılması olayıyla alakalı olmadığını savunur. Müfessirlerin bu ayetle göğsün yarılması olayını irtibatlandırmasının sebebinin ise, bazı hadis kaynaklarında “*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*”²⁷⁶ ayetinin tefsirini yaparken bu rivayetlerden birisini anlatmalarından kaynaklandığını tespit eder. Tirmizi, İnşirah sûresinin tefsirini yaparken İsrâ Gecesindeki şakk-ı sadr ile alakalı rivayeti vermiştir. Diğer hadis kaynaklarının hiç birisinde bu konuyla ilgili bablarda veya hadis metinlerinde bu ayetle ilişkilendirilme yapılmaması, bu durumun, Tirmizi’nin yorumu olduğunu göstermektedir.²⁷⁷

Yüksel Güzel, peygamberler ve dini önderler hakkında onların doğru tanınmasını engelleyecek tarzda menkıbeler anlatıldığını ve onların gerçek kimliklerinden farklı şekillerde gösterilebildiğini belirtir. Hz. Peygamber (s.)’in de bu yaklaşım tarzından nasibini aldığını, zatıyla ilgili birtakım özellikler ve olağan üstü olayların nakledilerek

²⁷³ Taha, 20/25.

²⁷⁴ İnşirah, 94/1.

²⁷⁵ İnşirah, 94/2-3.

²⁷⁶ İnşirah, 94/1.

²⁷⁷ Emine Demil, “Hz. Peygamber’in Risalet Öncesi Hayatına Dair Rivayetler”, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2016 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 174.

insanî özelliklerinin gölgelendiğini savunur. Bu konuda Kehf sûresi 110. ayeti²⁷⁸ ve Fussilet sûresi 6. ayeti²⁷⁹ delil göstererek Kur'an-ı Kerîm'in peygamberlerin, insanî özelliklerinden bahsettiğini, onların ayrıcalıklı ve üstün durumlarının ilahi vahye muhatap olmalarıyla kayıt altına alındığını tespit eder.²⁸⁰

Şerh-i sadr ifadelerinin kullanıldığı şu rivayetlere baktığımızda da bu ifadenin manevi anlamda bir kalp açılması ve genişlemesi anlamında kullanıldığı görülmektedir.

İlk rivayette Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in halifeliği zamanında zekât vermekten kaçınan bazı Arap kabilelerine karşı asker göndermek isteyen Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e Hz. Ömer (r.a.), onlara iman etmelerinden dolayı savaş açılmayacağını söyleyerek itiraz etmişti. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir (r.a.) onların namaz ile zekât arasında fark olduğunu ortaya attıklarını, Hz. Peygamber (s.) döneminde zekâtı verdikleri halde şimdi vermediklerini bu sebeple muharebenin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Hz. Ömer (r.a.) de “Yemin ederim ki Allah, Ebu Bekir'in göğsünü açtı (sadrını şerh etti). Ben de bunun hak olduğunu anladım.” demiştir.

Diğer bir rivayette de Yemame Savaşı'nda birçok hafızın şehid olması üzerine Hz. Ömer (r.a.) Hz. Ebu Bekir (r.a.)'den Kur'an'ın bir tertip üzere yazılmasını istemişti. Hz. Ebu Bekir (r.a.) buna itiraz edince tekrar tekrar bu isteğini dile getirmişti. Daha sonra Hz. Ebu Bekir (r.a.) “Anladım, Ömer bunu defalarca söyledi, nihayet Allah benim sadrımı şerh etti (göğsümü açtı), bunun için Ömer'in bu görüşünü ben de kabul ettim.” demiştir.²⁸¹

“*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*”²⁸² ayeti mi'rac öncesi Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması ile de ilişkilendirilemez. Çünkü İnşirah sûresi fetret-i vahyden yani Duha sûresinin hemen arkasından bi'setin ikinci yılında indi.²⁸³ Mi'rac olayı ise;

²⁷⁸ “De ki: ‘Ben de ancak sizin gibi bir insanım; (Ne var ki) bana, ‘İlah’ınız ancak bir tek İlahtır’ diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.”

²⁷⁹ “De ki: ‘Ben de sizin gibi bir insanım. Fakat bana İlahınızın yalnızca bir tek İlah olduğu vahyediliyor. Artık O’na yönelin ve O’ndan bağışlanma dileyin. Allah’a ortak koşanların vay haline.”

²⁸⁰ Güzel, s. V.

²⁸¹ Süleyman Nedvî, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet Peygamberimizin Tebligat ve Talimatı* (Çev. Ali Genceli, Haz. Eşref Edib), Sinan Matbaası, İstanbul 1967, c. 1, s. 214-218; Şiblî, *Asr-ı Saadet*, c. 2, s. 470-472; Severcan, *Hiz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 136.

²⁸² *İnşirah*, 94/1.

²⁸³ Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 97.

hicretten bir buçuk yıl önce yani, bi'setin on bir, on iki ya da on üçüncü yılında olmuştur.²⁸⁴

Hız. Peygamber'in peygamberlik öncesi dönemindeki rivayetler hem az hem de birçoktu zayıftır. Çünkü Hız. Peygamber'in hayatı peygamberliğinden sonra önem kazanmış, vefatını müteakip de rivayetler, bir asır veya daha fazla süreyle dilden dile aktarılmış, bu aktarımlar sırasında da değişimlere ve eklemelere maruz kalmıştır.

Bünyamin Erul bu konuda farklı bir değerlendirmede bulunmuştur. Erul, Kur'an-ı Kerim'in diğer Peygamberlerin, Hız. Musa (a.s.)'nın doğumu, annesi tarafından nehire bırakılması, annesinin sarayda onu emzirmesi, çobanlığı; Hız. İsa (a.s.)'nın doğumu, bebekken konuşması; Hız. Yahya (a.s.)'nın yaşlı anne ve babadan doğması gibi durumlarından bahsederken, Hız. Peygamber'in ise çocukluğuna dair yetimliği hariç başka bir beyan bulunmamasını, mevcut bazı rivayetlerin aksine onun tabii bir şekilde doğup büyüdüğüne, herhangi bir olağanüstülük yaşamadığına işaret ettiğini tespit eder.²⁸⁵

Erul, rivayet edilen şakk-ı sadr olayının Hız. Peygamber'in gördüğü bir rüya veya gönlünün ferahlatılmasının sembolik bir anlatımının sonraki raviler tarafından hakikat şeklinde aktarılmış olabileceğini tespit eder. Ayrıca bu rivayetin maddi bir operasyon olarak anlatılmasında Hız. Yahya (a.s.), Hız. İsa (a.s.) gibi Hız. Muhammed (s.)'in de mucizelerinin çocukluğundan beri var olduğunu ispatlamaya çalışan hicri ikinci ve üçüncü asrın insanların telakkileri olabileceğini savunur.

Göğüs veya karnın yarılmasının doğu kültürü dinlerinde de görüldüğünü ifade eden Erul, Zerdüş ve Ümeyye b. Ebi's-Salt hakkında anlatılan efsanevî anlatımları örnek olarak verir.²⁸⁶

Mehmet Apaydın, Hız. Peygamber'in göğsünün yarılması olayını açıklarken Enes b. Malik'ten, 'İrbâd b. Sâriye'den, Hâlid b. Ma'dân'dan, Şeddâd b. Evs'ten ve İbn Hişam'ın İbn İshak yoluyla Halime'den verdiği rivayetleri aktardıktan sonra farklı bir

²⁸⁴ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hız. Peygamberin Hayatı* (Çev. Ahmet Asrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1992, c. 3, s. 313-314.

²⁸⁵ Erul, "Hız. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, 2. s. 36.

²⁸⁶ Erul, "Hız. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, s. 42-43. Bu konudaki rivayetler için bkz. Erul, s. 43; Severcan, *Hız. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 130-131; Güzel, s. 115-120.

tarikle Moğultây'ın Ebû'l-Abbâs el-Azefî'den naklettiği rivayeti aktarır. Apaydın, rivayeti "...Halime onun (Hz. Muhammed'in) göğsünün yarılmasını yarı uyanık halde iken rüyasında gördü ve bunu kocasına anlattı. Ardından kocasına 'Rüyam gerçek olmadan onu ailesine geri götürmeme izin ver' dedi. Kocası da onu bu hususta muhayyer bıraktı. Bir gün Nebi kardeşleriyle birlikte dışarı çıkmak istediğinde Halime ona izin vermedi. (Kocası) 'Anlaşılan senin kalbine bir korku düştü. O (korkuyu) kalbinden çıkar ve Allah'a tevekkül et' (dedi). (Bunun üzerine Hz. Muhammed) dışarı çıktı ve o gün göğsü yarıldı." ifadeleriyle anlattıktan sonra, "Bu durumda Hz. Peygamber'in anlatımında hem Âmine'nin hem de Halime'nin gördüğü rüyalar bahsettiği anlaşılacakla beraber daha sonra bu rüyalar raviler tarafından gerçek zannedilerek Hz. Muhammed'in doğumu sırasında Şam'ın saraylarının gerçekten aydınlandığı veya göğsünün gerçekten yarıldığı ileri sürülmüş olabilir.....Anlaşılan Hz. Peygamber, atası Hz. İbrahim'in duasını, Hz. İsa'nın müjdesini, annesi Âmine'nin ve Halime'nin gördüğü rüyaları Peygamberliğine birer işaret olarak saymıştır." ifadeleriyle rüyada olmuş bir olay olabileceğini söyler.²⁸⁷

Rivayetlerin metnine de baktığımızda birbirleriyle çelişkili ifadeler yer almaktadır. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in yanına gelenler iki veya üç kişiye, bazı rivayetlerde Cebrail ve Mikail, bazı rivayetlerde melek, bazı rivayetlerde de kuş, kartal ifadeleri yer almaktadır. Yine bazı rivayetlerde göğüs ya da kalp zemzemle yıkanırken, bazı rivayetlerde karla yıkanmıştır. Bazı rivayetlerde olay, Hz. Peygamber yalnızken olurken, bazı rivayetlerde erkek sütkardeşi, kız sütkardeşi veya mahalledeki diğer çocuklarla beraberken olmuştur. Bazı rivayetlerde karın yarılırken, bazılarında göğüs boğazdan itibaren bütün karın yarılmış, bazılarında göğüs, bazılarında bunlara ek olarak kalp de yarılmıştır. Olayın ne zaman olduğunu anlatan ifadelerde de farklılıklar bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde olay Kâbe yanında mi'rac öncesi anlatılırken, bazı rivayetlerde çölde yalnız başına dolaşan bir çocuk olması ifadesinden çıkarımla on yaş civarı olduğu, bazı rivayetlerde de üç-dört yaşlarında sütannesinin yanındayken olduğu ve bazı rivayetlerde de ilk vahiy öncesi olduğu görülmektedir.

²⁸⁷ Apaydın, s. 226-227.

Sonuç

İnşirah sûresindeki “*Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?*”²⁸⁸ ayetinde geçen göğsü açmanın, Peygamberlik görevinde Hz. Peygamber (s.)’in içindeki kaygıları gidermeye yönelik, Rabbani destek olarak görülmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Aynı şekilde, Hz. Peygamber (s.)’in göğsünün yarılması rivayetlerini de Mevlânâ Şiblî’nin anladığı şekliyle yani şerh-i sadr olarak anlamak; mi’raca kalbi hazırlama mahiyetinde manevi boyutlu bir kalp genişletilmesi, kalbin huzur ve sükuna kavuşturulması olarak telakki etmenin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda Şiblî’nin şerh-i sadrın İsrâ ve Mi’racdan önce bir defa vuku bulduğu değerlendirmesine katılıyoruz.²⁸⁹

Peygamberimize özel olarak zikredilen, menkıbevî özellik taşıyan bazı olayları keyfiyet olarak kabul etmeli; kemmiyyet ve fiziki boyut kazandırmaya çalışmamalıyız. Zira böyle yaparsak isabet edemeyiz. Bu olaylardan biri de şakk-ı sadr olayıdır. Şakk-ı sadr olayı mi’rac öncesi Cenab-ı Hakkın, Peygamberini huzuruna bir ödül olarak davet edip; çıkaracağı zaman beşerî bedeninin İlahî huzura kabul edilebilecek bir değişimi yapmasıdır. Bu da Buhârî’nin Peygamberimizden naklettiği gibi, İsrâ öncesi, Harem-i Şerif’te, uyku ile uyanıklık arasında iken Cenab-ı Hakk’ın onun beşerî bedenini Huzur-u İlahî’de bulunabilecek bir yapıya büründürmek üzere Peygamberine yaptığı bir uygulamadır. Bunu keyfiyet olarak değerlendirdiğimizde hiçbir problem yoktur. Fakat bu olayı fiziki boyuta taşıdığımızda pek çok soru ortaya çıkmaktadır. Bu tabloyu fiziki boyutuyla anlatan âlimlerin de bunları anlatma adına yaptığını düşünmek daha doğru olur kanaatindeyiz. Bu konuda anlatılan rivayetlerden tercih ettiğimiz rivayete göre;

Sahih-i Buhârî’de: “Mâlik b. Sa’saa’dan rivayete göre Nebî (s.), İsrâ Gecesinin sırlarını ashabına haber verip şöyle buyurmuştur: Bir kere ben hatîm’de yatmış uyku ile uyanıklık arası idim. Bu sırada Cibril bana geldi ve göğsümü yarıp kalbimi çıkardı. Sonra içi iman ve hikmet dolu bir tas getirildi. Kalbim de zemzem suyu ile yıkandıktan sonra içine iman ve hikmet dolduruldu. Sonra eski haline getirildi. Daha sonra bana

²⁸⁸ *İnşirah*, 94/1.

²⁸⁹ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, c. 2, s. 469-472.

burak getirildi ve ben ona bindirildim ve Cibril ile birlikte Beyt-i Makdis'e vardım...’’²⁹⁰

2.2. Rahip Bahira Kıssası

Giriş

Siyer kitaplarında Hz. Muhammed (s.)’in 10-12 yaşlarındayken amcası Ebu Talib ile birlikte ticaret kervanıyla Şam’a giderken, Busra denilen bir yerde konakladıkları ve Rahip Bahira adında bir rahibin Hz. Muhammed (s.)’i görerek onun gelecek peygamber olduğunu haber verdiği rivayeti yer almaktadır.

Arka Plan

Hz. Muhammed (s.)’e henüz peygamberlik gelmeden önce Rahip Bahira’nın onun gelecek peygamber olduğunu ifade ettiği rivayetin ardında, Hz. Peygamber (s.)’in geleceğinin müneccimler, kâhinler, rahipler tarafından bilindiğini ifade ederek Hz. Muhammed (s.)’in şanınin yüceltilmesi ve onu inkâr edenlerin susturulması maksadı yer almaktadır.²⁹¹ Aynı zamanda Rahip Bahira rivayetin çıkış noktası olarak da değerlendirebileceğimiz Rahip Basil’in rivayetini bu olayın arka planına koyabiliriz. Rahip Basil, Hz. Ömer’in halifeliği döneminde Amr b. As’ın, Kayseriyye fethi sonrası görüştüğü veya Halid b. Velid’in, İskenderiye fethi esnasında oradaki manastırda görüştüğü rivayet edilen rahiptir. Rahip Basil, Hz. Peygamber (s.)’in Şam’a ticaret kervanı ile birlikte giderken Busra’da konakladığı esnada Rahip Bahira’nın yanında olduğunu ifade etmektedir.²⁹² Rahip Basil’in anlattıklarıyla İslam Tarihi kaynaklarındaki Rahip Bahira kıssası hemen hemen aynıdır.²⁹³ Yani bu olayın ilk olarak anlatılmaya başladığı dönem Hz. Peygamber (s.)’in vefatından çok uzun bir süre sonradır.

²⁹⁰ Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi* (Çev. Kâmil Miras), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, Hadis No. 227, c. 2, s. 273; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 127-128.

²⁹¹ Ahmet Önkâl, “İslam Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1992, c.6, sayı 3, s. 193.

²⁹² Apaydın, s. 240-244; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 147-148.

²⁹³ Bu rivayet daha geniş bir şekilde çalışmamızın Rahip Bahira kısmının sonuç bölümünde aktarılacaktır.

Rahip Bahira

Bahira, Hz. Peygamber'in henüz çocukken Suriye'de görüştüğü rivayet edilen ve asıl adı Sergius veya Cercis olan rahiptir. Bazı kaynaklarda Abdül-Kays kabilesine mensup olduğu ifade edilirken bazı rivayetlerde de Teyma Yahudileri'nden olduğu ve daha sonra Hristiyan olduğu ifade edilir. Bahira kelimesi Ârâmî dilinde "seçilmiş" anlamına gelir ve Rahip Bahira bu kelimeyi unvan olarak almıştır.²⁹⁴

2.2.1. Tefsir Kaynakları

Rahip Bahira rivayeti tefsir kitaplarında yer almamaktadır. Bu sebeple biz bu kısımda, Hz. Peygamber'in Peygamberliği ummadığı, vahyi beklemediği, Hz. Peygamber'in ümmî bir Peygamber olduğu ve Hz. Peygamber'in Kur'an'ı uydurduğunu, Kur'an'ı başkalarından yardım alarak oluşturduğunu iddia edenlere Cenab-ı Hakkın cevap niteliğindeki ayetlerini veriyoruz. Bu ayetlerde Cenab-ı Hak şunları buyurur:

*"Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyleyse kâfirlere sakın arka çıkma!"*²⁹⁵

*"İşte sana da emrimizle, bir ruh (kalpleri diriltten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimiz, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun."*²⁹⁶

*"İnkâr edenler, 'Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.' dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. '(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır' dediler. (Ey Muhammed!) De ki: 'O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.'"*²⁹⁷

²⁹⁴ Fayda, "Bahira", *DİA*, İstanbul 1991, c.4, s. 486-487; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.2, s. 286; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 2, s. 447.

²⁹⁵ *Kasas*, 28/86.

²⁹⁶ *Şura*, 42/ 52.

²⁹⁷ *Furkan*, 25/ 4-6.

“Sana bu Kur’an’ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Halbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.”²⁹⁸

“Andolsun ki biz onların ‘Kur’an’ı ona bir insan öğretiyor’ dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur’an ise gayet açık bir Arapçadır.”²⁹⁹

“Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.”³⁰⁰

“Onlar yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Rasûle, o ümmî Peygamber’e uyan kimselerdir. O onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar.”³⁰¹

“(Ey Muhammed) De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümlanlığı kendisine ait olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde Allah’a ve O’nun sözlerine inanan Rasûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”³⁰²

Tefsir kitaplarında Bahira kıssasını bulamadığımız için, bu konuda müfessirlerin, Hz. Peygamber’in kitap nedir, iman nedir bilmediği, Peygamberliği ummaması, beklememesi, Hz. Peygamber’in ümmîliği ve Hz. Peygamber (s.)’in Kur’an’ı uydurduğu iddialarına yanıt veren ayetlerin tefsirlerine değineceğiz.

İbn Abbas

“Sen, sana bu Kitap’ın verileceğini ummuyordun.”³⁰³ ayetini “Ey Muhammed (s.)! ‘Bu kitabın sana verileceğini bilmiyordun.’ Cebrail (a.s.)’i sana Kur’an ile indireceğini ve Peygamber olacağını. ‘Bu, ancak Rabbinden bir rahmettir.’ Ancak bu Rabbinden bir lütuf ve keramettir. Zira bu Hz. Cebrail (a.s.)’i sana Kur’an ile göndermiş ve seni Peygamber kılmıştır.” diyerek açıklamıştır.³⁰⁴

²⁹⁸ Yusuf, 12/ 3.

²⁹⁹ Nahl, 16/ 103.

³⁰⁰ Ankebut, 29/ 48.

³⁰¹ A’raf, 7/ 157.

³⁰² A’raf, 7/ 158.

³⁰³ Kasas, 28/ 86.

³⁰⁴ İbn Abbas, Tenvîru’l-Mikbas, s. 416; İbn Abbas, Tefsir-i İbn Abbas, c. 4, s. 116.

“*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*”³⁰⁵ ayetini “Sen Kitap nedir, bilmezdin. Hz. Cebrail (a.s.)’ın sana nüzulünden önce. Kur’an’dan önce Kur’an’ı güzelce okuyamıyordun. ‘İman nedir.’ Tevhide davet nedir bilmiyordun. ‘Fakat biz onu yaptık.’ Onu yani Kur’an’ı söyledik. ‘Bir nur’ emir ve nehyi, helal ve haramı hak ve batılı bir açıklayıcı kıldık.” diyerek açıklamıştır.³⁰⁶

Hız. Peygamber (s.)’in Kur’an’ı bir başkasından öğrendiği ile ilgili ayetler için İbn Abbas’ın tefsirine baktığımızda;

İbn Abbas, “*Hiç şüphesiz biz, inkarcıların ‘Bu Kur’an’ı ona bir insan öğretiyor!’ dediklerini biliyoruz.*”³⁰⁷ ayetinin tefsirinde “Ey Muhammed (s.)! “İnkârcıların” yani Mekke kâfirlerinin “Bu Kur’an’ı ona öğretiyor, dediklerini” yani Kur’an’ı “bir insan” Cebr ve Yesar öğretiyor. Meylettirdikleri, benzettikleri ve nispet ettikleri kimsenin dili İbranice’dir. Kur’an Arap Dili’nin gereklerine göre söyler. Bildiğiniz bir dille.”³⁰⁸ ifadesiyle Hız. Peygamber (s.)’in Kur’an’ı Cebr ve Yesar adlı kişilerden öğrenmediğini ifade eder.

İbn Abbas, “*İnkâr edenler, ‘Bu Kur’an, Muhammed’in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.’ dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. ‘(Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır’ dediler. (Ey Muhammed!) De ki: ‘O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”³⁰⁹ ayetinin tefsirinde ise Mekke kâfirlerinin Hız. Muhammed (s.)’in Kur’an’ı uydurduğu ve Cebr, Yesar ve Ebû Fukeyhe er-Rûmî’nin de ona yardım ettiğini iddia ettiklerini ifade eder.³¹⁰

Hız. Muhammed (s.)’in nübüvvet öncesi okuma yazma bilmemesiyle ilgili olarak İbn Abbas, “*Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtil peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.*”³¹¹ ayetinin tefsirinde, “Sen Kur’an’dan önce ne okur ne de yazardın. Eğer okur veya yazar olmuş

³⁰⁵ Şura, 42/ 52.

³⁰⁶ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 517.

³⁰⁷ Nahl, 16/ 103.

³⁰⁸ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 293.

³⁰⁹ Furkan, 25/ 4-6.

³¹⁰ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s.379.

³¹¹ Ankebut, 29/ 48.

olsaydın, Yahudiler, Hristiyanlar ve müşrikler hiç kuşkusuz kuşkuya düşerlerdi. Çünkü onların kitaplarında senin okuma yazma bilmeyen bir ümmî olduğun bilgisi geçmekteydi.” diyerek Hz. Peygamber (s.)’in nübüvvet öncesi okur yazar olmamasıyla ilgili açıklama yapmıştır.³¹²

Mukatil b. Süleyman

Mukatil b. Süleyman *et-Tefsir’ül-Kebir*’de Bahira ile ilgili “*Ondan (yani Kur’an’dan) önce kendilerine kitap (yani İncil) verdiğimiz kimseler ona (yani Kur’an’a) iman ederler (yani onun Allah’tan geldiğini tasdik ederler)*”³¹³ ayetinin açıklamasında bu kişilerin İncil ehli kırk kişi olduğunu, bunların bir kısmının Ca’fer b. Ebî Talib (r.a.) ile birlikte Habeşistan’dan, bir kısmının da Şam’dan Medine’ye geldiğini, bunların arasında da Bahira, Ebrehe, Eşref, Bureyd, Temmam, Eymen, İdris ve Nâfi’nin bulunduğunu ifade ederken Bahira’yı isim olarak zikretmiştir.³¹⁴

Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsir’ül-Kebir*’inde “*Sen, sana bu Kitap’ın verileceğini ummuyordun.*”³¹⁵ ayetinin tefsirinde “Sen (ey Muhammed) bu kitabın (yani Kur’an’ın) sana verileceğini ümit etmiyordun. Bununla rasûlüne nimetlerini hatırlatmaktadır. (Ey Muhammed! Bu kitap sana) ancak Rabbinden (özel olarak verilmiş) bir rahmettir (yani nimettir.) Nebi (s.)’nin, atalarının dinine dönmeye davet edilmesi üzerine Allah (c.c.) buyurdu ki: O halde sen asla kâfirlere (dinleri üzerinde) yardımcı olma!” diyerek açıklama yapmıştır.³¹⁶

“*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*”³¹⁷ ayetinin tefsirinde ise, “(Ey Muhammed, sen vahiyden önce) Kitabın da imanın da ne olduğunu bilmezdin.” diyerek açıklama yapmıştır.³¹⁸

Mukatil b. Süleyman, “*Hiç şüphesiz biz, inkarcıların ‘Bu Kur’an’ı ona bir insan öğretiyor!’ dediklerini biliyoruz.*”³¹⁹ ayetini ise; “Âmir b. el-Hadramî el-Kureşî’nin Arap olmayan ve Rumca konuşan Yesâr (künyesi Ebû Fukeyhe) adında Yahudi bir

³¹² İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 422.

³¹³ *Kasas*, 28/ 52.

³¹⁴ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû’l-Kebir*, c. 2, s. 500; Mukatil, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 3, s. 282.

³¹⁵ *Kasas*, 28/ 86.

³¹⁶ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû’l-Kebir*, c. 2, s. 508.

³¹⁷ *Şura*, 42/ 52.

³¹⁸ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû’l-Kebir*, c.3, s. 183.

³¹⁹ *Nahl*, 16/ 103.

ğulamı (kölesi) vardı. Mekke kâfirleri, Nebi (s.)'nin onunla konuştuğunu gördükleri vakit, 'Ona Yesar öğretiyor' dediler. Bunun üzerine Allah (c.c.) '*Andolsun ki onların, 'Ona sadece bir beşer öğretiyor' dediklerini biliyoruz.*' buyruğunu indirdi. Sonra onların yalan söylediklerini bildirerek şöyle buyurdu: '*Kendisine ilhad ettikleri (yani meylettikleri) kişinin (yani Ebû Fukeyhe'nin) lisanı a'cemidir (yani Arapça değildir) Rumca'dır. Bu Kur'an ise, Mübin bir Arabî lisandır (yani, onu akıl edip kavrayabilecekleri apaçık (bir Arabî lisandır).*' Efendisinin, 'Muhammed (s.)'e sen öğretiyorsun 'diyerek Ebû Fukeyhe'yi dövmesi üzerine o: 'Hayır, aksine o bana öğretiyor.' dedi. Allah (c.c.) da onun bu sözleri hakkında, '*Kuşkusuz o âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir. Onu Ruhü'l-Emin indirdi.*' (Şuara, 26/ 192-193) buyruklarını indirdi. Çünkü onlar, 'Muhammed (s.)'e sadece Yesâr, Ebû Fukeyhe öğretiyor.' diyorlardı." ifadesiyle açıklar.³²⁰

"*İnkâr edenler, 'Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.*' dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. '(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır' dediler. (Ey Muhammed!) De ki: '*O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.*'"³²¹ ayetinin tefsirinde Mukatil, "Abdu'd-Dârroğullarından en-Nadr b. Hâris, 'Bu Kur'an ancak Muhammed (s.)'in kendiliğinden uydurduğu bir yalandan ibarettir.' demişti. Sonra da 'Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir.' demiş, bununla da Ehl-i Kitap'tan olan Huveytüb b. Abdu'l-Uzza'nın azadlısı Addas'ı, en-Nadir b. el-Hadramî'nin kölesi Yesar'ı ve Amir b. el-Hadramî'nin azadlısı Cebr'i kastetmişti. Bu azadlı köle Yahudi iken Müslüman olmuştu.

"*Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız iddiada bulundular*" yani onlar, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu, Kur'an'ın Allah (c.c.) tarafından gelmediğini, onu Muhammed (s.)'in uydurduğunu iddia etmekle şirk koşmuş ve yalan söylemişlerdir.

"*Ve dediler (yani, en-Nadr dedi) ki: 'Bu öncekilerin esatiridir (yani, Kur'an Rüstem ve İsfendiyar gibilerine dair anlatılan sözlerdir, hikâyelerdir) Muhammed (s.) onu*

³²⁰ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû 'l-Kebir*, c. 2, s. 238.

³²¹ *Furkan*, 25/ 4-6.

başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah-akşam kendisine okunmaktadır.” Yani, bu üç kişi Muhammed (s.)’e, günün iki tarafı olan sabah ve akşam bunları öğretmektedir.” ifadeleriyle açıklamıştır.

Mukatil, “(Ey Muhammed, onlara) *De ki: Onu göklerde ve yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir*” ayetinin iniş sebebini ise, “Çünkü onlar Mekke’de iken gizlice “*Bu ancak sizin gibi bir beşer değil midir? (O da sizin gibi bir insan evladıdır. Hatta o bir sihirbazdır.) Siz görüp dururken büyüye nasıl yanaşırsınız...*” (el-Enbiya, 21/3-4) demişlerdi. Bunun üzerine Allah (c.c.) “*De ki: Onu göklerde ve yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir.*” buyruğunu indirdi.” ifadeleriyle Enbiya sûresinin 3. ve 4. ayetiyle irtibatlandırmıştır.³²²

Mukatil, “*Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi.*”³²³ ayetinin açıklamasında, “Sen (ey Muhammed) bundan (yani Kur’an’dan) önce bir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın. (Yani, Ey Muhammed (s.), şayet sen daha önce kitap okumuş yahut onu yazmış birisi olsaydın Yahudiler hiç kuşkusuz, ‘bunu kendiliğinden yazdı’ diyeceklerdi.) O zaman bâtil söyleyenler (yani yalancılar: Yahudilerden kâfir olanlar) elbette şüphe ederlerdi. (Yani ey Muhammed (s.) senin hakkında şüpheye düşerler ve bizim Tevrat’ta niteliklerini bulduğumuz kimse ümmîdir. Ne kitap okumasını bilir ne de eliyle yazar’ derlerdi.)”³²⁴ diyerek açıklama yapmıştır.

Taberî

Taberî, *Camiü’l-Beyan an Tefsiri’l-Âyi’l-Kur’an*’da, “*Sen, sana bu Kitap’ın verileceğini ummuyordun.*”³²⁵ ayet-i kerimesini “Ey Muhammed, sen bu Kur’an’ın sana ineceğinden ve sana geçmiş ve geleceklerin haberini bildireceğinden ümitli değildin ki içinde neler olduğunu bilesin. Fakat Rabbin, sana bir rahmet olsun diye Kur’an’ı indirdi. O halde Rabbinin sana vermiş olduğu bu nimete karşılık ona şükret ve kafirlere yardımcı olma.” diyerek açıklama yapmıştır.³²⁶

³²² Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû’l-Kebîr*, c. 2, s. 430-431; Mukatil, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, s. 175-177.

³²³ *Ankebut*, 29/ 48.

³²⁴ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû’l-Kebîr*, c. 2, s. 521-522.

³²⁵ *Kasas*, 28/ 86.

³²⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîrû’t-Taberî Câmî’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 18, s. 352; Taberî, *Taberî Tefsiri*, c. 6, s.353.

“İnkâr edenler, ‘Bu Kur’an, Muhammed’in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.’ dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. ‘(Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır’ dediler. (Ey Muhammed!) De ki: ‘O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.’”³²⁷ ayetini Taberî, “Kâfirler ‘Bu Kur’an, Muhammed (s.)’in uydurduğu yalan ve bühtandan başka bir şey değildir.’ dediler.” diyerek açıklamıştır. Taberî ayette geçen Hz. Peygamber (s.)’e yardım eden topluluğu Yahudiler olarak açıklar. Ayrıca bu iftirayı, bühtanı atmaları için kendilerine yardım edenin de Yahudiler olduğunu ifade eder.³²⁸

Taberî, “Yine dediler ki: ‘Bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarıdır!’ De ki: ‘Onu, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi. Doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.’”³²⁹ ayetinin, Nadr b. Hâris hakkında nazil olduğunu, onun “Hîre” ye gidip oradan Acem krallarına ait efsaneleri, Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerini öğrendiğini, Peygamber (s.), insanlara bir şeyler anlattığı zaman onların yanına gelip; onlara Hz. Peygamber (s.)’den daha güzel şeyler anlatacağım diyerek hikâyeler anlattığını ve ayetin bunun üzerine nazil olduğunu ifade eder.³³⁰

Taberî, bu ayeti açıklarken, kâfirlerin: “Muhammed (s.)’in getirdiği bu Kur’an, önceki milletlerden olan Yahudilerin kendi kitaplarında yazmış oldukları efsane ve masallardır. Bunlar kendisine sabah akşam okunur.” dediklerini nakleder.³³¹

Taberî, “Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtil peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.”³³² ayetini “Ey Muhammed (s.)! Şu Kur’an’ın inmesinden önce sen kitap okuyor değildin. Elinle bir yazı da yazmıyordun. Sen ümmîydin. Eğer sen bu kitap indirilmeden önce okuyan ve yazan biri olsaydın, senin durumun ve Rabbinin katından sana gönderilen ve senin

³²⁷ Furkan, 25/ 4-6.

³²⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-TaberîCâmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 17, s. 397-398.

³²⁹ Furkan, 25/ 4-6.

³³⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-TaberîCâmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 17, s. 399-400.

³³¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-TaberîCâmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 17, s. 401.

³³² Ankebut, 29/ 48.

onlara getirdiğın vahiy hususunda batıla düşenler yani Kur'an'ın kehanet eseri olduğunu, eskilerin masalları olduğunu, bir takım seciyeli sözler olduğunu ifade edenler şüpheye düşerlerdi.” ifadeleriyle açıklamıştır.³³³ “*Bilakis o, kendilerine ilim verilenlerin kalplerinde apaçık ayetlerdir.*”³³⁴ Ayetinde Taberî, Hz. Peygamber (s.)’in okur yazar olmadığına dair bilginin kendilerine ilim verilen ehl-i kitabın kalplerinde bilinen apaçık bir ayet, delil olduğunu ifade etmektedir.³³⁵

Taberî, tefsirinde “*Hiç şüphesiz biz, inkârcıların ‘Bu Kur’an’ı ona bir insan öğretiyor!’ dediklerini biliyoruz.*”³³⁶ ayetini açıklarken: “Bu müşriklerin cahillikleri sebebiyle ‘Bu Kur’an’ı Muhammed (s.)’e bir adam öğretiyor. Bu kitap Allah (c.c.) katından gelmiş değildir.’ dediklerini biliyoruz. Kastettikleri kişinin dili yabancı bir dildir. Arapça değildir. Bu Kur’an ise apaçık bir Arapçadır.”³³⁷ ifadeleriyle açıklar. Taberî burada kastedilen kişinin ismi konusunda müfessirlerin ihtilafa düştüklerini ifade eder. Bu kişi hakkında kimilerinin Bel’am, kimilerinin Yeîş, kimilerinin Cebr, kimilerinin Yesar, kimilerinin de Selman-ı Farisî dediklerini ifade eder.³³⁸

Taberî, “*Sana bu Kur’an’ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Halbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.*”³³⁹ ayetinin açıklamasında, bu ayette Kur’an’da, Hz. Peygamber (s.)’e geçmiş ümmetlerin kıssaları ve indirilmiş kitapların anlatıldığı fakat Hz. Peygamber’in daha önce bunları bilmediği ne Kur’an’ı ne de Kur’an’ın bir kısmını bilmediğinin buyurulduğunu ifade eder.³⁴⁰

Fahreddin Râzî

“*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*”³⁴¹ Ayetinin tefsirinde ulemanın, bu ayetin ne demek istediği hususunda ihtilaf ettiğini bazı müelliflerin “Namaz nedir bilmezdin” anlamını verdiği, bazılarının “İman ehli yani iman edecekler ve etmeyecekler kimlerdir

³³³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-TaberîCâmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 18, s. 424.

³³⁴ *Ankebut*, 29/ 49.

³³⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-TaberîCâmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 18, s. 426.

³³⁶ *Nahl*, 16/ 103.

³³⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-TaberîCâmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 14, s. 364.

³³⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-TaberîCâmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 14, s. 365-369.

³³⁹ *Yusuf*, 12/ 3.

³⁴⁰ İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, c. 3, s. 986.

³⁴¹ *Şura*, 42/52.

bilmezdin” anlamını verdiği, bazılarının “Sen, beşikte bir çocuk iken Kitap nedir, iman nedir bilmezdin.” anlamını verdiği, bazılarının “Hz. Muhammed (s.)’in, peygamberliğinden önce Allah’ın mükellef tuttuğu şeylerin tamamını bilmediği” anlamını verdiği ve bazılarının da “Allah’ın sıfatlarından sadece naklî delillerle bilinebilecekleri peygamberlikten önce bilemeyeceği” anlamını verdiklerini ifade eder.³⁴²

“*Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi.*”³⁴³ Ayeti için Râzî’nin tefsirine baktığımızda “Bu Kur’an’ın yazmayan ve okumayan bir kimse tarafından ortaya konulması mucizenin ta kendisidir. Binaenaleyh, bu sebeple Kur’an’ın da indirilmiş olduğu malumdur. O halde, Cenab-ı Hakk’ın “*Böyle olsaydı, bâtila düşenler şüphelenebilirlerdi.*” ifadesinde, şöyle bir ince mana vardır: Bu Peygamber (s.)’in okuması ve yazması halinde de bu, bu sözün (Kur’an’ın) onun sözü olmasını gerektirmez. Çünkü yeryüzünün bütün yazarları ve okuyucuları (kurra), bunu yapamazlar. Ancak, ne var ki, böyle olması halinde, bâtila düşenin şüphesinin hiçbir bahanesi olamaz. Binaenaleyh, ayetin yukardaki ifadesi, bâtila düşenin şüphesini daha fazla iptal edicidir.” açıklamalarına yer vermiştir. Râzî, bu duruma “*Kulumuz Muhammed’e indirdiğimiz şey hakkında şüphe içindeyseniz, onun benzeri bir sure de siz getirin.*”³⁴⁴ ve “*Elif-Lâm-Mîm. Bu kitapta hiçbir şüphe yoktur.*”³⁴⁵ ayetleriyle misaller getirmiştir.³⁴⁶ Râzî, Hz. Peygamber (s.)’in okuma ve yazma bilmemesini Kur’an’ın Allah katından olduğuna ve gerçek bir mucize olduğuna delil olarak aktarmıştır.

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*,’de “*İnkâr edenler, ‘Bu Kur’an, Muhammed’in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.’ dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. ‘(Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır’ dediler. (Ey Muhammed!) De ki: ‘O kitabı göklerin ve yerin*

³⁴² Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihu’l-Gayb*, c.27, s. 191-192.

³⁴³ *Ankebut*, 29/ 48.

³⁴⁴ *Bakara*, 2/23.

³⁴⁵ *Bakara*, 2/1-2.

³⁴⁶ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihu’l-Gayb*, c.25, s. 78.

sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁴⁷ ayetlerinin açıklamasında kâfirlerin Hz. Peygamber’e bile bile iftirada bulunduklarını ifade etmektedir. İbn Kesîr, Hz. Peygamber’in hiçbir şekilde ne ömrünün başında ne de sonunda yazıyla uğraşmadığını ifade eder. Müşriklerin Hz. Peygamber’in doğumundan Peygamberlik gelinceye kadarki zaman diliminde onun doğruluğunu, eminliğini, kötü huy ve davranışlardan uzak olduğunu bildiklerini ve vahiy geldikten sonra ona bu ve bunun gibi nice iftiraları (şair, deli, yalancı, sihirbaz) attıklarını ifade eder. İbn Kesîr, bu beyanların da bunları haber verdiğini ifade etmektedir.³⁴⁸

İbn Kesîr, “*Sen, sana bu Kitap’ın verileceğini ummuyordun.*”³⁴⁹ ayetini “Sen, (sana vahiy indirilmesinden önce) sana bu Kitab’ın verileceğini (ve sana vahiy indirileceğini) ummazdın. Bu, ancak Rabbinin bir rahmetidir. Allah’tan vahiy gelmesi ancak Allah’ın sana ve senin sebebinle kullara rahmetindendir.” ifadeleriyle açıklamaktadır.³⁵⁰

İbn Kesîr, “*Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtil peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.*”³⁵¹ ayetinin Hz. Peygamber (s.)’in Kur’an gelmeden önce kavminin içinde bir ömür boyu kaldığını ve hiçbir kitap okumadığını ve güzel bir şekilde yazı yazmadığını beyan ettiğini ifade eder. İbn Kesîr, Hz. Peygamber (s.)’in kavminin ve başkalarının onu, okuryazar olmayan ümmî bir kişi olarak bildiklerini ve geçmiş kitaplarda da Hz. Peygamber (s.)’in niteliğinin bu şekilde aktarıldığını ifade eder. Bu durumu “*Onlar yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Rasûle, o ümmî Peygamber’e uyan kimselerdir. O onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar.*”³⁵² ayetiyle de destekleyen İbn Kesîr, onun kıyamete kadar bu durumda olduğunu, bir harf bile çizmediğini, vahyi ve değişik ülkelere yazılan mektupları katiplerine yazdırdığını, Hudeybiye Anlaşması’nda Hz. Peygamber (s.)’in yazılı metin üzerindeki ismini “Muhammed b. Abdullah” şeklinde kendisinin çevirmediğini, kâtibine çevirttiğini ifade eder. Eğer Peygamber (s.) yazmayı bilseydi bilgisizler, şüpheye düşer ve O’nun önceki kitaplardan

³⁴⁷ *Furkan*, 25/ 4-6.

³⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 6, s. 93-94; İbn Kesîr *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, c. 11, s. 5986-5987.

³⁴⁹ *Kasas*, 28/ 86.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 6, s. 261; İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, c. 11, s. 6250.

³⁵¹ *Ankebut*, 29/ 48.

³⁵² *A’raf*, 7/ 157.

bunları öğrendiğini iddia eder, hatta ümmî biri olduğunu bildikleri halde bile onun hakkında ayetin beyanıyla “*Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır.*”³⁵³ derlerdi.³⁵⁴

İzzet Derveze

Derveze, “*Hiç şüphesiz biz, inkârcıların ‘Bu Kur’an’ı ona bir insan öğretiyor!’ dediklerini biliyoruz.*”³⁵⁵ ayetinin tefsirinde, bu ayetten Mekke’de Arap olmayan kişilerin bulunduğu anlaşıldığını ve kâfirlerin Peygamber (s.)’e Kur’an’ı onların öğrettiğini iddia etmelerinden yola çıkılarak bu kimselerin biraz ilim sahibi kişiler olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. Derveze, rivayetlerde geçen; Âiş veya Yaiş’in, Huvaytub b. Abduluzza’nın kölesi olduğu ve ilim sahibi bir kimse olduğunu ifade eder. Cebâr er-Rumî, Âmir b. Hadramî’nin kölesiydi. Kılıçlar yapar, Tevrat ve İncil okurdu. Hz. Peygamber (s.), bazen onun yanına giderdi, o da Peygamber’in okuduklarını dinlerdi. Bel’am ise demircilikle uğraşan bir Hristiyandı. Hz. Peygamber (s.), bazen onun da yanına giderdi. Derveze, bu ayetin Peygamber’in Kur’an’ı müşriklerin ifade ettiği gibi bu kimselerden öğrenmediğine cevap verdiğini ve bu durumu kesin bir dille reddettiğini ifade etmiştir. Derveze, burada Furkan sûresi 4-6. ayetlerdeki açıklamalarına atıf yapar.³⁵⁶

Derveze, “*İnkâr edenler, ‘Bu Kur’an, Muhammed’in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.’ dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. ‘(Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır’ dediler. (Ey Muhammed!) De ki: ‘O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”³⁵⁷ ayetini açıklarken ayetlerde Arap kâfirlerinin sözlerinden bahsedildiğini ifade eder. Onlar, Hz. Peygamber (s.)’in Kur’an’ı uydurduğunu ve bazı kişilerin ona bu konuda yardım ettiğini, Kur’an’ın öncekilerin kitabına, efsanelerine dayandığını, Hz. Peygamber’in bunları birilerine yazdırdığını, sabah akşam kendisine okunduğunu, onun da bunu insanlara getirdiğini iddia

³⁵³ Furkan, 25/5.

³⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 6, s. 285-286.

³⁵⁵ Nahl, 16/ 103.

³⁵⁶ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, c. 5, s. 183-184; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri* (Çev. Muharrem Önder, Vahdettin İnce), c. 4, s. 55.

³⁵⁷ Furkan, 25/ 4-6.

ediyorlardı. Ayetlerde Peygamber'e destek ve bu iddialara cevap vardır. Ayetler Kur'an'ın “göklerdeki ve yerdeki gizleri bilen Allah” tarafından indirildiğini ifade etmektedir.

Derveze, müfessirlerin, bu iddiaları ortaya atan kişilerin Nadr b. Haris b. Abdüddar ve arkadaşları olduğunu ifade ettiklerini söyler. Bu kişiler Hz. Muhammed (s.)'in Mekke'deki Yahudi ve Hristiyan, köle veya usta kişilerden öğrenim gördüğünü iddia ederler. Bizanslı Cibra ve Yesar, Habeşli büyücü Ubeyd b. Hadr gibi kişiler güya yanlarında bulunan kutsal metinleri yazdırıyordu. Ayetler kâfirlerin bu iddialarına cevap vermiştir. Derveze burada Nahl sûresi 103. ayetteki açıklamalarına atıf yapar.³⁵⁸

Derveze, “*Sen, sana bu Kitap'ın verileceğini ummuyordun.*”³⁵⁹ ayetinin Hz. Peygamber'in Rabbani iletişim olmadan önce imanı ve kitabı bilmediğini ifade ettiğini söyler. Bu ayetin, Hz. Peygamber'in nübüvvete dair bilgileri Allah'ın vahyinden sonra öğrendiğini bildirdiğini ifade eder. Derveze, bu ayetten yola çıkılarak Hz. Peygamber'in Allah'ın nimetlerini düşünmediği, yürümesi gereken dosdoğru dinin yolunu araştırmadığı veya kavminin şirk koşmasından, çirkinliklerinden dolayı nefesinin tutulmadığını söylemek yanlış olur diyerek Hz. Peygamber'in Hira'da ruhunu temizlediğini, vahye hazırlandığını ifade eder. Derveze, bazı müfessirlerin bu ayeti Hz. Peygamber'in İslam ve iman şariatlerinin ayrıntılarını bilmediği, namazın şekil ve vakitlerini bilmediği, bunları vahye dayalı olarak öğrendiği şeklinde açıkladıklarını ifade eder.³⁶⁰

Derveze, “*Sen, sana bu Kitap'ın verileceğini ummuyordun.*”³⁶¹ ayetinin, Hz. Peygamber'in Kitab'ın kendisine inmesini ummadığını, Allah (c.c.)'ın onu rahmet ve faziletiyle seçip indirdiğini ifade ettiğini söyler. Bu ayet açık ve kesin olarak Hz. Peygamber'in vahiy inmeden önce Peygamberlik işini bilmediğine işaret etmektedir.³⁶²

“*Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Halbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.*”³⁶³ ayeti için *et-Tefsîru'l-Hadis*'e baktığımızda Derveze,

³⁵⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 3, s. 49-52.

³⁵⁹ *Kasas*, 28/ 86.

³⁶⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* (Çev. Ekrem Demir, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen, Muharrem Önder), c. 3, s. 41-42.

³⁶¹ *Kasas*, 28/ 86.

³⁶² Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 3, s.346, 349.

³⁶³ *Yusuf*, 12/ 3.

bu ayetin “*Sen, sana bu Kitap’ın verileceğini ummuyordun.*”³⁶⁴ ayeti ve “*De ki: Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Ben ondan önce aramızda bir ömür boyu kalmıştım (böyle bir şey yapmamıştım) düşünmüyor musunuz?*”³⁶⁵ ayetinin işaret ettiği manayı desteklediğini ifade etmektedir.³⁶⁶

Derveze, “*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*”³⁶⁷ ayetinin açıklamasında, Allah’ın hikmeti ve sünneti gereği Hz. Peygamber (s.)’e emrinden ve izninden bir ruhu (sözü) vahyettiğini, bundan öncesinde Allah’ın kitaplarını, vahyini, yakîni, dirayetle O’na iman etmenin keyfiyetini bilmediği gerçeğinin vurgulandığını ifade eder.³⁶⁸

2.2.2. Siyer Kaynakları

İbn İshak

İbn İshak, *Siyer*’inde, Bahira kıssasıyla ilgili olarak; Ebu Talib’in tüccar olarak bir kabileyle Şam’a gitmek için yola çıktığını, yanında Hz. Muhammed (s.)’inde olduğunu, kabilenin Busra denilen yerde konakladığını, buradaki manastırda Rahip Bahira adında Hristiyanların en bilginlerinden bir rahibin olduğunu nakleder. İbn İshak rivayete şu ifadelerle devam eder: “Esasen daha önce de çoğu kere Bahira’ya uğruyorlar fakat Bahira onlarla konuşmuyor, onlara görünmüyordu. Bu defa Bahira, onlara çokça yemek yaptı. Rivayete göre onun bu tavrı, kabilede bir şey görmesinden, kabile içinde sadece Rasûlullah (s.)’ı gölgelendiren bir bulut görmesinden ileri geliyordu. Kafile, manastıra yakın bir ağacın gölgesine konaklamıştı. O buluta baktılar, bir de ne görsünler, ağaca yaklaşıp gölge etmiş, ağacın dalları da Rasûlullah (s.)’a sarkmış. Bahira bu durumu görünce, manastırdan indi. Yemek yapılmasını emretti. Yemek yapıldı. Sonra onlara bir adam gönderip: ‘Ey Kureyş topluluğu, size yemek hazırladım. Küçük, büyük, hür, köle hepinizin hazır olmasını istiyorum.’ dedi. Onlardan bir erkek: ‘Ey Bahira, bugün sende bir hal var, bunu eskiden yapmazdın. Biz sana daha önce de çok uğradık, böyle bir şeyle karşılaşmadık. Bugün nedir bu halin senin?’ dedi. Bahira ona: ‘Doğru söyledin, dediğin gibi oldu. Siz misafirsiniz, size ikram etmek istedim. Hepsinin yiyeceği kadar yemek hazırladım.’ cevabını verdi ve onları yemeğe davet etti. Kervanda bulunanlar yemeğe

³⁶⁴ Kasas, 28/ 86.

³⁶⁵ Yunus, 10/ 16.

³⁶⁶ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, c. 4, s. 8.

³⁶⁷ Şura, 42/ 52.

³⁶⁸ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, c. 4, s. 483.

geldiler. Rasûlullah (s.) ise, yaşı küçük olduğu için gelmedi. O, ağacın altında, kervanın başında kaldı. Bahira davete katılanları tek tek süzdü. Kitaplardan öğrendiği, bildiği gelecek peygamberle ilgili sıfatı hiçbirisinde göremedi ve ‘Ey Kureyş cemaati, sizden hiç kimse şu davetimden geri kalmasın, herkes katılsın.’ dedi. Ona: ‘Ey Bahira! Senin bu davetinden, gelmesi gereken hiç kimse geri kalmadı. Ancak bir oğlan çocuğu ki, o, kafilenin en gencidir, onun için kervanın başında kaldı.’ dediler. Bahira da: ‘Yapmayın. Onu da çağırın. Sizinle beraber bu yemekte o da bulunsun.’ karşılığını verdi. Toplulukta bulunan Kureyşli bir erkek: ‘Lat ve Uzza’ya yemin olsun. Şüphesiz bu, içimizden Abdülmuttalib oğlu Abdullah’ın oğlunun yemekten geri kalması bizim için bir kusurdur, ayıptır.’ dedi. Sonra kalktı, onun yanına gitti, getirdi ve toplulukla beraber oturttu. Bahira onu görünce, dikkatli bir şekilde süzmeye ve peygamberlik sıfatı hakkında bildiği şeyleri vücudunda aramaya, görmeye başladı.

Nihayet topluluk yemeği bitirip dağılacağı sırada, Bahira ayağa kalkıp ona: ‘Ey oğul! Lat ve Uzza hakkı için, sana bazı şeyler soracağım. Sorduğum şeylere cevap ver.’ dedi. Bahira, Rasûlullah (s.)’ın kavminin, o iki puta yemin ettiklerini duyduğundan o şekilde konuşmuştu. Rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.) ona: ‘Lat ve Uzza’ya yemin ederek benden bir şey sorma. Vallahi, ben onlara kızdığım kadar başka hiçbir şeye kızmam.’ diye karşılık verdi. Bahira da ona: ‘Allah’a yemin ederim. Sana sorduğum şeylere doğru cevap ver.’ diye üsteledi. Hz. Peygamber (s.): ‘Sor aklına takılanları.’ dedi. Bahira ona birtakım şeylerden, halinden, uykusundan, bahşiş kabul edip etmemesinden ve işlerinden sormaya başladı. Rasûlullah (s.) da ona cevap veriyordu. Rasûlullah (s.)’ın cevapları, Bahira’nın Rasûlullah (s.) hakkında bildiklerine uygun düşüyordu. Sonra da Bahira, onun sırtına baktı. İki kürek kemiği arasında, tahmin ettiği gibi tam yerinde Peygamberlik mührünü gördü. Sonra da amcası Ebu Talib’e dönerek: ‘Bu çocuk senin neyindir?’ diye sordu. Ebu Talib: ‘Oğlumdur.’ cevabını verince Bahira: ‘O, asla senin oğlun olamaz. Bu çocuğun babasının hayatta olmaması gerekir.’ diye itirazda bulundu. Bunun üzerine Ebu Talib: ‘Kardeşimin oğlu.’ cevabını verdi. Bahira: ‘Babasına ne oldu?’ diye sordu. Ebu Talib: ‘Annesi ona hamileyken öldü.’ diye cevaplayınca Bahira: ‘Doğru söyledin. Kardeşinin oğlunu memleketine götür. Ona Yahudiler’in kötülük yapmasından çekin. Vallahi, onu görürler ve benim bildiğim şeyleri öğrenirlerse, mutlaka ona bir kötülük yapmak isteyeceklerdir. Çünkü şu kardeşinin oğlu, ileride çok büyük birisi olacak. Bu nedenle, onu çabucak memleketine götür.’ dedi. Bunun üzerine,

amcası Ebu Talib Şam'da ticaret işini bitirince onu, hemen oradan götürdü. Mekke'ye getirdi.

Rivayete göre, Ehl-i Kitap'tan olan Zübeyr, Temmam ve Derris, Rasûlullah (s.)'ın amcasıyla birlikte yaptığı bu gezide bazı olağanüstü şeyler görünce ona bir kötülük yapmak istediler, fakat Bahira buna engel oldu. Onlara Allah Teâlâ'yı hatırlattı, onun sıfat ve vasıfları hakkında Mukaddes Kitap'ta işaretler bulunduğunu söyledi. Onlar da Bahira'nın kendilerine söylediklerini anladılar, dediklerini onayladılar. Böylece onu orada bırakıp ayrıldılar.”³⁶⁹

Bu rivayeti anlatıldığı şekliyle doğru kabul ettiğimizde Hz. Peygamber'in ilk vahiy geldiği esnada Peygamber olmayı beklememesinden kaynaklanan şaşkınlık ve bu görevi nasıl yerine getireceğini bilememenin verdiği endişe halini açıklayamayız. Bahira ona gelecek Peygamber olacağını söylemiş olsaydı Hz. Peygamber (s.) zaten Peygamber olacağını tahmin edeceği ve bekleyeceği için hazırlıklı olurdu. Aynı zamanda ayette geçen “*Sen bu Kitab'ın sana vahyolunacağını ummuyordun*”³⁷⁰ beyanı da Hz. Peygamber (s.)'in peygamberlik beklentisi içinde olmadığına işaret etmektedir. Rivayeti bu şekilde aldığımızda Bahira olacakları çok önceden bilen biri olarak tasvir edilmiş olur. Hatta Hz. Peygamber'in peygamberlik gelene kadar hiç ummadığı bir durumu Bahira bilmiştir. Ayrıca böyle bir olay vuku bulsa Hz. Peygambere vahiy geldikten sonra orada bulunan, olaya tanık olan kişiler bu olayı hatırlayıp iman etmez miydi, olayı hatırlatmazlar mıydı?

İbn Sa'd

İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*'de, Bahira kıssasını şu ifadelerle nakleder: “Abdullah vefat edince Abdülmuttalib ya da Ebu Talib (Hâlid bunda şüpheye düştü) Muhammed (s.)'e çok ilgi gösterdi. (dedi ki:) Bir yolculuğa çıktığında mutlaka onunla beraber olurdu. (Bir defasında) Şam'a gitmişti. Kalacağı yere yerleşti yanına bir rahip geldi ve ‘Sizde salih bir adam vardır.’ dedi. Ebu Talib, ‘Evet bizde misafir ağırlayan, esirleri özgürleştiren ve iyilikte bulunanlar vardır.’ dedi veya benzer bir şey söyledi. Sonra rahip ‘Sizde salih bir adam vardır.’ dedi ve ekledi: ‘Bu adamın babası nerede?’

³⁶⁹ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî*, s. 53-55; İbn İshak, *Siyer*, s. 125-128.

³⁷⁰ *Kasas*, 28/86.

dedi ki Ebu Talib, ‘İşte onun velisi burada.’ dedi veya ‘Bu onun velisidir.’ denildi. Rahip, ‘Bu çocuğu koru ve Şam’a götürme. Çünkü Yahudiler kıskançtırlar. Ona bir zarar vermelerinden korkuyorum.’ dedi. Ebu Talib, ‘Bunu sen değil, Allah söylüyor.’ dedi ve Rasûlullah (s.)’ı geri çevirdi. Sonra, ‘Ya Rabbi, Muhammed’i sana emanet ediyorum.’ dedi.”

İbn Sa’d’ın, diğer bir rivayeti de şöyledir: “Rasûlullah (s.) on iki yaşına gelince Ebû Tâlib ticaret için gittiği Şam seferine onu da beraberinde götürdü. Rahip Bahira’ya misafir oldular. Rahip, Ebu Talib’e dediklerini dedi ve onu korumasını emretti. Bunun üzerine Ebû Tâlib onunla birlikte Mekke’ye geri döndü. Rasûlullah (s.) Ebu Talib’in yanında yetişti. Allah (c.c.) onu korudu, muhafaza etti, cahiliye döneminin ayıplarından ve (çirkin) işlerinden onu uzak tuttu...”³⁷¹

Taberî

Taberî, *Tarih’ü’r-Rusul ve’l-Mülûk*’da, Bahira kıssasıyla alakalı iki rivayet verir. İlk rivayet bizim yukarıda İbn İshak’tan verdiğimiz rivayetle hemen hemen aynıdır.³⁷² Bu sebeple farklı gördüğümüz ikinci rivayeti vermekle iktifa ediyoruz. Taberî’nin Ebu Musa’dan naklettiği rivayeti şöyledir:

“Ebu Talib, Şam’a gitmek üzere yaşını başını almış bazı Kureyşlilerle yola çıktığında Rasûlullah (s.) maiyetinde bulunuyordu. Rahip Bahîrâ’nın yakınına vardıklarında yüklerini indirerek mola verdiler. Rahip yanlarına gitti. Oysa daha öncede aynı yere uğruyorlardı ancak Bahîrâ onların yanına çıkmaz ve pek iltifat etmezdi. Yüklerini çözerlerken onları bakışlarıyla süzüyordu. Sonra geldi ve Rasûlullah (s.)’ın elinden tutarak ‘Bu, âlemlerin büyüğü, âlemlerin Rabbinin elçisidir, Allah (c.c.) onu âlemlere rahmet olarak gönderecektir.’ dedi. Kureyşli adamlar, ‘Bunu nereden biliyorsunuz?’ dediler. Bahira: ‘Yokuşta görüldüğünüz zaman ne kadar taş ve ağaç varsa ona secde ettiler. Halbuki bunlar ancak bir Peygambere secde eder. Ben onu elmayı andıran ve omuz kemiğinin altındaki Peygamberlik mühründen bilirim.’ dedi.

Ardından rahip döndü ve onlara bir yemek hazırladı. Geldiğinde Muhammed (s.) develeri güdüyordu. Onlara: ‘Onu gönderin gelsin.’ dedi. Hz. Muhammed (s.)

³⁷¹ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c.1, s. 99; İbn Sa’d, *Tabakât*, c.1, s. 108-109.

³⁷² İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 277-278.

geldiğinde üzerinde onu gölgeleyen bir bulut vardı. Rahip: ‘Bakın onun üstünde bir bulut var.’ dedi. Döndüğünde insanlar ağacın gölgesinde yerlerini almışlardı. Oturduğunda ağacın gölgesi ona meyletti. Rahip onlara: ‘Bakın, ağacın gölgesi ona meyletti.’ dedi. Rahip onlara, Muhammed (s.)’i Rum diyarına götürmemeleri hususunda uyardı. Zira Rumlar onu görüp de sahip olduğu özellikleri bilirlerse onu öldürebilirler.” Rivayetin son kısmında yedi kişilik bir Rum grubunun Hz. Peygamber (s.)’i bulmak için geldikleri, Bahira’nın onları ikna ettiği ve Bahira’nın Hz. Peygamber (s.)’i Mekke’ye gönderdiği ifadeleri yer almaktadır.³⁷³

Bu rivayette geçen ağaçların ve taşların secde etmesini, Hz. Peygamber (s.)’in, henüz ilahi risalete muhatap olmamış olduğu ve peygamberliğine karşı muhataplarınca bir meydan okuma durumunun olmadığı düşünüldüğünde bu şekilde abartılı mucizevî tasvirlerin yapılmasının, rivayetlerde anlatıldığı şekliyle gerçekleştiğinin kabulü hususunda daha itinalı ve seçici olunması gerektiği ve farklı yorumlara da ihtimam gösterilmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

İbnü’l-Esîr

Rahip Bahira kıssasıyla ilgili İbnü’l-Esîr’in, *İslam Tarihi*’nde anlattıkları yukarıda İbn İshak’dan naklettiğimiz rivayetle büyük ölçüde aynıdır. İbnü’l-Esîr’in rivayetindeki tek fark rivayetin son kısmında Hz. Peygamber (s.)’e saldırmaya gelenler Yahudiler değil; Bizanslılardan yedi kişidir.³⁷⁴

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*’nde Rahip Bahira kıssasıyla ilgili birkaç farklı rivayet verir. Fakat bu rivayetlerden birisi bizim yukarıda İbn İshak’tan naklettiğimiz rivayetle büyük ölçüde aynıdır.³⁷⁵ İbn Kesîr’in naklettiği Ebu Musa’dan aktarılan bir diğer rivayet ise Taberî’nin *Tarihu’r-Rusul ve’l-Muluk*’ ta verdiği rivayetle hemen hemen aynıdır. İbn Kesîr’in rivayetinde, Taberî’nin rivayetine ek olarak Hz. Peygamber (s.)’in Mekke’ye dönüşünde yanında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Bilal de vardır.³⁷⁶

³⁷³ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 278-279.

³⁷⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, c.2, s. 37-38; İbnü’l-Esîr, *İslam Tarihi*, s.38-39.

³⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, c.2, s. 283-284; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 2, s. 442-444.

³⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, c.2, s. 284-285; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 2, s. 444-445.

İbn Kesîr, Ebû Musa el-Eş'ari'den alınan bu hadisi sahabenin mürsel olarak rivayet ettiğini ve hadiste gariplikler olduğunu ifade eder. İbn Kesîr, Ebû Musa el-Eş'ari'nin Hayber'in fethi senesinde yani hicri yedinci yılda Müslüman olup Medine'ye geldiğini, bu olayın ise Rasûlullah (s.) on iki yaşındayken vuku bulduğunu, dolayısıyla Ebû Musa el-Eş'ari'nin bu hadisi ya Hz. Peygamber (s.)'den ya sahabelerin büyüklerinden ya da halkın ağzından duymuş olabileceğini ifade eder.

İbn Kesîr, yukarıdaki rivayette Hz. Ebu Bekir'in Ebu Talib'in yanına Bilal'i refakatçı vermesinin de garip olduğunu çünkü Rasûlullah (s.), on iki yaşındayken Hz. Ebu Bekir'in dokuz, on yaşlarında, Bilal'in ise daha küçük olduğunu ifade eder. İbn Kesîr, bu garipliğin ortadan kaldırılması için ya Hz. Peygamber (s.)'in yaşının bu olayda on iki olduğunun kesin olmaması, ya da Hz. Ebu Bekir ve Bilal'le böyle bir yolculuğu Rasûlullah (s.)'in daha sonra yaptığını ifade etmenin gerekli olduğunu söyler. İbn Kesîr, bu olayda Rasûlullah (s.)'in yaşı hakkında Süheylî'nin dokuz, Vakıdî'nin on iki rakamını ifade ettiklerini söyler.

İbn Kesîr, Rahip Bahira kıssasıyla ilgili olarak İbn Sa'd'ın naklettiği bizim de yukarıda verdiğimiz, Bahira'nın, aralarında salih bir adam var dediği ve Şam'a götürmemesini söylediği rivayeti verir.³⁷⁷

Mevlânâ Şiblî

Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet*'te Rahip Bahira kıssasını Hz. Peygamber (s.)'in on iki yaşındayken Ebu Talib ile Suriye'ye gittiğini ve Rahip Buhayra'nın ona "İşte Peygamberlerin efendisi" dediğini; bunu nereden bildiğini soranlara ise "Kervanınız tepeyi inerken ağaçların ve taşların ona secde ettiğini gördüm!" diyerek cevap verdiğini ifade ederek anlatır.

Bu kıssayı bazı Hristiyan araştırmacıların, Hz. Peygamber'in, İslam dininin inceliklerini Buhayra'dan öğrendiğini iddia ettiklerini ama 10-12 yaşındaki bir çocuğun bunları yapabilmesinin ne kadar mantık dışı olduğunu ifade eder.

Mevlânâ Şiblî, bu kıssanın sahih olmadığını, olayı anlatanlar arasında görenlerin bulunmadığını, Tirmizi'nin bu hadisi "hasen-ğarib" olarak tasvir ettiğini, rivayetin

³⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.2, s. 285-286; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 2, s. 446-447.

ravileri arasındaki Abdurrahman b. Ğazvan'ın rivayet sanatında ihtisas sahibi olanlar tarafından mu'temet kabul edilmediğini, Zehebî'nin bu bahiste birçok noktayı tamamen uydurma saydığını, bu rivayette Bilal ve Ebu Bekir'in olmasının mümkün olmadığını, rivayetin dayandığı kişi olan Ebu Musa el-Eş'ari'nin vakada hazır bulunmadığını ve vakayı kimden duyduğunu ifade etmediğini, Tirmizi'den başka İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı, Hâkim'in *Müstedrek*'i ve başka eserlerde bu olayın isnadlarının eksik ve mürsel olduğunu ifade ederek rivayeti güvenilir bulmaz.³⁷⁸

Genel Değerlendirme

Rahip Bahira ile ilgili rivayetleri olduğu gibi aldığımızda Bahira'nın Hz. Peygamber'i görür görmez hatta görmeden önce Peygamber olacağını öngördüğü ve bunu Hz. Peygamber'e o zamanlardan haber verdiğini ifade etmiş oluruz. Oysa bu durum rivayetlerde de geçtiği üzere; Hz. Peygamber'in Hira Mağarası'nda ilk vahiy indiğindeki şaşkınlığıyla vahyin sorumluluğundan kaynaklanan korku haliyle çelişmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.)'in Bahira ile karşılaştıktan sonra zaten Peygamber olacağını bilmesi ve hazır olması gerekirdi. Aynı zamanda Peygamber'e vahiy geldikten sonra kabilede bulunan bazı kimselerin bu olayı hatırlaması veya Müslüman olması gerekmez miydi?³⁷⁹

Bahira kıssasını anlatan metinlerde Ehl-i Kitap'tan bir kısım insanların Hz. Peygamber'in orada olacağını haber aldıkları, öldürme niyetiyle geldikleri ve Bahira'nın bu insanlara engel olduğu ifade edilmektedir. Bazı rivayetlerde bu kişilerin isimleri de verilmektedir. Künyeleriyle, lakaplarıyla meşhur olmuş bazı sahabelerin bile isimleri tam olarak bilinemezken kısa bir zaman diliminin anlatıldığı ve henüz Peygamberlik gelmediği için Hz. Peygamber'in dikkat çekmeyen bir döneminde olan bu olayda isimlerin net olarak ifade edilmesi dikkat çeken bir durumdur.³⁸⁰

Mevlânâ Şiblî, bu kıssanın sahih olmadığını, olayı anlatanlar arasında görenlerin bulunmadığını, Tirmizi'nin bu hadisi "hasen-ğarib" olarak tasvir ettiğini, rivayetin ravileri arasında rivayet alanında ihtisas sahibi olan kişilerce itimat edilmeyen kişilerin bulunduğunu, rivayette Hz. Bilal ve Hz. Ebubekir'in bulunmasının mümkün olmadığını,

³⁷⁸ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, s. 131-134.

³⁷⁹ Mevdûdî, c. 2, s. 258-259; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 153-154.

³⁸⁰ Önkâl, s. 193,

rivayetin dayandığı kişi olan, Ebû Musa el-Eş'ari'nin vakada hazır bulunmadığını ve vakayı kimden duyduğunu ifade etmediğini, isnadlarının eksik ve mürsel olduğunu ifade ederek rivayeti güvenilir bulmaz.³⁸¹

Ahmet Erçetin, bu olayın vukuunun doğru olabileceğini ancak rivayetlerde şüpheli bazı durumların olduğunu, bunların kıssaya sonradan eklenme ihtimali olduğunu veya bazı olayların karıştırılıp buraya ilave edilmiş olabileceğini belirtir. Rahip Bahira ismi etrafında şekillenen rivayetlerin çok fazla süslenerek asıl içeriğinden uzaklaştırıldığı ve iyi niyetli bazı yazarların Hz. Peygamber (s.)'in peygamberliğini çocukluk dönemine taşıma çabalarıyla Rahip Bahira kıssasını bir sürü olağanüstü olayların yer aldığı masala dönüştürdüklerini tespit eder.³⁸²

Bu rivayetler Kur'an beyanlarıyla da çelişmektedir. Yüce Rabbimiz “*Sen bu Kitab'ın sana vahyolunacağını ummuyordun.*”³⁸³ ve “*Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*”³⁸⁴ buyurarak onun vahiy öncesindeki durumunu bildirmektedir. Hal böyleyken Bahira'nın onun Peygamber olacağını önceden bildiği, orada bulunanlara ve Hz. Peygamber'e söylediği rivayeti nasıl doğru olabilir?³⁸⁵

Bazı müsteşrikler, Bahira kıssasında Hz. Peygamber'le Bahira'nın görüşmesini, Hz. Peygamber'in İslam'ı Bahira'dan öğrendiği, zaman zaman onunla görüştüğü ya da Bahira'yla görüştüğü için Peygamberlik iddiasında bulunarak yeni bir din ortaya attığını iddia ederler. Carra de Vaux bu konuda *Kur'an Müellifi Bahîra* adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitapta Hz. Peygamber (s.)'in namaz ve abdesti Bahira'dan öğrendiği, hayatının ilerleyen yıllarında da soru sormak için zaman zaman Bahira ile görüştüğü iddia edilmektedir. Draper, Hz. Peygamber (s.)'in Bahira'nın telkin ettiği Nesturiliği ve manastırdaki rahiplerin felsefi fikirlerini öğrendiğini iddia eder. Emile Durmingheim Hz. Peygamber (s.)'in Zeyd b. Amr ve Bahira'dan etkilendiğini ve Varaka'dan bazı bilgiler aldığını iddia eder. Bernard Lewis, Hz. Peygamber (s.)'in Mûseviliğin ve Hristiyanlığın tesirinde kaldığını August Bebel ise Hz. Peygamber (s.)'in Rahip Bahira ile görüşmesinden sonra anne tarafından akrabası Yahudi bir bilginle görüştüğünü ve bu

³⁸¹ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, s. 131-134.

³⁸² Ahmet Erçetin, “Rivâyetler ve Farklı Yorumlar Işığında Rahip Bahîra Olayı” Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2008 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 60-61.

³⁸³ *Kasas*, 28/ 86.

³⁸⁴ *Şura*, 42/ 52.

³⁸⁵ Mevdûdî, c. 2, s. 258-259; Severcan *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 153-154.

görüşmelerin Hz. Peygamber (s.)’in ileriki yıllarında kendisini etkileyecek düşüncelerle tanışması anlamına geldiğini iddia eder.³⁸⁶ Bu durum, Hz. Peygamber (s.) döneminde Hz. Peygamber’in Kur’an’ı başkalarından yardım alarak yazdığı veya Kur’an’ı uydurduğunu iddia eden müşriklere Kur’an’ın, “*İnkâr edenler, ‘Bu Kur’an, Muhammed’in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.’ dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. ‘(Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır’ dediler. (Ey Muhammed!) De ki: ‘O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”³⁸⁷ ve “*Andolsun ki biz onların ‘Kur’an’ı ona bir insan öğretiyor’ dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur’an ise gayet açık bir Arapçadır.*”³⁸⁸ ayetleriyle cevabını bulmuştur.

Bu konudaki değerlendirmelere ışık tutması için kısaca “ümmî” kavramına da değinmek yerinde olacaktır.

“Ümmî” kelimesi sözlükte; yazmayan, bir kitaptan okumayan, bilgi azlığı veya bilgisizlik, cahillik, herhangi bir (ilâhî) kitabı olmayan, yazma alışkanlığı olmayan topluluğa mensup olan ilâhî bir kitabı olmayan Arap toplumu anlamlarına gelmektedir.

Terim olarak “ümmî”; okuma ve yazmayı öğrenmek için bir eğitim görmemiş, ilahî bir kitabı olmayan ve böyle bir kitap da okumamış, anasından doğduğu hal üzere kalan kimse demektir.³⁸⁹

“Ümmîlik” kavramı, Ehl-i Kitap olmayan, daha önce kendilerine ilahî kitap verilmeyen, herhangi bir ilahî kitap okumamış, yazmamış ve muhatap olmamış olması yönüyle hem Mekke Araplarının hem de Peygamber’in özelliklerini anlatır.³⁹⁰

Müsteşrikler “ümmî” kavramına “putperest, kutsal kitabı olmayan kimse” anlamları vermişlerdir. “Okur yazar” olmayan manasını Müslüman âlimlerin daha sonradan yüklediklerini benimsemişlerdir. Bazı müsteşrikler bundan hareketle Hz. Peygamber’in

³⁸⁶ Erçetin, s. 65-68.

³⁸⁷ Furkan, 25/ 4-6.

³⁸⁸ Nahl, 16/ 103.

³⁸⁹ Râgıb el-İsfahânî, c. 1, s. 79; Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, Fecr Yayınları, Ankara 2019, s. 307-308.

³⁹⁰ Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 317.

okuma yazma bildiğini iddia ederler.³⁹¹ Hz. Peygamber'in, ümmî olduğunu, peygamberlikten önce kitap nedir, iman nedir bilmediğini, Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumadığını ve sağ eliyle yazmadığını açık ve net bir şekilde ifade eden ayetler şöyledir:

*“O, ümmîlere, içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Halbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*³⁹²

*“İşte sana da emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimiz, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun.”*³⁹³

*“Onlar yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Rasûle, o ümmî Peygamber'e uyan kimselerdir. O onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar.”*³⁹⁴

*“(Ey Muhammed) De ki: Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümrânlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Rasûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”*³⁹⁵

*“İnkâr edenler, ‘Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu, bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.’ dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. ‘(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır’ dediler. (Ey Muhammed!) De ki: ‘O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.’”*³⁹⁶

³⁹¹ Mehmet Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *DİA*, İstanbul 2012, c. 42, s. 309-310; Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 311.

³⁹² Cuma, 62/ 2.

³⁹³ Şura, 42/ 52.

³⁹⁴ A'raf, 7/ 157.

³⁹⁵ A'raf, 7/ 158.

³⁹⁶ Furkan, 25/ 4-6.

*“Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtil peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.”*³⁹⁷

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.), daha önce kendisine ilahî bir kitap verilmemiş, ilahî bir kitaba muhatap olmamış, ilahî bir kitap okumamış ve yazmamış ümmî bir peygamberdi.³⁹⁸

Sonuç

Burada “*Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyleyse kâfirlere sakın arka çıkma.*”³⁹⁹

*“İşte sana da emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimiz, kendisiyle doğru yola eristireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun.”*⁴⁰⁰ ayetlerine baktığımızda Hz. Peygamber (s.)’in ilk vahye muhatap olmadan önce vahyin ne olduğunu bilmediğini, vahyin geleceğinden haberi olmadığını ve vahiyle ilgili herhangi bir beklentisinin olmadığını anlıyoruz.

Aynı şekilde ilk vahyin gelişini anlatan rivayetlerde (biraz farklı anlatılsa da) Hz. Peygamber (s.)’in vahiy geldiğindeki Peygamberlik görevinin yüklediği mesuliyetin ağırlığıyla korkması, heyecanlanması da vahiy beklentisi içinde olmadığını gösterir.

Rahip Bahira rivayetlerinin çıkış noktasının tespiti açısından Rahip Basil’in rivayetine de değinmek yerinde olur.

Rahip Basil Rivayeti

Rahip Basil, Hz. Peygamber (s.)’in kervanla Şam’a doğru yolculuğa çıktığında Rahip Bahira ile karşılaştığı zaman Bahira’nın yanında olan ve Rasûlullah (s.)’ı Bahira’nın yanında gören bir rahiptir. *Futûh’uş-Şam*’da bu konuda iki metin vardır. Metnin birinde Hz. Ömer’in halifeliği zamanında Amr b. As, Kayseriye fethi sonrası Rahip Basil ile görüşmüş ve Basil de Rahip Bahira’nın manastırında Hz. Peygamber (s.)’i gördüğüne

³⁹⁷ Ankebut, 29/ 48.

³⁹⁸ Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 319.

³⁹⁹ Kasas, 28/ 86.

⁴⁰⁰ Şura, 42/ 52.

dair rivayeti ona aktarmıştır. Bu rivayete göre Bahira, Rasûlullah (s.) Hz. Hatice'nin ve Kureyş'in kervanıyla gelirken bir bulutun Hz. Peygamber (s.)'i gölgelediğini görmüş ve Tihame'den çıkacak Peygamber'in sıfatını taşıdığını ifade etmiştir. Rivayete göre Rasûlullah (s.), kervanın konakladığı yerde bulunan kuru ağaca yaslanınca kuru ağaç yeşermiş, Bahira bunun üzerine yemek hazırlatıp onları yemeğe davet etmişti. Kervandakiler Hz. Peygamber (s.)'i develeri otlatmak için develerin başında bırakınca Rahip Bahira içeride onun olmadığını fark ederek geride bıraktıkları biri olup olmadığını sordu. Bir kişinin develeri gözetmek için bırakıldığını öğrenen Bahira onun adını, babasının ve annesinin vefat edip etmediğini sordu. Kureyşliler de adının Muhammed b. Abdullah olduğunu anne ve babasının vefat ettiğini söylediler. Bahira ona dedesi ve amcasının mı baktığını sorunca Kureyşliler de “evet” dediler. Bahira, “Ey Kureyş! Vallahi o sizin efendinizdir, onunla sizin itibarınız artar.” dedi. Kureyşliler bunu nereden bildiğini sorunca da onlar buraya gelirken bütün taş ve toprağın ona secde ettiğini gördüğünü söyledi. Vâkıdî, Basil'in gördüğü bu durum karşısında hayretler içinde kaldığını ve Bahira'nın doğru tespitte bulunduğunu anladığını ama bu durumu sakladığını ve orada “Şüphesiz İslam hak dindir. Rahip Bahira bunu haber verdi, (eğer bende bu dine girersem) umulur ki Allah beni bağışlar.” dediğini ifade eder.

Diğer metni ise Vâkıdî, Şam bölgesinde İskenderiye fethini anlatırken bu bölgede bulunan manastırın kuşatmasında teslim olan Rahip Basil'e Halid b. Velid'in niçin teslim olduğunu sorması üzerine “Ben sizlerin haberlerini takip ediyorum. Ben Bahira'nın yanında iken sizin peygamberiniz bir Kureyş kervan kafilesi ile oraya gelmişti. Bahira ölünce biz buraya ed-deyre geldik. Şunu bilin ki, Kenâis, Ukbe, er-Remâde ve başka diyarlardan ziyaretime gelip de sizin ve Nebiniz (Hz. Muhammed) hakkında bana bir şey sormayan ve ‘Sen onların peygamberlerini gördün, onlara dinlerini açıkladın, peygamberlerinin mucizelerini haber verdin, sen onları iyi bilirsin.’ demeyen rahip kalmadı.” dediğini ifade ederek aktarır.⁴⁰¹

⁴⁰¹ Apaydın, s. 240-244; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 147-148. Kalakantlı Moses'in anlattıkları ile ilgili bkz. Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 148-149.

2.3. Mecnunluk İddiası

Giriş

Siyer ve bazı tefsir kitaplarında Hz. Muhammed (s.)’e Cebrail (a.s.) ilk vahyi getirdiğinde Hz. Peygamber (s.)’in kendisinin cinlendiğini zannettiği rivayeti yer almaktadır. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.) kendisinin peygamber olduğuna Hz. Hatice ve Varaka b. Nevfel’in sözleriyle ikna olmuştur.

Arka Plan

H. Peygamber (s.)’in kendisinin cinlendiğini zannetmesiyle ilgili rivayetlerin, müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’e şair, kâhin, sihirbaz ve mecnun demeleriyle irtibatlı olduğu kanaatindeyiz. Çünkü müşrikler, Hz. Peygamber (s.)’in getirdiği mesajın etkisini kırmak için Hz. Peygamber (s.)’i bu asılsız sözlerle itham ediyorlardı. Aynı zamanda müşrikler kâhin, şair, sihirbaz ve mecnunların cinlerle irtibatlı olduklarını düşünüyor ve bu yüzden Hz. Peygamber (s.)’e “mecnun” diyorlardı. İşte ravilerin, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber (s.)’i itibarsızlaştırma adına söyledikleri bu sözlerle, ilk vahiy geldiği esnada Hz. Peygamber (s.)’in (peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirememekten oluşan) tedirginliğini ve (Cebrail (a.s.)’i ilk kez görmenin vermiş olduğu) heyecanını karıştırdıkları ve “mecnun” ifadesini Hz. Peygamber (s.)’in kendisinin söylediğini aktardıkları kanaatindeyiz.⁴⁰²

Mecnun

“Mecnun” kelimesi, “c-n-n” veya “cenne” fiilinin ism-i mefulüdür. “cenne” kelimesi örtmek, gizlemek, bir şeyin duyu organlarına saklı kalması demektir. Aynı kökten olan “cinnet” sözcüğü ise hem cinler topluluğu hem de delilik anlamlarına gelmektedir. “Cünûn” kelimesi nefis ile akıl arasına bir perde girmesi, cin çarpması gibi anlamlara gelip tedavi gerektiren durumları anlatan fiil kalıbında gelmiştir. Ayrıca “cünun” sözcüğü nefsi ile aklı arasına perde girdiğinden dolayı aklı karıştı anlamına da gelmektedir.⁴⁰³

⁴⁰² Severcan, *H. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 191.

⁴⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 13, s. 92; Rağib el-İsfahânî, c. 1, s. 261-263.

Müşrikler Hz. Peygamber (s.)’e “mecnun” ifadesini kullanırken herhangi bir akıl hastalığını, sara hastalığını kastetmiyorlardı. Çünkü onlar Hz. Peygamber (s.)’i tanıyor, aklının mükemmelliğini biliyor, onunla konuşuyor, anlaşma yapıyorlardı.

Müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’in cinlendiğini iddia etmeleri, onun söylediklerini çirkin görme, yeni davetten ve akıl karıştıran sözlerden kaçınma sebebiyledir. Müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’e, kâhin, şair, sihirbaz gibi sözleri yakıştırmaları da bu durumu kanıtlamaktadır.

Müşrikler hem Hz. Peygamber (s.)’in dediklerini kabul etmemek için iftira niteliğinde ona mecnun demişler hem de mecnunların cinlerle, şeytanlarla iletişim kurduklarına, onlardan bilgiler aldıklarına inandıkları ve Hz. Peygamber (s.)’in de cinlerle iletişim içinde olduğunu düşündükleri için ona mecnun demişlerdi.⁴⁰⁴

Müşriklerin Hz. Peygamber’e Karşı Tutumları

Hz. Peygamber (s.)’e ilk vahiy geldikten sonra onun peygamberliği Mekke’de her tarafta duyulmaya başladı. Peygamber (s.)’in eşi, ailesi, yakın arkadaşları ve bir kısım Mekke halkı hemen iman ettiler. Fakat Mekke halkının büyük bir kısmı Hz. Muhammed (s.)’in peygamberliğini kabul etmedi. Kabul etmemelerinin çeşitli sebepleri vardı. Bu sebepleri Mekkeli müşriklerin onun peygamberliğini siyasal olarak algılamaları,⁴⁰⁵ mevki, statü, itibar, zenginlik gibi konularda bulundukları yeri kaybetme korkusu,⁴⁰⁶ Hz. Peygamber (s.)’in davetini kabilevî çerçevede değerlendirmeleri, atalarından gelen dini bırakamama,⁴⁰⁷ peygamberi insan olma tabiatının üzerine çıkarma telakkileri⁴⁰⁸ olarak sayabiliriz.

⁴⁰⁴ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, c.1, s. 60-63.

⁴⁰⁵ Bu konudaki Afif el-Kindî ile Abbas b. Abdülmuttalib rivayeti için bkz. İbn İshak, *Siyer*, s. 195, Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 214-215.

⁴⁰⁶ Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 211.

⁴⁰⁷ “Kâfirler, kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşılar ve şöyle dediler: ‘Bu, yalancı bir sihirbazdır. İlahları bir tek ilah mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!’ İçlerinden ileri gelenler, ‘Gidin ilahlarınıza tapmaya devam edin. İşte bu istenen şeydir. Biz bunu son dinde (en son dini inanışlarda) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. O zikir (Kur’an) içimizden ona mı indirildi?’ diyerek kalkıp gittiler.” (Sâd, 38/ 4-7.), “Kendilerine ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ denildiği zaman, ‘Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız’ derler. Şeytan, kendilerini cehennem azabına çağırıyor olsa da mı?” (Lokman, 31/ 21.)

⁴⁰⁸ “İnsanlara hidayet (Kur’an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak ‘Allah bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?’ demeleri engel olmuştur.” (İsrâ 17-/ 94.)

Hız. Peygamber (s.)'in davetine inanmayan ve kabul etmeyen müşrikler onun davetinin etkisini kırmak için onu yalanladılar, alaya aldılar, onu kâhinlikle, şairlikle ve sihirbazlıkla itham ettiler.⁴⁰⁹ Bir taraftan alaya alırken bir yandan da Hız. Peygamber (s.)'in davetini etkisizleştirmek için cinlenmekle, mecnun olmakla itham ettiler.⁴¹⁰

“Ey Muhammed! Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir mecnun değilsin.”⁴¹¹ ve “Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.”⁴¹² Ayetleri bu durumun Allah Teâlâ tarafından da bildirildiğinin ve o kişilere cevap verildiğinin bir ifadesidir.

Râzî'nin *Mefathu'l-Gayb* adlı tefsirinde Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin açıklamasındaki rivayete baktığımızda da bu hususu çok net bir şekilde görürüz. Razî, birtakım kişilerin Hız. Peygamber (s.)'e eziyet ettiğini bunların arasında Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ebû Süfyan, Velid b. Muğire, Nadr b. Haris, Ümeyye b. Halef ve As b. Vail olduğunu rivayet eder. Rivayete göre bu kişiler bir gün bir araya gelmişler ve şöyle demişler: “Hac günlerinde, bütün Arapların temsilcileri toplanıyor ve bize Muhammed'in durumunu soruyorlar. Her birimiz değişik değişik cevaplar veriyor. Kimimiz ‘O bir mecnun’ derken, kimimiz de ‘Hayır o bir kâhin’, ‘Hayır o bir şair’ diyor. Bundan dolayı temsilciler cevapların farklı oluşuna dayanarak, hepsinin batıl olduğu kanaatine varıyorlar. Şimdi gelin Muhammed'i tek bir isimle isimlendirmede anlaşalım.

Bunun üzerine ‘Ona şair diyelim’ deyince Velid b. Muğire, ‘Ben Ubeyd b. el-Ebras'ın ve Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerini dinledim. Muhammed'in sözü bunların sözüne (yani şiire) hiç benzemiyor’ dedi. Bir başkası ‘Ona kâhin diyelim deyince de Velid ‘Kâhin kime denir?’ dedi. Onlarda ‘Bazen doğru bazen yalan söyleyen (o kimselere) denir’ deyince o, ‘Muhammed hiç yalan söylememiştir.’ dedi. Bunun üzerine bir başkası ‘ona mecnun diyelim’ dedi. Velid ‘Kime mecnun denir?’ dedi. Onlarda, ‘İnsanları korkutan, insanların kendisinden korktuğu kimselere denir’ diye cevap verince de Velid, ‘Hiç kimse Muhammed'den korkmamıştır.’ dedi. Sonra da kalkıp

⁴⁰⁹ “İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. ‘Bu mu ilahlarınızı diline dolayan?’ derler. Halbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar.” (Enbiya, 21/ 36.), “Ey Muhammed! Ne zaman senden söz etseler mutlaka, ‘Allah'ın bize peygamber olarak gönderdiği bu mu?’ diyerek, seni alay, eğlenme konusu yapıyorlar.” (Furkan, 25/ 41.)

⁴¹⁰ Severcan, Hız. Muhammed İslam Daveti Mekke, s. 213.

⁴¹¹ Kalem, 68/ 2.

⁴¹² Kalem, 68/ 5-6.

evine gitti. Bunun üzerine oradakiler ‘Galiba Velid b. Muğire dinini terk etti’ dediler. Bunun üzerine Ebû Cehil, Velid’in yanına girdi ve ‘Ebû Abdi Şems Ne yapıyorsun? Kureyşliler senin onun malına muhtaç olduğundan dinini bıraktığını iddia ettiler. Bundan dolayı da sana verilmek üzere aralarında para topladılar dedi’ Velid ‘Benim ona ihtiyacım yok fakat Muhammed hakkında çok düşündüm ve ona sihirbaz denilebileceği neticesine vardım. Çünkü sihirbaz baba ile oğulun, kardeş ile kardeşin ve karı ile kocanın arasını ayırandır’ dedi. Derken onlar Hz. Muhammed (s.)’in bu şekilde isimlendirilmesi hususunda ittifak ettiler.”⁴¹³

İşte bu rivayet, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber’in davetini etkisiz hale getirmek için gösterdikleri gayreti gözler önüne sermektedir.

Mekkeli müşrikler, şair, kâhin, sihirbaz ve mecnunların cinlerle iletişim kurduklarını, onlardan bilgiler aldıklarını kabul ederlerdi. Hz. Peygamber (s.)’in de cinlerle iletişim içinde olduğunu ve onların teşvikiyle konuştuğunu iddia ediyorlar ve mecnun diyorlardı.⁴¹⁴

Bu konuyla alakası yönüyle, Utbe b. Rebîa’nın Kureyşlilerle görüşerek Hz. Peygamber’e yaptığı teklif konuşmasına da baktığımızda bu olayı görmekteyiz. Rivayete göre: “Utbe b. Rebia, bir gün Kureyş meclisinde oturuyordu. Kureyş meclisine bir teklif sundu: “Ey Kureyşliler! Muhammed’in yanına gidip onunla konuşsam ve kendisine bazı tekliflerde bulunsam ne dersiniz? Belki o bu tekliflerin bazılarını kabul eder biz de hangi şeyi isterse kendisine veririz. O da bize çatmaz.” dedi. Utbe’nin bu girişimi Hamza b. Abdülmuttalib’in Müslüman olduğu, Rasûlullah (s.)’ın ashabının arttığı bir dönemde olmuştur. Kureyşliler Utbe’ye: “Olur ey Ebu Velîd, git onunla konuş.” dediler. Bunun üzerine Utbe, Hz. Muhammed’e (s.) geldi ve: “Yeğenim! Sen de biliyorsun ki aile içinde sen, bizden daha güçlü, nesepçe daha şerefliisin. Sen kavminin başına büyük bir iş açtın. Onların birliğini dağıttın, akılsız olduklarını söyledin. İlahlarını ve dinlerini eleştirdin, atalarımızı suçlayıp aşağıladın... Beni dinle, sana birtakım şeyler teklif edeceğim. Bunlar üzerinde düşünür, belki onlardan bir kısmını kabul edersin.” dedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.): “Söyle, ey Ebû Velîd, seni dinliyorum.” buyurdu. Ebû Velîd: “Ey kardeşimin oğlu, sen ortaya attığın bu mesele ile

⁴¹³ Râzî, *Teşîr-i Kebîr*, c. 22, s. 238.

⁴¹⁴ Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 213.

eğer mal istiyorsan mallarımızdan sana hisse ayıralım hepimizin en zengini ol! Bir şeref peşindeysen seni kendimize başkan yapalım sen olmadıkça hiçbir işe karar vermeyelim, yok saltanat istiyorsan seni kendimize hükümdar yapalım. Bu sana gelen bir cin, peri ise ve kendinden uzaklaştıramıyorsan tedavi çareleri ararız ve bu hususta seni iyileştirmek için bütün malımızı harcarız. Çünkü böyle cinler insanın içini kaplar ve ondan ancak tedavi ile kurtulunur.⁴¹⁵ Belki de onun getirdiği şiir, içini coşturur. Vallahi siz, Abdülmüttalib oğulları, başkalarının yapamadığı şekilde şiir söyleyebiliyorsunuz.” diye tekliflerini sıraladı.⁴¹⁶

Hız. Peygamber (s.)’e mecnunluk ifadesini yakıştıranların müşrikler olduğu yukarıdaki rivayetlerde görölmektedir. Fakat hem siyer hem de tefsir kaynakları Hız. Peygamber (s.)’e ilk vahiy geldiği esnada Hız. Peygamber (s.)’in kendisinin delirdiğini düşündüğu rivayeti aktararak bu düşüncenin Hız. Peygamber (s.)’e ait olduğunu söylerler. Olayı bu şekilde düşündüğümüzde karşımıza bazı sorular çıkmaktadır. Bu konudaki rivayetleri tefsir ve siyer kaynakları şöyle vermiştir:

2.3.1. Tefsir Kaynakları

Mecnunluk iddiası ile ilgili tefsir ve siyer kaynaklarında ilişkilendirilen ayetlerde Cenab-ı Hakk şunları buyurur:

*“(Ey Muhammed!) Sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir mecnun değilsin. Şüphesiz sana tükenmez bir mükafat vardır. Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin. Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.”*⁴¹⁷

*“İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemişti ki, ‘O bir büyücüdür’ yahut ‘bir mecnundur’ demiş olmasınlar. Onlar bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler (ki hep aynı şeyleri söylüyorlar)? Hayır, onlar azgın bir topluluktur. Onun için, onlardan yüz çevir. Artık kınanacak değilsin.”*⁴¹⁸

⁴¹⁵ İbn Hişam, *Hız. Muhammed’in Hayatı* (Çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay), AÜİF Yayınları, Ankara 1971, c.1, s. 183-184.

⁴¹⁶ İbn İshak, *Siyer*, s. 266-267.

⁴¹⁷ *Kalem*, 68/ 2-6.

⁴¹⁸ *Zâriyât*, 51/ 52-54.

“Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için) ‘Hiç şüphe yok o bir mecnundur’ diyorlar. Halbuki o (Kur’an), âlemler için ancak bir öğüttür.”⁴¹⁹

“Dediler ki; ‘Ey kendisine zikir (Kitap) indirilen kimse! Sen mutlaka mecnunsun!’”⁴²⁰

“Yoksa ‘o cinnet getirmiş’ mi diyorlar? Hayır, o, onlara hakkı getirdi. Halbuki onların pek çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.”⁴²¹

“(Ey Muhammed!) O halde sen, öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde, sen ne bir kâhinsin ne de bir mecnun. Yoksa onlar, ‘O bir şairdir, onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz’ mu diyorlar? Onlara de ki: ‘Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.’”⁴²²

“Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber’de) mecnunluktan eser yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır.”⁴²³

İbn Abbas

İbn Abbas, Alak sûresinin tefsirinde bu sûrenin Hz. Cebrail (a.s.)’in indirdiği ilk sûre olduğunu ifade eder. Rivayet olarak da sadece Hz. Muhammed (s.)’in ‘Ey Cebrail (a.s.) neyi okuyayım?’ diye sorduğunu ve Cebrail (a.s.)’in de sûrenin ilk dört ayetini okuduğunu ifade eder.⁴²⁴ Burada Hz. Peygamber (s.)’in kendisinin cinlendiğini düşündüğüyle ilgili bir rivayet vermez. Aynı şekilde Müzzemmil⁴²⁵ ve Müddessir sûrelerinin⁴²⁶ tefsirinde de böyle bir rivayet vermemiştir.

⁴¹⁹ Kalem, 68/ 51-52.

⁴²⁰ Hicr, 15/ 6.

⁴²¹ Mü’minûn, 23/ 70.

⁴²² Tûr, 52/ 29-31.

⁴²³ Araf, 7/ 184.

⁴²⁴ İbn Abbas, Tenvîru’l-Mikbas, s. 653; İbn Abbas, Tefsir-i İbn Abbas, c. 5, s. 701.

⁴²⁵ İbn Abbas, Tenvîru’l-Mikbas, s. 621.

⁴²⁶ İbn Abbas, Tenvîru’l-Mikbas, s. 623.

İbn Abbas, “*Ey Muhammed! Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin.*”⁴²⁷ ayetinin açıklamasında “*Ey Muhammed (s.) Rabbinin nimeti sayesinde (Peygamberlik ve İslam ile) mecnun değilsin.*” diyerek açıklama yapmıştır.⁴²⁸

“*Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler, hanginizin deli olduğunu.*”⁴²⁹ ayetini ise; “*Görecek ve bileceksin, onlar da kendilerine azabın inişi anında görecek ve bilecekler, hanginizde delilik olduğunu.*” ifadeleriyle açıklamıştır.⁴³⁰

İbn Abbas, “*İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemiştir ki, ‘O bir büyüçüdür’ yahut ‘bir mecnundur’ demiş olmasınlar. Onlar bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler (ki hep aynı şeyleri söylüyorlar)? Hayır, onlar azgın bir topluluktur. Onun için, onlardan yüz çevir. Artık kınanacak değilsin.*”⁴³¹ ayetinin tefsirinde “*senin kavminin sana sihirbaz ya da deli dediği gibi senin kavminden öncekilerde onları Allah’a davet eden bu rasul için ‘bu ya bir sihirbaz ya da cinlenmiş’ dediler.*”⁴³² diyerek kendisinden önce gelen peygamberlere de cinlenmiş ya da sihirbaz yakıştırması yapıldığını ifade etmiştir.

İbn Abbas, “*Dediler ki; ‘Ey kendisine zikir (Kitap) indirilen kimse! Sen mutlaka mecnunsun!’*”⁴³³ ayetini, tefsirinde “*Abdullah b. Ümeyye el-Mahzûmî ve ashâbı Hz. Muhammed (s.)’e ‘Ey kendisine Kur’an indirilen’ senin iddiana göre Cebrail (a.s.) Kur’an’ı getiriyor. ‘Sen gerçekten mecnunsun’ sen uydurmaktasın demişlerdir.*” ifadeleriyle açıklamıştır.⁴³⁴

Mukatil b. Süleyman

Mukatil b. Süleyman *Tefsir-i Kebîr*’inde, Alak sûresinin tefsirini verirken ilk vahyin gelişyle ilgili herhangi bir rivayet vermez.⁴³⁵

Mukatil, ilk vahiy ile alakalı rivayeti Müddessir sûresinin ilk ayetinde verir:

⁴²⁷ Kalem, 68/ 2.

⁴²⁸ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 609; İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, c. 5, s. 410.

⁴²⁹ Kalem, 68/ 5-6.

⁴³⁰ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 609.

⁴³¹ *Zâriyât*, 51/ 52-54.

⁴³² İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 557.

⁴³³ *Hicr*, 15/ 6.

⁴³⁴ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 276.

⁴³⁵ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-Kebîr*, c. 3, s. 500.

“‘*Ey Müddessir!* (Kasıt Nebi (s.)’dir.)’ Mekke kâfirleri ona eziyet etmiş, o da onlardan gizlenmek için Hira Dağı’na çekilmişti.⁴³⁶ Yolda yürürken birinin, ‘Ey Muhammed!’ diye seslendiğini işitti. Sağına, soluna ve yukarıya baktı, hiçbir şey göremedi. Yoluna devam etti, yine, ‘Ey Muhammed!’ diye seslenildi. Sağına, soluna, arkasına baktı, göğün dışında hiçbir şey görmedi. Kendisine seslenenin bir şeytan olabileceği düşüncesiyle korktu. Yine yoluna devam etti. Arkasından ‘Ey Muhammed, ey Muhammed’ diye tekrar seslenildi. Arkasına, sağına, soluna baktı, bir şey göremedi. Ardından semaya baktı, bir de ne görsün; gök ile yer arasında taht gibi bir şey, üzerinde de bütün ufuğu kaplamış bir tahtın üzerinde parıldayan bir nuru andıran Cibril duruyor ve öyle ki nurun aydınlığı gözleri kamaştırıyordu. Alabildiğine korktu, dehşete kapıldı ve baygın olarak yere düştü. Bir süre sonra ayıldı, kalktı ve bacakları birbirine değercesine yürümeye koyuldu. Titriyordu. Nihayet Hatice’nin evine geldi. Üzerine su dökülmesini istedi ve ‘Beni iyice örtün’ dedi. Bir kadife ile onu örttüler ve nihayet ısındı. Kendisine gelince, ‘Kendim için korkmaya başladım’ dedi. Hatice ona, ‘Müjde sana, Allah (c.c.)’a yemin ederim ki Allah (c.c.) sana asla kötü bir şey yapmaz. Çünkü sen doğru konuşan, akrabalık bağını gözetten, yolda kalmışa binek veren, misafire ikram eden, hayırlı işlere mâlî yardım yapan birisin.’ dedi. Cibril (a.s.), kadife ile örtülü olduğu halde yanına geldi ve dedi ki: ‘*Kalk ve inzar et! Ve yalnız Rabbini tekbir et!*’⁴³⁷ ifadeleriyle rivayeti anlatır.⁴³⁸ Rivayette Hz. Peygamber (s.)’in mecnun olduğunu düşünmesi tam olarak ifade edilmese de Hz. Peygamber (s.)’in kendisi için korkmaya başladığını ifade etmesi dolaylı olarak kastedilenin bu olduğunu göstermektedir.

Buradaki rivayette Hz. Hatice’nin, Hz. Peygamber (s.)’e olan desteği ön plana çıkarılırken Hz. Peygamber, gelen vahyi anlamayan biri konumunda bulunuyor. Yukarıdaki rivayette Mukatil, Hz. Peygamber (s.)’in kendisinin cinlendiğini düşündüğünü dolaylı olarak kastederken aşağıdaki ayetlerin açıklamasında “mecnun” ifadesini kullananların müşrikler olduğunu söylemektedir:

⁴³⁶ Burada çevirmen Beşir Eryarsoy şöyle bir dipnot koymuştur: “Buhârî’de sabit olduğuna göre, Nebi (s.)’ye vahiy ilk olarak uykuda gelen sadık rüya ile başlamıştır. Ona yalnızlık sevdendirilmiş, ibadet etmek üzere belli gecelerde Hira Dağı’na çekilir olmuştur. Nihayet Hira Dağı’nda iken Ona ansızın vahiy geldi. Bu rivayetten anlaşıldığına göre O’nun yalnız başına Hira Dağı’na çekilmesi, Mekke kâfirlerinden gizlenmek için değil; ibadet etmek içindi. Hem niçin Mekke kâfirlerinden saklansın ki, henüz Ona vahiy indirilmemişti. Risaletten önce de kavmi tarafından sevilen birisi idi.” (Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebîr*, Thk. Abdullah Mahmud Şehhate, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul 2006, c. 4, s. 299, çevirmenin dipnotu.)

⁴³⁷ *Müddessir*, 74/2-3.

⁴³⁸ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-Kebîr*, c. 3, s. 413; Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, s. 299-300.

Mukatil, “*Ey Muhammed! Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin.*”⁴³⁹ ayetini “Mekke kâfirleri, Ebu Cehil b. Hişâm, Utbe b. Rabîa, Şeybe b. Rabîa ve başkaları, ‘Muhakkak Muhammed bir delidir.’ deyince, Allah (c.c.) balığa, kaleme ve meleklerin Âdemoğullarının amelini satır satır yazmalarına yemin ederek dedi ki: ‘(Ey Muhammed!) sen Rabbinin nimeti (yani rahmeti) sayesinde deli değilsin.’ diyerek açıklamıştır.”⁴⁴⁰

Mukatil, “*Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler, hanginizin deli olduğunu.*”⁴⁴¹ ayetini ise “Yakında sen de göreceksin (Ey Muhammed!) onlar da (yani Mekkeliler de) görecekler delilik hanginizde imiş. (yani Bedir’de üzerlerine azap ineceği vakit deliliğin sende mi, yoksa Mekkelilerde mi olduğunu) Bu bir tehdittir.” ifadeleriyle açıklamıştır.⁴⁴²

Mukatil, Hicr sûresi “*Dediler ki; ‘Ey kendisine zikir (Kitap) indirilen kimse! Sen mutlaka mecnunsun!’*”⁴⁴³ ayetinin açıklamasında “Ayet, (hepsi Kureyş’ten olan) Abdullah b. Ümeyye b. el-Muğîre el-Mahzûmî, Benî Abdu’d-Darr b. Kusayy’dan, en-Nadr b. el-Haris b. Alkame ve Nevfel b. Huveylid b. Esed b. Abdi’l-Uzza ile Velîd b. Muğîre hakkında inmiştir. Bunlar Nebi (s.)’ye ‘doğrusu sen bir mecnunsun’ demişlerdi.” diyerek müşriklerin Hz. Peygamber (s.) için mecnun ifadesini kullandıklarını ifade etmiştir.⁴⁴⁴

Mukatil, “*Şüphesiz o Zikr (Kur’an’ı)’i Biz indirdik Biz! Onu koruyucusu da elbette Biziz.*”⁴⁴⁵ ayetini açıklarken “Yani şeytanlar ona asla erişemezler. Mekkelî müşrikler Nebi (s.)’ye ‘doğrusu sen bir mecnunsun ve sana (Kur’an’ı) er-Rey (adlı şeytan) öğretiyor’ diyorlardı.” ifadeleriyle müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’e mecnun dediklerini ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Mukatil, Hicr sûresinin “*Doğrusu Biz müstehzîlere karşı sana kâfiyiz.*”⁴⁴⁷ ayetinin tefsirinde yukarıda Râzî’den naklettiğimiz Velid b. Muğîre ile alakalı rivayetle hemen

⁴³⁹ Kalem, 68/ 2.

⁴⁴⁰ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l’-Kebir*, c. 3, s. 386.

⁴⁴¹ Kalem, 68/ 5-6.

⁴⁴² Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l’-Kebir*, c. 3, s. 386.

⁴⁴³ Hicr, 15/ 6.

⁴⁴⁴ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l’-Kebir*, c. 2, s. 198-199.

⁴⁴⁵ Hicr, 15/9.

⁴⁴⁶ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l’-Kebir*, c. 2, s. 199.

⁴⁴⁷ Hicr, 15/ 95.

hemen aynı rivayeti vererek bize müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’in davetini engellemek için neler yaptıklarını göstermektedir. Mukatil, aynı zamanda bu rivayette “...Belirli yolların dışındaki bir taraftan Mekke’ye giren ve Nebi (s.) ile görüşmek isteyen bir kişi olursa Velîd onu karşılıyor ve “O yalancı bir sihirbazdır” diyordu. Mutat yollardan Mekke’ye girenleri de yol girişlerinde bekletilen bu on altı kişi karşılıyor ve “O bir şairdir, bir yalancıdır, bir delidir” diyorlardı. Onların propagandası neticesinde insanlar dağıldılar.” ifadesiyle mecnun ifadesini aslında müşriklerin kullandığına işaret etmektedir.⁴⁴⁸

Taberî

Taberî, *Câmiu’l-Beyân*’da Alak sûresinin tefsirinde ilk vahyin gelişiyle ilgili olarak iki rivayet verir. Taberî, ilk rivayeti şöyle nakleder: “Hz. Âişe (r. anha) diyor ki: ‘Rasûlullah’a gelen vahyin başlangıcı, uykuda gördüğü doğru çıkan sadık rüyalardır. Onun gördüğü her rüya, sabah aydınlığı gibi doğru çıkıyordu. Sonra ona, yalnızlık sevdirdi. O Hira Mağarası’na giderdi. Orada sayılı gecelerde, ailesine dönmeden ibadet ederdi. Sonra da Hatice’ye döner tekrar gidip ibadet etmek için azık alırdı. Nihayet o, Hira Mağarası’nda iken ona hak geldi, melek geldi ve: “Ya Muhammed! Sen Allah’ın Rasûlüsün.” dedi. Rasûlullah (s.) dedi: Ben ayakta iken, dizlerime çöktüm. Sonra korkuyla titreyerek döndüm ve Hatice’nin yanına girdim. Ona: ‘Beni örtün, beni örtün,’ dedim. Hissettiğim korku dağıldı. Sonra tekrar bana geldi ve şöyle dedi: ‘Ey Muhammed! Sen Allah’ın Rasûlüsün.’ Bunun üzerine kendimi yüksek bir dağın başından atmak istedim. Tam bu his esnasında bana göründü ve şöyle dedi: ‘Ey Muhammed ben Cebrailim, sen de Allah’ın Rasûlüsün.’ Sonra bana: Oku, dedi. Ben okuyamıyorum, dedim. Bunun üzerine beni alıp üç kere sıktığını ve çok yorulduğumu hissettim. Sonra şöyle dedi: ‘Oku! Yaratan Rabbin adıyla oku!’⁴⁴⁹ Ben de okudum. Sonra Hatice’ye gittim. Ona: ‘Kendime acıdığımı hissettim.’ dedim ve olayı anlattım. Hatice bana: ‘Müjdeler olsun! Allah seni hiç mahcup etmeyecek. Sen akraba hakkını gözeten, doğru sözlü, emanete ihanet etmeyen, fakiri gözeten, misafire ikram eden ve haksızlığa uğrayana yardım eden birisin.’ dedi ve beni Varaka b. Nevfel b. Esed’e götürdü. Ona: ‘Kardeşinin oğlunu dinle!’ dedi. Varaka bana sordu, ben de ona karşılaştığım olayı anlattım. O şöyle dedi: ‘Bu sana gelen Musa b. İmran’a inen

⁴⁴⁸ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l-Kebir*, c. 2, s. 211.

⁴⁴⁹ *Alak*, 96/ 1.

melektir. Ah keşke kavmin seni Mekke'den çıkaracakları zaman genç olsaydım.' Ben ona: 'Kavmim beni sürececek mi?' dedim. Varaka: 'Evet, senin gibi bir davayla gelen her zata muhakkak husumet beslenmiştir. O gün hayatta olursam sana bütün gücümle yardım edeceğim.' dedi." ifadeleriyle ilk vahyin gelişini anlatır. Taberî, Alak sûresinin bu ayetlerinden sonra Kalem sûresinin ilk beş ayeti, Müddessir sûresinin ilk iki ayeti ve Duha sûresinin indiğini ifade eder.⁴⁵⁰

Bu rivayetteki Hz. Peygamber (s.)'in kendisini bir dağdan atmak istemesi ifadesine katılamıyoruz. Çünkü Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber'e kendisinin Allah'ın Rasûlü olduğunu söylemişti. Ayrıca buradaki rivayette Cebrail (a.s.)'in sözüyle ikna olmayan Hz. Peygamber Hz. Hatice ve Varaka b. Nevfel'in sözleriyle teselli bulmuştur. Allah Teâlâ peygamberine bu şekilde, belirsizlik içinde peygamberliği sunmaz. Vahiy, vahiy gelenin kalbinde, şüpheye yer verilmeyecek ve vahiy olduğu kesin olarak bilinecek şekilde kalbe ilkâ eder, yerleşir. Vahiy, öyle ki gelip yerleşme esnasında Peygamberi adeta esir alır. Algılama ve anlama eylemleri ilahî iradenin eline geçer. Peygamber kendisini vahyin akışına bırakır.⁴⁵¹ Taberî, rivayette Alak sûresinin hemen arkasından inen ilk sûrenin Kalem sûresi olduğunu ifade etmektedir. Kalem sûresinde açıkça görülüyor ki cinlendiğini iddia eden Hz. Peygamber değil müşriklerdir. Ayrıca rivayette Hz. Peygamber (s.)'in Hz. Hatice ve Varaka b. Nevfel ile konuşması kanaatimizce günlük hayat içinde ortaya çıkan olağan konuşmalardır. Yani bu konuşmalar bir akıl alma veya onay alma değil; normal gelişmiş sıradan bir konuşmadır.⁴⁵²

Taberî, diğer rivayette de: "Cebrail (a.s.), Muhammed (s.)'e geldi ve ona: 'Ey Muhammed! Oku!' dedi. Muhammed (s.): 'Okumasını bilmem.' dedi. Bunun üzerine melek ona: 'Ey Muhammed! Oku!' dedi. Muhammed (s.): 'Okumasını bilmiyorum.' dedi. Bunu üzerine melek onu sıktı ve 'Ey Muhammed! Oku!' dedi. Muhammed (s.): 'Okumasını bilmem.' dedi. Melek onu sıktı ve 'Ey Muhammed! Oku!' dedi. Muhammed (s.): 'Okumasını bilmem.' dedi. Melek: '*Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku. İnsanı aşılannmış bir yumurtadan yarattı.*' ayetini '*İnsana bilmediği şeyleri öğretti.*'

⁴⁵⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-TaberîCâmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, c. 24, s. 528-529.

⁴⁵¹ İbrahim Görener, "İletişim Unsurları Açısından Vahiy Kıraat İlişkisi", *ERÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, s. 12; Severcan, "Yerleşik Bazı Siyer Rivayetlerinin Kur'an-ı Kerim'e Arzı: İlk Vahiy ve Peygamberlik-Gizlilik" *Bilimname*, XXXVI, 2018/2, s. 437.

⁴⁵² İbn İshak'ın rivayetinde Hz. Peygamber (s.)'le Varaka'nın Kâbe'nin yanında karşılaşılarak akıl alma şeklinde değil sıradan bir konuşma tarzında bu konuyu konuştukları görülmektedir. Rivayet için bkz. İbn İshak, *Siyer*, s. 179.

ayetne kadar olan vahyi bildirdi. Bunun üzerine Hatice'ye geldi ve 'Görüyorum ki bir şeylere maruz kaldım.' dedi. Hatice 'Hayır, Rabbin seni zarar verecek bir duruma maruz bırakmaz. Sen hiçbir zaman çirkin bir eyleme bulaşmadın.' dedi ve Varaka b. Nevfel'e gidip durumu anlattı. Varaka ona: 'Dediklerin doğru ise eşin peygamberdir ve kavmi ona şiddetle muamele edecektir. Ömrüm vefa ederse ona iman edeceğim.' dedi." diyerek olayı anlatır.⁴⁵³

Taberî, "Ey Muhammed! Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin."⁴⁵⁴ ayetinin tefsirinde "Allah Teâlâ, nebisi Muhammed (s.)'e: Sen, Rabbinin nimetiyle mecnun değilsin, Kureyşli müşriklerin: Sen bir mecnunsun derken iddia ettikleri yalandır, demiştir." diyerek açıklama yapmıştır.⁴⁵⁵

"Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler, hanginizin deli olduğunu."⁴⁵⁶ ayetini ise; "Allah Teâlâ, 'Ey Muhammed, sen de kavminin müşrikleri de yakında hanginizde delilik olduğunu göreceksiniz.' demiştir" diyerek açıklamıştır.⁴⁵⁷

Fahreddin Râzî

Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*'da "Ey Muhammed! Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin."⁴⁵⁸ ayetinin açıklamasını yaparken İbn Abbas'tan şu rivayeti verir: "Hz. Peygamber (s.) bir gün, Hanımı Hatice (r.anha)'ye haber vermeden Hira Mağarasına çekip gitti. Derken, Hatice (r.anha), onu aradı fakat bulamadı. Bir de ne görsün, karşısında Hz. Peygamber (s.), rengi değişmiş olarak durmuyor mu? Bunun üzerine, Hz. Hatice (r.anha), ona 'Sana ne oldu?' dedi, Hz. Peygamber (s.), Cebrail (a.s.)'in geldiğinden, kendisine 'Rabbinin ismiyle oku' dediğinden bahsetti ki işte Kur'an'dan inen şeyin ilki budur.

Hz. Peygamber (s.) sözüne devamlı: 'Daha sonra Cibril beni, bulunduğum yerden, düz bir yere indirdi. Abdest aldım, ben de abdest aldım; sonra namaz kıldı, ben de onunla

⁴⁵³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, c. 24, s. 529-530.

⁴⁵⁴ *Kalem*, 68/ 2.

⁴⁵⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, c. 23, s. 149.

⁴⁵⁶ *Kalem*, 68/ 5-6.

⁴⁵⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, c. 23, s. 152.

⁴⁵⁸ *Kalem*, 68/ 2.

birlikte iki rek'at namaz kıldım ve Cibril, 'Ey Muhammed, namaz işte bu şekildedir.' dedi. Hz. Peygamber (s.), bunu Hz. Hatice (r.anha)'ye anlatınca Hatice (r.anha), amcasının oğlu olan Varaka b. Nevfel'e gitti (ki Varaka, kavminin dinine girmemiş, aksine Hristiyan olmuştu) Hz. Hatice (r.anha), ona durumu anlatınca, 'Muhammed'i bana gönder' dedi. Hz. Hatice (r.anha) de Hz. Muhammed (s.)'i Varaka'ya gönderdi. Varaka'nın yanına geldiğinde Varaka Ona, 'Cibril sana, herhangi bir kimseyi Allah'a davet etmeni emretti mi?' deyince, Hz. Muhammed (s.), 'hayır' cevabını verdi. Bunun üzerine Varaka, 'Allah'a yemin olsun ki, eğer senin davet günlerine kadar yaşarsam sana çok büyük destek verir ve yardım ederim' dedi. Fakat Hz. Peygamber (s.)'in davet günleri gelmeden öldü. İşte bu hadise, Kureyş kâfirlerinin diline düşüp yayıldı. Bunun üzerine Kureyş kâfirleri 'O bir deli' dediler de Allah Teâlâ, bu sûrenin bu beş ayetiyle onun deli olmadığına yemin etti."⁴⁵⁹ Râzî'nin naklettiği bu rivayette, Hz. Peygamber (s.) için "deli" ifadesini Hz. Peygamber (s.)'in kendisi değil, Kureyşliler kullanmışlardır.

Râzî, bu ayetin Hz. Peygamber (s.)'in Allah'ın nimetiyle akıllı olduğuna delalet ettiğini, Hz. Peygamber (s.)'in, tam bir fesahat, mükemmel bir akıl, her türlü kusur ve ayıptan uzak olma durumuna Allah (c.c.)'in nimetiyle muttasıf olduğunu ifade eder.⁴⁶⁰

Râzî, "*Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler, hanginizin deli olduğunu.*"⁴⁶¹ Ayetinin açıklamasında "Meftun" kelimesinin "delirmek suretiyle belaya uğramış olan, çarpmasından dolayı deliliğin ve akıl karışmasının meydana geldiği şeytan" gibi anlamlara geldiğini buna göre ayetin "Sen ve onlardan, hanginizde yani İslam grubunda mı, yoksa kâfirler grubunda mı delilik olduğunu göreceksiniz." ve "Onlar gelecekte, çarpmasından ötürü deliliğin veya akıl karışmasının meydana geldiği şeytanın kimde olduğunu bilecekler." anlamına geldiğini ifade eder.⁴⁶²

Râzî, Müddessir sûresinin ilk ayetlerinin tefsirinde Hz. Peygamber (s.)'in dilinden şu rivayeti verir: "Hira Dağı'nda idim. Birden, 'Ey Muhammed, sen Allah'ın Peygamberisin' diye bana seslenildi. Bunun üzerine sağıma, soluma bakındım, ama hiçbir şey göremedim. Derken yukarı baktım ve o meleği, gök ile yer arasında bir taht üzerinde oturur olarak gördüm. Korktum ve Hatice'nin yanına döndüm, 'Beni örtünüz

⁴⁵⁹ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.30, s.79, Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 22, s. 40-41.

⁴⁶⁰ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.30, s.80.

⁴⁶¹ *Kalem*, 68/ 5-6.

⁴⁶² Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.30, s.82.

ve üzerime soğuk sular dökünüz.’ dedim. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) (o melek gelip), “Ya Eyyühe’l-Müddessir” ayetlerini indirdi.”⁴⁶³

Râzî, bu ayetin tefsirinde ilk vahiy ile ilgili rivayeti verirken Hz. Peygamber (s.)’in kendisinin delirdiğini zannettiği ifadelerine yer vermemiştir. Sadece korkusundan bahsetmiştir.

Râzî, ilk vahyin gelişini anlattığı rivayeti müteakiben yukarıda yine Râzî’den aktardığımız Velid b. Muğire ve müşriklerin hac mevsimi öncesi buluştukları ve onun tebliğini engellemek için ona çeşitli isimler taktıkları rivayeti verir. Tekrara düşmemek için biz burada vermiyoruz.⁴⁶⁴ Râzî bu rivayeti vererek hem müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’in getirdiği mesajı etkisiz hale getirmek için gösterdikleri çabayı gözler önüne serer. Hem de “mecnun” ifadesinin müşriklerin ifadesi olduğunu gösterir.

Râzî, Müzzemmil sûresinin tefsirinde, İbn Abbas’ın izahını “Hz. Peygamber (s.)’e gelenlerin ilki, Cebrail (a.s.)’dir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.), Cebrail (a.s.)’den korktu ve bu sebeple, kendisini cin çarpacağını sanarak o dağdan (Nur Dağı’ndan) titreyerek geri döndü ve evine gelince ‘Beni örtün!’ deyiverdi. Bir gün yine, kendisine Cebrail (a.s.) gelmiş ve ona nida ederek ‘Ey örtüsüne bürünen...’ demiştir.” ifadeleriyle aktarır.⁴⁶⁵

Bu rivayetteki Hz. Peygamber’in kendisini cin çarpacağını zannederek korkması kısmına katılamıyoruz. Çünkü Allah (c.c.) vahyi, cinlenmekle vahiy arasında bir belirsizlikle indirip peygamberini böyle bir çelişkide bırakmaz.

Râzî, Hicr sûresi “Nitekim biz kendi kitaplarını parçalara ayıranlara da (kitap) indirmiştik ki onlar, (bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr ederek) Kur’an’ı da parça parça edenlerdir.”⁴⁶⁶ ayetinin tefsirinde Mukatil b. Süleyman’dan rivayetle Hac mevsiminde Velid b. Muğire’nin gönderdiği adamların, yolları taksim ederek Mekke’ye gelen kişilere Hz. Peygamber (s.) hakkında “delidir, sihirbazdır, kâhindir, şairdir” diyerek dolaştıklarını nakleder.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, c.30, s.89.

⁴⁶⁴ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, c.30, s.189-190.

⁴⁶⁵ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, c.30, s.171.

⁴⁶⁶ Hicr, 15/90-91.

⁴⁶⁷ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, c.19, s.216.

Ayrıca Râzî, Necm sûresi “*Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O, nefis arzusu ile konuşmaz.*”⁴⁶⁸ ayetlerinin tefsirini verirken “mâ dalle (sapmadı)” ifadesinin “mâ cenne (cinlenmedi, delirmedi)” anlamına gelmesinin muhtemel olduğunu ifade eder ve böylelikle Hz. Peygamber (s.)’i cinlenmiş olduğunu iddia ederek reddetmek isteyenlere karşı Allah Teâlâ’nın savunduğunu ifade eder.⁴⁶⁹

Görüldüğü üzere Râzî bazı ayetlerin açıklamasında “mecnun” ifadesini kullananın müşrikler olduğunu net olarak ifade ederken, bazı ayetlerin açıklamasında cinlenmekten korkanın Rasûlullah (s.)’in kendisi olduğunu rivayet ederek kendisiyle çelişmiştir.

İbn Kesîr

İbn Kesîr, ilk vahiyle ilgili rivayeti Alak sûresinin tefsirinde verir. İbn Kesîr’in ilk vahiyle ilgili naklettiği rivayet, yukarıda naklettiğimiz Taberî’nin rivayetiyle hemen hemen aynı olduğu için biz burada sadece bu rivayetin farklı yerlerini aktaracağız. Hz. Muhammed (s.)’in ilk vahiyle muhatap olması, ilk tepkisi, Hz. Hatice ve Varaka ile görüşmesi aynı şekilde aktarılmıştır. İbn Kesîr, rivayetin devamında Hz. Muhammed (s.)’in Varaka ile görüşmesinden sonra olayı şöyle nakleder: “Ne var ki Varaka fazla yaşamadan vefat etti. Bir süre vahiy kesildi. Nihayet Rasûlullah (s.) derin üzüntüye düştü ve pek çok kere sabahleyin kalkıp kendisini dağların tepesinden atmak istedi. Ne zaman kendini atmak üzere dağın tepesine çıktıysa, Cibril (a.s.) ona göründü ve dedi ki: ‘Ey Muhammed muhakkak ki sen, Allah’ın gerçek Rasûlüsün.’ Bu haber onun sıkıntısını yatıştırıyor, gönlü huzur buluyor ve geri dönüyordu. Bir seferinde vahiy uzun süre kesilince, aynı şekilde sabahleyin evinden çıktı. Dağın zirvesine gelince Cebrail görünerek ona aynı şekilde söyledi.”⁴⁷⁰

İbn Kesîr, Müddessir sûresinin tefsirinde ilk vahyin gelişi ve fetret-i vahy ile ilgili rivayetler vermiştir. Buradaki rivayetlerde Hz. Peygamber’in kendisinin cinlendiğini düşünmesi ile ilgili bir ifade yoktur.⁴⁷¹

İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*’nde “Ey Muhammed! Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin.”⁴⁷² ayetini açıklarken “Allah’a hamdolsun ki sen,

⁴⁶⁸ Necm, 53/2-3.

⁴⁶⁹ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, c.28, s.280, Severcan, “Yerleşik Bazı Siyer Rivayetlerinin Kur’an-ı Kerîm’e Arzı: İlk Vahiy ve Peygamberlik-Gizlilik”, *Bilimname*, XXXVI, 2018/2, s. 436.

⁴⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 8, s. 436-437.

⁴⁷¹ Rivayetler için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 8, s. 261-262.

kavminin cahillerinin dediği gibi bir deli değilsin. Senin getirdiğin apaçık hakkı ve hidayeti yalanlayanlar sana delilik nispet etmişlerdir. Ama sen, hamdolsun deli değilsin.” diyerek açıklama yapmıştır.⁴⁷³

“*Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler, hanginizin deli olduğunu.*”⁴⁷⁴ ayetinin açıklamasında ise; “Ey Muhammed, yakında sen de bileceksin, sana karşı çıkıp seni yalanlayanlar da bilecekler. Senin mi, yoksa onların mı sapık yolda olduklarını...” diyerek açıklama yapmıştır. İbn Kesîr, İbn Abbas’tan nakille, bu ayetteki “meftun” sözcüğünün “deli” demek olduğunu ifade eder. İbn Kesîr, “bi” harf-i ceriyle kullanıldığında fiilin anlamını “Hanginizin deli olduğunu sen ve onlar bileceklerdir veya sana ve onlara haber verilecektir, şeklinde olur.” diyerek açıklamıştır.⁴⁷⁵

M. İzzet Derveze

Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*’te, “Ey Muhammed! Rabbinin nimeti sayesinde sen deli değilsin.”⁴⁷⁶ ayetini açıklarken “Ayetlerde hitap Peygamber (s.)’e yöneltilmiştir. Allah (c.c.)’ın yardımı ve nimetinin onu kuşattığını, onun cinlenmediğini, yüce görevini yerine getirmesi ve bu uğurda göğüslediği sıkıntılara karşı Allah (c.c.)’tan kendisine sürekli, kesintisiz bir ecrin var olduğunu, Allah (c.c.)’ın seçmesi ve gözetmesinden ötürü, O’nun eğittiği yüce bir ahlak üzere olduğunu pekiştirmek tarzında, kaleme ve insanların kalemle yazdığı şeylere yemin etmiştir.” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁷⁷

Derveze, rivayet edildiğine göre bu ayetlerin Alak sûresinin ilk ayetlerinden sonra indiğini ve eğer rivayet sahihse bu ayetlerin yalnız başına sûrenin kalan ayetlerinin de onlardan bir müddet sonra indiğini ifade eder. Ayetin Peygamber (s.)’i teskin ve destekleme; zanna kapıldığı ve korktuğu şeylerden onu sıyırmak için nazil olmuş olabileceğini ifade eder. Bu durumun ilk vahiy geldiğinde gördüklerini ve duyduklarını cinlerin musallat olması şeklinde zannetmesinden kaynaklandığı, Taberani’nin Abdullah b. Zübeyr’e nispet edilen bir hadiste Hz. Peygamber’den nakille, Peygamber (s.)’in kendisini dağdan atmak istediği rivayetinin geçtiğini ifade eder.

⁴⁷² Kalem, 68/2.

⁴⁷³ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, c. 14, s. 8033.

⁴⁷⁴ Kalem, 68/ 5-6.

⁴⁷⁵ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, c. 14, s. 8035.

⁴⁷⁶ Kalem, 68/ 2.

⁴⁷⁷ Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, Daru’-l Garbi’l-İslamiyyi, 2. Baskı, Beyrut, 2000, c. 1, s. 354; Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, c. 1, s. 34.

Belirtilen bu rivayet sahih değilse, ayetlerde teskin ve destekleme, kâfirlerin Hz. Peygamber (s.)’i cinlenmiş olmakla suçlamalarına cevap vardır diyerek olayı iki yönüyle de ele alır. Kur’an’da kâfirlerin Hz. Peygamber (s.)’i cinlenmekle suçladıkları ayetlere örnekler verir:

“Dediler ki; ‘Ey kendisine zikir (Kitap) indirilen kimse! Sen mutlaka mecnunsun!’”⁴⁷⁸

“Yoksa ‘O cinnet getirmiş’ mi diyorlar? Hayır, o, onlara hakkı getirdi. Halbuki onların pek çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.”⁴⁷⁹

“Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için) ‘Hiç şüphe yok O bir mecnundur’ diyorlar. Halbuki o (Kur’an), âlemler için ancak bir öğüttür.”⁴⁸⁰

Derveze, bu bölümdeki ayetlerle diğer ayetlerin uyumlu olduğunu, bu durumun ayetin nüzulü ile ilgili ilk rivayeti zayıflattığını sûrenin tek zincir halinde ya da peş peşe indiğini ifade eder.⁴⁸¹

Derveze, Hz. Peygamber (s.)’in ahlakının övüldüğü Kalem sûresinin dördüncü ayetinin⁴⁸² açıklamasında Hz. Peygamber’in ahlakının güzelliğiyle alakalı olarak açıklama yaparken ilk vahiy ile alakalı rivayeti şu ifadelerle nakleder: “Buhârî’nin Hz. Âişe’den naklen rivayet ettiği bir hadiste geçtiğine göre, Peygamber (s.)’e ilk kez vahiy indikten sonra o, Hz. Hatice validemizin yanına dönmüş; olup biteni ona anlattığı zaman ‘Ben kendimden korkuyorum’ demiş, Hatice ise ‘Hayır hayır! Allah’a yemin olsun ki, Allah seni hiçbir zaman yardımsız bırakmaz. Sen akrabanı gözetirsin, çaresizlerin yükünü hafifletirsin, yoksullara yardım edersin, misafirperversin, iyi işlerde yardımcı olursun.’ demiştir. Abdullah b. ez-Zübeyr’den naklen, Taberî’nin rivayet ettiği bir hadiste geçtiğine göre ise Peygamber (s.), Hatice’ye ‘(sıradan bir) şair ya da cinlenmiş olmaktan korkuyorum’ deyince; (Hatice) ‘Bundan Allah’a sığınırım ey Ebu’l-

⁴⁷⁸ Hicr, 15/ 6.

⁴⁷⁹ Mü’minûn, 23/ 70.

⁴⁸⁰ Kalem, 68/ 51-52.

⁴⁸¹ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, c. 1, s. 364-365; Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, c. 1, s. 36-37.

⁴⁸² “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin” Kalem, 68/ 4.

Kâsım; senin doğru sözlülüğün, eminliğin, yüce bir ahlaka sahip olman ve akrabaları gözetiyor olman öteden beri biliniyorken, Allah bunu sana yapmaz' demiştir.”⁴⁸³

Derveze, “*Şüphesiz inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için) 'Hiç şüphe yok o bir mecnundur' diyorlar. Halbuki o (Kur'an), âlemler için ancak bir öğüttür.*”⁴⁸⁴ ayetlerinin açıklamasında kâfirlerin, Hz. Peygamber (s.) Kur'an okuduğu zaman ona öfkeyle baktıklarını ve onu delilikle nitelendirdiklerini ifade eder.

Derveze, kâfirlerin Hz. Peygamber (s.)'e mecnun demelerinde, herhangi bir akıl hastalığı, sara hastalığı kastetmediklerini ifade eder. Çünkü kâfirler Hz. Peygamber (s.)'i tanıyor, aklının mükemmelliğini biliyor, onunla konuşuyor, anlaşma yapıyorlardı. Dahası Kur'an'ın belagat, hikmet, emsal ve insicam yönüyle eşsizliği ortada ve Hz. Peygamber (s.) bunu okuyup duruyordu.

Derveze, kâfirlerin Hz. Peygamber (s.)'i cinlenme ile suçlamaları, onun söylediklerini çirkin görme, yeni davetten ve akıl karıştıran sözlerden kaçınma sebebiyle olabileceğini, insanların öteden beri bu tür şeyler yaptıklarını ifade eder. Ayrıca kâfirlerin ona kâhin, şair, sihirbaz gibi sözleri yakıştırmasının bunu kanıtlar nitelikte olduğunu söyler.

Derveze, kâfirlerin hem Hz. Peygamber (s.)'in dediklerini kabul etmemek için iftira niteliğinde bu sözü söylediklerini hem de şair, kâhin, sihirbaz ve mecnunların cinlerle, şeytanlarla iletişim kurduklarını, onlardan bilgiler aldıklarına inandıkları için bu sözü söylediklerini ifade eder.

Bu durumla ilgili olarak “*İşte böyle, onlardan önce ne kadar elçi geldiyse mutlaka 'büyücü ve cinlenmiş' dediler.*”⁴⁸⁵ ve “*(Ey Muhammed!) O halde sen, öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde, sen ne bir kâhinsin ne de bir mecnun. Yoksa onlar, 'o bir şairdir, onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz' mu diyorlar? Onlara de ki: 'Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.*”⁴⁸⁶ ayetlerini verir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 1, s. 365-366.

⁴⁸⁴ *Kalem*, 68/ 51-52.

⁴⁸⁵ *Zariyat*, 51/52.

⁴⁸⁶ *Tûr*, 52/ 29-31.

⁴⁸⁷ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 1, s. 398-399.

Derveze, müsteşriklerin de Hz. Peygamber (s.)’i cinlenmekle vasıflandırdıklarını ama onların bu vasıflandırmalarının Mekke kâfirlerinden daha insafsız olduğunu söyler. Onların ifadelerinin Hz. Peygamber (s.)’in sara hastalığına tutulduğu, ona nöbetlerin, krampların geldiği ve şuurunu kaybettiği şuuru yerine gelince de vahiy dediği şeyi mü’minlere okuduğu şeklinde haksız ve tutarsız bir vasıflandırma olduğunu ifade eder. Zira, Hz. Peygamber (s.)’in getirdiği vahiy, bir akıl hastasının ya da sara hastasının kendisine geldikten sonra ondan çıkması makul olmayacak kadar eşsiz, hikmet, belagat ve içerik yönüyle emsalsiz bir vahiydir. Her yönüyle mükemmel olan Kur’an ayetlerinin akli, bedenî ve ahlakî rahatsızlığı olan bir hastadan çıkmasının makul olamayacağını ifade eder.⁴⁸⁸ Şu ayetlerle onlara cevap verir;⁴⁸⁹

*“Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber’de) delilikten eser yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır.”*⁴⁹⁰

*“Yoksa elçilerini tanımadıkları için mi O’nu inkâr ediyorlar? Yoksa ‘Onda delilik var’ mı diyorlar? Hayır, o kendilerine hakkı getirdi fakat çokları haktan hoşlanmıyorlar.”*⁴⁹¹

2.3.2. Siyer Kaynakları

İbn İshak

İbn İshak, *es-Sire*’de ilk vahyin geldiği ânı “Allah Teâlâ’nın Rasûlullah (s.)’ı peygamberlikle şereflendirdiği senenin ramazan ayında, Rasûlullah (s.) yine her zaman olduğu gibi, itikafa çekilmek üzere çıktı. Beraberinde ailesini de götürdü. Allah Teâlâ’nın ona peygamberlik in’am ve ihsan ettiği gece olunca, Cibril (a.s.) ona Allah’ın emrini getirdi. Cibril (a.s.) ona, uyurken geldi. “Oku!” dedi. Rasûlullah (s.): “Ben okuma bilmem.” diye karşılık verdi. Cibril (a.s.) onu öyle bir sıktı ki, Rasûlullah (s.) neredeyse öleceğini sandı. Sonra Cibril (a.s.) onu bıraktı, tekrar: “oku!” dedi. Rasûlullah (s.) yine: “Okuma bilmem” cevabını verdi. Sonra Cibril (a.s.) yine onu öyle bir sıktı ki Rasûlullah (s.) öleceğini sandı. Sonra bıraktı ve tekrar “Oku!” dedi. Rasûlullah (s.) yine “Okuma bilmem” dedi. Bu olay bir kez daha tekrarlandı. Cibril (a.s.) yine “Oku!”

⁴⁸⁸ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, c. 1, s. 401.

⁴⁸⁹ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis Nüzul Sirasına Göre Kur’an Tefsiri*, c. 1, s. 60-63.

⁴⁹⁰ *Araf*, 7/ 184.

⁴⁹¹ *Mü’minûn*, 23/ 69-70.

deyince Rasûlullah (s.) “ne okuyayım” diye sordu. Bunun üzerine Cibril (a.s.) “*Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin ziyade kerem sahibidir. O, kalemle öğretti, insana bilmediği şeyleri öğretti.*”⁴⁹² dedi ve oradan ayrıldı, gitti. Rasûlullah (s.) uykusundan uyandı. Sanki kalbinde bir kitap şekillenmişti. Rasûlullah (s.) için, Allah’ın yarattıkları içinde, bir şair ya da bir mecnundan daha kötü hiç kimse yoktu. Onlara kızdığı kadar hiç kimseye kızmazdı. Onlara bakmazdı bile. Rasûlullah (s.) kendi kendine “Eb’ad (Rasûlullah (s.) kendini kastediyor.) şair veya mecnun mu yoksa” dedi. Sonra “bu yüzden, Kureyş, asla beni konuşmasın. Dağın yüksek bir yerine çıkayım, kendimi oradan atıp öldüreyim. İşte o zaman dinlenirim.” Diye ekledi. Sırf bu amaçla evinden çıktı. Dağa çıkarken gökten birinin seslendiğini duydu. Ses: “Ey Muhammed, sen Allah’ın peygamberisin, ben de Cibrilim.” Diyordu. Rasûlullah (s.) bakmak üzere başını göğe kaldırdı. Bir de baktı ki, Cibril, iki ayaklarını sema ufkuna koymuş bir halde ve bir erkek suretinde. “Ey Muhammed, sen Allah’ın peygamberisin, ben de Cibril’im.” Diyordu. Ona bakmaya çalıştı. Oracıkta kalakalmıştı. Ne ileri ne de geri gidebiliyordu. Yüzünü gökyüzünün hangi tarafına çevirse onu gördü.

Rasûlullah (s.)’ı aramak üzere Hz. Hatice’nin gönderdiği adamlar gelene kadar orada öylece kaldı. Fakat onlarla dönmedi. Adamlar Mekke’ye döndüler, sonra tekrar Rasûlullah (s.)’ın yanına geldiler. O yine aynı şekilde duruyordu. Neredeyse akşam olacaktı. Sonra Cibril (a.s.) ayrılıp gitti. Rasûlullah (s.) de evine döndü. Hatice’nin yanına vardı. Dizine yakın oturdu. Hatice “Ey Ebu’l-Kasım Neredeydin? Vallahi seni aramak için adamlarımı gönderdim. Gittiler, Mekke’ye geri döndüler” diye sordu. Rasûlullah (s.) “Şüphesiz Eb’ad (kendini kastediyor) herhalde ya bir şair yahut bir mecnun “diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hatice: “Bundan Allah’a sığınırım. Ey Ebu’l-Kâsım! Benim bildiğim senin şu doğru sözlülüğün son derece güvenilir olman, güzel ahlaklılığın, eşini dostunu gözetmen gibi iyi hallerine karşılık, Allah Azze ve Celle sana böyle bir şey yapmaz. Ama bu hal nedir, ey amca oğlu? Herhalde sen bir şey gördün ya da duydun.” dedi. Rasûlullah (s.), ona meseleyi anlattı. Anlatılanları dinleyen Hatice: “Seni müjdelerim, ey amca oğlu! Ve kalbini teskin edeyim ki, kendisine yemin ettiğin varlığa yemin ederim senin bu ümmetin peygamberi olacağına kesinlikle inanıyorum.” Dedikten sonra kalktı elbiselerini giydi, Varaka b. Nevfel’e gitti. Varaka kitap okumuş, Hristiyan olmuş, Tevrat ve İncil’i dinlemişti. Hatice ona meseleyi anlattı.

⁴⁹² Alak, 96/1-5

Varaka: “Allah Allah Varaka’nın nefsi kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki ey Hatice, eğer doğru söylüyorsan, şüphesiz o, bu ümmetin peygamberidir. Ona gelen Musa (a.s.)’ya gelen Namus-u Ekber. Ona söyle sebat etsin.” Dedi. Bunun üzerine Hatice, Rasûlullah (s.)’ın yanına geri döndü. Ona Varaka’nın söylediklerini aktardı. Varaka’nın bu sözleri Rasûlullah (s.)’ın kendisine gelen şey hakkındaki bazı düşüncelerini yok etmesini kolaylaştırdı.

Rasûlullah (s.), itikafını bitirince eskiden olduğu gibi önce Kâbe’den başladı. Kâbe’yi tavaf etti. Kâbe’yi tavaf ederken orada Varaka’ya rastladı. Varaka onu görünce “Ey kardeşimin oğlu!” dedi. “Bana gördüğün ve duyduğun şeyleri anlat.” Rasûlullah (s.), ona başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka: “Varaka’nın nefsi kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, sana gelen Musa (a.s.)’ya gelen Namus-u Ekber. Sen de bu ümmetin peygamberisin. Elbette eziyete maruz kalacaksın, yalanlanacaksın, savaşıacaksın ve yardıma mazhar olacaksın. Şayet ben, o günlere yetişirsem (Allah biliyor) mutlaka sana yardım ederim.” dedi ve ona yaklaştı, başından öptü. Sonra Rasûlullah (s.) evine döndü. Allah Azze ve Celle, Varaka’nın sözleriyle sebatını artırdı ve içinde bulunan bazı tereddütleri hafifletti.”⁴⁹³

Bu rivayetler incelendiğinde Hz. Peygamber (s.)’e gelen vahyi ve meleği anlayamadığı, cinlendiğini zannettiği ve bu duygularla intihara kalkıştığını anlıyoruz. Yine bu rivayetler bize, Hz. Peygamber (s.)’in, Cibril (a.s.)’in sözleriyle gönlünün teskin olmadığını, Hz. Hatice ve Varaka b. Nevfel’in konuşmalarıyla rahatladığını gösteriyor. Bu durum Hz. Hatice ve Varaka’nın ilmini, ön görüşünü, imanını yüceltirken Hz. Peygamber (s.)’i vahyi anlamayan biri konumunda gösteriyor. Yine rivayeti bu şekliyle aktardığımızda, Allah Teâlâ peygamberini vahiy ve cinlenme arasında bırakmış oluyor.

İbn İshak, başka bir rivayette de ilk vahyin gelişini naklederken “Rasûlullah (s.) Hatice (r.anha)’ye: ‘Ben yalnız kaldığım zaman, bir ses işitiyorum. Vallahi, bunun bir şeyden dolayı olmasından korktum.’ dedi. Hatice: ‘Maazallah, Allah sana bunu yapmaz. Vallahi, şüphesiz sen, emaneti yerine verir, sıla-i rahim yapar, doğru söz söylersin.’ karşılığını verdi. Bir gün, Rasûlullah (s.) evde yokken Hz. Ebu Bekir eve girdi. Hatice (r.anha), ona, Peygamber (s.)’in kendisine anlattıklarını aktardı. Ondan, Muhammed

⁴⁹³ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve ’l-Meb’as ve ’l-Meğâzî*, s. 100-103; İbn İshak, *Siyer*, s. 177-179.

(s.)’le birlikte Varaka’ya gitmelerini istedi. Rasûlullah (s.) gelip eve girince Ebu Bekir, onun elinden tutup ‘Varaka’ya gidelim.’ dedi. Rasûlullah (s.), Hz. Ebu Bekir’e ‘Sana kim haber verdi?’ diye sorunca Hz. Ebu Bekir’de: ‘Hatice’ cevabını verdi. Birlikte Varaka’ya gittiler. Ona durumu anlattılar. Rasûlullah (s.), Varaka’ya olanları şöyle anlattı: ‘Yalnız kaldığım zaman arkamdan ‘Ya Muhammed ya Muhammed!’ diye bir ses işittim. Sonra ses, uzaklaşıp gitti.’ Rasûlullah (s.)’ı dinleyen Varaka: ‘Sen korkma. Sana geldiği zaman, sebat et. Ta ki, ne dediğini duy sonra bana gel, haber ver.’ dedi.

Rasûlullah (s.) yalnız kaldı, kendisine Cibril: ‘Ya Muhammed! Bismillahirrahmanirrahim, Elhamdülillahi Rabbi’l-âlemin’ de ‘ve le’d-dallin’e gelince ‘la ilahe illallah’ de.’ dedi. Rasûlullah (s.), Varaka’ya geldi ve olayı anlattı. Varaka ona: ‘Müjdelerim, müjdelerim ve şehadet ederim ki sen, Meryem oğlunun müjdelediği zatsın. Sen, Musa’nın karşılaştığı Namus-u Ekber’in aynısıyla karşı karşıyasın. Sen, Allah tarafından gönderilmiş bir peygambersin. Bugünden sonra, sana cihat emri verilecek. Şayet o günlere yetişirsem, seninle beraber mutlaka cihat ederim.’ dedi. Varaka vefat edince Rasûlullah (s.): ‘o papazı cennette gördüm, üzerinde ipekten elbiseler vardı. Çünkü Varaka, bana iman etti ve beni tasdik etti.’ buyurdu.”⁴⁹⁴ ifadeleriyle anlatır.

Hız. Peygamber (s.)’i cinlenmekle itham edenler müşriklerdi. Onlar Hız. Peygamber (s.)’in davetinin ve mesajının etkisini kırmak için ona bu yakıştırmaları yapıyorlardı. İlk dönem inen ayetlere bakınca bu durumu görebiliyoruz. İbn İshak burada aktardığımız rivayetlerde Hız. Peygamber (s.)’in kendisinin mecnun olduğunu zannettiğini nakletmektedir. Fakat kitabının daha sonraki sayfalarında müşriklerin Velid b. Muğire ile görüştüğü ve O’na kâhin, mecnun, şair, sihirbaz gibi sözler söylemeyi teklif ettiği rivayeti vererek bu tür yakıştırmaları müşriklerin yaptığını aktarmaktadır. Rivayet yukarıda verdiğimiz Râzî’nin rivayetiyle hemen hemen aynı olduğu için tekrara lüzum görmedik.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ İbn İshak, *Siretü İbn İshak el-Mübtede ve ‘l-Meb’as ve ‘l-Meğâzî*, s. 112-113; İbn İshak, *Siyer*, s. 188-189.

⁴⁹⁵ İbn İshak, *Siretü İbn İshak el-Mübtede ve ‘l-Meb’as ve ‘l-Meğâzî*, s. 131-132.

İbn Sa'd

İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtî'l-Kebîr*'de, Hz. Peygamber (s.)'e vahyin gelişini şu rivayetlerle verir: "Hz. Âişe dedi ki: Rasûlullah (s.)'a ilk gelen vahiy doğru çıkan rüyalar şeklindeydi. Rasûlullah (s.) hiçbir rüya görmezdi ki, şafağın sökmesi gibi doğru çıkmasın. Bir müddet böyle devam etti. Sonra yalnızlık kendisine sevdirdi. Hiçbir şeyi yalnızlık kadar sevmezdi. Hira mağarasında yalnız kalırdı. Ailesine dönmeden birçok gece orada ibadet ederdi. Sonra Hatice'ye döner ve azığını alırdı. Ta ki, Hira mağarasında iken bir gece ansızın Hakk ona gelinceye kadar."

Diğer bir rivayette: "Bir gün Rasûlullah (s.) Ecyâd'ta iken birden ufukta ortaya çıkan bir melek gördü. Bir ayağını diğerinin üzerine koymuş; 'Ey Muhammed! Ben Cibrilim. Ey Muhammed! Ben Cibrilim.' diye bağırıyor. Rasûlullah (s.), bundan korkmaya başladı. Başını her göğe kaldırdığında onu görüyordu. Bunun üzerine koşarak Hatice'nin yanına döndü ve durumunu ona anlattı; dedi ki, 'Ey Hatice! Putlara ve kâhinlere kızdığım kadar hiçbir şeye kızmıyorum. Kâhin olmaktan korkuyorum.' Hatice, 'Hâşâ, ey amcamın oğlu! Böyle söyleme. Allah (c.c.) asla seni böyle bir duruma düşürmez. Sen sıla-i rahim yapan, doğru söyleyen ve emaneti koruyan bir insansın. Hiç şüphesiz senin ahlakın ne güzeldir.' dedi. Ardından Varaka b. Nevfel'in yanına gitti. Hatice ilk kez ona gidiyordu. Rasûlullah (s.)'ın kendisine söylediklerini ona haber verdi. Varaka 'Vallahi senin amcanın oğlu doğru bir adamdır. Muhakkak ki bu, peygamberliğin başlangıcıdır ve ona Nâmûs-u Ekber gelecektir. Ona söyle, kendisi için sadece hayrı düşünsün.' dedi."

İbn Sa'd, başka bir rivayette de olayı "Rasûlullah (s.), Hatice'ye, 'Ey Hatice! Bir ses işitiyor ve ışık görüyorum. Bende bir delilik olmasından korkuyorum.' dedi. Bunun üzerine Hatice (r.anha), 'Ey Abdullah'ın oğlu! Allah (c.c.) sana böyle bir şey yapacak değildir.' dedi. Sonra Varaka b. Nevfel'e gitti. Durumu ona anlattı. Varaka, 'Eğer doğru söylüyorsa bu, Musa'ya gelen Nâmûs gibi bir Nâmûs'tur. Eğer o peygamber olduğunda ben sağ olursam destekler, ona yardım eder ve ona iman ederim.' dedi." diyerek aktarır. İbn Sa'd'ın naklettiği bu rivayetle hemen hemen aynı başka bir rivyeti daha vardır.

Fakat diğer rivayette Hz. Peygamber (s.), Hz. Hatice'ye "Doğrusu kâhin olmaktan korkuyorum." demiştir.⁴⁹⁶

Rivayetlerde geçen şekliyle Hz. Peygamber (s.)'in ilk Cebrail'i gördüğünde veya vahye muhatap olduğunda kendisinin kâhin olmasından, delirmesinden korkması kısmına katılamıyoruz. Çünkü vahiy, gelenin kalbinde şüpheye yer vermeyecek şekilde vahiy olduğu kesin olarak bilinecek şekilde kalbe ilkâ eder, yerleşir.⁴⁹⁷ Zaten Cebrail (a.s.)' de kendisinin Cibril olduğunu ifade etmiştir.

Bu rivayeti bu şekliyle aktardığımızda Varaka veya Hz. Hatice evet sen delirmişsin deseydi ne olacaktı? Hz. Peygamber delirdiğini mi düşünecekti? Allah (c.c.) vahyini bu yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermeyecek netlikte peygamberine indirir. Burada Hz. Peygamber (s.)'in korkmasını da Hz. Peygamber'in vahyin sorumluluğunu yerine getirememekten, peygamberlik görevini nasıl yapacağını bilememekten kaynaklanan bir korku olarak düşünmek daha doğru olur kanaatindeyiz.

Ayrıca rivayeti bu şekliyle naklettığımızda Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'e karşı itimadını, onun ferasetini ön plana çıkarırken Hz. Peygamber (s.)'i Hz. Hatice'den daha aşağı bir yere koymuş oluruz. Çünkü Hz. Peygamber'in anlamadığı bu vahiy halini Hz. Hatice anlamıştı. Aynı durum Varaka için de geçerlidir. Bu durumda Hz. Peygamber (s.) kendisine gelen meleğe inanmamış, Hz. Hatice ve Varaka ile gönlü teskin bulmuştur.

Taberî

Taberî'nin, *Târihu't-Taberî*'de, ilk vahyin gelişiyile ilgili naklettiği rivayetleri tefsirinde verdiği rivayetlerle birebir aynıdır.⁴⁹⁸ Biz burada diğerlerinden farklı bulduğumuz rivayetlerini vermekle iktifa edeceğiz.

Taberî rivayeti şöyle nakleder: "Yine peygamber olduğu yıl ramazan ayında her yıl olduğu gibi Hira Mağarası'na çıktı. Yanında ailesi de vardı. Allah (c.c.) kendisini peygamberlik göreviyle müşerref kıldığı ve kullarına rahmet ettiği gecede Cebrail (a.s.) Allah'ın vahyini getirdi. Rasûlullah (s.) şöyle buyurdu: 'Ben uyurken Cebrail bana

⁴⁹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.1, s. 164-165; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 1, s. 182-183.

⁴⁹⁷ Görener, s. 12.

⁴⁹⁸ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 298-300; Taberî, *Taberî Tarihi*, c. 2, s. 301-303.

ipekten yazılı bir kumaş parçası getirdi. Bana ‘Oku’ dedi. Ben: ‘Okuma bilmem.’ dedim. Bunun üzerine beni sıktı. Âdeta öleceğimi hissettim. Ardından bana nefes aldırıldı ve ‘Oku!’ dedi. Ben: ‘Ne okuyayım?’ dedim. Amacım bana uyguladığı baskıdan kurtulmaktı. Dedi ki: ‘*Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku.*’ ayetini ‘*İnsana bilmediği şeyleri öğretti.*’ ayetine kadar olan vahyi bildirdi. Ben de bildirilenleri okudum. Sonra vahyi iletme işini bitirdi ve yanımdan ayrıldı. Ben de uykudan uyandım. Âdeta kalbime bir şey yazmıştı.’

Allah (c.c.)’ın yarattıkları içinde en sevmediğim şair ve mecnun olmaktır. Âdeta bunlara bakmak istemezdim. Kendi kendime dedim ki: Kendini kastederek bu kişi, şair veya mecnun oldu. Kureyş beni bu vasıflarla anacağına dağın zirvesine çıkıp kendimi boşluğa bırakarak hayatıma son vermek suretiyle rahatlamak daha iyidir.

Bunun için çıktım ve dağın tepesine yöneldim. Derken semadan bir sesin yankılandığını duydum. Şöyle diyordu: ‘Ya Muhammed! Sen Allah’ın Rasûlüsün, ben de Cebrailim.’ Bunun üzerine başımı kaldırdım ve gördüm ki Cebrail bir adam suretinde ve ayaklarını ufuklara yerleştirmiştir. Şöyle diyordu: ‘Ey Muhammed! Sen Allah’ın Rasûlüsün, ben de Cebrailim.’ Ona bakakaldım ve bu hal beni düşündüğüm işten alıkoydu. Ne ileriye ne de geriye adım atabiliyordum. Yüzümü ondan ayırmaya çalışıyordum ancak semada nereye baksam onu görüyordum.” Rivayetin devamında olay kısaca şöyle olmuştur: Hz. Peygamber (s.), Hz. Hatice’nin yanına gelince kendisi için “bu şahıs şair veya mecnun oldu” dedi. Hz. Hatice ise onu teselli ederek onun ümmetin peygamberi olduğunu söyledi ve olayı anlatmak üzere Varaka’nın yanına gitti. Hz. Hatice Varaka’ya durumu anlatınca Varaka’da Hz. Muhammed (s.)’in peygamber olduğunu söyledi. Hz. Hatice Varaka’nın sözlerini Hz. Muhammed (s.)’e anlattı. Hz. Peygamber(s.)’in gönlü bu sözlerle rahatladı.⁴⁹⁹

Bu rivayette Hz. Peygamber (s.)’in kendisinin mecnun olduğunu düşündüğünü nakleden Taberî, daha sonraki sayfalarda, müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’i sihirbazlık, kehanet ve delilikle itham ettiklerini ifade etmektedir.⁵⁰⁰

İlk inen ayetlerle ilgili rivayetleri verirken Taberî, bir başka rivayeti de şöyle aktarmaktadır: “Ebu Seleme: Câbir b. Abdullah’a: ‘Kur’an’ın ilk indirilen kısmı

⁴⁹⁹ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 300-302.

⁵⁰⁰ Taberî, *Taberî Tarihi*, c. 2, s. 332.

hangisidir?’ diye sordum. O: ‘*Ey bürünüp sarınan!*’ ayetidir dedi. Ben ‘*Yaratan Rabbin adıyla oku*’ sûresi değil midir? dedim. Câbir: ‘Sana Peygamber (s.)’in bize anlattığını aktarıyorum. O şöyle buyurdu: Hira Mağarası’nda bir müddet kaldım. Oradaki müddetimi bitirince aşağı indim ve vadiye kadar gittim. Burada bana seslenildi. Sağıma, soluma, önüme ve arkama baktım bir şey göremedim. Yukarıya baktım. Yer ile gök arasında bir arş üzerinde oturmakta olduğunu gördüm. Ondan korktum. Ardından Hatice’ye gittim ve ona ‘Beni örtün.’ dedim. Bunun üzerine beni örttüler ve üzerime su serptiler. Akabinde de ‘*Ey bürünüp sarınan! Kalk ve uyar*’ ayeti indi.”⁵⁰¹

İbnü’l-Esîr

İbnü’l-Esîr’in, *İslam Tarihi*’nde ilk vahyin gelişini anlatırken naklettiği rivayet Taberî’nin tefsirinde naklettiği rivayetle hemen hemen aynıdır. Bu sebeple burada tekrarına gerek duymadık. İbnü’l-Esîr rivayette açık olarak Hz. Peygamber (s.)’in kendisinin mecnun olduğunu düşündüğünü ifade etmemektedir. Fakat Hz. Peygamber (s.)’in intihara kalkıştığını anlatması ve Hz. Hatice ile konuşmasındaki “Andolsun, elden gidiyorum, kendim için korkuya kapıldım.” ifadesine yer vermesi İbnü’l-Esîr’in bu düşünceye üstü kapalı değindiğini gösterir. Fakat İbnü’l-Esîr, bu rivayetin hemen arkasından Kur’an’dan “Oku” emrinden sonra Kalem, Müddessir ve Duha sûrelerinin indiğini ifade eder. Oysa Kalem sûresinde mecnun olduğunu düşünen kişinin Hz. Peygamber değil; müşrikler olduğu belirtilmektedir.⁵⁰²

İbn Kesîr

İbn Kesîr *el-Bidâye*’de, ilk vahyin inişiyle alakalı ilk rivayeti Buhârî’den nakleder. Bu rivayet yukarıda İbn Kesîr’in tefsirinde naklettiğimiz rivayetle bire bir aynıdır.⁵⁰³

İbn Kesîr *el-Bidâye*’de bu rivayeti verirken rivayetin Hz. Peygamber (s.)’in, kalbi titreyerek dağdan aşağı inmesi ve kendisinin başına bir şeylerin gelmesinden korkması kısmına bir açıklama getirir ve “Çünkü o, daha önce görmediği ve aklından geçmeyen bir durumla karşılaşmıştı.” ifadelerini kullanır.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 304.

⁵⁰² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, c.2, s. 48-49, İbnü’l-Esîr, *İslam Tarihi*, c. 2, s. 49-50.

⁵⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihaye*, c.3, s. 2-3; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 9-10.

⁵⁰⁴ İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 14.

İbn Kesîr'in diğer rivayeti de İbn İshak'ın da naklettiği, Hz. Peygamber (s.)'in Varaka'nın yanına Hz. Ebu Bekir'le birlikte gittiği rivayettir. Rivayet İbn İshak'ın rivayetiyle hemen hemen aynıdır.⁵⁰⁵ Biz burada tekrara düşmemek için farklı bulduğumuz diğer rivayetleri vermekle iktifa edeceğiz.

İbn Kesîr'in aktardığı diğer bir rivayet şöyledir: “Rasûlullah (s.), her sene bir ay Hira'da ibadet ederdi. Allah'ın Hz. Peygamber (s.)'e ikram ettiği senenin ramazan ayında da Rasûlullah (s.) ailesiyle birlikte Hira Mağarasına çıktı. Allah'ın ikram edeceği, kullara rahmet olarak gönderileceği gece, Cebrail (a.s.), Allah'ın emriyle geldi. Durumu Hz. Peygamber: ‘Bana geldi. Ben de üzerinde yazılar bulunan ipek bir yaygı üzerinde uyumakta idim. Bana ‘Oku’ dedi. Ben de ‘Ne okuyayım?’ dedim. Beni sıktı, öyle ki öleceğimi zannettim. Sonra beni bıraktı ve ‘Oku’ dedi. Ben de ‘Ne okuyayım?’ diye sordum. Beni sıktı. Öyle ki öleceğimi zannettim. Sonra beni bıraktı ve ‘Oku’ dedi. Ben de ‘Ne okuyayım?’ diye sordum. Beni yine sıktı. Öyle ki öleceğimi zannettim. Sonra beni bıraktı ve ‘Oku’ dedi. Ben de ‘Ne okuyayım?’ diye sordum. Tekrar bana aynı şeyleri yapması için ona böyle diyordum. Bana dedi ki: *“Oku! Yaratan Rabbi'nin adıyla! O insanı alaktan yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir, O Kalemle yazmayı öğretendir, O insana bilmediğini öğretendir.”*⁵⁰⁶ Ben de okudum. Melek yanımdan ayrılıp gitti. Ben, uykudan uyandığımda sanki o sözler, benim kalbime yazı ile yazılmıştı. Mağaradan çıktım. Dağdan aşağı inerken yolun yarısında, gökten bir ses işittim. Bana şöyle diyordu: ‘Ya Muhammed! Sen, Allah'ın Rasûlüsün, ben de Cibril'im.’ Başımı kaldırıp semaya baktım. Bir de ne göreyim! Cebrail, bir adam sûretinde görünüyor, ayaklarını da ufuklara dayamış ve şöyle diyor: ‘Ya Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlüsün, ben de Cibril'im.’ Durup ona baktım. Ne ileri ne de geriye gidebiliyordum.” Rivayetin devamında Hz. Peygamber (s.), Hz. Hatice'nin yanına gelir ve olanları ona anlatır. Hz. Hatice ona ümmetin peygamberi olacağını söyler ve Varaka'nın yanına giderek Hz. Peygamber (s.)'in anlattıklarını ona anlatır. Varaka'da Hz. Muhammed(s.)'in peygamber olacağını söyler. Hz. Hatice, Varaka'nın söylediklerini Hz. Peygamber (s.)'e anlatır. Rivayet son kısmı İbn Kesîr'in anlatımıyla şöyledir: “Rasûlullah (s.); Hira Mağarasındaki ibadetini tamamlayıp evine dönerken adeti üzere ilk iş olarak Kabe'ye geldi. Orayı tavaf etti. Tavaf esnasında kendisiyle karşılaşan Varaka b. Nevfel şöyle dedi: ‘Kardeşim oğlu gördüklerini ve duyduklarını

⁵⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve 'n-Nihaye*, c.3, s. 9-10; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 17-18.

⁵⁰⁶ Alak, 96/ 1-5

banâ anlat.’ Rasûlullah (s.) ona anlatınca Varaka şöyle dedi: ‘Nefsim kudret elinde bulunan Allah’a andolsun ki sen bu ümmetin peygamberisin: Musa’ya gelen Namus-u Ekber sana da gelmiştir. Ama sen mutlaka yalanlanacak, eziyet görecek, sürgün edilecek ve savaşılacaksın. Eğer senin o gününe kavuşursam Allah’ın bileceği yardım ile ben Allah’ın dinine yardım edeceğim’ böyle dedikten sonra başından öptü. Daha sonra Rasûlullah (s.) evine döndü.”⁵⁰⁷

Bu rivayette diğerlerinden farklı olarak Hz. Peygamber (s.)’e Cebrail uykudayken gelmektedir. Ayrıca Varaka ile konuşması Kabe’yi ziyaret esnasında Varaka’nın sorması ve Hz. Peygamber (s.)’in anlatması şeklinde yani günlük bir konuşma tarzındadır. Bu rivayette Hz. Peygamber (s.)’in cinlendiğini düşündüğü veya korkuyla intihara kalkıştığı gibi ifadeler yer almamaktadır.

İbn Kesîr, başka bir rivayette, “Rasûlullah (s.)’in gördüğü ilk vahiy, Cenab-ı Hakk’ın uykuda ve rüya halinde kendisine gösterdikleridir. Gördükleri kendisine ağır gelen Hz. Muhammed (s.) bu durumu Hz. Hatice’ye anlatmıştı. Allah Hatice’yi Hz. Peygamberi yalanlamaktan korumuş, kalbini tasdike açmıştı. Bunun için Hatice ona;

‘Sana müjdeler olsun! Allah sana mutlaka hayır vermiştir.’ demişti. Bunun akabinde Hatice’nin yanından ayrılan Hz. Peygamber, tekrar döndüğünde ona karnının yarıldığını, yıkanıp temizledikten sonra tekrar eski haline döndürüldüğünü gördüğünü anlatmış, Hatice de bu defa: ‘Vallahi, bu hayırdır, sana müjdeler olsun.’ demişti.

Hz. Peygamber, Mekke’nin yukarı yerlerinde gezinirken Cebrail ona görünmüş ve onu, ihtişamıyla insanı hayrete düşüren bir mecliste oturtmuştu. Bu meclisi anlatırken Hz. Peygamber: ‘Cebrail beni, üzerinde yakut ve mercanların olduğu püsküllü bir yaygı üzerine oturttu.’ buyurmuştu. O mecliste Allah Teâlâ, ona peygamberlik müjdesini vermişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.)’in içi mutmain olmuştu. Arkasından Cebrail O’na: ‘Oku!’ demiş, O da: ‘Nasıl okuyayım?’ diye sormuş, Cebrail de şöyle demişti:

*“Oku! Yaratan Rabbi’nin adıyla! O insanı alaktan yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir, O Kalemle yazmayı öğretendir, O insana bilmediğini öğretendir.”*⁵⁰⁸ dedi. Böylece Rasûlullah (s.) Rabbinin risaletini kabul etti. Cebrail’in, Allah katından

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve ’n-Nihaye*, c.3, s. 11-13.

⁵⁰⁸ *Alak*, 96/ 1-5

kendisine getirdiği hükümlere tâbi oldu. Oradan ayrılıp evine dönerken önünden geçtiği bütün taşlar ve ağaçlar, kendisine selam verdiler. Evine sevinç içinde ve tatmin olmuş bir şekilde döndü. Hatice'ye 'Gördün mü, rüyada görüp de sana anlattığım şeyler vardı ya, işte o, Cebrail'di. Bugün, bana açıkça göründü. Rabbim onu bana gönderdi.' dedi. Sonra Allah katından kendisine gelen şeyleri ve duyduklarını Hz. Hatice'ye anlattı. Hz. Hatice:

'Sana müjdeler olsun! Allah'a yemin ederim ki, O sana hayırdan başka bir şey dilemez. Allah katından sana gelen şeyleri de kabul et! Çünkü o haklıdır. Müjdeler olsun ki sen, Allah'ın gerçek Rasûlüsün.' dedi. Hatice bundan sonra Utbe b. Rebia'nın Ninovalı Hristiyan kölesi Addas'a gitti. Ona: 'Ey Addas! Allah aşkına! Cebrail hakkında bildiğin bir şey varsa bana söyle!' dedi. Addas:

'Kuddüs! Kuddüs! Müşriklerin yaşadığı bu bölgede Cebrail'den söz etmek de nedir? O, Allah ile peygamberler arasında Allah'ın emin bir meleğidir. O, Musa ve İsa peygamberlerin arkadaşısıdır.' diye cevap verdi. Hatice, Addas'ın yanından kalkıp Varaka b. Nevfel'e gitti. Varaka: 'Ey kardeşimin kızı! Ne bileyim. Belki de senin kocan, Ehl-i Kitabın beklemekte olduğu ve Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları peygamberdir. Allah'a andolsun ki ben hayatta iken o, peygamber olarak ortaya çıkar ve davasını açıklarsa Rasûlüne itaat ve sabır, yardım ve güzelce destek olma hususunda da Allah'a bir imtihan vereceğim.' dedi. Varaka bir süre sonra vefat etti." ifadelerini kullanır.⁵⁰⁹

Bu rivayette Hz. Peygamber (s.) cinlendiğini düşünmemiş, hatta Cebrail (a.s.)'in sözüyle kalbi tatmin olmuş, peygamber olduğuna inanmıştır. Hz. Peygamber (s.)'in Hz. Hatice'ye olayı anlatması da fikir alma anlamında değil; gördüklerini paylaşma niteliğindedir.

İbn Kesîr, başka bir rivayeti de şöyle aktarır: "Hz. Muhammed (s.), kavminden kaçıp Hira Mağarasına vardığı bir gün Cebrail ona geldi, yaklaştı. Peygamber (s.), ondan çok koktu. Cebrail önden göğsüne, arkadan iki omuzu arasına koydu ve şöyle dedi: 'Allahım, günahını bağışla, göğsünü aç, kalbini temizle. Ya Muhammed, müjdeler

⁵⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.3, s. 13-14.

olsun, sen bu ümmetin peygamberisin. Oku!’ dedi. Hz. Peygamber korkmuş bir halde iken: ‘Ben asla bir kitap okumadım. Güzelce okuyamam. Ne yazarım ne okurum.’

Cebrail onu yakaladı, şiddetli bir şekilde sıktı. Bırakınca: ‘Oku!’ Peygamber aynı cevabı verdi. Cebrail onu inci ve yakut gibi saf ve güzel saçaklı bir yaygıya oturttu. Cebrail: ‘*Yaratan Rabbinin adıyla oku*’ dedi. Sonra ‘Korkma ya Muhammed, şüphesiz ki sen Allah’ın Rasûlüsün dedi ve gitti. Rasûlullah (s) ‘Ne yapayım? Bunu kavmime nasıl söylerim?’ dedi. Sonra korkuyla ayağa kalktı, Cebrail’i asli sûret ve azametiyle gördü. Cebrail: ‘Korkma ya Muhammed, Cibril Allah’ın elçisidir. Cibril Allah’ın nebi ve Rasûllerine gelen elçisidir. Allah’ın ikramına inan, şüphesiz ki sen, Allah’ın Rasûlüsün.’

Rasûlullah (s.), oradan ayrılıp evine dönerken, önünden geçtiği ağaçlar ve taşlar secde ediyor ve ‘Es-selamü aleyke ya Rasûlullah’ diyorlardı. Bunun üzerine kalbi mutmain ve Allah’ın ikramını anladı. Hz. Hatice’nin yanına vardığında Hz. Hatice onun yüzündeki renk değişikliğini fark etti ve onun için korktu, yüzündeki terleri sildi ve ‘Belki de bugünden önce gördüğün ve duyduğun bazı şeylerden dolayı böyle oldun.’ dedi. Rasûlullah (s.): ‘Ey Hatice! Rüya da gördüğüm ve uyanıkken işitip de koktuğum şeyi mi gördüm acaba? Cebrail bana açıkça göründü. Benimle konuştu ve bir kelam okuttu. Ben de ondan korktum. Sonra bana döndü ve benim bu ümmetin peygamberi olduğumu bildirdi. Eve dönerken gördüğüm taşlar ve ağaçlar bana ‘Es-selamü aleyke ya Rasûlullah’ dedi.

Hz. Hatice ‘Müjdeler olsun. Allah’a yemin ederim ki ben, Allah’ın sana hayırdan başka bir şey yapmayacağını biliyordum. Şehadet ederim ki sen, bu ümmetin peygamberisin. Yahudiler seni bekliyor. Kölemin öğütçüsü ve rahip Bahira, yirmi sene evvel bunu bana bildirmiş ve seninle evlenmemi tavsiye etmişti.’ dedi.” Rivayetin devamında Hz. Hatice Mekke dışındaki bir rahibe ve Addas’a giderek Cebrail hakkında sorular sormuştu. Daha sonra Varaka’nın yanına gitmiş ve anlatacaklarını kimseye söylememesini isteyerek şunları söylemişti: “Abdullah’ın oğlu, bana bir şeyler anlattı. O doğru sözlüdür. Allah’a yemin ederim ki yalan söylemez ve kendisi de yalanlanmaz. Hira’da Cebrail’in kendisine indiğini ve bu ümmetin peygamberi olduğunu kendisine haber verdiğini, getirdiği bazı ayetleri de ona okuttuğunu söyledi.” Varaka korkarak “Cebrail’in ayakları yere değmişse, mutlaka insanlar için hayır getirmiştir. O, ancak bir

peygambere iner. O, nebi ve mürsellerin arkadaşıdır ki, Allah onu onlara gönderir. Senin onun hakkında da söylediklerini tasdik ediyorum. Yalnız kendisine bazı şeyler söylemek, sözlerini dinlemek ve kendisiyle sohbet etmek için onu bana gönder. Korkarım ki ona gelen, Cebrail'den başkasıdır. Çünkü bazı şeytanlar, bir kısım insanları saptırmak için Cebrail sûretine girip ona benzerler. Gayeleri akıl sahibi kimseleri deli ve mecnun etmektir.” demiştir. Hz. Hatice Hz. Peygamber (s.)'in yanına gelerek ona Varaka'nın dediklerini aktardı. Allah Teâlâ Kalem sûresi 1-2. ayetleri indirdi. Hz. Peygamber Hz. Hatice'ye “Hayır vallahi o Cebrail'di” dedi. Hz. Hatice yine de Varaka'ya gitmesini tavsiye etti. Hz. Peygamber (s.) Varaka'nın yanına gitti ve olanları ona anlattı. Varaka da onun Cebrail olduğunu tasdik etti.⁵¹⁰

Bu rivayette diğer rivayetlerden farklı olarak Hz. Peygamber (s.) kendisine gelenin Cebrail olduğuna emin bir şekilde dağdan inmiştir. Hz. Hatice'nin onunla konuşması da onu destekler mahiyettedir. Hz. Hatice, Varaka'ya durumu anlatınca Varaka Hz. Peygamber'e gelen kişinin Cebrail değil şeytan olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca rivayette Rahip Bahira yıllar öncesinden bu durumu bilen bilge bir kişilik olarak karşımıza çıkmış ve Hz. Hatice'ye Hz. Peygamber (s.)'le evlenmesini tavsiye etmiştir.

Mevlânâ Şiblî

Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet*'de ilk vahyin gelişini “Hz. Muhammed (s.), Mekke'den üç mil mesafedeki Hira Dağı'na gider, orada aylarca murakabeye varırdı. Peygamberimiz buraya giderken azığını birlikte götürür, bitirince evine döner, sonra tekrar giderdi.

Buhârî, Peygamberimizin Hira Dağı'nda ibadetle meşgul olduğunu beyan etmiş ve Hz. Muhammed (s.)'in rüya âleminde gördüğü her şeyin aynen vuku bulmasını peygamberliğinin başlangıcı olarak göstermiştir.

Bir gün Hz. Muhammed (s.) Hira Mağarasında murakabeye dalmışken gayb âleminin meleği kendisine şu sözleri söyledi: ‘*Oku! Her şeyi yaratan, insanı kan pıhtısından meydana getiren Rabbinin adıyla oku! Kalemle öğreten, insana bilmediklerini talim eden, lütf-u keremde erişilmez mertebede olan Rabbin hakkı için oku!*’⁵¹¹

⁵¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve 'n-Nihaye*, c.3, s. 14-15.

⁵¹¹ Alak, 96/ 1-5.

H. Muhammed (s.) bu sözleri dinledikten sonra evine dönerken Hak Teâlâ'nın bu tecellisinden titriyordu.

H. Muhammed (s.) gördüğünü, geçirdiğini zevcesi Hatice'ye anlattı. Hatice onu, İbranice bilen, Eski ve Yeni Ahidleri okuyan Varaka'ya götürdü. Varaka, H. Muhammed'i dinledikten sonra, 'bu, H. Musa'ya gönderilen Namûs'un, meleğin ta kendisidir!' demişti. Bazı rivayetlerde Rasûl-i Ekrem'in korktuğunu, Hatice'nin O'na 'Korkma, Cenab-ı Hak seni terk etmez.' dediğini, sonra o'nu Varaka'ya götürdüğünü ifade eder.

Şüphesiz H. Peygamber (s.) 'korkuyorum!' demişti. Fakat bu tereddüt, bu titreme, bu ürperme o ani tecellinin eseridir. Peygamber peygamberlik vazifesini ifaya davet edilirken deruhte ettiği mesuliyetin büyüklüğü karşısında titremiştir. Onun gördüğü, bir melekti; düşündüğü, kimsenin anlayamayacağı şeylerdi." ifadeleriyle rivayeti verir.

Şiblî, Buhârî'nin, '*Kitab'üt-Ta'bîr*' de H. Muhammed (s.)'in daha sonra birkaç gün vahiy alamayınca dağların tepesinden kendini atmak ister gibi olduğu; fakat meleğin tekrar tekrar görünerek 'Ya Muhammed, sen hakikaten Allah'ın peygamberisin!' dediği rivayeti nakleder. İbn Hacer'in de H. Hatice ve Varaka'nın teselli edici sözlerinin olabildiğince çok doğru olduğunu çünkü, peygamberlik gibi ağır vazifeye H. Peygamber, her ne kadar sadık rüyalarla hazırlansa da meleği aniden görünce irkilmiş ve onların sözleri içine huzur vermişti diyerek açıkladığını ifade eder.

Şiblî, bu rivayetin tevatür ve muttasıl senede dayanıp dayanmadığıyla ilgilendiğini ve bu rivayetin son ravisinin Zührî olduğunu, Zührî'den sonra bu rivayeti asıl kaynağa götüren başka bir ravinin olmadığını ifade etmiş ve senedinin maktu' (kesik) olduğuna işaret ederek kabule imkân olmadığını ifade etmiştir.⁵¹²

Genel Değerlendirme

H. Peygamber (s.)'e ilk vahyin gelişinin anlatıldığı rivayetlere baktığımızda rivayet genel hatlarıyla şöyledir: H. Peygamber (s.)'e yalnızlık sevdirmişti ve sık sık tefekkür ve ibadet için Hira Mağarasına çıkıyordu. Bir gece yine Hira Mağarasındayken Cebrail geldi ve kendisine Alak sûresinin ilk beş ayetini indirdi. H. Peygamber (s.) korkuyla ve

⁵¹² Şiblî, *Asr-ı Saadet*, c.1, s. 150-153.

cinlendiğini düşünerek aşağıya indi. Hatta inerken intihara kalkıştı. Hz. Hatice'nin yanına geldiğinde 'Beni örtün, beni örtün.' dedi. Daha sonra kalkınca olanları Hz. Hatice'ye anlattı. Hz. Hatice onun cinlenmediğini, kendisinin iyi biri olduğunu bu yüzden de Allah'ın onu cezalandırmayacağını ve kendisinin Allah'ın Peygamber'i olduğunu söyleyerek onu teselli etti. Daha sonra birlikte Varaka'ya gittiler ve durumu ona da anlattılar. Varaka kendisine gelen meleğin vahiy meleği olduğunu, Hz. Muhammed'in Peygamber olduğunu söyledi. Böylece Hz. Muhammed (s.), kendisinin Peygamber (s.) olduğunu düşünerek rahatladı.

Rivayeti bu şekliyle anlattığımızda Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber (s.)'e güvenini ön plana çıkarmış ve Hz. Hatice'yi onun peygamber olduğunu hemen anlayan, Hz. Muhammed (s.)'i peygamber olduğuna ikna etmeye çalışan bilge bir bayan olarak aktarmış oluyoruz. Fakat bu durumda Hz. Muhammed (s.)'i Cebrail'e itimat etmeyen, kendisinin delirdiğini düşünen, bu olaylardan sonra intiharı düşünen ve eşinin ikna etmesiyle peygamber olduğuna inanan biri olarak nitelendirmiş oluyoruz.

Bu durum Varaka ile yapılan konuşma için de geçerlidir. Burada Varaka onun peygamber olduğunu hemen anlayan Hristiyan bir bilge olarak yüceltilirken, Hz. Muhammed (s.)'i vahyi alan kişi olmasına rağmen Cebrail (a.s.)'e ve Hz. Hatice'ye inanmayan ve bu yüzden de Varaka'ya gelen ve onun sözleriyle başına gelen şeyin mecnunluk mu yoksa peygamberlik mi olduğuna ikna olan biri olarak göstermiş oluruz.

Bu rivayeti müsteşrikler daha insafsız bir şekilde ele almışlar ve rivayetleri, Hz. Peygamber (s.)'i sara hastalığına tutulmuş, kendisine nöbetlerin, krampların geldiği, bu sırada şuurunu kaybettiği, şuuru yerine gelince de Kur'an dediği şeyleri mü'minlere okuduğu iddialarına kadar götürmüşlerdir.⁵¹³

Rivayetleri genel kabul gören şekliyle aktardığımızda Varaka veya Hz. Hatice evet sen delirmişsin deseydi ne olacaktı? Hz. Peygamber delirdiğini mi düşünecekti? Nitekim İbn Kesîr'in rivayetlerinden birinde Varaka'nın Hz. Peygamber (s.)'e gelen kişinin Cebrail değil şeytan olabileceği ifadesi geçmektedir. Rivayete göre; Varaka korkarak "Cebrail'in ayakları yere değmişse, mutlaka insanlar için hayır getirmiştir. O, ancak bir peygambere iner. O, nebi ve mürsellerin arkadaşıdır ki, Allah onu onlara gönderir.

⁵¹³ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, c. 1, s. 60-63.

Senin onun hakkında da söylediklerini tasdik ediyorum. Yalnız kendisine bazı şeyler söylemek, sözlerini dinlemek ve kendisiyle sohbet etmek için onu bana gönder. Korkarım ki ona gelen, Cebrail'den başkasıdır. Çünkü bazı şeytanlar, bir kısım insanları saptırmak için Cebrail sûretine girip ona benzerler. Gayeleri akıl sahibi kimseleri deli ve mecnun etmektir.” demiştir.⁵¹⁴

Allah (c.c.) vahyini bu yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermeyecek netlikte Peygamberine indirir. Rivayetlerdeki Hz. Peygamber (s.)'in korkması ifadesini de Hz. Peygamber'in vahyin sorumluluğunu yerine getirememekten, peygamberlik görevini nasıl yapacağını bilememekten kaynaklanan bir korku olarak düşünmek daha doğru olur kanaatindeyiz.

Rivayetlerde Hz. Peygamber (s.)'in, hem Hz. Hatice hem de Varaka ile yaptığı konuşmaların gündelik hayat içinde sıradan konuşmalar olduğu ve bu konuşmaların da bir akıl alma veya onlara danışmadan ziyade olağan bir sohbet olarak değerlendirilmesi daha doğru olur kanaatindeyiz.⁵¹⁵

Taberî'nin tefsiri ile tarihinde de çelişki görülmektedir. Taberî, Alak sûresinin tefsirinde Hz. Peygamber (s.)'in kendinden korktuğunu anlatır. Ama cinlenme veya mecnunlukla ilgili ifadeye yer vermez. Taberî, tarihinde Hz. Muhammed (s.)'in kendisinin cinlendiğini düşündüğü ilk vahyin gelişini anlatan rivayeti aktarırken; Kalem sûresinin tefsirinde cinlendiğini düşünen kişinin müşrikler olduğunu ifade eder. Buradaki çelişki müfessir Taberî ile müverrih Taberî'nin metodunun farklılığından kaynaklanmaktadır. Taberî, rivayetlerin hakiki olup olmadığıyla ilgilenmemekte, sadece onları aktarmakla yetinmektedir.⁵¹⁶

Aynı durum İbn Kesîr içinde geçerlidir. Onun tarihi ile tefsirindeki ifadeleri de çelişmektedir. Zira tefsirinde Hz. Peygamber (s.)'in mecnun olmadığını, mecnun olduğunu iddia eden kişilerin kendisinin değil, müşrikler olduğunu ifade ederken tarihinde Hz. Peygamber (s.)'in kendisinin mecnun olduğunu zannettiği rivayetleri aktarmaktadır.

⁵¹⁴ İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 26.

⁵¹⁵ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve 'l-Meb'as ve 'l-Meğâzî*, s. 100-103; İbn İshak, *Siyer*, s. 177-179.

⁵¹⁶ Taberî, *Taberî Tarihi*, (Neşredenin Girişi) c. 2, s. 1.

Bu çelişkili durum Râzî için de geçerlidir. Râzî, Kalem sûresi ikinci ayetin tefsirini yaparken İlk vahyin gelişi ile ilgili rivayeti verir. Rivayette Hz. Peygamber (s.)'in kendisinin cinlendiğini düşündüğüyle alakalı hiçbir ifade kullanmaz. Hatta kendi görüşü olarak cinlendiğini düşünenin müşrikler olduğunu ifade eder. Bu ayetlerin, Rabbinin nimeti sayesinde O'nun mecnun olmadığını ifade ettiğini söyler. Râzî, Müzzemmil sûresinin ilk ayetlerinin tefsirinde ise ilk vahiy geldiğinde Hz. Peygamber (s.)'in Cebrail (a.s.)'den korktuğu ve kendisini cin çarpacağını sanarak Hira Mağarasından titreyerek indiğini İbn Abbas'tan nakleder.

İbnü'l-Esîr'in *İslam Tarihi*'nde de çelişkiler bulunmaktadır. İbnü'l-Esîr, açık olarak Hz. Peygamber (s.)'in kendisinin mecnun olduğunu düşündüğünü ifade etmese de intihara kalkışmasını anlatması ve Hz. Hatice ile konuşmasındaki “Andolsun, elden gidiyorum, kendim için korkuya kapıldım.” ifadesine yer vermesi İbnü'l-Esîr'in bu ifadeye üstü kapalı değindiğini gösterir. Fakat bu rivayetin hemen arkasından Kur'an'dan “Oku” emrinden sonra Kalem, Müddessir ve Duha sûrelerinin indiğini ifade eder. Kalem sûresinde mecnun olduğunu düşünen kişinin Hz. Peygamber değil; müşrikler olduğu belirtilmektedir.⁵¹⁷

Rivayetler Kur'an beyanlarıyla da çelişmektedir. Çünkü Kur'an'da ilk dönemlerde inen sûre olan Kalem sûresinin ilk ayetlerine baktığımızda “(Ey Muhammed!) Sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir mecnun değilsin. Şüphesiz sana tükenmez bir mükafat vardır. Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin. Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.”⁵¹⁸ cinlendiğini ya da mecnun olduğunu düşünen Hz. Peygamber (s.) değil, müşriklerdir.

“İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemişt ki, ‘O bir büyücüdür’ yahut ‘bir delidir’ demiş olmasınlar. Onlar bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler (ki hep aynı şeyleri söylüyorlar)? Hayır, onlar azgın bir topluluktur. Onun için, onlardan yüz çevir. Artık kınanacak değilsin.”⁵¹⁹

⁵¹⁷ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*, c. 2, s. 50.

⁵¹⁸ Kalem, 68/ 2-6.

⁵¹⁹ Zâriyât, 51/ 52-54.

“Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için) ‘Hiç şüphe yok O bir delidir’ diyorlar. Halbuki o (Kur’an), âlemler için ancak bir öğüttür.”⁵²⁰

“Dediler ki; ‘Ey kendisine zikir (Kitap) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!’”⁵²¹

“Yoksa ‘O cinnet getirmiş’ mi diyorlar? Hayır, o, onlara hakkı getirdi. Halbuki onların pek çoğu haktan hoşlanmamaktadırlar.”⁵²²

“(Ey Muhammed!) O halde sen, öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde, sen ne bir kâhinsin ne de bir mecnun. Yoksa onlar, ‘O bir şairdir, onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz’ mu diyorlar? Onlara de ki: ‘Bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.’”⁵²³

“Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber’de) mecnunluktan eser yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır.”⁵²⁴ ayetlerine ve bu ayetlerin tefsirlerine baktığımızda Allah Teâlâ’nın müşriklerin Rasûlüne attıkları cinlenme iftirasına cevap verdiğini görürüz. Bu ayetlerde Hz. Peygamber (s.)’in cinlendiğini düşünenin Hz. Peygamber değil; Mekkeli müşrikler olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber, kendisine vahyin ineceğini ummuyordu, beklemiyordu. Kitap nedir, iman nedir bilmiyordu.

“Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyleyse kâfirlere sakın arka çıkma!”⁵²⁵

“İşte sana da emrimizle, bir ruh (kalpleri diriltten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimiz, kendisiyle doğru yola erıştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun.”⁵²⁶ ayetlerine baktığımızda Hz. Peygamber (s.)’in ilk vahye muhatap olmadan önce vahyin ne

⁵²⁰ Kalem, 68/ 51-52.

⁵²¹ Hicr, 15/ 6.

⁵²² Mü’minûn, 23/ 70.

⁵²³ Tûr, 52/ 29-31.

⁵²⁴ Araf, 7/ 184.

⁵²⁵ Kasas, 28/86.

⁵²⁶ Şûra, 42/ 52.

olduğunu bilmediği, vahyin geleceğinden haberi olmadığı ve vahiyle ilgili herhangi bir beklentisinin olmadığı anlaşıyor. Bu nedenle Cebrail vahyi ilk getirdiği zaman Hz. Peygamber (s.), beklemediği bir durum olduğu için şaşırmış, peygamberlik görevinin sorumluluğunun ağırlığı ve bu görevi nasıl yerine getireceğini bilememenin endişesiyle korkmuştur. Bu korku gayet normaldir. Ama burada Hz. Peygamber (s.)’in ilk ayetleri vahiy gibi algılamaması, cinlendiğini, delirdiğini düşünmesi, Hz. Hatice veya Varaka ile peygamberliğine ikna olması söz konusu değildir. Çünkü Allah (c.c.) peygamberini böyle bir belirsizliğin içine bırakmaz.

Vahiy, gelenin kalbinde şüpheye yer vermeyecek şekilde vahiy olduğu kesin olarak bilinecek şekilde kalbe ilkâ eder, yerleşir. Vahiy, öyle ki gelip yerleşme esnasında Peygamberi adeta esir alır. Algılama ve anlama eylemleri ilahî iradenin eline geçer. Peygamber kendisini vahyin akışına bırakır.⁵²⁷

Sonuç

Siyer ve tefsir kaynaklarında ilk vahiy ve Peygamber (s.)’in cinlendiğini düşünmesi veya müşriklerin onun davetini etkisiz hale getirmek için mecnun ifadesini kullanmaları ya da şairlerin, kâhinlerin, sihirbazların, mecnunların cinlerle irtibatlı olduğunu düşünmeleri sebebiyle onu da cinlerle irtibatlı olarak telakki etmeleri ve mecnun demeleri ile ilgili rivayetleri değerlendirdiğimizde ayet rivayet uyumsuzluğunu ortadan kaldırmak için aynı kaynaklardan oluşturduğumuz metin teklifi şöyledir:

“Hz. Peygamber Hira Mağarasına çekilip yalnız başına ibadet ederdi. Ailesinin yanına gelmeksizin bazı geceler orada kalırdı. Azığı tükenince Hatice’nin yanına döner, yine azığını alıp giderdi. Nihayet o, Hira Mağarasında iken hak kendisine geldi. Melek yanına geldi ve ‘Oku’ dedi. O: ‘Ben okuma bilmem.’ dedi. Peygamber (s.) buyurdu ki: ‘Melek beni yakaladı, sıktı, gücüm tükenecek derecede sıktı, sonra bıraktı. Bana ‘Oku’ dedi. Ben ‘Okuma bilmem.’ dedim. Tekrar beni ikinci kez yakalayıp sıktı. Gücüm tükenecek derecede sıktı. Sonra bıraktı. Bana ‘Oku’ dedi. Ben: ‘Ben okuma bilmem.’ dedim. Üçüncü kez beni yakalayıp sıktı. Gücüm tükenecek derecede sıktı. Sonra bıraktı ve bana dedi: ‘Oku! Yaratan Rabbi’nin adıyla! O insanı alaktan yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir, O Kalemle yazmayı öğretendir, O insana bilmediğini

⁵²⁷ Görener, s. 12; Severcan, “Yerleşik Bazı Siyer Rivayetlerinin Kur’an-ı Kerim’e Arzı: İlk Vahiy ve Peygamberlik-Gizlilik” *Bilimname*, XXXVI, 2018/2, s. 437.

*öğretendir.*⁵²⁸ Mağaranın dışına çıktığında melek O'na: 'Ey Muhammed! Sen Allah (c.c.)'ın Rasûlüsün ben de Cibrilim.' sözlerini birkaç defa tekrar etti.

Bu hadise üzerine Peygamber (s.), omuzlarına yüklenen bu büyük ve şerefli görevin heyecanı, kaygısı ve korkusu ile âdeti kalbi titreyerek Hira'dan indi ve evine gitti. O bundan önce 'Kitap nedir, iman nedir bilmiyordu.' 'Kitab'ın kendisine verileceğini ummuyordu.' Birden peygamberlik gibi yüce bir görevin sorumluluğu karşısında kaygılanmış ve kalbi titretmişti. Kendisine en büyük ve en yüce makam olan peygamberliği lütfeden Rabbi'ne karşı bu şerefli görevi O'na layık olacak şekilde yerine getirebilecek mi, yoksa mahcup mu olacaktı? Hz. Hatice onu sakinleştirmiş ve Hz. Peygamber'e destek olmuştu. İlk vahiy geldiğinde de ona ilk inanan kişi olmuştu."

Varaka ile Hz. Peygamber (s.)'in görüşmesi konusunda ise; "Hz. Hatice Hristiyan ve Tevrat'ı ve İncil'i okumuş bilgili bir kişi olan amca oğlu Varaka'yı zaman zaman ziyaret ederdi. Ziyaret ettiği bir gün Hz. Muhammed (s.)'in peygamberliğini haber vermişti. Varaka, daha sonra Hz. Muhammed (s.)'in peygamber olduğu iddiasını Mekkelilerden de duymuştu. Kâbe'de Hz. Muhammed (s.)'i görünce yanına giderek gördüğü ve duyduğu şeyleri anlatmasını istedi. Hz. Peygamber (s.) ona başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Kendisine gelen meleğin Musa (a.s.)'a gelen Namus-u Ekber olduğunu ve onun da peygamber olduğunu, daha önceki peygamberler gibi yalanlanıp eziyet göreceğini, eğer yetişirse kendisinin ona yardımcı olacağını ifade etmişti."⁵²⁹

2.4. Tebliğin Gizliliği

Giriş

Siyer ve tefsir kitaplarında Hz. Muhammed (s.)'in tebliğini peygamberliğinin ilk üç yılında gizlediği rivayeti yer almaktadır. Aktarılan bu rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.), "*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.*"⁵³⁰ ve "*Sen (önce) en yakın akrabanı uyar. Mü'minlerden sana*

⁵²⁸ Alak, 96/ 1-5

⁵²⁹ Severcan, "Siyer Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)" *Siyer Araştırmaları Dergisi*, Ocak-Haziran 2019, Sayı. 5, s. 197-221.

⁵³⁰ Hicr, 15/ 94.

uyanlara kanatlarını indir.”⁵³¹ ayetleri inene kadar peygamberlik görevini gizli yapmıştı.

Arka Plan

Hız. Peygamber (s.)’in peygamberliğinin ilk üç yılında tebliğini gizli olarak yaptığı rivayetinin aktarılmasının sebebini, ravilerin sadece belli Müslümanlara has olan gizlilik durumunu Hız. Peygamber (s.)’in tebliğini de içine alacak şekilde genişletmelerinin bir sonucu olduğu kanaatindeyiz. Zira Müslüman oldukları öğrenildiği takdirde Kureyşli müşriklerin yaptırımlarına maruz kalabilecek kişiler, Hız. Peygamber (s.)’in isteğiyle Müslüman olduklarını bi’setin ilk üç yılı gizlemişlerdi.⁵³²

Erkam’ın Evi

Daru’l-Erkam, ilk Müslümanlardan Erkam b. Ebü’l-Erkam el-Mahzûmî’ye ait olup; Safa Tepesi’nin eteklerinde yer almaktaydı. Erkam Müslüman olduktan sonra bu evi, Hız. Peygamber (s.) ve Müslümanlara açmıştı. Bu evde Hız. Peygamber (s.) hem sahabeye dini bilgileri öğretiyordu hem de insanları İslam’a davet ediyordu. Bu evde birçok kişi Müslüman olmuştur.

Daru’l-Erkam, Müslümanlar için kronoloji yönüyle esas teşkil etmiş; sahabelerin Müslüman olması veya önemli olaylar “Rasûlullah’ın daru’l-Erkam’a girmesinden önce” veya “Rasûlullah’ın daru’l-Erkam’a girmesinden sonra” diyerek tarihlendirilmiştir.

Rasûlullah (s.)’ın ve sahabelerin daru’l-Erkam’ı ilk olarak kullanmaya başlama yılı tam olarak bilinmese de Ammar ve Süheyb’in ilk otuz küsur sahabeden sonra Müslüman olduğu ve bu sırada bu evin kullanıldığı rivayetine,⁵³³ ilk üç yılda Müslüman olanların 133 kişiye ulaştığı bilgisine⁵³⁴ ve Erkam’ın ilk Müslümanlardan olmasına bakılarak bi’setin ilk yılında olduğunu ifade edebiliriz. Burası risaletin altıncı yılında Hız. Ömer’in Müslüman olmasından sonraya kadar kullanılmaya devam edilmiştir.⁵³⁵

⁵³¹ *Şuara*, 26/ 214-215.

⁵³² Severcan, *Hız. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 200-203.

⁵³³ Apaydın, s. 342.

⁵³⁴ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hız. Peygamber*, c. 2, s. 315; Severcan, *Hız. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s.206.

⁵³⁵ Köksal, “Daru’l-Erkam”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 8, s. 520-521.

Daru'l-Erkam'da yapılan davet, ibadetler ve eğitim bir bütünüyle gizlilik içinde değildi. Buraya gelen Müslümanların çoğunu Mekke halkı biliyordu. Sadece Ammar b. Yâsir ve Suheyb b. Sinan gibi, Müslüman oldukları öğrenildiğinde müşrikler tarafından kendilerine zarar verilecek, zulme uğraması muhtemel, Mekkelilerle herhangi bir güvenlik anlaşması olmayan kişilerle, efendisinin işkencesine maruz kalabilecek köleler gizli gelip-gidiyorlardı ve Mekkeliler bunları bilmiyorlardı. Bunların sayıları da onlu rakamları geçmiyordu. Hz. Peygamber (s.)'e karşı olan Mekke liderleri kendilerini oldukça rahatsız eden bu eve nasıl bir yaptırım uygulayacakları konusunda fikir birliğine varamadılar.⁵³⁶

2.4.1. Tefsir Kaynakları

Müfessirlerin çoğunun Hz. Peygamber (s.)'in davetinin ilk üç yılını Şuara 214. ayet ve Hicr 94. ayetler inene kadar gizli yaptığını ifade etmeleri ve açıktan daveti bu ayetlerle ilişkilendirmeleri sebebiyle biz de bu ayetleri vererek konuyu inceleyeceğiz. Müfessirlerin Hz. Peygamber (s.)'in açıktan davetiyle ilişkilendirdikleri ayetlerde Cenab-ı Hakk şöyle buyurur:

*“Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.”*⁵³⁷

*“Sen (önce) en yakın akrabanı uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını indir.”*⁵³⁸

İbn Abbas

İbn Abbas, *Tefsîr-i İbn Abbas*'ta *“Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.”*⁵³⁹ ayetini *“Mekke'de davetini açığa vur.”*⁵⁴⁰ diyerek açıklamıştır.

*“Sen (önce) en yakın akrabanı uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını indir.”*⁵⁴¹ Ayetini *“Sen önce en yakın hısımlarını uyar. (Akrabalık bağı olanları)”*⁵⁴² diyerek açıklamıştır.

⁵³⁶ Severcan, Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke, s. 233.

⁵³⁷ Hicr, 15/ 94.

⁵³⁸ Şuara, 26/ 214-215.

⁵³⁹ Hicr, 15/ 94.

⁵⁴⁰ İbn Abbas, *Tenvîru'l-Mikbas*, s. 281; İbn Abbas, *Tefsîr-i İbn Abbas*, c. 3, s. 82.

İbn Abbas bu iki ayetin açıklamalarında rivayet vermez. İbn Abbas, “*Ebû Leheb’in iki eli kurusun! Kurudu da!*”⁵⁴³ ayetinin tefsirinde kendi isnadıyla şu rivayeti verir: “Bu ayetin sebab-i nüzulü şudur: Allah Teâlâ, Peygamber (s.)’ine “*en yakın akrabanı uyar*”⁵⁴⁴ buyurduğunda Hz. Peygamber (s.) yakın akrabalarına ziyafet vermiş ve ardından onlara şöyle buyurmuştur: “La ilahe illallah deyiniz.” Bunun üzerine amcası ki, ismi Abdüluzza, künyesi Ebâ Leheb idi, “Ey Muhammed (s.) helak olasın! Sadece bunun için mi bizi topladın?” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onun hakkında “*Ebû Leheb’in iki eli kurusun! Kurudu da!*”⁵⁴⁵ ayetini indirdi. Diyor ki, “Ebü Leheb’in iki eli bütün hayırlardan taraf hüsrana uğradı.” ayetini indirdi.”⁵⁴⁶

Mukatil b. Süleyman

Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebîr*’de “(Önce) *en yakın akrabanı uyar.*”⁵⁴⁷ ayetini açıklarken “Bu ayet nazil olunca Nebi (s.), ‘Ben bütün insanlara rasûl olarak gönderildim. Bununla birlikte ey Haşim oğulları, ey Muttalib oğulları özellikle size rasûl olarak gönderildim.’ dedi. İşte Nebi (s.)’nin en yakın akrabaları bunlardı. Haşim ile Muttalib, Abdi Menaf’ın oğulları olup kardeş idiler.”⁵⁴⁸ ifadelerini kullanır.

Mukatil b. Süleyman, “*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a ortak koşanlara aldırış etme.*”⁵⁴⁹ ayetini açıklarken de “(Yani sana emrolunan risaleti tebliğ görevini hiç durma yerine getir.) Çünkü Nebi (s.), iki yıl süreyle nübüvveti gizlemişti. Allah (c.c.) bunun üzerine Nebi (s.)’ye ‘Öyleyse sen emrolunduğun şeyi açıkça bildir.’ buyurdu. O da Rabbinden aldıklarını tebliğ etti. Bunun üzerine Mekke kâfirleri onu yalanladılar ve ona eziyet ettiler.”⁵⁵⁰ ifadelerini kullanır.

⁵⁴¹ Şuara, 26/ 214-215.

⁵⁴² İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 396; İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, c.3, s.731.

⁵⁴³ *Tebbet*, 111/ 1.

⁵⁴⁴ Şuara, 26/ 214.

⁵⁴⁵ *Tebbet*, 111/ 1.

⁵⁴⁶ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 662.

⁵⁴⁷ Şuara, 26/ 214.

⁵⁴⁸ Mukatilb. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-Kebîr*, c. 2, s. 466; Mukatil, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, s. 231.

⁵⁴⁹ *Hicr*, 15/ 94.

⁵⁵⁰ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-Kebîr*, c. 2, s. 211.

Taberî

Taberî tefsirinde, “*Sen (önce) en yakın akrabanı uyar.*”⁵⁵¹ ayetini açıklarken Abdullah b. Abbas’tan rivayetle “Rasûlullah, ‘*Ey Muhammed, önce en yakın akrabalarını uyar.*’ ayeti inince Safa tepesine çıktı ve oradan Kureyş Kabilesinin kollarına şöyle seslendi: ‘Ey Fihri oğulları, ey Adiy oğulları’ onlar da bunun üzerine toplandılar. Öyle ki oraya şahsen gidemeyenler de (Ne olduğunu öğrenmek için) yerlerine başkasını gönderiyorlardı. Ebu Leheb dahil Kureyşliler oraya gittiler. Rasûlullah onlara: ‘Ben size, şu vadiden süvariler geliyor size baskın yapacak desem bana inanır mısınız?’ dedi. Kureyşiler: ‘Evet inanırız. Çünkü senin hiç yalan söylediğini işitmedik.’ dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.): ‘Ben sizi, şiddetli bir azapla uyarıyorum.’ dedi. Ebu Leheb ise şöyle cevap verdi: ‘Bugün sona ermeden kahrolasın. Bunun için mi bizi buraya topladın? Bunun üzerine Tebbet sûresi indi.’”⁵⁵²

Taberî’nin naklettiği diğer rivayet: “Allah Teâlâ ‘*En yakın akrabanı uyar*’ ayetini indirince Rasûlullah (s.) ayağa kalktı ve ‘Ey Kureyş topluluğu (veya buna benzer bir sözle) kendinizi kurtarın. Benim, Allah’a karşı size hiçbir faydam olmayacaktır. Ey Abdi Menaf oğulları benim, Allah’a karşı size hiçbir faydam olmayacaktır. Ey Abdülmuttalib’in oğlu Abbas, Allah’a karşı benim sana hiçbir faydam dokunmayacaktır. Ey Rasûlullah’ın halası Safiyye, Allah’a karşı benim sana hiçbir faydam olamayacaktır. Ey Muhammed’in kızı Fatıma, malımdan dilediğini iste, ancak Allah’a karşı sana hiçbir faydam dokunmayacaktır.’ buyurdu.”⁵⁵³ ifadeleriyle verilmiştir.

Taberî, başka bir rivayette olayı kısaca şöyle anlatır: “Rasûlullah, ‘*En yakın akrabanı uyar!*’⁵⁵⁴ ayeti nazil olunca, Hz. Ali’ye yemek hazırlattı ve yakın akrabalarına ziyafet verdi. O gün gelenler kırk kişi civarında idiler. İçlerinde bu kişiler arasında amcaları Ebu Talib, Hamza, Abbas ve Ebu Leheb de vardı. Hepsi de kanıncaya kadar yediler, içtiler. Rasûlullah (s.), onlarla konuşmak isteyince Ebu Leheb ondan önce davranarak:

⁵⁵¹ *Şuara*, 26/ 214.

⁵⁵² et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân* c. 17, s. 659-660. Diğer rivayet için bkz. et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân* c. 17, s. 661; Taberî, *Taberî Tefsîri*, c. 6, s.250

⁵⁵³ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân* c. 17, s. 655-656, benzer rivayetler için bkz. et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân* c. 17, s. 654-658.

⁵⁵⁴ *Şuara*, 26/ 214.

‘Sizin adamınız sizleri ne de müthiş büyüledi.’ dedi ve Rasûlullah (s.) kendileriyle konuşmadan dağıldılar. Daha sonra Rasûlullah (s.) yarın tekrar onları yemeğe davet etti. Hepsi de kana kana içtiler ve doyuncaya kadar da yediler. Daha sonra Rasûlullah (s.) sözü alarak şöyle dedi: ‘Ey Abdülmuttalib oğulları, Allah’a yemin ederim ki, ben hiçbir Arap gencinin size getirdiğimden daha değerli bir şeyi kavmine getirmiş olduğunu bilmiyorum. Ben sizlere dünyanın da ahiretin de hayrını getirmiş bulunuyorum. Yüce Allah bana, sizleri hayra çağırmamı emretmiştir. Bu işte kim bana kardeşim, vasım ve halifem olmak üzere yardımcı olur?’ Hazır bulunanların tümü bu işe yanaşmadı sadece Hz. Ali destekçi olacağını ifade etti. Davetliler de gülüşüp dağıldılar.”⁵⁵⁵

“*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a ortak koşanlara aldırış etme.*”⁵⁵⁶ ayetinin açıklamasında ise farklı müfessirlerin bu konudaki görüşlerini verir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür: “Ey Peygamber, emrolunduğun şeye devam et.” veya “Ey Peygamber, emrolunduğunu yap.” Yahut “Ey Peygamber artık namazda Kur’an’ı açıktan oku.” Ya da “Ey Peygamber artık ortaya çık, kendini gizleme.”⁵⁵⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Fahreddin Râzî

Râzî, *Tefsir-i Kebîr*’de “*Sen (önce) en yakın akrabanı uyar.*”⁵⁵⁸ ayetinin, Rasûlullah (s.)’a tebliğinde, yakınlık derecesine göre en yakından başlamasının daha etkili olacağına işaret ettiğini ifade eder. Zira, kişi önce işi kendisi sıkı tutar arkasından en yakın akrabalarını yakınlık derecesine göre uyarır ve davet ederse hiç kimse itiraz edemez.

Râzî, daha sonra şu rivayeti verir: “Bu ayet nazil olunca, Hz. Peygamber (s.) Safa tepesine çıkmış ve oradan kendisine derece derece yakın akrabalarına seslenerek, ‘Ey Abdülmuttalib oğulları, ey Haşim oğulları, ey Abdi Menaf oğulları, ey Muhammed’in halası Safiyye ben, sizin için Allah’tan gelecek hiçbir şeye mâni olamam. Fakat benden istediğiniz kadar mal isteyiniz.’ emiştir.”

⁵⁵⁵ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân* c. 17, s. 661-663, diğer rivayetler için bkz. et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân* c. 17, s. 664-665.

⁵⁵⁶ *Hicr*, 15/ 94.

⁵⁵⁷ et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. s. 142-144; Taberî, *Taberî Tefsîri*, c.5, s.175.

⁵⁵⁸ *Şuara*, 26/ 214.

Başka bir rivayette de “Hz. Peygamber (s.), Abdülmuttalib oğullarını toplamıştı. Onlar o gün kırk kişi idiler ve her birinin bir koyunu ve bir çanak sütü vardı. O adamlardan her biri, koyunu ve bir çanaktakini yiyip içiyorlardı. Onlar, bunları yiyip bitirince Hz. Peygamber (s.) söze başlayıp, ‘Ey Abdülmuttalib oğulları, şu dağın arka eteğinde düşman süvarisi var desem bana inanır mısınız?’ dedi. Onlar, ‘evet’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.), ‘O halde, sizi şiddetli bir azap gelmezden önce uyan, ikaz eden bir peygamberim.’ dedi.”⁵⁵⁹

Râzî, “*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a ortak koşanlara aldırış etme.*”⁵⁶⁰ ayetinde geçen “Sad” kavramının yarmak, ayırmak anlamına geldiğini ifade eder. “Sad” kelimesine “apaçık bildir” manasını verir. “Emrolunduğun şey” den kastın ise hem “Emrolunmakta olduğun şeriatları ve yasaları” hem de “Sen kendi durumunu, işini onlara açıkla” manasında olduğunu ifade eder. Râzî, âlimlerin, bu ayet nazil oluncaya kadar, Hz. Peygamber (s.)’in nübüvveti gizlediğini ifade ettiklerini söyler. “Müşriklere aldırış etme” ayetinin de “Onların, nübüvveti izhar etmen sebebiyle seni kınamalarına aldırma” manasında olduğunu ifade eder.⁵⁶¹

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*’de, “*Sen (önce) en yakın akrabanı uyar. Mü’minlerden sana uyanlara kanatlarını indir.*”⁵⁶² ayetini “Allah (c.c.), Rasûlüne yakın akrabalarını uyarmasını emreder.” ifadeleriyle açıkladıktan sonra Hz. Peygamber (s.)’in Safa tepesine çıkarak insanlara seslendiği rivayetleri verir. Bu rivayetler yukarıda aktardığımız Taberî’nin naklettiği rivayetlerle hemen hemen aynıdır.⁵⁶³

İbn Kesîr, başka bir rivayet olarak da ‘*Ve yakın akrabalarını uyar.*’ ayeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.)’in yakın akrabalarını yemeğe davet ettiği rivayetleri verir. Bu rivayetlerde katılımcı sayıları on, otuz, kırk gibi rakamlarla değişmektedir. Rivayetler ufak farklılıklarla beraber hemen hemen aynı minvalde olduğundan tekrara düşmemek için diğerlerinden farklı gördüğümüz bir tanesini vermekle yetineceğiz.

⁵⁵⁹ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, c.24, s.172-173; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 17, s. 386.

⁵⁶⁰ *Hicr*, 15/ 94.

⁵⁶¹ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, c.19, s.219; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, c. 14, s. 144-145.

⁵⁶² *Suara*, 26/ 214-215.

⁵⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 6, s. 166-167; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsîri*, c. 11, s. 6105.

İbn Kesîr rivayeti: “Hz. Peygamber (s.), ‘*Ve yakın akrabalarını uyar.*’ ayeti nazil olduğunda ailesini topladı. Otuz kişi toplandılar, yiyip içtiler. Onlara: Kim benim dinimi ve va’dlerimi tekeffül edip, cennette benimle birlikte olup ailemle halifem olur? Buyurdu. Birisi: Ey Allah’ın elçisi, sen bir denizdin, bunu kim yerine getirebilir? Dedi. Sonra bir diğeri aynı şeyi söyledi. Allah Rasûlü (s.) bunu ailesine arz etti de Hz. Ali: Ben tekeffül ederim, dedi.”⁵⁶⁴ ifadeleriyle aktarır.

İbn Kesîr, “*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a ortak koşanlara aldırış etme.*”⁵⁶⁵ ayetinin, Allah (c.c.), Hz. Peygamber (s.)’e gönderdiği emirlerini tebliğ etmesini, emirlerini yerine getirmesini, müşriklere karşı açıkça söylemesini emrettiğini ifade eder. İbn Abbas “Sad” ifadesini yerine getir, infaz et diyerek açıklamıştır. İbn Kesîr, bu ayetin açıklamasıyla ilgili muhtelif yorumların olduğunu ifade eder. Şöyle ki; Mücahid, ‘Namazda Kur’an’ı açıktan okumaktır’ der. İbn Mesud Hz. Peygamber (s.)’in bu ayet gelinceye kadar namazları gizli kıldığını bu ayetten sonra ashabıyla birlikte meydana çıkarak aşikâre namaz kıldıklarını ifade eder. Başka bir rivayette de bu ayetin Hz. Peygamber’le alay edilmesi, ona eziyet edilmesi Hz. Peygamber’i üzüyordu. Bu ayetle Allah Teâlâ peygamberine sen üzülme, müşriklere aldırış etme, açıkça emredileni söyle demiştir.⁵⁶⁶

M. İzzet Derveze

Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*’de, “*Sen (önce) en yakın akrabanı uyar. Mü’minlerden sana uyanlara kanatlarını indir.*”⁵⁶⁷ ayetini, bu ayette, Hz. Peygamber (s.)’e davasına sınıksı sarılmasını, yakın akrabalarını uyararak işe başlamasını, emrettiği ve yasakladığı şeylerde yumuşak ve şefkatli davranmasını emreden Rabbani emirler bulunduğunu ifade ederek açıklamıştır. Derveze’ye göre ayet, Hz. Peygamber (s.)’in kâfirlere aldırış etmemesini, üzerine düşenin başta yakınları olmak üzere onları davet etmesi ve kendisine iman edenlere karşı şefkatli ve hoşgörülü olması gerektiğini ifade etmektedir.

⁵⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 6, s. 168, İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsîri*, c. 11, s.6106-6107. Diğer rivayetler için bkz. İbn Kesîr *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsîri*, c. 11. S. 6107-6109.

⁵⁶⁵ *Hicr*, 15/ 94.

⁵⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 4, s. 551-552.

⁵⁶⁷ *Şuara*, 26/ 214-215.

Derveze, bu konuyla ilgili birkaç rivayet olduğunu ifade eder. Bu rivayetlerden birisi, bu ayet nazil olduktan sonra Hz. Peygamber (s.), yakınlarını yemeğe çağırmış ama Ebu Leheb'in sözleri sebebiyle yemeği yer yemez dağılmışlardı. İkinci kez yemeğe çağırdığında ise Hz. Peygamber (s.) onlara: “Ey Abdülmuttalib oğulları! Ben size dünya ve ahiretin iyiliğini getirdim. Sizi ona çağırmam için Allah (c.c.) beni görevlendirdi. İçinizde bana kim yardımcı olur?” dedi. Bunun üzerine topluluk dağılmak için ayağa kalktı ama Hz. Ali kendisinin yardımcı olacağını ifade ederek üç kere tekrarladı. Bir rivayete göre Hz. Peygamber Hz. Ali'nin boynuna elini koyarak “Bu benim kardeşim, koruyucum ve içinizde vekilim onu dinleyin ve itaat edin.” buyurmuştur. Müşrikler de gülerek kalkmışlar ve Ebu Talib'e “Sana Ali'yi dinlemeni ve itaat etmeni emretti.” demişlerdir. Diğer rivayette ise Hz. Ali'nin sözü hiç geçmemektedir. Hatta Hz. Ali'ye otur dediği geçmektedir.

Bunlardan başka bir rivayet ise Hz. Peygamber (s.)'in bu ayet gelince Safa tepesine çıktığı ve Kureyşlilere seslendiği rivayettir. Rivayet yukarıda aktardığımız Taberî'nin rivayetiyle aynıdır. Diğer bir rivayette Hz. Peygamber (s.)'in Abdülmuttalib oğullarına, amcası Abbas'a, halası Safiyye'ye ve kızı Fatıma'ya, Allah'tan gelen bir şeyi kendisinin kaldıramayacağını ifade ettiği rivayettir.

Derveze, bu rivayetlerin, Hz. Peygamber (s.)'in Allah'ın emrini davet ve uyarı yoluyla en yakın akrabalarına seslenerek yerine getirdiğine işaret ettiğini ifade eder. Derveze, bu durumun Hz. Peygamber'in en yakınlarının iman etmeyen grup içerisinde olduğuna işaret ettiğini belirtir. Derveze, onların davet karşısındaki konumlarının diğer Arapları'da olumsuz etkilediğini ve doğru söyleseydi başta yakınları inanırdı diye düşünmelerine sebep olduğunu ifade eder.⁵⁶⁸

Derveze, “*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.*”⁵⁶⁹ ayetinin tefsirinde, bu ayete ilişkin olarak, Hz. Peygamber (s.)'in müşriklerin yaptıklarına aldırış etmeden davete devam etmesi, açık

⁵⁶⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 3. s. 269-271; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, c.2, s. 246-248.

⁵⁶⁹ *Hicr*, 15/ 94.

davette bulunması, bu hususta istenilen şeyleri yerine getirmesi emredilmektedir diyerek açıklama yapmıştır.⁵⁷⁰

2.4.2. Siyer Kaynakları

İbn İshak

İbn İshak, peygamberlik geldikten sonraki ilk üç yılda meseleyi gizli tuttuğunu ifade eder. Bu konuda “...Sonra Allah (c.c.), Rasûlüne, getirdiği İslam’ı açıklamasını ve insanları Allah’a çağırmasını emretti. Rasûlullah (s.) peygamber gönderilişinden itibaren üç sene, açıklama emri gelinceye kadar meseleyi gizledi, açmadı. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ‘Şimdi sen, emrolunduğun şeyi, çatlatırcasına bildir ve müşriklerden yüz çevir.’⁵⁷¹ ‘Önce en yakın soydaşlarını (Allah’ın dinine davet ederek, kendilerine öğüt ver de Cehennem azabı ile) korkut. Sana tabi olan mü’minlere kanadını indir.’⁵⁷² ve ‘Bir de (Ey Rasûlüm) de ki: ‘Haberiniz olsun, ben (üzerinize bir azap ineceğini bildiren) açık bir korkutucuyum.’ buyurdu.” sözleriyle açıklama yapar.⁵⁷³

İbn İshak, daha sonra bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.)’in akrabalarını yemeğe davet ettiği yukarıda Taberî’den aktardığımız rivayetle hemen hemen aynı rivayeti verir.⁵⁷⁴ İbn İshak bu rivayeti bi’setin ilk üç yılından sonra Hz. Peygamber (s.)’in açıktan davete başlamasıyla alakalı olarak verir.

İbn İshak başka bir rivayette de ashabtan bazı kişilerin namazlarını gizli kıldığını nakleder ve “Rasûlullah (s.)’ın ashabı, namaz kılmak istedikleri zaman, kuytu yerlere giderler, namaz kıldıklarını gizlerlerdi. İşte Sa’d b. Ebî Vakkas, Rasûlullah (s.)’ın bir grup ashabıyla birlikte, Mekke vadilerinden birinde namaz kılarlarken yanlarına bir grup müşrik çıkageldi. Müşrikler onlara çıktılar ve yaptıkları şeyden dolayı onları kötülediler. Hatta çatışıp birbirlerine girdiler. Sa’d b. Ebî Vakkas müşriklerden birine bir deve kemiğiyle başına vurup başını yarıdı. Böylece bu, İslam’da dökülen ilk kan oldu.” rivayetini verir.⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, c. 4. s. 60.

⁵⁷¹ *Hicr*, 15/ 94.

⁵⁷² *Suara*, 26/ 214-215.

⁵⁷³ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve’l-Meb’as ve’l-Meğâzî*, s.126, (P.188); İbn İshak, *Siyer*, s. 200-201.

⁵⁷⁴ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve’l-Meb’as ve’l-Meğâzî*, s. 126.

⁵⁷⁵ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak el-Mübtade ve’l-Meb’as ve’l-Meğâzî*, s. 128-129.

İbn Sa'd

İbn Sa'd, *Tabakât*'ta, "Rasûlullah (s.), Allah'tan kendisine gelen şeyleri açıkça bildirmek, insanları dine çağırarak ve onları Allah'a davet etmekle emrolundu. Kendisine peygamberlik geldikten sonra, açık davetle emroluncaya kadar üç yıl boyunca insanları gizli bir şekilde davet etti."⁵⁷⁶ ifadelerini kullanmıştır.

Bir başka rivayette İbn Sa'd, Rasûlullah (s.)'in hem gizli hem açık İslam'a davet ettiğini, Ona iman edenler çoğalınca kadar, genç adamlar ve zayıf kimselerin kendi iradeleriyle Allah'ın davetine icabet ettiklerini, Mekkeli kâfirlerin ise (önceleri) Peygamber (s.)'in söylediklerini inkâr etmediklerini, daha sonra ondan yüz çevirdiklerini rivayet eder.⁵⁷⁷

İbn Sa'd, Mekke'deki İslam'a daveti: "Rasûlullah (s.) ve arkadaşları İslam'a daveti açık yapmaya başlayıp, iş Mekke'de yayıldığı ve Mekkeliler birbirlerini İslam'a davet ettikleri zaman Ebu Bekir (r.), Said b. Zeyd ve Osman b. Affan, belli bir kesimde gizli davet yapıyorlardı. Ömer, Hamza ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrah ise aleni bir şekilde İslam'a davet ediyorlardı. Kureyş bu açık davete çok kızdı. Bundan dolayı Rasûlullah'a karşı kin ve haset duymaya başladılar. Bazı adamlar onun gıybetini yapmaya ve ona karşı husumete başladılar. Bazıları da onunla aynı fikirde oldukları halde gizlendiler. Ancak onlar Rasûlullah (s.) hakkında gıybet edip ona düşmanlık yapmak suretiyle kendilerini tenzih ediyorlardı." İfadeleriyle aktarır.⁵⁷⁸ Bu rivayete göre bir kısım sahabe gizli tebliğ yaparken bir kısım sahabe ve Hz. Peygamber (s.) aleni davet yapıyorlardı.

İbn Sa'd, açıktan davetin başlangıcı hususunu "Rasûlullah (s.), peygamberliğinin başlangıcından itibaren üç yıl Mekke'de gizlendi. Risaletinin dördüncü yılında açık davete başladı ve bu on yıl sürdü."⁵⁷⁹ ifadeleriyle nakleder. İbn Sa'd, bu rivayetlerle birlikte yukarıda Taberî'nin tefsirinde naklettiğimiz Hz. Peygamber (s.)'in Safa tepesine çıkarak Kureyşlilere seslendiği rivayeti aynı şekilde verir.⁵⁸⁰ Tekrara düşmemek için burada vermeye gerek duymadık.

⁵⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 1, s. 186.

⁵⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 1, s. 187.

⁵⁷⁸ İbn Sa'd, *Tabakat*, c. 10, s. 188.

⁵⁷⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c.1, s. 203.

⁵⁸⁰ Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 1, s. 188.

Taberî

Taberî, *Târihu't-Taberî*'sinde, tebliğin ilk yıllarda gizli yapılmasıyla ilgili olarak: "Allah nebisi Hz. Muhammed (s.)'i peygamber olduktan üç sene sonra peygamberine emir vererek kendisine vahyettiğini açığa vurmasını ve emirlerini insanlara bildirerek onları Allah'a davet etmesini istedi. Şöyle buyurdu: '*Sana emredilene açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir.*'"⁵⁸¹ Bundan önce (üç sene boyunca ve Allah'a davetini açıklaması emredilene dek) dinini gizliyordu. Bu süreçte Allah (c.c.) ona şu ayeti vahyetmişti: '*Önce en yakın akrabanı uyar. Sana uyan mü'minlere merhamet kanadını indir. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan beriyim.*'"⁵⁸² Ravi dedi: Rasûlullah (s.)'ın ashabı namaz kılacak olurlarsa Mekke'nin dışındaki vadilere giderler ve kendilerini kavimlerinden gizlerlerdi. Bir gün Sa'd b. Ebî Vakkas bir grup sahabeyle Mekke'nin dışında bir vadiye namaz kılarlarken müşriklerden bir grup onları gördüler. Onlarla tartıştılar ve yaptıklarından dolayı ayıpladılar. Sonra onlarla kavga ettiler. Sa'd b. Ebî Vakkas bir devenin çene kemiğiyle bir müşrikin kafasına vurarak kafasını kırdı. Bu İslam döneminde akıtılan ilk kandı."⁵⁸³ Rivayetini aktarır. Bu rivayette Sa'd b. Ebi Vakkas ve bazı sahabelerle ilgili gizleme durumunu, Hz. Peygamber (s.)'in tebliğini de içine alacak şekilde genişletmiştir.

Taberî, tefsirinde naklettiği Hz. Peygamber (s.)'in Safa tepesine çıkarak insanlara hitap ettiği ve akrabalarını yemeğe davet ederek tebliğ yaptığı rivayeti burada da nakleder.⁵⁸⁴

Taberî diğer bir rivayeti: "Rasûlullah (s.)'a '*En yakın akrabanı uyar!*'"⁵⁸⁵ ayeti nazil olduğunda Ebtah'ta ayağa kalktı ve: 'Ey Benî Abdülmuttalib! Ey Benî Abdi Menaf, ey Benî Kusay! (Sonra Kureyş Kabilesi'ni boy boy zikrederek hepsine seslendi.) Sizi Allah'a davet ediyorum ve azabıyla uyarıyorum.' dedi."⁵⁸⁶ diyerek nakleder.

Taberî, başka bir rivayette de: "Allah'ın kendisine bildirdiği vahyi açıkça duyurması, emirlerini onlara bildirmesi ve onları Allah'a davet etmesi için Rasûlullah (s.)'a emir

⁵⁸¹ *Hicr*, 15/ 94.

⁵⁸² *Şuara*, 26/ 214-216.

⁵⁸³ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 318.

⁵⁸⁴ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 318-321.

⁵⁸⁵ *Şuara*, 26/ 214.

⁵⁸⁶ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 322.

verildi. Peygamber olduktan sonra üç yıl boyunca ve kendisine davetini açığa vurması emredilinceye kadar davetini gizlice yapıyordu.”⁵⁸⁷ ifadeleriyle rivayeti nakleder.

Taberî, başka bir rivayeti de: “Rasûlullah (s.) Allah’ın emirlerini açığa vurdu ve kavmini açıkça İslam’a davet etti. Bana anlatıldığına göre buna rağmen kavmi ondan uzak durmadı ve O’nu reddetmediler. Ancak putlarını eleştirip onları ayıpladıktan sonra Allah’ın inayetiyle İslam’a mazhar olanları hariç onu reddettiler ve karşı durmak ve düşmanlık yapmak üzere ittifak ettiler. Bu ittifakın dışında kalanlar da az sayıda olup kendilerini gizliyorlardı. Amcası Ebû Talib onu korudu ve onu savunarak âdeta onun için bir kalkan oldu. Rasûlullah (s.) Allah’ın emri doğrultusunda hareket etmeye ve emirlerini açığa vurmaya devam ederek hiçbir şey onu istikametten geri çevirmedi...”⁵⁸⁸ ifadeleriyle aktarır. Taberî’nin bu rivayetteki ifadesiyle bi’setin ilk üç yılında davetini gizlediği ifadeleri birbiriyle çelişmektedir. Zira bu rivayette Hz. Peygamber (s.) davetini açıkça yapıyor sadece küçük bir grup durumunu gizliyordu.

İbnü’l-Esîr

İbnü’l-Esîr, *İslam Tarihi*’nde Hz. Peygamber (s.)’in davetiyle ilgili olarak: “Hz. Peygamber (s.)’e peygamberlik verildikten üç yıl sonra, Allah Teâlâ ona, emrolunduğunu açıklamasını emretti. Bundan önceki üç yıl süresince Peygamber Efendimiz davetini gizliyor ancak güvendiği kimselere açıklıyordu.” ifadelerini kullanır. İbnü’l-Esîr, Taberî’den aktardığımız Hz. Peygamber (s.)’in Safa tepesine çıkarak Kureyşlilere seslendiği ve akrabalarını yemeğe çağırarak İslam’a davet ettiği rivayeti nakleder. Bu rivayetler Taberî’nin rivayetleriyle hemen hemen aynı olduğu için burada farklı gördüğümüz başka bir rivayeti vermekle iktifa edeceğiz.

İbnü’l-Esîr rivayeti şu sözlerle nakleder: “Yüce Allah (c.c.), Rasûlüne: ‘*Aşiretinden yakın olanları inzar et (Allah’ın azabı ile korkut)*’⁵⁸⁹ buyruğunu indirince, bu mükellefiyet ona oldukça ağır geldi ve bunu yerine getirememek endişesiyle oldukça sıkıntıya düştü. Bir hasta gibi evinden dışarı çıkamadı. Halaları, onun yanına ziyaret amacıyla geldiklerinde, onlara şöyle dedi: ‘Benim hiçbir rahatsızlığım yoktur. Fakat Allah, bana aşiretimden yakın olan kimseleri, azabıyla korkutmamı emretti.’ Bunun

⁵⁸⁷ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 322.

⁵⁸⁸ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 322-323.

⁵⁸⁹ *Şuara*, 26/ 214.

üzerine halaları ona: ‘Sen onları çağır, fakat Ebû Leheb onlarla birlikte olmasın. Çünkü o; senin davetini kabul etmeyecektir.’ dediler. Rasûlullah (s.) onları çağırdı. Bunlar arasında Muttaliboğulları ile Abd Menafoğulları’ndan bir grup da vardı ve hepsi kırk beş kişi idi.” Rivayetin devamında ilk toplantıda Ebu Leheb konuşur; Hz. Peygamber bir şey söylemez. Bunun üzerine Allah Rasûlü onları ikinci kez yemeğe davet eder. Bu toplantıda akrabalarını İslam’a davet eder. Ebu Talib de ona destek olacağını fakat dinini değiştirmeyi düşünmediğini söyler.

İbnü’l-Esîr, Rasûlullah (s.)’ın Allah’tan gelen emri üç yıl süreyle, davetini, açık açık olarak bildirmekle emroluncaya kadar gizli yaptığını; bu üç yıl geçtikten sonra Allah’ın emirlerini açık açık bildirmeye ve kavmini İslam’dan haberdar etmeye başladığını ifade eder.⁵⁹⁰

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*’de, Rasûlullah (s.)’ın risaleti tebliğle emrolunması bölümünde yukarıda Taberî’nin tefsirinde aktardığımız Hz. Muhammed (s.)’in Safa tepesine çıkarak Mekkelilere seslendiği ve yakın akrabalarını yemeğe çağırarak İslam’a davet ettiği rivayetleri Taberî ile hemen hemen aynı şekilde anlatır. Bu rivayetlerin hepsi de aynı minval üzeredir.⁵⁹¹

İbn Kesîr’in diğer rivayetlerine göre biraz farklı bulduğumuz, Hz. Ali’nin dilinden aktardığı rivayeti ise özetle şöyledir: “*Önce en yakın akrabanı uyar.*”⁵⁹² ayeti indikten sonra Hz. Peygamber (s.), Hz. Ali’ye bir yemek yapmasını ve Haşim oğullarını evine davet etmesini istedi. Yemeğe Haşim oğullarından otuz dokuz veya kırk bir kişi katıldı. Rivayetin devamını İbn Kesîr şu sözlerle nakleder: “Yemek sonrasında Rasûlullah (s.) söze başlayarak şöyle buyurdu: ‘benim borcumu hanginiz öder ve benden sonra ailemin idaresini kim yürütür?’ hepsi sustular. Abbas, bunun kendi malına dokunacağından korktuğu için sesini çıkarmadı. Ben de Abbas’ın yaşından dolayı ses çıkarmadım. Bir kez daha bu soruyu tekrarladı. Abbas yine sustu. Ben bu durumu görünce; ‘ben ya Rasûlullah!’ dedim. O da ‘sen mi?’ diye sordu. Çünkü o gün ben onların içinde durumu en kötü olan, görünüşü beğenilmeyen, gözleri çapaklı, karnı şişkin, bacakları da bereli

⁵⁹⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, c.2, s. 60-63; İbnü’l-Esîr, *İslam Tarihi*, c. 2 s. 61-62.

⁵⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, c. 3, s. 38-40; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 58-60.

⁵⁹² Şuara, 26/ 214.

bir kimse idim. Hz. Peygamber (s.)’in ‘benim borcumu kim öder ve ailemin benden sonra idaresini kim yürütür?’ diye sorması, onun ölümünden sonraki zaman içindi. Güya o, risaleti Arap müşriklerine tebliğ ettiği takdirde kendisini öldürmelerinden korkmuştu. Bu sebeple ölümünden sonra borcunu ödeyecek ve ailesinin idaresini üstlenecek birine güvenmek istiyordu.”

İbn Kesîr, Rasûlullah (s.)’ın gece gündüz, gizli açık insanları Allah’a imana davet ettiğini ve meclislere, toplantılara, alışveriş yerlerine, hac duraklarına uğrayarak köle, hür, zengin, fakir herkesi Allah’a iman etmeye çağırdığını fakat Rasûlullah (s.)’a ve ona tâbi olan güçsüz kişilere güçlü Kureyş müşriklerinin sözlü ve fiili saldırıda bulunduklarını ifade eder.⁵⁹³

Mevlânâ Şiblî

Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet*’inde Rasûlullah (s.)’ın üç sene peygamberlik vazifesini gizlilik içinde ifa ettiğini ifade eder. Şiblî, Hz. Peygamber’e “*Aldığın emri açığa vur!*”⁵⁹⁴ ve “*Yakın akrabalarını ihtar et!*”⁵⁹⁵ ayetleri nazil olunca artık aleni tebliğ devrinin geldiğini ifade eder. Rivayete “Bunu müteakip Rasûl-i Ekrem, bir gün Safa tepesine çıkarak ‘Ey Kureyş!’ diye bağırdı. Rasûlün sesini duyanlar etrafında toplandılar. Peygamber de onlara:

-Size bu tepenin arkasından bir ordunun geldiğini söylersem bana inanır mısınız? dedi. Hepsi de:

-İnanırız, çünkü daima sözün doğrusunu söylersin! dediler. Peygamberimiz de:

-O halde size ihtar ediyorum ki, siz Allah’a inanmazsanız, büyük bir azaba uğrayacaksınız.

Bu sözü dinleyen cemaatin içinde, Ebû Leheb de vardı. Hepsi de hiddet ve infial içinde ayrılmışlardı.

Birkaç gün sonra Rasûl-i Ekrem, Hz. Ali’ye bir ziyafet hazırlamasını söyledi. Hakikatte İslam’ın yayılması buradan başlamış oluyor. Bu toplantıda Hamza, Abbas, Ebu Talib

⁵⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve ’n-Nihaye*, c. 3, s. 40-41.

⁵⁹⁴ *Hicr*, 15/ 94.

⁵⁹⁵ *Şuara*, 26/ 214.

gibi Abdülmuttalib ailesinin erkanı hazır bulunuyordu. Yemekten sonra Hz. Muhammed (s.) şu sözleri söyledi: ‘Size dünyanızı da ahiretinizi de teminat altına alacak bir hakikat getirmiş bulunuyorum. Bu işi benimle birlikte deruhte edecek misiniz?’ Bunların hepsi şaşırmışlardı. Ortaliğa kat’i bir sükût hakimdi. Fakat Hz. Ali kalkmış, ‘Görüşüm kısa, kollarım zayıf, bacaklarım cılız ve yaşımda bulunanların hepsinden küçüktür gerçi; fakat ben, size yardımcı olacağım!’ demişti. Mecliste hazır bulunan Kureyş’in ileri gelenleri için bu manzara pek tuhaftı. Biri on üç yaşında olan iki adam, âlemin mukadderatına yeni bir şekil vereceklerini söylüyorlardı. Kureyş’in ileri gelenleri, buna güldüler. Fakat hadiseler, bu iki adamın haklı olduğunu ispat etti.⁵⁹⁶ ifadeleriyle yer verir.

Genel Değerlendirme

Buraya kadar hem tefsir hem de İslam Tarihi kaynaklarından verdiğimiz rivayetler ışığında olaya baktığımızda Hz. Peygamber (s.), ilk vahyin gelişinden itibaren üç yıl süreyle Şuara sûresi 214. ayet ve Hicr sûresi 94. ayet inene kadar davetini gizli olarak sürdürmüştür. Bu ayetler indikten sonra Safa tepesine çıkarak Mekkeliler’i ve toplu yemeğe çağırarak da yakın akrabalarını İslam’a davet etmiştir.

Rivayeti Rasûlullah (s.)’ın ilk üç yıl gizli davet yaptığı şekliyle doğru kabul ettiğimizde tarihi gerçekliklerle çelişkiye düşeriz. Çünkü aynı kaynaklar bize ilk vahyin gelmesinden itibaren Ebu Leheb, Ebu Cehil ve Velid b. Muğire gibi kişilerin O’nu yalanladıklarını, sözlü ve fiili olarak saldırdıklarını ifade eder.

Yine aynı kaynaklar, Gıfar Kabilesi’nden Ebu Zer’in ilk Müslüman olanlardan olduğu hatta Hz. Ali’den sonra Ebu Zer, Büreyda ve Ebu Zer’in amca oğlunun Müslüman olduğunu ifade eder.⁵⁹⁷ Ebu Zer’in dördüncü veya beşinci Müslüman olan kişi olduğu da rivayetlerde geçer.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, c.1, s. 157.

⁵⁹⁷ İbn İshak, *Siyer*, s.195.

⁵⁹⁸ Abdullah Aydın, “Ebu Zer”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10. s. 266-269; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 4, s. 222-224; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c.3, s. 52,

Ebu Zer'in Müslüman olmasıyla ilgili bir rivayeti İbn Abbas "Ebu Zer'in: Ben Gıfar Kabilesi'nden bir kimse idim. 'Mekke'de bir kimse çıkmış peygamber olduğunu iddia ediyormuş.' diye bize bir haber erişti..." dediğini nakleder.⁵⁹⁹

Peygamberlik haberinin ilk zamanlarda bile nerelere kadar ulaştığını görebilmek için rivayette adı geçen Gıfar Kabilesi'nin konumuna baktığımızda Mekke ile Medine arasında, Medine'ye daha yakın bir yerde bulunduğunu görmekteyiz. Medine' de Ebva denilen yere sekiz mil mesafedeki Veddân Vadisi ve Bedir kuyuları bu kabilenin alanı içerisine girmektedir.⁶⁰⁰

Bi'setin ilk yılında hatta bi'setten birkaç ay sonra olduğunu anladığımız şu rivayette⁶⁰¹ de Hz. Peygamber (s.)'in davetini gizlemediği görülmektedir: "Afif tacir bir kimseydi. Hac mevsiminde Mina günlerinde Mekke'ye geldi. Abbas b. Abdülmuttalib tüccardı. Afif, alışveriş yapmak üzere Abbas b. Abdülmuttalib'in yanına gitti. Tam o sırada, bir adam, namaz kıldığı çadırdan çıktı, Kâbe tarafına dikildi. Sonra bir kadın çıktı, onunla namaz kılmaya koyuldu. Onun ardından bir çocuk çıktı, onunla namaz kılmaya başladı. Afif, Abbas'a: 'Ey Abbas, bu din ne? Gerçekten bu din, bizim bilmediğimiz bir din mi?' diye sordu. Abbas: 'Bu, Abdullah'ın oğlu Muhammed. Allah'ın kendisini peygamber gönderdiğini, Kisra ve Kayser'in hazinelerinin kendisi için feth olunacağını sanıyor. Bu da hanımı. Kendisine inanmış Hatice bt. Hüveylid. Bu çocuk da amcası oğlu Ali b. Ebi Talib, o da kendisine inanmış.' cevabını verdi. Afif: zaman zaman: 'Keşke o gün inanmış olsaydım, ikinci olurum.' derdi."⁶⁰²

Bi'setin ilk yılında olduğu anlaşılan, (yani yukarıda verdiğimiz Afif el-Kindi rivayetinden sonraki ilk Recep ve Şaban aylarında olduğu anlaşılan) başka bir rivayette de Hz. Peygamber (s.)'in amcası Abbas ve Ebu Süfyan, Yemen'e ticaret için gitmişlerdi. Hanzala b. Ebu Süfyan, babasına, Hz. Peygamber (s.)'in Ebtah denilen yerde "Ben Allah'ın Rasûlüyüm ve sizi ona çağırıyorum." dediğini haber veren bir mektup yazmıştır. Aradan birkaç gün geçtikten sonra da Abdullah b. Huzafe iman

⁵⁹⁹ Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* (Çev. Ahmed Naim ve Kâmil Miras), DİB Yayınları, İstanbul 2018, c. 7, s. 178-179, Hadis No: 1436; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 205.

⁶⁰⁰ Mehmet Ali Kapar, "Gıfar", *DİA*, İstanbul 1996, c. 14, s. 49

⁶⁰¹ Bu rivayeti Apaydın *Siyer Kronolojisi*'nde 611 yılı hac mevsimi olarak verir. Apaydın ilk vahyin geliş tarihini de 611 Ramazan olarak tarihlendirmiştir. Bkz. s. 323, 327.

⁶⁰² İbn İshak, *Siyer*, s.195; İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3, s. 221; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, 202-203.

ederek gelmiş ve Hz. Peygamber (s.)'in peygamberliğiyle ilgili haber orada yayılmıştır. Yahudiler de haberi soruşturmaya başlamışlardır. Abdullah b. Huzafe, Hafsa bt. Ömer'in eski eşi Huneys b. Huzafe'nin kardeşidir ve Huneys, Daru'l-Erkam'a girmeden önce Müslüman olmuştur. Tam olarak bilinmemekle beraber Abdullah b. Huzafe'ninde ilk vahyin gelişinden bir sene sonraki Ramazan ayından kısa bir süre önce Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.)'in Safa Tepesi, ya da Ebtah'taki Kureyşliler'e seslenmesi bi'setin ilk yılında olmaktadır. Mehmet Apaydın bu konuyla ilgili ayetin bu dönemde indiğini ve arkasından Hz. Peygamber (s.)'in akrabalarını yemeğe davet ettiğini ifade eder.⁶⁰³

Abdurrahman B. Avf'ın Yemen'e ticaret için gittiği, burada Yemen'de yayılan haberlere binaen Mekke'de bir peygamberin çıktığını haber veren Askelan b. Avakin el-Himyerî adlı yaşlı bir zâtla karşılaştığı ve Mekke'ye dönünce Müslüman olduğu rivayeti de Yemen'de bu haberlerin dolaştığı yani gizli olmadığı konusunda bize fikir verse de aslında Mekke'de yaşayan Abdurrahman b. Avf'ın bu haberi duymadan, Yemen'deki söylentilerle haberdar olması yönüyle de çelişkilidir. Abdurrahman b. Avf, Dar'ul-Erkam'dan önce Müslüman olmuştur. Buradaki Yemen ziyareti muhtemelen Abbas'ın rivayetiyle aynı dönemde olmuştur.⁶⁰⁴

İbn İshak, *es-Sire*'de Şuara sûresi “Önce en yakın akrabaları uyar.”⁶⁰⁵ ayeti inmeden önceki dönemde Müslüman olanların isimlerini verir. Burada bazılarının da isimlerini vermeyip; ‘gruplar halinde erkekler ve kadınlar geldi iman etti’ ifadelerini kullanır.⁶⁰⁶ Bu listedeki Müslümanların sayısı, davetin gizli olamayacağını göstermektedir. İlk üç yılda Müslüman olanların sayısı Mevdûdî'nin *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber* adlı eserinde 133 olarak bildirilmekte ve isim isim zikredilmektedir.⁶⁰⁷

Ayrıca Hz. Peygamber ile birlikte kendisinin İslam'a davete izin verdiği Hz. Ebu Bekir'in davetiyle Müslüman olanların sayısı da bir hayli fazladır.⁶⁰⁸ Hal böyleyken Hz. Peygamber davetini niye gizli yapsın? Hz. Peygamber herkese İslam'a davete izin vermemişti. Mesela Hz. Ali Hz. Peygamber onu İslam'a davet ettiğinde babasına

⁶⁰³ Apaydın, s. 327-329, 346.

⁶⁰⁴ Apaydın, s. 329

⁶⁰⁵ *Şuara*, 26/ 214.

⁶⁰⁶ İbn İshak, *Siyer*, s. 199-200.

⁶⁰⁷ Mevdûdî, c. 2, s. 315; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 206.

⁶⁰⁸ İbn Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı (es-Siretü'n-Nebeviyye)*, c. 1, s. 159-163.

danışmak istediğini söyleyince ondan gizli tutmasını istemişti.⁶⁰⁹ Hz. Ali'ye bu konuda izin vermemesi belki de Hz. Peygamber'in, risaletini Ebu Talib'e bizzat kendisinin anlatmak istemesinden de kaynaklanabilir.

Buraya kadar olan rivayetlere baktığımızda Hz. Peygamber'in davetini gizlemediği görülmektedir.

Hz. Peygamber (s.)'in davetinin ilk üç yılını gizli tuttuğunu söylemek, ilk üç yılda indiği ifade edilen ayetlerin içerikleriyle de çelişmektedir. İlk inen sûreler: Alak, Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Fatiha, Tebbet, Tekvir, A'la, Leyl, Fecr, Duha, İnşirah, Asr, Âdiyat, Kevser, Tekasür, Maun, Kâfirun, Fil, Felak, Nas, İhlas, Necm, Abese, Kadr, Şems, Büruc, Tin, Kureyş, Karia, Kıyame, Hümeze, Mürselat, Kaf, Beled ve Tarık sûresi. Bu sûrelerin anlamlarına baktığımızda, Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber (s.)'e tebliğ görevini nasıl yerine getireceğini öğreten, müşriklerin onu yalanlamak için söyledikleri sözleri ve hakaretlerini gösteren, onu müşriklerin sözlerine ve saldırılarına karşı himaye eden ve destek olan, onu savunan, müşrikleri tehdit eden, ayetler olduğu görülecektir. Yani bu ayetler bize, üç yıllık sürede Hz. Peygamber (s.)'in, tebliğ görevini açık bir şekilde yerine getirdiğini, bu yüzden de müşriklerin hedefi haline geldiğini, sözlü ve fiili saldırılara uğradığını, Allah (c.c.)'in ona saldıranlara karşı Rasûlünü koruduğunu ve destek olduğunu, müşrikleri tehdit ettiğini göstermektedir.

İbn Abbas'tan nakledilen, Şuara sûresinin 214. ayetinin inmesi üzerine Hz. Peygamber (s.)'in Safa tepesine çıkarak Mekkeliler'i İslam'a davet ettiğini anlatan hadisi Kâmil Miras açıklarken "Peygamberimizin İslam'a alenî davetine dair hadislerin pek çoğu İbn Abbas ve Ebu Hureyre'den rivayet olunmuştur. Halbuki bunların ikisi de İslam'a ilk davet döneminde hazır bulunmamışlardır. İbn Abbas hicretten üç yıl önce doğmuş, Ebu Hureyre'de Hayber'in fethi sırasında Müslüman olmuştur. Şu hâlde gerek İbn Abbas gerek Ebu Hureyre bu dönemin tanıklarından duymuş olacaklardır. Duydukları ravi sahabinin adını vermeyip naklettiklerini kendileri tanıkmış gibi rivayet etmeleri ırsaldır, hadis de mürseldir."⁶¹⁰ ifadelerini kullanır.

⁶⁰⁹ İbn İshak, *Siyer*, s. 194.

⁶¹⁰ Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecdî-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, c. 7, s. 185, Hadis No: 1437; Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 206-207.

Sonuç

Hız. Peygamber (s.)'in görevi ve misyonu olan tebliğ ve davet ile gizlilik konusu çelişki oluşturmaktadır.

Bu konuda bir sonuca varabilmek için Peygamber, tebliğ ve davet kelimelerinin anlamlarına baktığımızda;

Tebliğ kelimesi, “belleğâ” fiil kökünden mastardır. Sözlükte “bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak” anlamına gelir. Kelam ilminde “peygamberlerin yükümlü olduğu tebliğ görevi, onların vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması” demektir.⁶¹¹

Davet kelimesi “deâ” fiilinden mastardır. Sözlükte, “çağırarak, seslenmek, adlandırmak, dua veya beddua etmek, ziyafete çağırarak, propaganda yapmak” gibi anlamlara gelir. Terim olarak davet; “İslam’a ve İslam esaslarının uygulanmasına çağrı” anlamına gelir ki; Kur’an’da Hız. Peygamber (s.), dâî, beşîr, nezîr gibi sıfatlarla nitelendirilerek misyonunun davet olduğuna işaret edilmiştir. Hız. Peygamber (s.)'in daveti, risaleti boyunca en yakınlarından başlayarak sonunda bütün Arap Yarımadası’nı kapsayan bir davettir.⁶¹²

Peygamberler, hassas ve yıkılmaz şahsiyetleri ile ilahî tebliği sarsılmadan ve korkusuzca ilan ederek insanları uyuşukluk ve düşük ahlâkî gerilim durumundan, Allah’ı Allah olarak şeytanı da şeytan olarak açıkça görebilecekleri bir teyakkuz durumuna geçmeleri için vicdanlarını silkeleyerek uyandıran olağan üstü insanlardır.⁶¹³ Nebi, kelime olarak “haber verici” Kur’an’da ise “Allah’tan haber getiren” anlamında kullanılmıştır. Nebi, insanları kötülüğe karşı uyarmak ve iyi olanlara müjde vermek için Allah tarafından gönderilir. Rasûl ise, Allah tarafından insanlara gönderilen “elçi” demektir.⁶¹⁴

Hız. Muhammed (s.), diğer peygamberler gibi Kur’an’ın ifadesiyle “uyarıcı ve müjdecî” dir. Görevi devamlı ve hiç yılgınlık göstermeden tebliğde, davette bulunmaktır. Kendi halkını ilahî tebliği kabule ikna edebilmek için sürekli çalışması ve büyük bir çaba

⁶¹¹ Mustafa Boynukalın, “Tebliğ”, *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 218-219.

⁶¹² Mustafa Çağrı, “Davet”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 16-19.

⁶¹³ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an* (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999, s. 133.

⁶¹⁴ Fazlur Rahman, s. 135.

göstermesi gerekiyordu. Strateji konusunda Kur'an ona, “*Önce kendi akrabaları uyar*”⁶¹⁵ diyerek yol gösterdi. O da bunu yaptı. Fakat diğerlerini de etkilemesi için çalışması gerekiyordu. Allah, ondaki, “*Senin belini büken ağır yükü*”⁶¹⁶ yani Hz. Muhammed (s.)’in toplumunun içine düştüğü durumlardan dolayı oluşan ve çözüm arayan, Hira’da tefekkür ettiren sıkıntı halini, yükünü kaldırmış, onun yerine “*Doğrusu Biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız*”⁶¹⁷ demiştir.⁶¹⁸ O da gelen mesajın Allah’tan geldiğinin ve tebliğ etmezse toplumun mahvolmaya mahkûm olduğunun bilincindeydi.

Hz. Peygamber (s.)’in tebliğ ettiği mesaj devrimci fakat Hz. Peygamber mizaç olarak yumuşak huylu ve çekingen idi. Onun bu mesajı yüksek sesle ve hiç çekinmeden ilan etmesi gerekiyordu. Bu konuda Kur'an ona yol gösterdi: “*Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a ortak koşanlara aldırış etme.*”⁶¹⁹ “*Bu, sana, kendisiyle insanları uyarman için ve mü'minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.*”⁶²⁰ “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun verdiği Peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur.*”⁶²¹ ayetleriyle ona görevini ve bu görevi nasıl yerine getireceğini anlatmıştır.⁶²²

Hz. Peygamber davetini hiç gizlememişti. Yaptığı davet müşrikler tarafından da biliniyordu. Hatta Hz. Peygamber (s.), bazı Müslümanlara İslam'ı anlatma noktasında izin de vermişti.⁶²³ Onunla birlikte o dönemde iman edenlerin çoğu da Müslüman olduklarını gizlememişlerdi. Fakat Müslüman oldukları öğrenildiğinde müşrikler tarafından kendilerine zarar verilecek, zulme uğraması muhtemel, dinini yaşayamayacak, Mekkelilerle herhangi bir güvenlik anlaşması olmayan kişilerle, efendisinin işkencesine maruz kalabilecek köleler Müslüman olduklarını gizliyorlardı. Bu durumu, Hz. Peygamber (s.)’in davetini de içine alacak şekilde genelleştirmek doğru olmaz.⁶²⁴

⁶¹⁵ *Suara*, 26/ 214

⁶¹⁶ *İnşirah*, 94/ 2-3.

⁶¹⁷ *Müzzemmil*, 73/ 5.

⁶¹⁸ Fazlur Rahman, s. 138.

⁶¹⁹ *Hicr*, 15/ 94.

⁶²⁰ *Araf*, 7/ 2.

⁶²¹ *Maide*, 5/ 67.

⁶²² Fazlur Rahman, s. 142.

⁶²³ İbn Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. 1, s. 159-163.

⁶²⁴ Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 200-201.

Taberî'nin tarihinde davetin gizliliği ile ilgili gördüğümüz bir rivayette: “Rasûlullah (s.)’ın ashabı namaz kılacak olurlarsa Mekke’nin dışındaki vadilere giderler ve kendilerini kavimlerinden gizlerlerdi. Bir gün Sa’d b. Ebî Vakkas bir grup sahabe ile Mekke’nin dışında bir vadide namaz kılarlarken müşriklerden bir grup onları gördüler. Onlarla tartışılar ve yaptıklarından dolayı ayıpladılar. Sonra onlarla kavga ettiler. Sa’d b. Ebî Vakkas bir devenin çene kemiğiyle bir müşriğin kafasına vurarak kafasını kırdı. Bu İslam döneminde akıtılan ilk kandı.”⁶²⁵ ifadeleriyle rivayet verilmiştir. Bu rivayet o dönemde bazı sahabelerin ibadetlerini gizli yaptığını gösterse de Mekkelilerin onları bildiğini de göstermektedir.⁶²⁶

Taberî başka bir rivayette de: “Rasûlullah (s.) Allah’ın emirlerini açığa vurdu ve kavmini açıkça İslam’a davet etti. Bana anlatıldığına göre buna rağmen kavmi ondan uzak durmadı ve onu reddetmediler. Ancak putlarını eleştirip onları ayıpladıktan sonra Allah’ın inayetiyle İslam’a mazhar olanları hariç onu reddettiler ve karşı durmak ve düşmanlık yapmak üzere ittifak ettiler. Bu ittifakın dışında kalanlar da az sayıda olup kendilerini gizliyorlardı. Amcası Ebû Talib onu korudu ve onu savunarak âdeti onun için bir kalkan oldu. Rasûlullah (s.) Allah’ın emri doğrultusunda hareket etmeye ve emirlerini açığa vurmaya devam ederek hiçbir şey onu istikametten geri çevirmedi...”⁶²⁷ ifadeleriyle az sayıda bir grubun durumlarını gizlediklerini nakletmektedir.

Şuara sûresi 214. ayet ve Hicr sûresi 94. ayeti bu çerçevede toplu davet olarak anlamak daha doğru olur kanaatindeyiz. Hz. Peygamber, bu ayetler indikten sonra, zaten gizlemediği, tek tek, fert fert olan davetini, önce en yakın akrabalarına, daha sonra da tüm Mekke’ye seslenerek toplu bir şekilde yapmıştır.

2.5. Garanik Olayı

Giriş

Siyer ve bazı tefsir kitaplarında, bi’setin beşinci yılında Hz. Peygamber (s.)’in Kâbe’nin yanında Necm sûresini okurken “*Gördünüz mü Lat ile Uzza’yı. Ve Üçüncüsü olan Menat’ı*”⁶²⁸ ayetinden sonra kendisinin veya şeytanın “*Tilke’l-garânîgu’l-ulâ ve inne*

⁶²⁵ Taberî, *Taberî Tarihi*, s. 320; İbn Hişam, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, c. 1, s. 164.

⁶²⁶ Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 207.

⁶²⁷ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 322-323.

⁶²⁸ *Necm*, 53/19-20.

şefâatehünne le-türteca (bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaathleri umulur.)” sözlerini ayetlerin arasında söylediği rivayeti yer almaktadır.

Arka Plan

Bu olayın rivayet olarak aktarılmasının sebebini, müşriklerin, secde etme gerekçelerini “*Tilke’l-garânîgu’l-ulâ ve inne şefâatehünne le-türteca* (bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaathleri umulur.)” sözünü, Hz. Peygamber (s.)’in söylediğini ve bu yüzden de secde ettiklerini söyleyerek açıklamaları, bu olayın zamanla gerçek bir olaymış gibi anlatılması ve birçok âlimin de bunu kabullenmek zorunda kalması olarak ifade edebiliriz.⁶²⁹

Garanik

“Garanik” kelimesi “gurnuk, gırnık, gırnayk, gırnak veya guranik” kelimesinin çoğul kullanım şeklidir. Kelime sözlükte “beyaz su kuşu, uzun boyunlu beyaz kuğu, turna; beyaz tenli genç ve güzel kız” gibi anlamlara gelmektedir.⁶³⁰

İstılahta ise, Mekkeli müşriklerce put anlamında kullanılan ve bazı rivayetlere göre şeytanın Kur’an ayetleri arasında göstermeye çalıştığı vahye ait olmayan metinde geçen bir kelimedir.⁶³¹

Habeşistan Hicretleri

Müşrikler, Müslümanları dinlerinden döndürmek için her türlü baskı ve eziyeti yapıyorlardı. Hatta kabile reisleri oğullarından, kardeşlerinden ve kabile mensuplarından Rasûlullah’a itaat edenleri saptırmaya karar verdiler. Müslümanlar bu işkencelere maruz kalınca Rasûlullah (s.) onlara Habeşistan’a gitmelerini söyledi.⁶³² O

⁶²⁹ Mevdûdî, c. 3, s. 255.

⁶³⁰ İbn Manzûr, c. 10, s. 287.

⁶³¹ İsmail Cerrahoğlu, “Garanik”, *DİA*, İstanbul 1996, c. 13, s.361-366.

⁶³² Muhammed Heykel *Hazreti Muhammed Mustafa* adlı kitabında Hz. Peygamber’in Habeşistan’a hicreti tavsiye etmesinin başka bir sebebi olarak O’nun siyasi hedefleri olabileceğinden ve O’nun ileri görüşlü bir kimse olması sebebiyle bu düşüncenin yadırganamayacağından bahseder. Ayrıca müşriklerin Müslümanları Mekke’ye geri getirmek için çabalarını da; Müslümanların orada kök salarak Mekke’deki Müslümanlara daha iyi yardım yapabilecek güce ulaşmalarından korkmaları olarak yorumlar. Aynı kitabın dipnotunda çevirmen Ö. Rıza Doğrul bu konuda; hicret edenlerin zayıf, işkenceye uğrayan kimseler değil; anlı şanlı kimseler olduğuna dikkat çekerek sebebini, Müslümanların Habeşistan’ın İslam’ın intişar merkezi olup olamayacağını anlayabilmesi için hicret ettiklerini ifade eder. (Muhammed Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985, s. 155,156), Bu konuda Watt daha farklı yorum yapmıştır. Habeşistan’a hicret konusunda

sırada Habeşistan'da iyi bir kral vardı. Onun topraklarında hiç kimseye zulmedilmezdi. Kureyş daha önce de Habeşistan'la ticaret yapıyordu. Habeşistan emniyetli ve güzel bir ticaret merkeziydi. Bu yüzden Rasûlullah (s.) kendisi Mekke'de kalırken zorda kalan Müslümanlara Habeşistan'a gitmelerini tavsiye etti. Bi'setin beşinci yılı receb ayında çaresiz kalan Mü'minler dinlerini daha iyi yaşayabilmek için aile, akraba, mal ve mülklerini bırakarak hicret etmek zorunda kaldılar.

Rivayete göre; Peygamber (s.) Ebu Talib'in himayesinde olduğu için emniyet içindeydi ama ashabı sıkıntılara maruz kalıyordu. Rasûlullah (s.) ashabını toplayarak onlara "Habeşistan'a giderseniz iyi edersiniz. Oranın âdil bir meliki vardır. Onun ülkesinde kimseye zulüm yapılmadığını duyuyoruz. Allah size bir kapı açıncaya ve sizi çaresiz bırakan bu sıkıntılar gidinceye kadar oraya hicret ediniz. Allah bu sıkıntılardan kurtarınca dönersiniz." dedi. Rasûlullah (s.), böyle söyleyince on biri erkek, dördü kadın olmak üzere on beş Müslüman Habeşistan'a hicret ettiler.⁶³³

Habeşistan'la, İslam'dan önce de Mekkeliler münasebet içindeydi. Hz. Peygamber'in dedelerinden Haşim'in zamanında, Habeşistan'la ticarî imtiyazlar sağlayan bir anlaşma yapılmıştı.⁶³⁴

Habeşistan uzak bir ülke olmasına rağmen Hz. Peygamber'in göç için orayı tavsiye etmesinin başka sebepleri de vardı. Buna göre; Arap geleneklerinde bir kabilenin herhangi bir ferdinin rızası yoksa o kabile himaye tanımaya yetkili değildi. Erkek, kadın ve çocuk sayıları yüze varan bir sığınmacı grubu himaye altına almak aynı zamanda büyük maddi kaynaklara da sahip olmayı gerektirir. Arabistan yarımadasında bu kadar çok mülteciyi kabul edecek yer yoktu. İran'da iç karışıklıklar vardı. Suriye iktisadî

kendince farklı sebepler göstermiştir. Sadece yapılan eziyetler sebebiyle olsa Medine'ye hicretten sonra hala orada kalmaları gereksiz olurdu der ve sebepleri sıralar. Bu sebepleri, Hz. Peygamber, "Habeşistanlılar'dan askeri yardım elde etmek umudunda mı idi?" yoksa "Daha sonraları Medine'den yaptığı gibi Habeşistan'ı Mekke ticaretine saldırmak için bir üs yapmak niyetinde mi idi?" gibi sorularla değerlendirmektedir. Başka bir sebep olarak da Mekke'deki Müslümanlar arasındaki görüş ayrılıkları olmasını ifade eder. (M. Watt, s. 122)

⁶³³ Taberî, *Taberî Tarihi*, c.2, s. 332.

⁶³⁴ Bizans İmparatorlarından Leon I, 467 yılı civarı Hz. Peygamber'in babasının dedesi Haşim'e, kervanlarla Suriye'ye seyahat imtiyazı tanıyan bir ferman verdiğinde, ona, aynı zamanda Necaşi'ye hitaben yazılmış bir tavsiye mektubu vererek onun da Mekke ile Habeşistan arasında kervan seferlerine müsaade etmesini istedi. Haşim kardeşi Abd Şems'i Necaşi'nin yanına gönderdi. O da müsaadeyi aldı. O zamandan itibaren, bu iki komşu arasındaki münasebetler giderek arttı. Kaynaklar, Abdülmüttalib ile Abd Şems'in torunu Harb arasındaki bir anlaşmazlığı karara bağlamak için de Necaşi'yi hakem tuttuklarını ifade ederler. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (Çev. M. Said Mutlu), İrfan Yayınevi, İstanbul 1966, c. 1, s. 189.

açıdan yetersizdi. O dönemdeki komşu ülkeler arasında sadece Habeşistan umumî karışıklığın dışında kalıyordu ve Necaşi, Araplara karşı ılımlıydı.⁶³⁵

Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar hiçbir sorunla karşılaşmadan hayatlarına devam ettiler.⁶³⁶ Hicret eden Müslümanlardan bir kısmı birkaç ay⁶³⁷ sonra Kureyşliler'in hepsinin Müslüman oldukları şeklinde bir haber alınca Mekke'ye döndüler. Bir kısmı Habeşistan'da kaldılar.⁶³⁸ Ama haberin doğru olmadığı anlaşıncı ya gizlice ya da himaye ile Mekke'ye girdiler.⁶³⁹

Başka bir rivayete göre de Habeşistan'a hicretten birkaç ay sonra Hz. Peygamber'in Kureyşliler'le barıştığına dair yalan haberden dolayı bazı muhacirler Mekke'ye dönmüşlerdi.⁶⁴⁰

Habeşistan'a hicret eden bazı muhacirlerin Mekke'ye geri dönüş sebebi olarak bir başka rivayette de Hz. Ömer'in Müslüman olması sebebiyle bir müddet Kureyş'in Müslümanlara dokunmaması gösterilmektedir. Habeşistan'da bir isyan çıkması da onların geri dönmeyi tercih etmelerine sebep olmuştur.⁶⁴¹

Başka bir rivayete göre de dönüş sebepleri garanik hadisesinin olması bütün Kureyş halkının Hz. Peygamber'le birlikte secde ettiği ve Müslüman olduğu haberinin yayılmasıdır.

Şimdi garanik olayını incelemek için tefsir ve siyer kaynaklarında garanik ile irtibatlı rivayetleri ayetlerle ele almaya çalışalım.

2.5.1. Tefsir Kaynakları

Garanik olayı ile tefsir ve siyer kaynaklarında ilişkilendirilen ayetlerde Cenab-ı Hak şunları buyurur:

⁶³⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 191-192.

⁶³⁶ Taberî, *Taberî Tarihi*, c. 2, s. 330.

⁶³⁷ Bu konuda Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* kitabında receb ayında Habeşistan'a giden muhacirlerin Şevval ayında geri döndüklerini ifade eder. Bkz. Apaydın, s. 355, 359.

⁶³⁸ İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. 3. s. 99-100; Severcan, Hz. Muhammed *İslam Daveti Mekke*, s.294.

⁶³⁹ İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam Tercemesi* (Çev. Hasan Ege), Kahraman Yayınları, İstanbul 2006, c. 2, s. 5; Severcan, Hz. Muhammed *İslam Daveti Mekke*, s. 294.

⁶⁴⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. I, s. 195.

⁶⁴¹ Muhammed Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa* (Çev. Ö. Rıza Doğrul), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985, s. 169.

“Senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir, sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Allah şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zalimler derin bir ayrılık içindedirler.”⁶⁴²

“Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer Biz sana sebat vermiş olmasaydık az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.”⁶⁴³

“Eğer (Peygamber) bize isnad ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.”⁶⁴⁴

“Sana Kur’an’ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın. Ancak Allah’ın dilediği başka. Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizliyi de. Biz seni en kolay olana kolayca ileteceğiz.”⁶⁴⁵

Ayrıca tefsir ve siyer kaynaklarında geçen ayetlere ek olarak konuyla ilgisi yönüyle şu ayetleri de zikredebiliriz:

“Şüphesiz o Zikir (Kur’an’ı)’i Biz indirdik Biz! Onu koruyucusu da elbet Biziz.”⁶⁴⁶

“Battığı zaman yıldız andolsun ki arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”⁶⁴⁷

⁶⁴² Hacc, 22/52-53.

⁶⁴³ İsrâ, 17/73-75.

⁶⁴⁴ Hakka, 69/44-47.

⁶⁴⁵ A’la, 87/6-8.

⁶⁴⁶ Hicr, 15/9.

⁶⁴⁷ Necm, 53/1-4.

“(Ey Muhammed!) O’nu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak Bize aittir. O halde, Biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onun açıklamak da bize aittir.”⁶⁴⁸

“De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım.”⁶⁴⁹

İbn Abbas

İbn Abbas, *İbn Abbas Tefsiri*’nde garanik hadisesiyle alakalı olarak hiçbir rivayet vermemiştir. Müfessir ve müverrihlerin genel olarak garanik ile ilişkilendirdikleri ayetler için İbn Abbas Tefsiri’ne baktığımızda;

“Müşrikler, seni dost kabul etmek için neredeyse sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni saptıracaklardı.”⁶⁵⁰ ayetinin tefsirinde İbn Abbas rivayet vermeden bu ayetin Sakif heyeti hakkında nazil olduğunu ifade eder. Ayeti “Sana vahyettiğimizden (ilahlarının/ putlarının kırılmasından, seni dahi saptıracaklar ve yönlendireceklerdi.) Sana emrettiğimiz putların kırılmasından başkasını söyleyesin diye (bu takdirde seni dost edineceklerdi.) Eğer biz seni sağlamlaştırmış olmasaydık seni korumasaydık ve hıfzetmeseydik senden talep ettikleri şeyde meylederdin, eğilim gösterirdin. Senden talepte bulundukları tavizi verseydin, dünya ve ahiret azabını artırırdık.” ifadeleriyle açıklar.⁶⁵¹

İbn Abbas, “Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun temennisine dair vesvese vermiş olmasın”⁶⁵² ayetinin açıklamasında ise “Hazreti Rasûl okuduğunda veya Nebi bir söz buyurduğunda şeytan onun isteğine ille de beşerî arzular katmaya çalışmasın. (rasulün kıraatine ve Peygamber (s.)in hadisine) Ne var ki Allah şeytanın katacağı şeyi giderir ve sonra da Allah ayetlerini sağlamlaştırır. Peygamberinin diline ilka ettiği şeyi ortadan kaldırılmasına hükmeder.” diyerek açıklama yapmıştır. Ayetteki “temenna” sözcüğünü “okumak ve bir

⁶⁴⁸ Kiyamet, 75/16-19.

⁶⁴⁹ Yunus, 10/15.

⁶⁵⁰ İsrâ, 17/73-75.

⁶⁵¹ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 303-304.

⁶⁵² Hacc, 22/52-53.

söz buyurmak” olarak açıklamıştır. “elkâ” sözcüğünü ise “ şeytanın Peygamberinin diline kattığı şeyi” diyerek açıklamıştır. Ama garanik olayından bahsetmemiştir.⁶⁵³

İbn Abbas’ın, Garanik olayından bahsetmemiş olması ve aşağıdaki ayetlerle ilgili izahları bize olayı hakikat gibi görmediğini düşündürüyor.

“Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O nefis arzusu ile konuşmaz.”⁶⁵⁴ ayetinin tefsirinde İbn Abbas, “Peygamberiniz Hazreti Muhammed (s.) size söylemiş olduğu şeylerde yalan söylemedi. Ne de hataya düşmüştür. Sözünde sapmamıştır. O, arzusuna göre de konuşmaz.” diyerek açıklama yapmıştır.⁶⁵⁵

“Eğer (Peygamber) bize isnad ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.”⁶⁵⁶ ayetlerini ise İbn Abbas “Eğer (o peygamber) bazı sözler (Yalandan, Bizim söylemediğimiz sözleri Bizim adımıza uydursaydı.) uydurup bize iftira etseydi. ‘Eğer Bizim adımıza Hazreti Muhammed (s.) sözler düzüp uydursaydı.’ O’nu kısıkvrak yakalardık sonra onun can damarını (kalbinin damarını) keserdik.”⁶⁵⁷ diyerek izah etmiştir.

Mukatil b. Süleyman

Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsir’ül-Kebir*’de garanik hadisesine Necm sûresi ve Hacc sûresinin tefsirlerinde yer vermiştir. Garanik hadisesi sebebiyle indiği rivayet olunan “Müşrikler, seni dost kabul etmek için neredeyse sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni saptıracaklardı.”⁶⁵⁸ ayetini açıklarken “neredeyse seni, sana vahyettiğimizden gayrisini Bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi (yani Sakifliler seni, sana gönderdiğimiz vahiyden alıkoyacaklardı.) diyerek sebab-i nüzulde garanikten bahsetmez.

⁶⁵³ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 354-355.

⁶⁵⁴ *Necm*, 53/2-3.

⁶⁵⁵ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 561.

⁶⁵⁶ *Hakka*, 69/44-47.

⁶⁵⁷ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 614.

⁶⁵⁸ *İsrâ*, 17/73-75.

Mukatil, bu ayette Sakiflilerin Hz. Peygamber’le dinin emirlerini uygulama konusunda bir nevi pazarlık yaptıkları rivayeti verir.⁶⁵⁹

“Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun temennisine dair vesvese vermiş olmasın”⁶⁶⁰ ayetinin tefsirinde Mukatil, “Senden önce ne kadar rasul ve nebi gönderdiysek mutlaka o bir şey temenni ettiği (yani, kendi içinden bir şey geçirdiği) zaman şeytan onun temennisine (yani, içinden geçirdiklerine) bir şeyler katar. Allah şeytanın (Muhammed’in dili üzerine) bıraktığını nesheder (iptal eder). Sonra Allah (şeytanın Muhammed (s.)’in dili üzerine bıraktığı batılı gidererek) ayetlerini sağlamca yerleştirir. Allah alîmdir, hakimdir.”⁶⁶¹ diyerek açıklama yapmıştır.

Mukatil’in bu ayetin açıklamasındaki Allah (c.c.)’ın, şeytanın (Hz. Muhammed (s.)’in dili üzerine) bıraktığı batılı giderdiği ifadesine katılamıyoruz. Çünkü Allah (c.c.), Kur’an’ın tahrif edilemeyeceğinin teminatını vermiştir.⁶⁶² Hal böyleyken önce değiştirilmesine izin verip sonra değişikliği nesh etmesi, gidermesi mümkün değildir. Mukatil, bu ayetin tefsirinde garanik olayını kısaca özetleyerek şöyle rivayet eder:

“Nebi (s.), Makam-ı İbrahim’e yakın bir yerde namazda Kur’an okurken uyukladı ve “Şu Lat ve Uzza’yı bir de üçüncüleri olan Menat’ı gördünüz mü? İşte bunlar pek yüksek heykellerdir. Onların nezdinde şefaath umulur” dedi. Mekke kâfirleri putlarının şefaath haklarının olduğunu işitince sevindiler. Nebi(s.) dönünce, ‘şimdi siz haber verin Lat ve Uzza’dan ve diğer üçüncüleri olan Menat’tan. Erkekler sizin, dişiler O’nun mu? O takdirde bu haksız bir paylaştırmadır.’⁶⁶³ ayetlerini okudu. İşte Allah’ın şu buyruğu (böyle bir telkinin geçersiz olduğunu) dile getirmektedir: Allah şeytanın (Muhammed’in dili üzerine) bıraktığını nesheder (iptal eder). Sonra Allah (şeytanın Muhammed’in dili üzerine bıraktığı batılı gidererek) ayetlerini sağlamca yerleştirir. Allah alîmdir, hakimdir.”⁶⁶⁴ Bu rivayetteki Hz. Peygamber (s.)’in “İşte bunlar pek yüksek heykellerdir. Onların nezdinde şefaath umulur” dediği kısmına katılmıyoruz. Çünkü Hz. Peygamber (s.)’in, ilahi beyanları değiştirdiğini ifade etmek ona karşı haksız bir ithamda bulunmak

⁶⁵⁹ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l’l-Kebir*, c. 2, s. 266-267.

⁶⁶⁰ *Hacc*, 22/52-53.

⁶⁶¹ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l’l-Kebir*, c. 2, s. 386-387.

⁶⁶² “Şüphesiz o Zikr (Kur’an’ı) i Biz indirdik Biz! Onu koruyacak olan da Biziz.” Kur’an-ı Kerîm, *Hicr*, 15/9.

⁶⁶³ *Necm*, 53/19-20.

⁶⁶⁴ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû l’l-Kebir*, c. 2, s. 386-387.

olur. Allah Teâlâ'nın da buna izin vereceğini düşünmek, Allah'ın vahyin korunmasının bizzat kendisinin teminatında olduğunu bildirdiği ayetine muhalif bir düşünce olur.

Mukatil b. Süleyman, Necm sûresinin giriş kısmında bu sûrenin Rasûlullah'ın Mekke'de açıktan okuduğu ilk sûre olduğunu ve bu sûrenin sonlarına ulaşınca Nebi (s.), onun yanında bulunan insan ve cinlerin mü'minleri ile ağaçların da secde ettiğini ifade eder.⁶⁶⁵ Mukatil b. Süleyman "*Gördünüz mü Lat ile Uzza'yı. Ve Üçüncüsü olan Menat'ı*"⁶⁶⁶ ayetinin tefsirinde garanik olayını şöyle anlatır: "Nebi (s.), Necm ve Leyl sûrelerini Mekke'de açıkça okudu. "*Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan*" buyruğunu okuyunca uyukladı. Şeytan onun lisanı üzerine "*diğer üçüncüleri olan var ya, işte onlar garaniki'l-ula, onların (yani meleklerin) şefaati umulur*" cümlesini ilka etti. Mekke kâfirleri buna sevindiler ve meleklerin şefaati edecekleri ümidine kapıldılar. Sûrenin sonuna varınca mü'minler Allah'ı tasdik etmek için Nebi(s.) ile birlikte secde ederken, Mekke kâfirleri de uydurma ilahları zikredildiğinden secde ettiler. Ancak çok yaşlı olması sebebiyle el-Velid b. el-Muğîre yerden toprak alıp alnına götürdü ve böylece secde etti. Nebi (s.)'nin hizmetçisi olan Ümmü Eymen ve diğer kadın arkadaşları gibi o da "yaşasın" dedi. Yine Nebi (s.)'nin hizmetçisi olan Eymen'de Hayber günü öldürüldü."⁶⁶⁷

Bu rivayetteki şeytanın Peygamber (s.) uyukladığı esnada cümlelerine "diğer üçüncüleri olan var ya, işte onlar garaniki'l-ula, onların (yani meleklerin) şefaati umulur" sözünü katması kısmına katılamıyoruz. Çünkü vahyi insanlara doğru ulaştırması konusunda Peygamber korunmuştur. Vahyi yanlış aktarmaktan, unutmaktan korktuğu için vahiy geldiği anda unutma korkusuyla tekrar tekrar içinden okuyan bir Peygamberin vahiy esnasında uyuklaması ve şeytanın cümlelerinin girmesine izin vermesi mümkün müdür?⁶⁶⁸ Ayrıca vahyin korunması Allah'ın teminatındadır. Rivayeti bu şekliyle kabul ettiğimizde diğer ayetlerin indiği esnada da bu durumun olabileceğini kabul etmemiz gerekir. Ayrıca Mukatil "garaniku'l-ula" sözcüğünü melekler şeklinde açıklayarak olayı kendince daha kabul edilebilir hale getirmeye çalışmıştır.

⁶⁶⁵ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-Kebir*, c. 3, s. 289.

⁶⁶⁶ *Necm*, 53/19-20.

⁶⁶⁷ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-Kebir*, c. 3, s. 291.

⁶⁶⁸ "(Ey Muhammed!) O'nu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak Bize aittir. O halde, Biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onun açıklamak da bize aittir." *Kıyamet*, 75/16-19. ayetinin tefsirinde bu konuda açıklama var.

Mukatil, bu rivayetlerle şeytanın ya da Hz. Peygamber (s.)’in Kur’an beyanlarına, “İşte onlar garaniki’l-ula, onların (yani meleklerin) şefaati umulur” sözünü kattığını naklederken “*Şüphesiz o Zikr (Kur’an’ı) i Biz indirdik Biz! Onun koruyucusu da elbette Biziz.*”⁶⁶⁹ ayetinin açıklamasında “Yani şeytanlar ona asla erişemezler. Mekkeli müşrikler Nebi (s.)’ye ‘doğrusu sen bir mecnunsun ve sana (Kur’an’ı) er-Rey (adlı şeytan) öğretiyor’ diyorlardı.” ifadeleriyle, şeytanın vahye karışamayacağını, erişemeyeceğini ifade etmiş ve kendisiyle çelişmiştir.⁶⁷⁰

Taberî

Taberî, *Camiü’l-Beyan*’da garanik hadisesine Hacc sûresinin tefsirinde değinmiştir.

Taberî “*Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun temennisine dair vesvese vermiş olmasın*”⁶⁷¹ ayetinin, şeytanın Hz. Peygamber (s.)’in diline Allah (c.c.)’in indirmedığı bazı şeyler atması ve Rasûlullah (s.)’in bu duruma çok kederlenmesi üzerine indiğini ifade eder.⁶⁷²

Taberî “*Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun temennisine dair vesvese vermiş olmasın*”⁶⁷³ ayetini, “O rasûl ya da nebi Allah (c.c.)’ın kitabını okuduğu zaman şeytan onun kelimeleri arasına kendi kelimelerini ve vesvesesini mutlaka katardı. Allah o peygamberinin dili ile şeytanın ortaya attığı kelimeleri yok edip kaldırır. Sonra Allah, kitabının ayetlerini, şeytanın ortaya attığı kelime ve vesveselerden arındırır.”⁶⁷⁴ ifadeleriyle açıklamıştır.

Taberî: “Bir gün Rasûlullah (s.) Kureyş müşriklerinin çokça bulundukları bir toplantı yerinde oturuyordu. Orada bulunduğu sırada müşrikleri kendisinden uzaklaştıracak herhangi bir ayetin inmemesini temenni ediyordu. İşte o sırada Necm sûresi indi. Rasûlullah onu okudu ve “*Gördünüz mü Lat ile Uzza’yı. Ve Üçüncüsü olan Menat’ı*”⁶⁷⁵ ayetlerine varınca şeytan şu iki sözü araya sokuşturdu: “Bunlar yüce kuğulardır. Bunların şefaati umulur.” Rasûlullah bu sözleri söyledi, sonra devam ederek sûreyi

⁶⁶⁹ Hicr, 15/9.

⁶⁷⁰ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrû’l-Kebir*, c. 2, s. 199.

⁶⁷¹ Hacc, 22/52-53.

⁶⁷² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 16, s. 602-603.

⁶⁷³ Hacc, 22/52-53.

⁶⁷⁴ İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, c. 3, s. 1442.

⁶⁷⁵ Necm, 53/19-20.

bitirdi. Sûre bitince secdeye vardı. Onunla birlikte orada bulunan herkes secde etti. Ancak Velid b. Muğire alnına toprak götürdü, çok ihtiyar olduğu için secde etmedi. Bütün müşrikler Rasûlullah'ın bu sözlerinden memnun oldular ve şöyle dediler: “Biz, Allah'ın, diriltlen ve öldüren, yaratan ve rızıklandıran olduğu biliyorduk. Fakat bu ilahlarımız, Allah katında bizim için şefaathçi olacaklardır. Madem ki sen onlara da bir paye verdin, artık biz seninle beraberiz.”

Akşam olunca Cebrail (a.s.) Rasûlullah (s.)'a geldi. Necm sûresini ona okutarak dinledi. Rasûlullah (s.), şeytanın sokuşturduğu bu iki söze ulaşınca Cebrail (a.s.) “Ben bunları sana getirmedim.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.): “Ben, Allah'a karşı iftirada bulundum. Ben, Allah'ın söylemediği bir şeyi söyledim.” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “*Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, neredeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar*” ayetini “*Sonra kendin için bize karşı yardımcı da bulamazdın.*”⁶⁷⁶ ayetine kadar indirmiştir.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.) devamlı üzüntülü bir halde yaşıyordu. Bu üzüntüsü Allah Teâlâ'nın: “*Senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir, sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁶⁷⁷ ayetini indirmesine kadar sürdü.

Anlatılan bu olayı Habeşistan'a göç etmiş muhacir Müslümanlar duymuşlar ve Mekkelilerin toptan Müslüman olduklarını sanmışlar ve ‘Onlar bize daha sevimlidir’ diyerek ailelerine dönmüşlerdi. Fakat döndükten sonra Allah Teâlâ'nın, şeytanın sokuşturduğu ifadeleri iptal etmesi üzerine müşriklerin tekrar dinden çıktıklarını görmüşlerdi.”⁶⁷⁸ ifadeleriyle garanik rivayetini verir.

Bu rivayetteki Hz. Peygamber'in müşrikleri kendisinden kaçırarak herhangi bir ayetin inmemesini temenni etmesi ifadesine katılamıyoruz. Çünkü Hz. Peygamber'in Allah'ın isteklerine muhalif bir şeyi gönlünden geçirmesi Peygamber'in tabiatıyla, misyonuyla ve tebliğdeki tutumuyla bir çelişki oluşturmaktadır. Aynı zamanda rivayetteki Rasûlullah'ın farkına varmadan “Bunlar yüce kuğulardır. Bunların yani bu putların

⁶⁷⁶ *İsrâ*, 17/73-75.

⁶⁷⁷ *Hacc*, 22/52.

⁶⁷⁸ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, c. 16, s. 603-604.

şefaati umulur.” sözünü söylemesinin mümkün olamayacağı kanaatindeyiz. Zira Peygamber’in bu sözleri farkına varmadan söylediğini iddia etmek diğer vahiy geldiği zamanlarda da Hz. Peygamber’in hatayla bir şeyler ekleyebileceği anlamına gelir ki; bu durum Hz. Peygamber’in tebliğindeki hassasiyetiyle ve vahyin korunması ayetiyle çelişmektedir. Bu rivayeti doğru kabul edersek; vahyin sağlamlığına şüphe ile bakmış oluruz.

Taberî’nin garanikle ilgili naklettiği diğer rivayette yukarıdaki rivayetle hemen hemen aynıdır. Yukarıdaki rivayette Hz. Peygamber (s.)’in üzülmeye üzerine Allah Teâlâ’nın İsrâ sûresi 73-75. ayetleri indirdiğini rivayet eden Taberî diğer rivayette bu ifadeye yer vermemiştir. Rivayet hemen hemen aynı olduğu için burada tekrar aktarmaya gerek duymadık.⁶⁷⁹

Taberî, “*Müşrikler, seni dost kabul etmek için neredeyse sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni saptıracaklardı.*”⁶⁸⁰ ayetinin tefsirinde ise garanik hadisesinden hiç bahsetmemiş ve bu ayetin açıklamasında genel olarak müşriklerin tavırlarından bahsetmiştir.⁶⁸¹

Taberî, garanik olayına Hacc sûresinin tefsirini yaparken değinmiş ve rivayet olarak anlatmıştır. Hacc sûresi 52. ayetin tefsirinde Cebrail geldikten sonraki kısmı anlatırken Allah’ın peygamberini teselli etmek için İsrâ sûresi 73-75. ayetlerini indirdiğini söylerken; İsrâ sûresi 73-75. ayetlerin tefsirinde bu konuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmamış ve kendisiyle çelişmiştir.

Fahreddin Râzî

Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr ve Mefâtihu’l-Gayb*’da garanik hadisesine Hacc sûresinin tefsirinde değinmiştir. “*Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun temennisine dair vesvese vermiş olmasın*”⁶⁸² ayetinin tefsirinde Râzî, bu ayetin iniş sebebini anlatırken şu rivayete yer vermiştir.

⁶⁷⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 16, s. 604-605. Taberî burada garanik olayı ile ilgili bizim verdiğimiz rivayetlerle aynı meyanda başka rivayetler de zikretmiştir. Diğer rivayetler için bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 16, s. 606-609.

⁶⁸⁰ *İsrâ*, 17/73-75.

⁶⁸¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 15, s. 13-18; İbn Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, c. 3, s. 1229.

⁶⁸² *Hacc*, 22/52-53.

Rivayet aslında Taberî'nin yukarıda verdiğimiz rivayetiyle hemen hemen aynıdır. Fakat Râzî kendi yorumunu da kattığı için rivayeti tekrar vermeyi uygun bulduk.

“Hz. Peygamber (s.) kavminin kendisinden yüz çevirdiğini görüp, onların kendilerine getirdiği şeyden uzaklaştıklarını müşahade etmesi ona ağır gelince, (içinden) Allah'ın kendisiyle kavminin arasını uzlaştıracak bu iki tarafı birbirine yaklaştıracak bir şey getirmesini temenni etti. Bu da onun, onların iman etmesini çokça arzulamasından ileri geliyordu. Derken bir gün cemaati kalabalık olan Kureyş meclislerinden birinde oturdu. Ve o gün Allah'tan kendisine, onları kendisinden uzaklaştıracak bir şeyin gelmemesini arzu etti ve temenni etti. Ama derken, Allah Teâlâ Necm sûresini inzal buyurdu. Bunun üzerine de Hz. Peygamber (s.) bu sûreyi okumaya başladı. “*Lat, Uzza ve üçüncüsü olan diğer Menat...Söyleyin Bize*” ifadelerine gelince şeytan onun diline “O yüce kuğular (Tanrıçalar), işte onların şefaet etmeleri umulur” ifadelerini kattı. Kureyş bunu duyar duymaz sevindiler. Hz. Peygamber (s.) bu sûreyi okumayı sürdürdü; derken sûrenin tamamını okudu. Müteakiben de hem kendisi hem o secde ettiği için Müslümanlar, hem de (o gün) Kabe'de bulunan müşrikler secdeye kapandılar. Derken, Velid b. Muğire ile Ebu Uhayha, yani Said İbnu'l-Asi hariç, mescitte bulunan bütün mü'min, kâfir herkes secde etti. Zira bu ikisi çok ihtiyar oldukları için, yerden bir avuç toprak almışlar, onu alınlarına kaldırmış ve toprağa secde etmişlerdi. Derken duydukları bu şeyden ötürü sevinçli olarak Kureyşliler dağılmış ve “Muhammed ilahlarınızı (putlarınızı) en güzel bir biçimde andı.” demişlerdir. Akşam olunca, Hz. Peygamber (s.)'e Cebraîl (a.s.) gelmiş ve “Ne yaptın? Benim, Allah'tan sana getirmediğimi ve sana söylemediğimi, sen o Kureyş'e okudun!” demiş, bunun üzerine de Hz. Peygamber (s.) alabildiğine kederlenmiş ve Allah'tan çok korkmuştur. Derken işte, Cenab-ı Hakk'ın “*Bizsenden evvel hiçbir rasul, hiçbir nebi göndermedik ki ...*” ayeti nazil olmuştur. Bu, zahire tutunan müfessirlerin tamamının söylediği bir rivayettir.” ifadeleriyle rivayeti verir.⁶⁸³

Râzî, rivayeti anlattıktan sonra rivayetlerin asılsız olduğunu şu ayetlerle delillendirir:

“*Eğer (Peygamber) bize isnad ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik.*”⁶⁸⁴

⁶⁸³ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.23, s.50-51

⁶⁸⁴ *Hakka*, 69/44-46.

*“De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım.”*⁶⁸⁵

*“Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle (yaptık).”*⁶⁸⁶

*“Seni okutacağız da (asla) unutmayacaksın.”*⁶⁸⁷

*“Kendi hevasından söylemez o. O, kendisine ilka edilegelen bir vahiyden başkası değildir.”*⁶⁸⁸ Râzî, daha sonra “Binaenaleyh şayet Hz. Peygamber (s.) bu ayetin hemen peşinden ‘o putlar, yüce kuğulardır.’ sözünü söylemiş olsaydı, o zaman o anda, hâşâ Cenab-ı Hakk yalancı olmuş olurdu ki bunu iddia eden hiçbir Müslüman yoktur” der.

Râzî, *“Onlar sana vahyettiğimizden başkasını uydurup bize iftira edesin diye seni bile neredeyse fitneye düşüreceklerdi, o takdirde seni dost edineceklerdi.”*⁶⁸⁹ ayetindeki “kâde” (neredeyse) fiilinin manasına göre fiilin gerçekleşmediğini yaklaştığını ifade eder. (Neredeyse fitneye düşüreceklerdi. Yani olay olmamış.)

Râzî, *“Eğer sana sebat vermiş olmasaydık, sen onlara biraz meyledecektin.”*⁶⁹⁰ ayetindeki “levla” (eğer) sözcüğünün, bu azıcık meylin dahi bulunmadığına delalet ettiğini ifade eder.

Râzî, daha sonra garanik olayının asılsızlığını sünnetten delillerle açıklar. Râzî, Muhammed b. İshak’ın İbn Huzeyme’nin “Bu, zındıkların uydurmasıdır.” ve el-Beyhaki’nin “Böyle bir hadise, nakil cihetinden sabit ve kesin değildir.” dediğini ifade eder. Ayrıca Buhârî’nin Sahih’inde Hz. Peygamber (s.)’in, Necm sûresini okuduktan sonra oradaki Müslüman-müşrik, ins-cin herkesin secde ettiğini rivayet ettiğini ama garanik olayından bahsetmediğini ifade eder.

Râzî, aklî delillerle de garanik olayının olamayacağını anlatır.⁶⁹¹

⁶⁸⁵ Yunus, 10/15.

⁶⁸⁶ Furkan, 25/32.

⁶⁸⁷ A’la, 87/6.

⁶⁸⁸ Necm, 53/3-4.

⁶⁸⁹ İsrâ, 17/73.

⁶⁹⁰ İsrâ, 17/74.

⁶⁹¹ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihu’l-Gayb*, c.23, s.51.

Râzî tefsirinde “*Müşrikler, seni dost kabul etmek için neredeyse sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni saptıracaklardı.*”⁶⁹² ayetlerinin açıklamasında garanik ile ilgili herhangi bir açıklamaya yer vermemiştir. Râzî, İbn Abbas’tan rivayetle bu ayetlerin, Hz. Peygamber’e gelerek haksız tekliflerde bulunan Sakif heyeti hakkında indiğini ifade eder. Razi başka bir rivayette, bu ayetin iniş sebebi olarak; Hasan el-Basri’den rivayetle “Kâfirler hicretten önce bir gece, Hz. Peygamber (s.)’i yakalayarak, “Ey Muhammed, bizim ilahlarımızı kınamaktan ve onlara sövüp saymaktan vazgeç. Şayet senin bu iddian hak olsaydı falanca ve filanca bu işe senden daha layık olurlardı.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in kalbine onların ilahlarını tenkit etmekten vazgeçme fikri düştü. Böyle olması halinde, bu ayet Mekki’dir. Said b. Cübeyir’in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber (s.) hacir’ül-esvedi istilam ediyor, selamlıyordu. Derken Kureyş buna mâni olmak isteyerek, “Bizim putlarımızı da selamlamadığın müddetçe, senin bu haline müsaade etmeyiz.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in gönlüne istemeye istemeye de olsa, bu işi yapma fikri düştü de bunun üzerine bu ayet nazil oldu.”⁶⁹³

Burada ayetin nüzul sebebi olarak bildirilen rivayette Hz. Peygamber’in istemeye istemeye de olsa müşriklerin putlarını selamlama fikrinin gönlüne düşme kısmına katılmıyoruz. Çünkü Hz. Peygamber daha önce de Kureyşliler bu önerilerle geldiklerinde “Güneş’i sağ elime Ay’ı da sol elime verseler yine de bu davadan vazgeçmem”⁶⁹⁴ derken şimdi ne oldu da gönlüne bu düşünceler düşmüştür? Hz. Peygamber tevhid dini peygamberiyken ve hep bunun mücadelesini vermişken gönlünde nasıl böyle bir fikre yer açabilir?

Ayrıca aynı rivayette geçen Hz. Peygamber’in müşriklerin putlarına sövüp saydığı ifadesinin de Hz. Peygamber’in karakteri ve Mekke’deki konumu itibariyle çelişkili olduğunu düşünüyoruz. Aksine o dönemde Peygamber (s.) çeşitli eziyetlere ve sıkıntılara maruz kalıyordu. Hatta Kureyşli müşrikler tarafından kötü lakaplarla çağırılan ve sövülen bizzat Peygamber’in kendisiydi.⁶⁹⁵

⁶⁹² *İsrâ*, 17/73-75.

⁶⁹³ Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihu’l-Gayb*, c.21, s.21.

⁶⁹⁴ Taberî, *Taberî Tarihi*, c. 2, s. 328.

⁶⁹⁵ İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*’ de bu konuda uzun bir açıklama yapmıştır. Bkz. Hz. Muhammed’in Hayatı (*es-Siretü’n-Nebeviyye*), c. 1, s. 231-239.

Râzî, Şûra sûresi “Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte sana da emrimizle, bir ruh (kalpleri diriltten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah’ın yoluna. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah’a döner.”⁶⁹⁶ ayetlerinin açıklamasını yaparken “Ehl-i Hakka (Ehl-i Sünnete) göre doğru olan şudur: ‘Melek ilgili vahyi ilgili peygambere tebliğ ettiğinde, şeytan bu vahiy arasına bâtil şeyler sokmaya muktedir olamaz.’ Bazıları, “Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun dileğine arzular katmaya kalkışmasın”⁶⁹⁷ ayetine dayanarak, bunun olabileceğini ileri sürmüş ve ‘Şeytan, Necm sûresinin ayetleri arasına, ‘Bunlar (putlar) yüce kuğulardır. Onlardan şefaet beklenir.’ ibaresini soktuğunu söylemişlerdir. Dostumuz Melik Sâm İbn Muhammed (ki saltanat erbabından kendileriyle tanıştıklarımın en efdalidir) şöyle derdi: ‘Çok güçlü delillerin mevcudiyetinden sonra, böylesi bir söz, şu iki bakımdan batıldır:

- a. Hz. Peygamber (s.) ‘Kim rüyasında beni görürse, o gerçekte beni görmüştür. Çünkü şeytan, benim suretime giremez...’ buyurmuştur. Binaenaleyh şeytan, rüyada, Peygamber’in kılığına girmeye muktedir olmadığına göre, daha nasıl, Allah’ın vahyini tebliğle meşgul olduğu bir sırada Cebrail (a.s.)’e benzemeye muktedir olabilecektir?
- b. Hz. Peygamber (s.) ‘Ömer bir yola girmeye dursun; şeytan, mutlaka yolunu değiştirir, başka bir yola girerdi.’ buyurmuştur. Binaenaleyh şeytan, aynı yolda Hz. Ömer (r.a.)’le birlikte bulunmaya muktedir olmadığına göre, daha nasıl, Allah’ın vahyini tebliğ ettiği bir yerde; Cebrail (a.s.) ile bulunabilir, buna güç yetirebilir?’ dedi.”⁶⁹⁸ ifadelerini kullanarak bu sözleri, garanik hadisesinin batıl olmasına delil olarak sunar.

⁶⁹⁶ Şûra, 42/51-53.

⁶⁹⁷ Hacc, 22/52-53.

⁶⁹⁸ Râzî, Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihu’l-Gayb, c.27, s. 191.

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*'nde: “Müşrikler, seni dost kabul etmek için neredeyse sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni saptıracaklardı.”⁶⁹⁹ ayetlerini açıklarken garanik olayından bahsetmez. Bu ayetlerin, Allah'ın Peygamberini desteğine, yardımına, korumasına ve onun işlerini Allah'ın yönettiğine işaret ettiğini ifade eder. Ayetlerin O'nun velisi, koruyucusu, destekleyicisi, galip getiricisinin Allah olduğunu haber verdiğini ifade eder.⁷⁰⁰

İbn Kesîr “Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın”⁷⁰¹ ayetinin tefsirinde ise “Müfessirlerden birçoğu burada, garânîk kıssasını ve Kureyşlilerin Müslüman olduğunu sanarak Habeş ülkesine hicret edenlerin çoğunun dönüşünü anlatırlar. Fakat bütün bunlar mürsel kanallardan olup, sahîh bir kanaldan müsned olarak rivayetini görmedim. En doğrusunu Allah bilir.” sözleriyle garanik olayının sahîh bir kanaldan gelmediğini ifade ederek reddeder. Daha sonra garanik olayını birkaç farklı şekilde nakleder. Rivayetler hemen hemen aynı olduğu için bir tanesini vermekle iktifa edeceğiz.

İbn Kesîr rivayeti şöyle nakleder: “Necm sûresi nazil oldu. Müşrikler: ‘Şayet şu adam ilâhlarımızı hayırla anmış olsaydı, biz onu ve ashabını kabul ederdik. Onun dinine muhalif olan Yahudi ve Hıristiyanlar bile onun gibi, bizim ilâhlarımıza sövmüyorlar.’ diyorlardı. Onların, Allah Rasûlü (s.) ve ashabına olan eziyet ve yalanlamaları son derece şiddetlenmişti. Onların sapıklıkları Hz. Peygamberi üzüyor ve onların hidâyete ermelerini temennî ediyordu. Allah Teâlâ Necm sûresini inzal buyurup Hz. Peygamber (s.), “Ne dersiniz Lât ve Uzzâ’ya? Üçüncüsü olan diğer Menât’a. Demek erkekler sizin, dişiler O’nun mu?”⁷⁰² ayetini okuduğunda, Allah Teâlâ’nın putları zikrettiği sırada şeytan birtakım kelimeler atarak, ‘Muhakkak ki onlar ulu beyaz kuğulardır. Onların şefaatharı, işte bu umulandır.’ dedi. Bunlar, şeytanın düzmeceleri ve fitnesi kabilinden idi. Bu iki cümle Mekke’deki her müşriğin kalbinde yer etti, dilleri bunu söyler oldu. Birbirlerine müjde vererek, ‘Muhakkak Muhammed, ilk dini olan kavminin dinine

⁶⁹⁹ *İsrâ*, 17/73-75.

⁷⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 5, s. 100.

⁷⁰¹ *Hacc*, 22/52-53.

⁷⁰² *Necm*, 53/19-21.

dönmüştür' dediler. Allah Rasûlü (s.), Necm sûresinin sonuna eriştiğinde secde etti. Orada bulunan Müslüman olsun müşrik olsun herkes secdeye kapandı. Şu kadar var ki Velîd b. Muğîre cüsseli birisi idi de (secdeye kapanamadığı için) avucuna toprak alıp onun üzerine secde etti. Her iki grup ta (Müslümanlar ve müşrikler grubu) Allah Rasûlü (s.) nün secdesinden dolayı topluca secde etmelerine şaşılar. Müslümanlar müşriklerin kendileriyle birlikte îmânsız ve yakînsiz olarak secde etmelerine şaşmışlardı. Zîrâ Müslümanlar şeytanın, müşriklerin kulağına eriştiği sözleri işitmemişlerdi. Böylece müşriklerin gönülleri, Allah Rasûlü (s.)' nün arzusuna şeytanın karıştırmış olduğu vesveseden huzur buldu. Şeytan müşriklere, Allah Rasûlü (s.)' nün bu kelimeleri suretle okumuş olduğunu bildirmişti. Böylece onlar, ilâhlarını ta'zîm için secde etmiş oldular. Bu söz insanlar arasında yayıldı. Şeytan bu kelimeyi şayia olarak yaydı. O kadar ki bu, Habeş ülkesinde olanlara ve oradaki Müslümanlardan Osman İbn Maz'ûn ve ashabına kadar ulaştı. Mekke ahâlîsinin bütünüyle Müslüman olduğunu ve Allah Rasûlü (s.) ile birlikte namaz kıldıklarını sandılar. Hattâ Velîd b. Muğîre'nin avucundaki toprağa secdesi haberi dahi onlara ulaştı ve onlara Müslümanların Mekke'de emniyet içinde oldukları söylendi. Sûratle (Mekke'ye) geldiler. Halbuki Allah Teâlâ, şeytanın karıştırmış olduğu vesveseyi gidermiş ve ayetlerini sağlamlaştırarak yalandan muhafaza buyurmuştu. Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Senden önce gönderdiğimiz hiçbir Rasûl ve hiçbir Nebî yoktur ki bir şey arzuladığı zaman şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah, şeytanın karıştırdığını giderir. Sonra Allah kendi ayetlerini yerleştirir. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir."*⁷⁰³ Bu, şeytanın karıştırdığını kalplerinde hastalık bulunan ve kaskatı olan kimseleri sınamaya vesile kılmak içindir. "Zalimler şüphesiz derin bir ayrılık içindedirler." Allah Teâlâ kazasını beyan buyurup onu şeytanın uydurmalarından temizlediğinde, müşrikler sapıklıklarına, Müslümanlara olan düşmanlıklarına döndüler. Onlara karşı şiddetli davranmaya başladılar. Bu rivayet de mürseldir."⁷⁰⁴

İbn Kesîr bu ifadelerden sonra İbn Cerîr'in tefsirinde Zührî'den bunun bir benzeri rivayeti verdiğini ifade eder. İbn İshâk'ın "*Sîre*"sinde benzer şekilde olayı zikrettiğini; ancak rivayetlerin hepsinin de mürsel olduklarını, kopuklukların olduğunu ifade ederek isnadları hakkında bilgi verir.

⁷⁰³ Hacc, 22/52-53.

⁷⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 5, s. 441-443.

İbn Kesîr, Beğâvî'nin, tefsirinde “Allah Teâlâ, Rasûlünü (s.) masum kılmış olmakla birlikte böyle bir olay nasıl meydana gelebilir?” diyerek soru sordüğünü insanların da bu soruya cevap verdiğini anlatır. Beğâvî: “Bu cevapların en güzellerinden biri şudur: Şeytan bu sözleri müşriklerin kulaklarına düşürdü (ilette). Onlar da bunun gerçekte öyle olmadığı ve Rahman'ın elçisi (s.)'nden olmayıp şeytanın işinden olduğu halde Allah Rasûlü (s.)'nden sâdır olduğunu sandılar.” demiştir. İbn Kesîr, İbn Abbas'ın ve Ali b. Ebu Talha'nın, ‘Şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun.’⁷⁰⁵ ayeti hakkında Hz. Peygamber (s.)'in konuştuğu zaman şeytanın onun sözüne vesvese karıştırmaması ifadesiyle açıklama yaptıklarını söyler. Ama Allah şeytanın vesvesesini yok eder, ayetlerini yerleştirir.

İbn Kesîr, Katâde'nin açıklamasına da yer vererek onun: “Hz. Peygamber (s.), makamın yanında uyuklarken şeytan onun dili üzerine: “Muhakkak ki onların şefaatları umulur. Muhakkak onlar ulu beyaz kuğularla beraberdirler,” ifadelerini karıştırdı. Müşrikler buna sevindiler. Şeytan bunu sanki Hz. Peygamber (s.) okumuş gibi gösterdi. Böylece bu kelimeler onların (müşriklerin) dillerine düştü. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Senden önce gönderdiğimiz hiçbir Rasûl ve hiçbir Nebî yoktur ki...”⁷⁰⁶ ayetini indirerek şeytanı tardetti, kovdu.” dediğini nakleder.⁷⁰⁷

M. İzzet Derveze

Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*'inde “Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın”⁷⁰⁸ ayetinin tefsirini verirken temenna kelimesini, “nefsinde canının çektiği şeye ilişkin bir istek belirledi veya canının çektiği şeyin gerçekleşmesini arzuladı.” diyerek açıklamıştır.⁷⁰⁹

Derveze bu ayetle dikte edilen şeyler hususunda “Peygamberimizden önce Allah tarafından görevlendirilmiş hiçbir rasul ve nebi yoktur ki bir şey arzulamasın ve şeytan onun arzusunun gerçekleşmesine giden yola dikilmesin. Ama yüce Allah, rasulünü veya

⁷⁰⁵ Hacc, 22/52-53.

⁷⁰⁶ Hacc, 22/52-53.

⁷⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 5, s. 443-446.

⁷⁰⁸ Hacc, 22/52-53.

⁷⁰⁹ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 6, s. 64.

nebisini destekler ayetlerini sağlamlaştırır, şeytanın hile ve desiselerini etkisiz hale getirir.” ifadelerini kullanmıştır.⁷¹⁰

Derveze garanik olayını anlatırken, “Tefsir bilginleri bu ayetlerin inişi ile ilgili olarak gerek İbn Abbas’tan ve gerekse başkalarından bazı rivayetler aktarmışlardır. Bu rivayetlerde şu hususlar dile getirilir: Peygamberimiz soydaşlarından sert bir karşılık görünce, kendisi ile soydaşları arasındaki gerginliği yumuşatacak bir yakınlık oluşmasını sağlayacak ayetlerin inmesini temenni etti. Bir gün Kâbe’nin içinde mü’minlerle birlikte namaz kılıyorken, Necm sûresi indi; “Gördünüz mü haber verin; Lat ve Uzza’yı ve üçüncüleri olan Menat’ı?” (Necm sûresi 19-20) ayetinin ardından “Onlar yüce kuğulardır ve onların şefaatleri umulur” deyiverdi. Secdeye gidince de müşrikler de onunla birlikte secdeye gittiler ve “bizim ilahlarımızı kabul etti” dediler. Bunun üzerine Cebrail (a.s.), İsra sûresi 73-74. ayetleri indirdi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.) büyük bir üzüntü duydu. Ardından yüce Allah, incelemekte olduğumuz ayetleri (Hac sûresi 52. ayet) indirerek onun üzüntüsünü giderdi. Mekke’de yaşanan bu olay, Habeşistan’a göç eden ilk muhacirlerin dönmelerine neden oldu. Onlar olayı duymuş ve Kureyşliler’in Müslüman olduklarını sanmışlardı. Bazı rivayetlerde, söz konusu “onlar yüce kuğulardır ve onların şefaatleri umulur” sözünü şeytan söylemiştir deniliyor. Bazısında da garanik olayının Necm sûresinin indiği sırada yaşandığı belirtilir.”⁷¹¹

Derveze garanik olayını, ravi zincirinin zayıf olduğunu, bu olayın Peygamberin görev ve misyonuna ters düştüğünü (çünkü Peygamber şirke savaş açmıştı.), Peygamberin masumiyeti ve Allah’ın vahyi koruma garantisiyle çeliştiğini ifade ederek reddeder. Peygamber, Allah’tan gelen vahyi hatasız ve doğru bir şekilde aktarmakla yükümlüdür. Allah bunu garantilemiştir.

Ayrıca Derveze, “Böyle bir olayın gerçekleştiğini varsaymak, ayetleri bu varsayımı esas alacak biçimde algılamak şeytanın bütün Nebi ve Rasullerin sözlerinin arasına, Allah’ın indirdiklerinin dışında kendi sözlerini de kattığını ve bunlara okuttuğunu kabul etmek anlamına gelir.” diyerek garanik olayını reddeder. Derveze’ye göre Hac sûresi 52. ayeti bu şekilde anladığımızda “şeytanın tüm peygamberlere kendi sözlerini söyletmiş olması

⁷¹⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 6, s. 64.

⁷¹¹ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, c. 4, s. 450-451.

bir evrensel kuraldır” sonucu doğar. Bu bile rivayetlerin doğru olamayacağını göstermektedir.

Derveze rivayetleri ortam ve konjonktürel koşullar açısından zayıf ve dayanaktan yoksun bulur. O dönemde Hz. Peygamber ve ashabının müşriklerin ele başlarının gözleri önünde Kâbe’nin içinde cemaatle namaz kılmalarının ve kimsenin de buna tepki göstermemesinin mümkün olmadığını ifade eder. Ayetlerin, Peygamberin ve ashabının müşriklerden ağır işkenceler ve baskılar gördükleri bir dönemde indiği göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir hoşgörünün mümkün olamayacağını ifade eder.

Derveze sonuç olarak “Bizce incelemekte olduğumuz ayetler önceki ayetlerden kopuk değildirler. Her iki ayetler grubunu birbirine bağlayan öğeler her iki grubun da değerlendirme, inanan yürekleri pekiştirme, eziyetler karşısında moral destek sağlama, kâfirlere eleştiriler ve mü’minlere müjdeler sunma nitelikli olmasıdır. Nitekim önceki ayetlerde, kâfirlerin ilahi mesaj karşısındaki tutumları, Allah’ın ayetlerini yalanlamaları ve Peygamberimize meydan okumaları anlatılmış, sonunda Rasûlullah’ın temel misyonunun uyarma ve müjdeleme olduğu vurgulanmıştı. Bu ayetlerse, her nebi ve rasul bütün insanların kendisine sunduğu ilahi mesaja inanmasını arzu etmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.) da bunu arzulamış, öyle ki, bu arzusu gerçekleşmeyince ya da gecikince son derece üzülmüştür. Ayrıca şeytan insanlara çeşitli vesveseler telkin ederek bu arzunun gerçekleşmesine giden yolun önüne dikilmiştir. Kâfirlerin hak içerikli mesaja karşı şiddetli bir muhalefet yapmaları, hakkı ve hak ehlini taciz edici girişimler içinde olmaları, mesnedsiz inkarları bu vesveselerin sonucudur. Şunu da unutmamalı ki, şeytan sadece pis karakterli suçlular üzerinde etkili olabilir. Peygamberlik misyonunun temsil ettiği aydınlığı görüp onunla doğru yolu bulan iyi niyetli kimseler üzerinde bir etkinliğinin olması mümkün değildir. Böyle olunca da ayetlerin, Rasûlullah’ın yüreğini pekiştirmeye, Müslümanlara moral destek sağlamaya ve kâfirleri ağır bir şekilde eleştirip uyarmaya yönelik olduğu belirginlik kazanıyor.” diyerek bu olayın olamayacağını sebebini hem aklî hem de naklî olarak açıklar.⁷¹²

“*Müşrikler, seni dost kabul etmek için neredeyse sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni saptıracaklardı.*”⁷¹³ Ayetinin tefsirinde bu ayetin

⁷¹² Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 6, s. 64-67; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, c.4, s. 451-453.

⁷¹³ *İsrâ*, 17/73-75.

tefsiri için başka rivayetlerin de aktarıldığını ifade eden Derveze, garanik olayıyla ilgili rivayeti de verir. Bu rivayet Derveze'nin yukarıda aktardığı rivayetiyle hemen hemen aynıdır. Derveze'nin ikinci rivayetinde birinci rivayetten farklı olarak şeytan, 'O yüce garaniktir. Onların şefaatleri umulmaktadır.' sözünü Rasûlullah (s.)'ın diline eklemiştir. Ayrıca bu rivayette Cibril Hz. Peygamber (s.)'i uyardıktan sonra Allah (c.c.) İsra 73-75. ayetleri indirmiştir. Hac sûresi 52. ayetin inişiyle ilgili bir rivayet yoktur. Derveze, bu ayetin içerik ve öz itibarıyla bu rivayetle uyuşmadığını çünkü ayetlerin ibaresine göre olayın Peygamber (s.)'in zihnine gelmiş fiiliyata geçmemiş bir düşünceden ibaret olduğunu ifade eder. Derveze, İslam tarihçilerinin çoğunun bu rivayeti kabul etmediğini ifade eder. Derveze, âlimlerden bazılarının bu konuda garanik cümlesini kâfirlerin Hz. Peygamber (s.)'in Necm sûresini okumasına karşılık cevap niteliğinde söylediklerini, kimi âlimlerin de şeytanın bu sözü kargaşa çıkarmak için fısıldadığını ifade ettiklerini söyler. Derveze hem Necm hem de İsra sûresinin ayetlerinin öz, siyak ve iniş koşulları yönüyle bu rivayetle uyuşmadığını ifade eder.

Derveze, bu rivayetin Hz. Peygamber (s.)'in karakteriyle de çeliştiğini ifade eder. Derveze kendisinin esas aldığı mushafa göre İsra sûresinin bu ayetlerinin Medine inişli olduğunu ifade eder. Bazı müfessirlerin bu ayetlerin Taif halkının Hz. Peygamber (s.)'e öneriler getirdiği rivayetini ayetlerin iniş sebebi olarak aktardıklarını ifade eder.⁷¹⁴

2.5.2. Siyer Kaynakları

İbn İshak

İbn İshak es-Sire'de garanik rivayetini şu ifadelerle nakleder: "Habeşistan'a hicret edenler, Mekkelilerin Müslüman olup secde ettiklerini öğreninceye kadar orada kaldılar. Necm sûresi Rasûlullah (s.)'a nazil olduğu zaman, Rasûlullah onu sesli olarak okudu. Müslüman ve müşrik herkes onu dinledi. "*Lat ve el-Uzzayı gördünüz mü?*" ayetinin sonuna geldiği zaman mü'minler tasdik ederek onu dinlediler. Bir kısım insan da şeytanın seci'ini (kafiyeli nesir söz) duyunca irtidat ederek, "Vallahi biz, elbette bizi Allah'a yaklaştırmaları için onlara tapacağız." dediler. Şeytan bu iki ayeti her müşriğe öğretti, bunu dilleriyle söylediler. Bu, Rasûlullah (s.)'ın ağrına gitti. Kendisine Cebrail (a.s.) geldi. Rasûlullah, ona bu iki ayet sebebiyle insanların yaptıkları hareketten dolayı

⁷¹⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 3, s. 410-414; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, c. 2, s. 367-369.

üzüntüsünü dile getirdi. Cebrail (a.s.) o iki ayetten teberri etti ve “Sen insanlara benim sana Allah’tan getirmediğim ayetleri okudun. Sana söylenmeyi söyledi.” dedi. Rasûlullah (s.) buna çok üzüldü ve korktu. Bunun üzerine Allah (c.c.), Rasûlullah’ı teselli etmek üzere “*Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu zaman şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katıp bırakmalarını giderir, sonra kendi ayetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlamlaştırıp, pekiştirir. Allah gerçekten bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁷¹⁵ ayetini indirdi.”⁷¹⁶ Bu rivayette diğer rivayetlerden farklı olarak şeytanın seciini duyunca irtidat edenlerin olduğu nakledilmektedir.

İbn Hişam, *Sîretü'n-Nebeviyye*'de, garanik olayı ile ilgili herhangi bir rivayet vermemiştir.⁷¹⁷

İbn Sa'd

İbn Sa'd, *Tabakât*'ında, garanik olayını: “Rasûlullah (s.) kavminin kendisinden yüz çevirdiğini gördü, bir gün tek başına oturup: ‘Keşke onları benden uzaklaştıracak bir şey nazil olmasa’ dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.) kavmine yaklaştı, onlar da ona yaklaştılar. Bir gün Kâbe’nin etrafındaki topluluklardan birinde oturdu ve onlara Necm sûresini okumaya başladı. Ta ki “Gördünüz mü o Lat ve Uzza’yı ve üçüncüleri olan Menat’ı?”⁷¹⁸ ayetine geldiğinde ‘*Tilke'l-garânîgu'l-ulâ ve inne şefâatehünne le-türteca*’ (bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaati umulur.) sözlerini Peygamber (s.)’in lisanına attı. Rasûlullah (s.) onları söyledi. Sonra devam etti, sûreyi bitirdi ve secde etti. Kureyşliler de onunla birlikte secde ettiler. Velid b. el-Muğîre yaşlı bir adam olup secde edemediği için alnına toprak kaldırıp ona secde etti. Ebû Uhayha Saîd b. el- Âs’ın da yaşlı olduğu için alnına toprak kaldırıp ona secde ettiği söylenir. Bazı insanlara göre alnına kaldıran sadece Velid b. el-Muğîre’dir. Bazılarına göre her ikisi de yapmıştır.

Kureyş, Rasûlullah (s.)’in telaffuz ettiği sözlerden memnun oldu ve ‘Biz, Allah’ın dirilttiğini, öldürdüğünü, yaratıp rızıklandığını biliyorduk ancak bu tanrılarımız, onun

⁷¹⁵ Hacc, 22/52.

⁷¹⁶ İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazi* (Thk. Süheyl Zekkar), Daru'l-Fikr, 1398/1978, Şam, s. 177-178; İbn İshak, *Siyer*, s. 236.

⁷¹⁷ İbn Hişam, *Sîret-i İbn Hişam Tercemesi* (Çev. Hasan Ege), Kahraman Yayınları, İstanbul 2006, c. 2, s. 5.

⁷¹⁸ Necm, 53/19-20.

yanında bize şefaathçi olur. Eğer sen tanrılarımıza bir pay vereceksen biz seninle beraberiz.’dediler.

Onların bu sözleri Rasûlullah (s.)’a çok ağır geldi ve evinde oturmaya başladı. Akşam olunca Cibril ona geldi. Rasûlullah (s.) Necm sûresini ona arz etti. Cibril, ‘Sana o iki kelimeyi getirdim mi?’ dedi. Rasûlullah (s.), ‘Allah’ın söylemediğini söyledim.’ dedi. Bunun üzerine Allah kendisine: *‘Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, neredeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.*⁷¹⁹ ayetlerini vahyetti.” ifadeleriyle anlatır.⁷²⁰

Buradaki rivayetin şeytanın “Bunlar yüce turnalardır elbette onların şefaathleri umulur.” sözlerini Peygamber’in lisanına attığı ve Peygamber’in bu sözleri söylediği kısmına katılamıyoruz. Çünkü bu rivayeti doğru kabul ettiğimizde vahyin dış etkenlere karşı korunmadığı ve şeytanın vahyi değiştirebileceği, Hz. Peygamber’in de vahyin değişikliğe uğratılmadan insanlara iletilmesi görevini layıkıyla yerine getiremediğini iddia etmiş oluruz. Bu durumda vahyin ve Peygamber’in güvenilirliğini sarsıntıya uğratmış oluruz. Hz. Peygamber’in masumiyetine ve Allah’ın vahyi koruma garantisine muhalif bir rivayet aktarmış oluruz.

İbn Sa’d, Habeşistan’daki bazı Müslümanların dönüşünü: “Bu secde olayı insanlar arasında yayıldı. Hatta haber Habeşistan’a ulaştı. Haber Rasûlullah (s.)’ın ashabına, “Mekke halkı secde edip Müslüman oldular. Hatta Velîd b. Muğîre ve Ebû Uhayha bile Rasûlullah (s.)’ın arkasında secde ettiler.” şeklinde ulaştı. Müslümanlar, “Eğer bunlar Müslüman olmuşlarsa Mekke’de Müslüman olmayan kim kaldı? Akrabalarımız bizim için daha sevimlidir.” dediler ve geri dönmek için yola çıktılar. Nihayet Mekke’ye bir saat kala Kinane Kabilesi’nden bir kabileye rastladılar. Onlara Kureyş Kabilesini ve durumlarını sordular. Kabile, “Muhammed onların tanrılarını hayırla yadetti, halk ona tabi oldu. Sonra fikrinden caydı ve tanrılarını reddetmeye geri döndü; onlar da kötülük yapmaya geri döndüler. Onlar bu durumda iken oradan ayrıldık.” dedi. Bunun üzerine Müslümanlar tekrar Habeşistan’a dönmeyi düşündüler. Daha sonra, ‘Biz Mekke’ye

⁷¹⁹ İsrâ, 17/73-75.

⁷²⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, c.1, s. 192-193.

geldik zaten, gireriz ve Kureyş'in içinde bulunduğu duruma bakarız. İsteyen akrabalarıyla görüşür sonra döner.' dediler." ifadeleriyle nakleder.⁷²¹

Taberî

Taberî, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*'ta garanik olayını şöyle anlatmaktadır: "Rasûlullah (s.) kavminin ondan yüz çevirdiklerini ve Allah (c.c.)'tan getirdiği vahiyden uzak durduklarını görünce Allah'tan kavmiyle arasını yakınlaştıracak bir emrin gelmesini diledi. Kavmine olan sevgisinden dolayı ve onların hidayetini çok arzu etmesi sebebiyle onlar hakkında olan sert tavrının yumuşamasını diledi ve bunu arzu etti. Bunun üzerine Allah (c.c.): "*Battığı zaman yıldıza and olsun ki: Arkadaşınız sapmadı ve bâtila inanmadı. O arzusuna göre de konuşmaz.*"⁷²² vahyini indirdi. Sûrenin "*Gördünüz mü Lat ve Uzza'yı? Ve üçüncüleri olan Menat'i*"⁷²³ ayeti inince daha önce temenni ettiği ve kavmine bildirmeyi arzu ettiği şeyler meyanında, şeytan onun diline "Onlar yükseklerde uçan güzel turna ve kuğular misali yücedirler ve onların şefaati umulur," sözünü karıştırdı. Kureyş bunu duyunca sevindiler ve ilahları hakkında söyledikleri onları sevindirdi. Ona kulak kabarttılar. Mü'minler de peygamberlerinin Rablerinden getirdiğine inanıyor ve onu hata, vehim ve kusur ile itham etmiyorlardı. Sûredeki secde ayetini okuyup da sûrenin son ayetini okuyunca secdeye kapandı. Müslümanlar da ona uyarak ve getirdiğini tasdik ederek ve emrine uymak üzere secde ettiler. Mescitte bulunan Kureyşli ve diğer müşrikler de ilahlarını andığı için secde ettiler. Böylece Velîd b. el-Muğîre hariç mescitte bulunan Mü'min ve kafir herkes secde etti. Velîd b. el-Muğîre çok yaşlı olduğu için secde edemedi. Bu nedenle yerden bir avuç toprak alarak üzerine secde etti. Ardından insanlar mescitten çıkarak dağıldılar. Kureşliler de sevinç içinde çıkmışlardı. Muhammed ilahlarımız en güzel şekilde ilahlarımızı andı ve okudukları arasında, "Onlar yücelerde uçan turnalar gibidirler ve onların şefaati makbuldür." diye olayı anlatıyorlardı. Secde olayı Habeşistan'da bulunan Rasûlullah (s.) ashabının kulağına kadar gitmiş ve Kureyşlilerin Müslüman oldukları söylentisi onlara ulaşmıştı. Bunun üzerine bir kısmı geri dönerken bir kısmı oradan ayrılmadılar. Ardından Cebrail, Rasûlullah (s.)'a gelerek: "Ya Muhammed ne yaptın? Sana Allah'tan getirmedığım şeyleri insanlara okudun. Sana bildirilmeyen sözler söyledin." dedi.

⁷²¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, c.1, s. 174-175; İbn Sa'd, *Tabakât*, c.1, s. 193-194.

⁷²² *Necm*, 53/1-4.

⁷²³ *Necm*, 53/19-20.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.) çok üzüldü ve Allah'tan korktu. Bu sebeple (ona Rahim olan) Allah onu teselli eden ve meselenin vahametini azaltan ayetler indirerek kendisinden önce gelen ve benzer temenni ve arzulara bulunan peygamberlerden hiçbiri yoktur ki şeytan onun temennilerine benzer şeyler karıştırmış olmasın. Sonra Allah, şeytanın karıştırdıklarını neshetmiş ve kendi ayetlerini muhkem bir şekilde korumuştur. Yani ona, “Sen de bazı peygamberlerin durumuna düştün,” diye buyurmuştur. Yüce Allah şöyle buyurdu: “*Biz senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki o bir temennide bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de (ilahi olmayan telkinler)katmaya kalkışmasın. Sonra Allah şeytanın kattığı şeyleri iptal eder ve kendi ayetlerini sağlam olarak muhafaza eder, Allah ilim ve hikmet sahibidir.*”⁷²⁴ Böylelikle Allah (c.c.), peygamberinin üzüntüsünü giderdi ve korkularından emin eyledi. Şeytanın onun diliyle “Onlar yüce kuğulardır ve onların şefaati umulur,” şeklinde hasımlarının ilahlarını anan sözlerini iptal etti. Allah (c.c.) Lat, Uzza ve Menat'ı zikrettikten sonra: “*Demek erkek size dişi O'na öyle mi? O zaman bu adil olmayan bir taksim,*”⁷²⁵ yani eğri büğrü bir taksim. “*Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir,*” ve “*Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseler hariç,*”⁷²⁶ ifadesinin yer aldığı kısma kadar olan ayetleri vahyetmiştir. Yani sizin ilahlarınızın şefaati onun nezdinde nasıl kabul edilebilir?” Rivayetin bu kısmından sonra Taberî, müşriklerin Müslüman olan ve Rasûlullah (s.)'a uyanlara karşı eziyetleri arttırdıklarını ifade eder. Habeşistan'daki Müslümanların Mekkelilerin Müslüman olduğu şeklindeki söylentileri duyunca Mekke'ye geri döndüklerini, Mekke'ye yaklaşıncı haberin doğru olmadığını öğrendiklerini ve ancak mücavir yerlere gizlice girebildiklerini ifade eder.⁷²⁷

Taberî'nin rivayetindeki Hz. Peygamber'in kavmine sevgisinden dolayı Allah'tan kavmiyle arasını yakınlaştıracak bir emrin gelmesini, Allah'ın onlar hakkındaki sert tavrının yumuşamasını dilemesi kısmına katılamıyoruz. Çünkü Hz. Peygamber'in İslam dininin temel prensiplerine uygun olmayan dilekleri gönlünden geçirmesi mümkün değildir. Hz. Peygamber, hiç tereddüt etmeden Allah'ın emirleri konusunda müşriklerin arzuları ve teklifleriyle mücadele etmişti. Burada Peygamberin arzusu kavminin iman etmesidir.

⁷²⁴ Hacc, 22/52.

⁷²⁵ Necm, 53/21.

⁷²⁶ Necm, 53/21-26.

⁷²⁷ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülük*, c. 2, s. 337-340.

Taberî'nin naklettiği diğer rivayet bizim yukarıda Taberî'nin tefsirinde naklettiğimiz rivayetle birebir aynıdır. Bu sebeple burada tekrar aktarmayacağız. Rivayetin son kısmında Hz. Peygamber (s.)'in üzüntüsü üzerine Allah (c.c.)'ın İsra 73-75. ayetleri⁷²⁸ indirdiği, ancak Rasûlullah (s.)'in üzüntüsü devam edince de Hacc sûresi 52-53. ayetleri⁷²⁹ indirdiği nakledilir.⁷³⁰ Taberî, bu rivayetle tarihinde İsra sûresi ile garanik olayını irtibatlandırırken İsra sûresinin tefsirinde Sakiflilerin heyetinden bahsetmiş, bu ayetleri garanik olayı ile ilişkilendirmemiştir.

İbnü'l-Esîr

İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi*'nde, garanik olayını bi'setin beşinci yılının şevval ayında Habeşistan'a hicret eden Müslümanların Mekke'ye geri dönüş sebebi olarak anlatır. İbnü'l-Esîr rivayeti: "Hz. Peygamber (s.), kavminin uzak kalışını görünce, bu durum ona ağır gelmiş ve Allah (c.c.)'ın kendilerini yaklaştıracak bir şeyler takdir buyurmasını içinden geçirmişti. Bunun üzerine yüce Allah (c.c.): *"Battığı dem yıldız andolsun"* ayetinden itibaren: *"Siz Lat'ı, Uzza'yı ve diğer bir üçüncüleri olan Menat'ı gördünüz mü?"* mealindeki ayetlere kadar indirdi. Hz. Peygamber (s.) bu şekilde kendi içinden temennide bulunurken şeytan onun söylediği zehabını uyandıracak şekilde yüksek sesle şunları okudu: *"İşte bunlar yüce putlardır ve onların şefaati umulur."* Kureyş bunları işitince sevindi. Müslümanlar da Rasûlullah (s.)'in bunu söylediği kanaatine kapıldılar. Onlar hiçbir şekilde bunun vehim olduğunu veya Rasûlullah (s.)'tan bir vehim veya yanılma eseri olarak ortaya çıktığını hatırlarına getirmediler. Peygamber (s.), secde ayetine varınca, Müslümanlar ve müşrikler onunla birlikte secde etti. Yalnız müşriklerden Velid b. Muğire yaşının ileri olması nedeniyle secde edemediğinden bir avuç kum alıp alına değdirdi. Sonra da halk dağıldı. Durum Habeşistan'daki Müslümanlara "Kureyş kabilesi Müslüman oldu." şeklinde ulaştı. Bunun üzerine bir grup Müslüman geri dönerken öbür grup geri kaldı. Rasûlullah (s.), oldukça üzüldü ve korkuya kapıldı. Bunun üzerine Yüce Allah (c.c.) şu mealdeki buyruklarını indirdi: *"Biz*

⁷²⁸ 'Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, neredeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi. Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin. O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.'

⁷²⁹ "Senden önce gönderdiğimiz hiç bir Rasûl ve hiçbir Nebî yoktur ki bir şey arzuladığı zaman şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah, şeytanın karıştırdığını giderir. Sonra Allah kendi ayetlerini yerleştirir. Ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir."

⁷³⁰ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, c. 2, s. 340-341.

*senden evvel hiçbir rasûl ve hiçbir nebi göndermedik ki o (bir şey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında mutlaka (bir fitne meydana) atmış olmasın.”*⁷³¹ Böylece Rasûlullah (s.)’ın üzüntüsü ve korkusu gitti.” ifadeleriyle nakleder.⁷³² İbn Esir’in bu rivayetinde “İşte bunlar yüce putlardır ve onların şefaati umulur.” sözünü, Rasûlullah’ın söylediği zehabını uyandıracak şekilde yüksek sesle şeytan söylemiştir.

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*’nde, Habeşistan’a ilk hicretin Vakıdî’den rivayetle bi’setin beşinci yılında receb ayında olduğunu ifade eder.⁷³³

İbn Kesîr, Musa b. Ukbe’nin ifadesine göre Habeşistan’a ilk hicretin, Ebu Talib ve müttetiklerinin Rasûlullah’la birlikte Şi’b-i Ebî Talib’te muhasara altına alındıkları sırada olduğunu ama bu hususun ihtilafı olduğunu ifade eder.

İbn Kesîr, garanik hadisesine tam olarak değinmeden şöyle söyler: “Musa b. Ukbe’ye göre Cafer b. Ebu Talib, ikinci hicrette Habeşistan’a gitmiştir. Bu da oradaki bazı Müslümanların, müşriklerin İslam’a girip namaz kıldıklarına dair bir haber almaları üzerine Mekke’ye geri dönmelerinden sonra vuku bulmuştur. Müşriklerin İslam’a girip namaz kıldıklarına dair söylentiye duyan bazı Habeşistan muhacirleri, Mekke’ye geri döndüklerinde (aralarında Osman b. Mazun da vardı) bu haberin gerçek olmadığını görmüşlerdir. Bunun üzerine bir kısmı Habeşistan’a geri dönmüş, bir kısmı da Mekke’de kalmıştı. Ama diğer bazı Müslümanlar, bu defa Habeşistan’a hicret etmişlerdir ki bu da ikinci hicreti teşkil edecektir.”⁷³⁴

İbn Kesîr, Habeşistan’dan dönen Muhacirler hakkında “İbn İshak, daha sonra Habeşistan’dan Mekke’ye dönen muhacirlerden bahseder. Muhacirlerin Mekke’ye dönüşleri, Mekkelilerin Müslüman oldukları haberini aldıkları zaman olmuştur. Böyle bir rivayet sahih değildir. Ancak bunun bazı sebepleri vardır. Sahih-i Buhârî’de ve diğer hadislerde rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.), günün birinde müşriklerle birlikte oturup konuşurken, Allah Teâlâ, Necm sûresini indirmiştir. “*Batmakta olan yıldızın andolsun ki, arkadaşınız sapmamıştır.*” Rasûlullah sûrenin sonuna gelince secdeye

⁷³¹ Hacc, 22/52.

⁷³² İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, c.2, s. 77-78; İbnü’l-Esir, *İslam Tarihi*, c. 2, s.78-79.

⁷³³ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, c. 3, s. 66.

⁷³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, c. 3, s. 67.

vardı. Orada bulunan Müslümanlar, müşrikler, cinler ve bütün insanlar hep secdeye kapandılar. Bunun da bir sebebi vardı. “*Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve peygamber yoktur ki, bir şey arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah, Şeytan’ın karıştırdığını giderir, sonra Allah kendi ayetlerini tahkim eder. Allah bilendir, Hakimdir.*”⁷³⁵ Ayetini tefsirciler açıklarken garanik hadisesini anlatmışlardır. Bunu anlayamayan kimseler, duymasınlar diye burada anlatmadık ancak bu hadisenin aslı sahih hadiste yer almaktadır.” diyerek açıklama yapmıştır.

İbn Kesîr, İbn Abbas’ın: “Necm sûresinin sonunda Peygamber (s.), secde etti. Onunla birlikte Müslümanlar, müşrikler, cinler ve insanlar hep secde ettiler.” dediği rivayeti nakleder. İbn Kesîr, İbn Mesud’un: “Peygamber (s.), Mekke’deyken Necm sûresini okudu. Bu sûredeki secde ayetine gelince secdeye vardı. Yanındakilerde secdeye vardılar. Ancak yaşlı bir adam yerden bir avuç çakıl ya da toprak alarak alnına sürdü ve: ‘Bu kadarı bana yeter’ dedi. Bende onun kafir olarak öldürüldüğünü gördüm.” dediği rivayeti nakleder. Her iki rivayette de Hz. Peygamber (s.)’in “Tilke’l-garânîku’l-ulâ ve inne şefâatehünne le-turtecâ” (Bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaati umulur.) sözünü söylediğiyle ilgili bir rivayet yoktur.

İbn Kesîr, garanik olayının çıkış noktasını şu ifadelerle aktarır: “Bu hadiseyi nakleden kişi, müşriklerin Hz. Peygamber (s.)’e uyararak onunla birlikte secdeye kapanmalarıyla Rasûlullah ile aralarındaki çekişmeyi bitirdiklerini, onunla barıştıklarını ve İslam’a girdiğini zannetmişti. Bu haber hızla Habeşistan’daki muhacirlere ulaşmış ve onlardan bir kısmı ümitlenerek Mekke’ye dönmüşlerdi.”⁷³⁶

İbn Kesîr, tefsirinde garanik olayını, sahih kanaldan gelmediğini ifade ederek reddetmiştir. Hz. Peygamber (s.)’in Necm sûresini okurken “*Siz Lat’i, Uzza’yı ve diğer bir üçüncüleri olan Menat’ı gördünüz mü?*”⁷³⁷ ayetlerine gelince şeytanın onun diline vesvese karıştırdığını ve “İşte bunlar ulu beyaz kuğulardır. Şefaati umulur.” sözlerini söylediğini de rivayet olarak aktarmıştır. Tarih kitabında ise sadece Hz. Peygamber (s.)’le birlikte müşriklerin secde ettiği rivayetine yer vermiştir. Hz. Peygamber (s.)’in

⁷³⁵ Hacc, 22/52.

⁷³⁶ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve ’n-Nihaye*, c. 3, s. 90-91.

⁷³⁷ Necm, 53/19-20.

“Tilke’l-garâniku’l-ulâ ve inne şefâatehünne le-turtecâ” (Bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaati umulur.) sözünü söylediğiyle ilgili herhangi bir rivayet aktarmamıştır.

Mevlânâ Şiblî

Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet* ‘te kısaca garanik olayını şöyle anlatır: “Bazı eserlere göre Peygamberimiz Necm sûresini okuyorken ‘diğer üçüncü put olan Menat’ı’ ayetine gelince ‘Bunlar yüksek putlardır ve onların şefaati beklenir.’ sözlerini şeytanın ilkasıyla söylemiş! Bunu takiben secde etmiş, bütün kafirler de kendisiyle birlikte secde etmişler.”

Mevlânâ Şiblî, bu haberlerin tamamen uydurma olduğunu ifade eder. Beyhakî, Kadı İyad, Allame Aynî, Hâfız Münzirî, Allame Nevevî gibi birçok büyük muhaddislerin bu hadisenin uydurma olduğunu ispatlamalarına rağmen bazı muhaddislerin ısrarla bu rivayetin doğru olduğunu kanıtlamak için muttasıl senedini göstermeye teşebbüs ettiklerini söyler. Taberî, İbn-i Ebî Hâtim, İbnü’l-Münzir, İbn-i Merdeveyh, İbn İshak, Musa b. Ukbe ve Ebû Ma’ser’in bunların arasında olduğunu ve Hadis ilminde hüccet olan İbn Hacer’in de bu rivayetin sıhhatinde ısrar ettiğini ifade eder. Daha sonra aslında olay şöyle olmuştur der ve rivayeti anlatır: “Kur’an okunurken gayri müslimler Kur’an’ı dinlememek için gürültü ederlerdi. Kur’an okunurken gürültü çıkarmak maksadı ile Kureyş, ‘Lat, Uzza ve diğer üçüncü put Menat, bunlar yüksek putlardır ve bunlardan şefaati beklenebilir.’ sözlerini söylerdi. O halde Peygamber (s.), Necm sûresini okurken ‘diğer üçüncü put olan Menat’ı’ ayetinden sonra şeytanın yani bir gayri müslimin bu sözleri söylemesi, kafirlerin bu sözleri Peygamber (s.)’in söylediğine inanarak bu durumu böyle yaymaları ve bu şayanın Müslümanlar arasında dolaşması neticesi bunun şeytan ilkası sayılmış olması çok muhtemeldir. Umumiyetle halk, şeytanın başkaları vasıtasıyla söz söylediğine inandıkları için bu rivayet hüsn-i kabul görmüş, raviler bu rivayeti sahih addetmişlerdir. Mevahib’de deniliyor ki; ‘Rasûl-i Ekrem, “diğer üçüncü put olan Menat’ı” ayetine vardığı zaman müşrikler, onların ilahlarını daha fazla zemmedeğini tahmin ederek ‘Bunlar yüksek putlardır ve onların şefaati beklenir.’ sözlerini Peygamber’in sözlerine karıştırmışlardır. Şeytan ilkasındaki şeytanlardan murat insanlar arasındaki şeytanlardır.” diyerek açıklamalar yapmıştır.

Şiblî, rivayeti bu şekilde naklederek ‘Lat, Uzza ve diğer üçüncü put Menat, bunlar yüksek putlardır ve bunlardan şefaât beklenebilir.’ sözünü söyleyenin kesinlikle Peygamber olmadığını, Kur’an’ı dinlemek istemeyen müşrikler olduğunu ifade etmiştir.

Muhammed Hamidullah

M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*’nde garanik olayıyla ilgili bizim yukarıda aktardığımız rivayetlerden farklı bir rivayet aktardığı için bu konuda çalışmamıza onun rivayetini de eklemeyi uygun gördük. Rivayet şöyledir: “Hz. Peygamber (s.) Kabe’nin önünde namaz kılıyordu. Elli üçüncü sûreyi (Necm sûresini) okurken; *“Siz de gördünüz değil mi el-Lat ve el-Uzza’yı, ve öteki üçüncü Menat’ı? Bunlar yüksek yaratık mıdır? Ve onların şefaati ümit edilir mi?”* ayetlerine geldi. Öyle görünüyor ki bu ayetler başkalarınca da malumdu ve rivayete göre birisi son iki ayeti şeytani bir şekilde olumlu bir ses tonu ile okudu, halbuki soru cümlesi (metinde hususi olarak soru zarfı olmadığından) ancak ses tonu ile olumsuz oluyordu. Oradaki müşrikler Hz. Muhammed (s.)’in kendi putlarına müsaade ettiği zehabına kapıldılar, sevinçleri büyük oldu, öyle ki Muhammed (s.) namazda secde edince, onlar da Kâbe önünde secdeye kapandılar. Olup bitenlerden Hz. Muhammed (s.)’in haberi yoktu, fakat yanlış anlamadan sonra gerginlik kalktı ve sükûn devresi başladı ve bunun şayiası Habeşistan’a kadar gitti. Bu durum bazı göçmenleri memleketlerine dönmeye teşvik etti. Bu arada mesele anlaşıldı, Hz. Muhammed (s.) hadiseleri büyük bir üzüntü ile öğrendi. Yeni bir vahiy iki mana alabilen eski vahyi düzeltti ve onun yerini aldı: *“Siz de gördünüz değil mi el-Lat ve el-Uzza’yı, ve öteki üçüncü Menat’ı, Erkek sizin de dışı onun mu? O taktirde insafsızca bir taksim! Bunlar sizinle atalarınızın taktığınız adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedir. Onlar kuruntudan ve nefislerinin arzusundan başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki and olsun, kendilerine Rabb’lerinden o hidayet gelmiştir.”*⁷³⁸ Bu ayetlerin inmesiyle müşriklerin putları için hiçbir müsamahanın bahis konusu olmadığı teyid edilince, Mekke’deki Müslümanların güç olan durumu daha da zorlaştı ve başka yere gitmenin lüzumuna inandılar.”⁷³⁹

Hamidullah’ın, aktardığı rivayette Necm sûresinde olmayan *“Siz de gördünüz değil mi el-Lat ve el-Uzza’yı, Ve öteki üçüncü Menat’ı? Bunlar yüksek yaratık mıdır? Ve onların*

⁷³⁸ Necm, 53/ 19-23.

⁷³⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c.1, s. 86-87.

şefaati ümit edilir mi?” sözlerini önceki inen ayetmiş gibi aktarmasına katılamıyoruz. Aynı zamanda bu rivayet ilk tefsir ve siyer kaynaklarında da yer almamaktadır.⁷⁴⁰

Hamidullah, kitabının başka bir yerinde muhacirlerin Habeşistan’a varışlarından birkaç ay sonra Hz. Muhammed’in Kureyşlilerle barıştığını bildiren yalan bir haberin mültecilerden bir kısmını Mekke’ye döndürdüğünü ifade eder.⁷⁴¹

Genel Değerlendirme

Tefsir rivayetlerinde ve İslam Tarihi kaynaklarında garanik hadisesi olarak geçen rivayet genel hatlarıyla şöyledir: Peygamberliğin beşinci yılı receb ayında Müslümanların bir kısmı Habeşistan’a hicret etmişti. Aynı yılın ramazan ayında Peygamber Kabe’nin yanında Necm sûresini okuyordu. Orada Müslümanlarla birlikte müşrikler de bulunuyordu. Necm sûresi 18. ayete kadar müşrikler de Peygamber’i pür dikkat dinlediler. “*Gördünüz değil mi (aciz durumdaki) Lat’ı, Uzza’yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menat’ı?*”⁷⁴² ayetlerine gelince şeytan Hz. Peygamber’in sözlerinin arasına “*Tilke’l-garânîku’l-ulâ ve inne şefâatehünne le-turtecâ*” (Bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaathleri umulur.) sözlerini attı. Rasûlullah (s.) onları söyledi. Sonra sûreyi tamamladı ve sonunda secde etti. Hz. Peygamber’le birlikte Müslümanlar ve müşrikler secde ettiler. Kureyş bu durumdan çok memnun oldu ama akşam Cebrail (a.s.) “*Bunlar yüce turnalardır; elbette onların şefaathleri umulur.*” sözlerini indirmedikçe söyleyince Hz. Peygamber çok üzüldü ve Allah (c.c.), “*Senden önce hiçbir rasul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir, sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zalimler derin bir ayrılık içindedirler.*”⁷⁴³

“*Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer Biz sana sebat vermiş olmasaydık az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana,*

⁷⁴⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c.1, s. 85.

⁷⁴¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c.1, s. 195.

⁷⁴² Necm, 53/ 18-19.

⁷⁴³ Hacc, 22/52-53.

hayatın da ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.”⁷⁴⁴ ayetlerini indirdi.

Genel hatlarıyla bu şekilde anlatılan rivayetlerde metin yönüyle çelişkiler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber namaz kılarken Necm sûresini okurken, bazı rivayetlerde Kâbe’nin yakınında otururken Necm sûresini okumuştur. Yine bazı rivayetlerde “Tilke’l-garâniku’l-ulâ ve inne şefâatehünne le-turtecâ” sözünü yanlışlıkla Hz. Peygamber söylerken, bazı rivayetlerde sesini Hz. Peygamber’in sesine benzeterek bu sözü şeytan söylemiştir. Bazı rivayetlerde şeytandan kasıt insan şeytanlar yani müşriklerdir. Bazı rivayetlere göre de Nadr b. Hâris bu sözü söylemiştir. Bazı rivayetlerde yakınlaşmayı uman Hz. Peygamberken; bazı rivayetlerde müşrikler Peygamber’in putlarına sövüp saymamasını arzu etmektedirler. Ayrıca rivayetlerde yaşlılığından dolayı secde edemeyen kişiler de farklı farklıdır. Bu kişi bazı rivayetlerde el-Muttalib b. Ebî Vedâ, bazı rivayetlerde Umeyye b. Halef, bazı rivayetlerde Muğire b. Şu’be, bazı rivayetlerde Ebû Uhayha Sa’îd b. el-Âs,⁷⁴⁵ bazı rivayetlerde el-Velîd b. el-Muğîre’dir.⁷⁴⁶

Garanik olayı sened yönüyle de çelişkilidir. Kimi rivayetlerde olayı görmüş gibi anlatan Abdullah b. Mesud’dur.⁷⁴⁷ Lakin İbn Mesud bazı rivayetlerde ilk Habeşistan’a hicret eden on beş kişinin içinde sayılmaktadır.⁷⁴⁸ Hal böyleyken garanik olayını anlatan kişi nasıl olabilir?

Bazı rivayetlerde İbn Abbas’tan rivayetler vardır. İbn Abbas’ın doğum tarihi hicretten birkaç sene evvel yani 619 olarak bilinmektedir. Bu durumda İbn Abbas henüz doğmamıştır. Bu olayı görme ihtimali yok.

Ayrıca İbn Mesud’un ve İbn Abbas’ın rivayetlerinde yalnızca secde olayından bahsedilmektedir. Garanik olayı anlatılmamaktadır.⁷⁴⁹

⁷⁴⁴ *İsrâ*, 17/73-75.

⁷⁴⁵ Apaydın, s. 356-358.

⁷⁴⁶ Taberî, *Taberî Tarihi*, c. 2, s. 339.

⁷⁴⁷ Apaydın *Siyer Kronolojisi* kitabında “gördüm” ifadesiyle anlatanın İbn Mesud olabileceğini; ama “O’nun arkasındakiler secde etti” ifadesinde orada olmadığını anlaşılmakta olduğunu ifade eder. Apaydın, s. 357.

⁷⁴⁸ İbn İshak, İbn Mesud’u Habeşistan’a hicret eden ikinci grubun içinde saymaktadır. Bkz. İbn İshak, *Siyer*, s. 286. İbn Sa’d ise Habeşistan’a hicret eden birinci grubun içinde saymaktadır. Bkz. İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 1, s. 192.

⁷⁴⁹ Apaydın, s. 356-357.

İbn Kelbî, *Kitabu'l-Esnam*'da Kureyşliler'in Kabe'yi "Lat hakkı için, Uzza hakkı için! Onlar yüksek turnalardır. Onların şefaatine ümit bağlanabilir. Üçüncüleri Menat hakkı için!" sözlerini söyleyerek tavaf ettiklerini ifade eder. Yani İbn Kelbî, daha önceden de bu ifadelerin Mekkeliler tarafından bilindiğini ve kullanıldığını ifade etmektedir.⁷⁵⁰

Bu rivayetler Kur'an ayetleriyle de çelişmektedir. Şöyle ki;

*"Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O nefis arzusu ile konuşmaz."*⁷⁵¹ ayeti Hz. Peygamber'in arzusuna, hevasına göre konuşmadığını yani vahyi değiştirmedini ifade ederken aynı sûrenin daha sonraki ayetlerinde Hz. Peygamber'in müşriklerle arasındaki gerginliği yumuşatacak bir yakınlık oluşmasını isteyerek ayetleri değiştirmesi mümkün müdür? Bu rivayeti doğru kabul ettiğimizde Hz. Peygamber'i de vahyi kendi arzusuna göre değiştiren biri konumuna koymuş oluruz ki bu Hz. Peygamberin masumluluğuna ters bir düşünce olur. Aynı zamanda misyonu tevhid olan bir dinin Peygamberinin bu misyona ters bir arzuyu kalbinde taşıması ve ona göre hareket etmesi ne kadar olasıdır?

Burada konunun öneminden dolayı kısaca peygamberlerin ismet sıfatına da değinmek yerinde olacaktır. İlahî ismet, vahyin sıhhati demektir. Vahyin peygambere indirilmesinden mü'minlere ulaştırılmasına kadar hiçbir etkiden etkilenmemesi durumudur. Vahyin korunması Allah'ın teminatındadır. Peygamberlerin ismeti ise; nübüvvet görevinin gereği olarak hata ve sapkınlıklardan uzak bir şekilde dini tebliğde korunması durumudur.⁷⁵² Allah'ın peygamberini koruması vahiy ve tebliği konusundadır. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyi hiçbir değişikliğe uğratmadan insanlara tebliğ eder. Peygamberler tevhid akidesini zedeleyen her inanca karşı büyük bir ihtimamla korunmuş ve onların bu hususta hatalı bir karar vermeleri engellenmiştir.⁷⁵³

İsmet, sadece peygamberlere ait bir sıfattır. Vahiy ve vahyin tebliği alanlarıyla ilgilidir. Peygamberler, tebliğiyle yükümlü oldukları konularda hilaf-ı hakikat beyanlarda

⁷⁵⁰ İbn Kelbî, *Putlar Kitabı* (Thk. Ahmed Zeki Paşa, Çev. Beyza Düşüngen), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1969, s. 32.

⁷⁵¹ *Necm*, 53/2-3.

⁷⁵² Veysi Ünverdi, "Mutezile'de Peygamberlerin İsmeti", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 15, Sayı: 1, s. 73; Severcan, *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete*, Fecr Yayınları, Ankara 2019, s. 258.

⁷⁵³ Severcan, *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete*, s.280-281.

bulunmak, vahiyi gizlemek veya eksik tebliğ etmek ve tevhid anlayışından en küçük bir sapma meylinde kesinlikle korunmuşlardır. Peygamberler, bir günah, bir suç işlemekten, ölçüyü aşan çirkin bir iş yapmaktan, söz ve eylem olarak Kur'an'a aykırı hareket etmekten uzaktır.⁷⁵⁴

Taberî, tefsirinde “*Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O nefis arzusu ile konuşmaz.*”⁷⁵⁵ ayetinin açıklamasında Hz. Muhammed (s.) kendi heva ve hevesinden söylemez. Bu Kur'an ancak Allah'ın gönderdiği vahiydir diyerek Abdullah b. Amr'dan şunları nakleder:

“Ben, Rasûlullah'tan duyduğum her şeyi ezberlemek maksadıyla yazıyordum. Kureyşliler bunu bana yasakladılar ve dediler ki: “Sen duyduğun her şeyi neden yazıyorsun? Rasûlullah da bir beşerdir. Kızgınlık zamanında da konuşur.” Bunun üzerine ben yazmaktan vazgeçtim ve meseleyi Rasûlullah'a anlattım. Rasûlullah parmağıyla ağzını işaret ederek şöyle buyurdu: “Yaz, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki buradan haktan başka bir şey çıkmaz.”⁷⁵⁶

“*Eğer Biz sana sebat vermiş olmasaydık az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın.*”⁷⁵⁷ ayeti de Peygamber'in onlara meyletmediğini ve eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı ona karşı hayat ve ölümün sıkıntılarının tattırılacağını ifade etmekle garanik olayını tamamen reddetmektedir.

Bu ayetin açıklamasında İbn Âşur, “(Ey Peygamber!) Eğer aklını ve düşünceni sağlamlaştırıp kararlı yapmasaydık, düşünce ve içtihadında hata yapmaktan seni korumasaydık, onların aslında bir “fitne” olan (doğru imandan saptırma riski taşıyan) tekliflerine meyledebilir, bazı haksız isteklerine olumlu cevap vermeyi düşünebilirdin; o zaman da hem hayatta hem de ölümden acılar çekerdin; hayattayken inkarcılar karşısında yenik düşmekten doğan sıkıntılarla ve daha başka belalarla karşılaştığın gibi önünde yenilgiye uğrayıp gidecekken senin tavizkâr tutumun sayesinde başarı kazanan

⁷⁵⁴ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (Çev. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1989, c. 2, s. 98; Severcan, *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 302.

⁷⁵⁵ *Necm*, 53/2-3.

⁷⁵⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, c. 8, s. 28-29.

⁷⁵⁷ *İsrâ*, 17/73-75.

inkarcılar karşısında aşağılık bir ölümle öldürdün”⁷⁵⁸ diyerek Allah’ın peygamberini düşünceleriyle bile yanlışa kaymaktan koruduğunu ifade etmiştir.

“Eğer (Peygamber) bize isnad ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.”⁷⁵⁹ Ayetine baktığımızda ise Hz. Peygamber’in Kur’an’a isnad ederek ayet uydurması halinde Allah’ın onun can damarını koparacağını yani azab edeceğini bildirmesi de Hz. Peygamber’in bu işi asla yapamayacağına bir delildir. Bu ayetin tefsirine baktığımızda Hz. Peygamber’e Kur’an’ı sen uyduruyorsun diyen müşriklere cevap vardır.⁷⁶⁰

“Şüphesiz o Zıkr’i (Kur’an’ı) Biz indirdik Biz! Onun koruyucusu da elbet Biziz.”⁷⁶¹ Ayetiyle Allah Teâlâ Kur’an’ın korunmasının teminatının bizzat kendisi olduğunu ifade ederken garanik olayını kabul etmek ne kadar doğru olur? Ayrıca bu ayetle Kur’an’a hiç kimsenin zarar veremeyeceği ifade edilmektedir.

“Sana Kur’an’ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın. Ancak Allah’ın dilediği başka. Şüphesiz O, açık olanı da bilir, gizliyi de. Biz seni en kolay olana kolayca ileteceğiz.”⁷⁶² Ayetinde Kur’an’ın Hz. Peygamber’in hafızasında korunmasının teminatı Allah’tır.

“(Ey Muhammed!) O’nu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak Bize aittir. O halde, Biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onun açıklamak da Bize aittir.”⁷⁶³ Bu ayet vahyin korunmasının teminatının yüce Allah olduğunu ifade etmektedir. Hal böyleyken Peygamber’in veya şeytanın Kur’an’a bir şey katabilmesi mümkün müdür?

“De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım.”⁷⁶⁴ Ayeti de Hz. Peygamber’e “Bize bundan başka bir Kur’an

⁷⁵⁸ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, c. 3, s. 507-508 (İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’-Tenvîr*, c. XV, s. 176-177’den naklen), Severcan, *Hiz. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 294.

⁷⁵⁹ *Hakka*, 69/44-47.

⁷⁶⁰ İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, c. 5, s. 443. (Dipnottaki açıklama kısmı) bu konuda Hz. Peygamber’in Kur’an’ı uydurduğunu iddia eden müşriklere ayetlerin cevapları için bkz. Secde 32/3, Tur 52/33-34, Ahkaf 46/8, Hud 11/13 ayetlerine bakınız.

⁷⁶¹ *Hicr*, 15/9.

⁷⁶² *A’la*, 87/6-8.

⁷⁶³ *Kıyamet*, 75/16-19.

⁷⁶⁴ *Yunus*, 10/15.

getir veya bunu değiştir” diyenlere karşı Allah Teâlâ’nın peygamberine nasıl cevap vermesi gerektiğini ifade etmektedir.

Burada İslam tarihçilerinin ve müfessirlerin garanik olayı sonrası indiğini ifade ettikleri Hacc sûresi 52. ve İsrâ sûresi 73-75. ayetlerin iniş zamanına da değinmek gerekir. Rivayetlerde Allah’ın peygamberini teselli ve uyarı için indirdiği iddia edilen bu ayetlere baktığımızda kimi araştırmalara göre Hacc sûresi tümüyle Hicri 1. yılda Medine’de inmiştir.⁷⁶⁵ Kimi araştırmalara göre de Hacc sûresi hem Mekke’de hem Medine’de inmiştir. Hacc sûresi 52. ayet ise Mekke’de bi’setin 10. yılında inmiştir.⁷⁶⁶ Her iki durumda da olduğu varsayılan garanik hadisesinden oldukça sonra teselli ve uyarı ayetleri inmiştir.

İsrâ sûresinin iniş yılları olarak da kimi araştırmalar bu sûrenin muteber rivayetlere göre bi’setin 11. ve 12. yıllarında meydana gelen mi’rac olayından sonra indiğini ifade eder.⁷⁶⁷ Bazı araştırmalar ise; İsrâ sûresi 73-75. ayetlerin bi’setin 8, 9 ve 11. yılında pasajlar halinde indiğini nakleder.⁷⁶⁸ Bu durumda da olduğu varsayılan garanik hadisesinden çok sonra teselli ve uyarı yaptığı iddia edilen ayetler inmiştir. Bu da pek doğru bir anlayış olmasa gerektir.⁷⁶⁹ Garanik olayını anlatan rivayetler Hacc sûresi 52. ve İsrâ sûresi 73-75. ayetlerinin hadisenin olduğu günün akşamında indiğini ifade ederler. Bu da kendi içinde bir çelişkidir.

Garanik konusunda yazdığı makalesinde bu olayı farklı boyutlarıyla ele alan Ali Rıza Gül garanik olayını kabul etmektedir.⁷⁷⁰ Taberî, tarihinde İsrâ sûresi ile garanik olayını irtibatlandırırken tefsirinde İsrâ sûresinde Sakiflilerin heyetinden bahsetmiş, garanik olayından bahsetmemiştir. Ayrıca Taberî, tarihinde hiçbir rivayeti atlamadan senedleriyle birlikte vererek yorumu okuyucuya bırakmış ve senetteki kişilerin güvenilirliğiyle pek ilgilenmemiştir. Hatta rivayetlerin doğruluğuyla ilgili görüş de bildirmemiştir.

⁷⁶⁵ Mevdûdî, c. 3, s.251-252; Severcan, *Hiz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 305.

⁷⁶⁶ M. Zeki Duman, *Beyânu’l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara 2006, c.2, s.523.

⁷⁶⁷ Mevdûdî, c. 3, s.251; Severcan, *Hiz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s.305.

⁷⁶⁸ Duman, *Beyânu’l-Hak*, c.1, s.457.

⁷⁶⁹ Mevdûdî, c. 3, s.251; Severcan, *Hiz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s.305.

⁷⁷⁰ Ali Rıza Gül, makalesinde Ahmed Hamdi Akseki’nin garanik olayına reddiyesini eleştirerek Akseki’ye bir reddiye yazmıştır. Bkz. A. Rıza Gül, “Garânik Kıssasının Reddi Üzerinden Kur’an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 14, sayı 2, s. 1-37

Garanik rivayetlerini, tefsir ve siyer kaynaklarında anlatıldığı gibi aldığımızda, yani putları öven cümlelerin Necm sûresinin okunuşu esnasında Kur'an'a katıldığı rivayetlerini doğru kabul ettiğimizde Allah'ın vahyi korumadığı, Hz. Peygamber'in vahyi alırken ve iletirken hassas davranmadığı ve şeytanın vahiy üzerinde etkisinin olabileceği sonucu çıkmış olur ki; bunların hiçbirisi de mümkün değildir.

Garanik olayına müsteşriklerin veya din düşmanlarının bakışıyla baktığımızda bu rivayetlerin önemi daha çok hissedilmektedir. Bu rivayetlerin aktarılmasını fırsat bilen müsteşrikler bunları dillerine dolayarak, kendi zanlarını ve ithamlarını da ekleyerek İslam'ın temelini ve inanç sistemini sarsmaya yönelik fikirlere yer vermişlerdir. Garanik olayını, Muir, Dozy, M. Radison, Caetani, Watt gibi isimler istismar etmişlerdir. Hint asıllı İngiliz Salman Rüşdi'nin *Şeytan Ayetleri* kitabı da İslam dünyasında büyük infiale sebep olmuştur.⁷⁷¹

Watt'ın Taberî'den aldığı rivayetlerdeki yorumuna baktığımızda Watt, Hz. Peygamber'in bu sözleri (kendi deyimiyle şeytani ayetleri) bir kez söylediğini, bu hikâyenin sonradan Müslümanlar ya da gayr-i müslimler tarafından sokulmuş olamayacağını iddia eder. Şeytani ayetlerin içeriğinin ise; Mekke çevresinde bulunan önemli tapınakların kabul görür olması olarak yorumlar. Hatta Watt, Hz. Peygamber'in bu işi bazı siyasi gerekçelerle, Medine, Taif ve çevrelerinde taraftar kazanmak veya Kureyş önde gelenlerinin nüfuzunu dengelemek gayesiyle bilinçli yaptığını iddia eder. Veya bu durumun Kureyş'in Hz. Peygamber'e yaptığı teklifler ve pazarlıkların bir ürünü olabileceğini iddia eder.⁷⁷² “*Tilke'l-garâniku'l-ulâ ve inne şefâatehünne leturtecâ*” sözlerinin çok önceden beri müşrikler tarafından bilindiğini ve bu sözleri Necm sûresine ayet olarak Hz. Peygamber'in koyduğunu iddia edenlerden biri de Turan Dursun'dur. Dursun, bu sözlerin Kur'an'la aynı uyakta olduğunu, Necm sûresi ayetlerine şiirsel olarak çok uyduğunu iddia eder; ardından niyet okuyuculuğuna girişerek Hz. Peygamber'in bu sözleri özellikle ayet kalıplarında söylediğini, kendisine bir bahane olarak şeytanın Cebrail kılığına girerek bunları getirdiği, kalıp olarak da aynı olduğu için şeytandan olduğunu anlayamadığını sunabilmek için bu şekilde yaptığını

⁷⁷¹ Yunus Emre Gördük, “Tefsirde Rivayet-Yorum İlişkisi Üzerine Kronolojik Bir Analiz: Garanik Olayı Örneği” *Artuklu Akademi*, 2018, sayı 5 (1), s. 5-6.

⁷⁷² W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de* (Çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1986, s. 110-112.

iddia eder. Amacının da puta tapanlarla uzlaşma olduğunu ifade eder.⁷⁷³ Dursun, olayın ve Hacc sûresi 52. ayetin arkasındaki anlatımların, tamamen gerçek olduğunu, masal olmadığını ve olayın hadis, tefsir ve siyer kaynaklarında anlatıldığını ifade eder.⁷⁷⁴

Sonuç

Yukarıda tek tek verdiğimiz kaynaklardaki rivayetlerden oluşturduğumuz şöyle bir metin teklifi ile olayı anlatabiliriz:

Hız. Peygamber (s.) 615 yılının ramazan ayında Necm sûresini okurken onu, Müslümanlarla birlikte müşrikler de dinlemekteydi. Hız. Peygamber (s.), “*Gördünüz değil mi Lât’ı, Uzza’yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menat’ı?*” ayetlerine gelince müşrikler, dikkatlerini iyice okunan ilahi beyanlara verdiler. Onların aralarında bulunan Nadr b. Hâris gibi cin fikirlilerden birisi, Kureyş’in Kâbe’yi tavaf ederken söylediği önceden beri bilinen “*Tilke ’l-garâniku ’l-ulâ ve inne şefâatehünne le-turtecâ*” (Lât hakkı için, Uzza hakkı için! Onlar yüksek turnalardır, onların şefaatine ümit bağlanabilir! Üçüncüleri Menât hakkı için!)⁷⁷⁵ sözlerini ya ayetler vesilesiyle putlarının yerilmesini önlemek için, ya da Kur’an ayetlerini dinlememek için yahut da sûrenin etkisiyle ruhi durumlarında oluşan heyecanla putlarını övmek için yüksek sesle söyledi. Diğer müşrikler de Nadr b. Hâris’e katıldılar. Son ayet secde ayeti olduğu için Hız. Peygamber, “Onunla beraber Müslümanlar, müşrikler ve cinler de”⁷⁷⁶ secdeye vardılar.⁷⁷⁷

Burada bu secde halini Seyyid Kutub’un yorumuyla anlamak da mümkündür. Kutub’a göre ayetlerin ihtişamı, bu ayetlerin ihtiva ettiği manadaki derinlik ve Hız. Peygamber’in etkileyici kıraatı müşriklerin halet-i ruhiyelerinde heyecan hasıl etmiş, onların Hız. Peygamber ve Müslümanlarla birlikte gayri ihtiyari bir şekilde secde etmelerine sebep olmuştur.⁷⁷⁸

⁷⁷³ Turan Dursun, *Tabu Can Çekişiyor Din Bu I*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 94-95.

⁷⁷⁴ Dursun, s. 101-102.

⁷⁷⁵ İbnü’l-Kelbî, s. 32; Arapça metin s. 13.

⁷⁷⁶ Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terümesi*, Hadis no, 556 c.3, s. 290.

⁷⁷⁷ M. Asım Köksal, *Hız. Muhammed (s.) ve İslamiyet (Mekke Devri)*, s. 260; Severcan, *Hız. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 291.

⁷⁷⁸ Seyyid Kutub, *Fîzilâli ’l-Kur’an* (Çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), Hikmet Yayınları, İstanbul, ts., c. 14, s. 150-152; Severcan, *Hız. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 293-294.

2.6. Ay'ın Yarılması (Şakk-ı Kamer)

Giriş

Tefsir ve bazı siyer kitaplarında, birçok farklı anlatımla, müşriklerin Hz. Peygamber (s.)'den mucize talep etmeleri üzerine, Allah (c.c.)'ın izniyle Hz. Peygamber'in bir işaretiyle Ay'ın yarıldığı rivayeti yer almaktadır.

Arka Plan

Yarılmanın gerçekten olduğu veya kıyamet anında gerçekleşeceğiyle alakalı farklı yorumlara açık olan hadisenin anlatıldığı şekliyle kabulü hususunda daha itinalı ve seçici olunması; farklı yorumlara da gereken ihtimamın gösterilmesi gerektiği kanaatindeyiz.⁷⁷⁹ Bazı yazarlar, Ay'ın yarılmasını yarım Ay tutulmasının, Ay'ın üst bölgesinde sanki üstten kesik bir Ay görünümü verdiği ve bu durumun da çok ilgi çekici olduğunu ifade ederek açıklamışlardır.⁷⁸⁰

Mucize

“Acz” kelimesinin asıl anlamı, bir şeyden geri kalmak demektir. Örfi anlamı ise bir şeyi yapma konusunda kusur etme fiilinin isim halidir. “Acz” kelimesi kudretin, sıklılığın zıttıdır. Bir işe güç yetirememek demektir.⁷⁸¹ Mucize “a-c-z” fiil kökünden türemiş; fiilin if'al babından ismi failidir. “Aciz bırakan” ve “karşı konulamaz harika olay” manalarına gelen mucize, peygamberlerin peygamberliğini ispatlamak için Allah (c.c.) tarafından yaratılan harikulade olaydır.⁷⁸²

Mucize; peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, ayırt edilebilmesi için, bir meydan okumayla birlikte, büyü ve göz boyacılıktan ayırt edilebilen, taklit edilemeyen, alışılmışın dışında harikulade bir şeyi yapmasıdır.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 396.

⁷⁸⁰ Apaydın, s. 395.

⁷⁸¹ İbn Manzûr, c. 5, s. 369-370; Rağıb el-İsfahânî, c. 2, s. 179.

⁷⁸² Halil İbrahim Bulut, “*Mûcize*”, *DİA*, İstanbul 2005 c. 30, s. 350.

⁷⁸³ Râzî, *Kelam'a Giriş (el-Muhassal)* (Çev. Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1978, s. 207

Şakk

“Şakk” kelimesi, bir şeyde oluşan, ortaya çıkan yarık, açık yarık anlamına gelir.⁷⁸⁴ Rağıb el-İsfahânî, “şakk” kelimesini açıklarken, Ayın yarılması hakkında, bazılarına göre Hz. Peygamber (s.) zamanında gerçekleşmiş; bazılarına göre ise kıyametin yaklaşacağı bir zamanda meydana gelecektir, bazılarına göre de bu ayetin anlamı iş açığa çıktı demektir, zira Araplar açığa çıkan hususlarla ilgili olarak Ay ile darb-ı mesel yaparlardı diyerek açıklama yapmıştır.⁷⁸⁵

Tefsir ve siyer kaynaklarında geçen rivayetleri ayetlerle ele almaya çalışalım.

2.6.1. Tefsir Kaynakları

Kur'an'da Ay'ın yarılması olayıyla ilişkilendirilen ayette Cenab-ı Hak şunları buyurur:

*“Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve ‘Süregelen bir sihirdir!’ derler.”*⁷⁸⁶

Bu konuyla ilişkilendirilebilecek diğer ayetlerde ise Cenab-ı Hak şunları buyurur:

*“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzere toplardı. O halde, sakın cahillerden olma.”*⁷⁸⁷

*“Onlar ‘Hayır bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır O bir şairdir. Eğer böyle değilse, önceki peygamberlerin (mucizelerle) gönderildikleri gibi o da bize, bir mucize getirsin.’ dediler. Onlardan önce helak ettiğimiz hiçbir memleket halkı iman etmedi de şimdi bunlar mı iman edecekler?”*⁷⁸⁸

“Dediler ki: ‘Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!’ De ki: ‘Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.’ Kendilerine okunan kitabı sana

⁷⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, c. 10, s. 181; Rağıb el-İsfahânî, c. 2, s. 18.

⁷⁸⁵ Rağıb el-İsfahânî, c. 2, s. 18.

⁷⁸⁶ *Kamer*, 54/1-2.

⁷⁸⁷ *En'am*, 6/35.

⁷⁸⁸ *Enbiya*, 21/5-6.

*indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.”*⁷⁸⁹

*“Andolsun, sizden önceki nice nesilleri peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirdikleri halde (yalanlayıp) zulmettikleri vakit helâk ettik. Onlar zaten inanacak değillerdi. İşte biz suçlu toplumu böyle cezalandırırız.”*⁷⁹⁰

*“‘Ona (peygambere) Rabbinden bir ayet (mucize) indirilse ya!’ diyorlar. De ki: ‘Gayb ancak Allah’ındır; bekleyin, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!’ ”*⁷⁹¹

*“Bizi (Kureyş’in istediği) mucizeleri göndermekten ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoymdu. (Nitekim) Semûd kavmine, o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa Biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz.”*⁷⁹²

*“İnkâr edenler diyorlar ki: ‘O’na (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!’ De ki: ‘Şüphesiz Allah dilediğini saptırır; kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.”*⁷⁹³

*“Dediler ki: ‘Yerden bize bir kaynak fışkırtmadıkça yahut senin bir hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe yahut da altından bir evin olmadıkça ya da göğе çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize, gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğе çıktığına da inanacak değiliz.’ De ki: ‘Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak rasûl olarak gönderilen bir beşerim.”*⁷⁹⁴

*“Biz onlara melekleri de indirseydik kendileriyle ölümler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında (hakikatin şahitleri olarak) toplanırdık, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi; fakat onların çoğu bilmiyorlar.”*⁷⁹⁵

⁷⁸⁹ Ankebut, 29/50-51.

⁷⁹⁰ Yunus, 10/ 13-14.

⁷⁹¹ Yunus, 10/ 20.

⁷⁹² İsrâ, 17/59.

⁷⁹³ Ra’d, 13/27.

⁷⁹⁴ İsrâ, 17/90-93.

⁷⁹⁵ En’am, 6/111.

“Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölümlerin konuşturulacağı bir Kur'an olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu). Fakat bütün emir yalnız Allah'ındır. İman edenler anlamadılar mı ki, Allah dileseydi bütün insanları doğru yola erıştırirdi. Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah, verdiği sözden dönmez.”⁷⁹⁶

İbn Abbas

İbn Abbas, *Tenvîru'l-Mikbas min Tefsîr-i İbn Abbas*'ta, “Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı. Onlar bir mûcize görseler yüz çevirirler ve ‘Süregelen bir sihirdir!’ derler.”⁷⁹⁷ ayetinin açıklamasında “Hz. Muhammed'in gelişi ve dumanın inişiyle kıyametin kopması yaklaştı.” demiştir. Ay'ın yarılmasını da kıyamet alameti olarak görmektedir. Fakat arkadan gelen “Onlar bir mûcize görseler yüz çevirirler ve ‘Süregelen bir sihirdir!’ derler.”⁷⁹⁸ ayetinin açıklamasında ise; Ay'ın yarılmasını mucize olarak ifade etmiştir. Müşriklerin Ay'ın yarılması gibi bir mucize görseler bile mucizeyi yalanlayacaklarını bunun kuvvetli ve şiddetli bir aldatmaca olduğunu yakında kaybolacağını, ‘bu eskiden beri devam ede gelen bir sihir’ dediklerini ifade ederek Ay'ın yarılmasını mucize olarak değerlendirmiştir.⁷⁹⁹

İbn Abbas, “Dediler ki: ‘Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!’ De ki: ‘Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.’ Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.”⁸⁰⁰ ayetinin tefsirinde “Yahudiler, Hristiyanlar ve müşrikler Hz. Muhammed'e Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)'ya indirildiği gibi alametler/mucizeler indirilseydi ya dediler. Ey Muhammed (s.) onlara de ki; alametler/mucizeler ancak Allah katından gelir. Ben bildiğiniz dil ile korkutucu bir Rasûlüm. Ey Muhammed! Mekke ehline Peygamberliğinin ayeti Cebrail (a.s.)'i kıraat edilmekte olan Kur'an'la indirmemiz (yetmedi mi?)” diyerek açıklamıştır.⁸⁰¹

⁷⁹⁶ Ra'd, 13/31.

⁷⁹⁷ Kamer, 54/1-2.

⁷⁹⁸ Kamer, 54/2.

⁷⁹⁹ İbn Abbas, *Tenvîru'l-Mikbas*, s. 564.

⁸⁰⁰ Ankebut, 29/50-51.

⁸⁰¹ İbn Abbas, *Tenvîru'l-Mikbas*, s. 422-423.

Mukatil b. Süleyman

Mukatil, *Tefsir-i Kebir*'inde “*Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve ‘Süregelen bir sihirdir!’ derler.*”⁸⁰² ayetinin açıklamasını yaparken, “Nebi (s.)’nin ortaya çıkması, duman ve Ay’ın yarılması kıyamet alametlerindendir.” ve “Mekke kâfirleri kendilerine bir mucize göstermesini istemeleri üzerine Nebi (s.)’nin işaretiyle Ay yarıp ikiye ayrılmış, sonra yine bir araya gelmişti. Buna rağmen Mekkeliler, ‘Bu sihirbazların yaptığı işlerdendir.’ demişlerdi.” diyerek rivayeti anlatmıştır.

Mukatil, devamında “bir ayet (Ay’ın yarılması mucizesini) görseler yüz çevirirler ve ‘devam edip giden bir büyüdür’ derler.” diyerek buradaki “ayet” sözcüğünü Ay’ın yarılması mucizesi olarak açıklar.⁸⁰³

Taberî

Taberî, “*Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve ‘Süregelen bir sihirdir!’ derler.*”⁸⁰⁴ ayetinde “*Kıyamet yaklaştı*” kısmını açıklarken, bu ayetin kıyametin kopmasının ve dünyanın sona ermesinin yaklaştığını bildiren ilahî bir uyarı olduğunu, Allah (c.c.)’ın kullarını uyardığını ifade eder.⁸⁰⁵ Taberî, “*Ay yarıldı.*” ayetinin açıklamasında Mekke kâfirlerinin bir mucize istemeleri üzerine Hz. Peygamber (s.)’in zamanında onun açık bir mucizesi olarak hicretten önce Mekke’de Ay’ın yarıldığını ifade etmiştir. Taberî, bunun da onun nübüvvetinin ve doğruluğunun ispatı olduğunu, bu durum karşısında müşriklerin bundan yüz çevirdiklerini, yalanladıklarını ve ‘Bu gelip geçen bir sihirdir. Muhammed bizi sihirledi’ dediklerini nakleder.⁸⁰⁶

Taberî, tefsirinde birkaç farklı rivayetle Ay’ın yarıma hadisesini nakleder. Taberî, Enes b. Malik’in rivayetini şöyle nakleder: “Mekkeliler Rasûlullah’tan kendilerine bir mucize göstermesini istemişlerdir. Bunun üzerine Ay Mekke’de iki defa yarılmıştır.” Diğer bir rivayette Enes “Ay iki parçaya ayrıldı” demiştir. Enes’ten başka bir rivayetinde:

⁸⁰² *Kamer*, 54/1-2.

⁸⁰³ Mukatil b. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-Kebir*, c. 3, s. 296.

⁸⁰⁴ *Kamer*, 54/1-2.

⁸⁰⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 22, s. 103.

⁸⁰⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 22, s. 103.

“Rasûlullah (s.) zamanında Ay yarıldı.” demiştir.⁸⁰⁷ Katade’nin Enes’ten naklettiği başka bir rivayette de Enes “Mekkeliler Rasûlullah’tan kendilerine bir mucize göstermesini istemişlerdi. Bunun üzerine Ay Mekke’de iki defa yarılmıştı ve Allah (c.c.), ‘Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı.’ buyurmuştu.”⁸⁰⁸

Taberî’nin naklettiği başka bir rivayette Enes: “Mekkeliler Rasûlullah’tan kendilerine bir mucize göstermesini istediler. Onlar iki parça arasında Hira Dağı görünecek şekilde Ay’ı iki parça gördüler.” Rasûlullah da onlara Ay’ın yarılmasını gösterdi.” demektedir.

Taberî’nin naklettiği Abdullah b. Mes’ud’dan rivayetinde: “Rasûlullah döneminde biz Rasûlullah (s.) ile beraberken Ay iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın üzerinde kaldı, diğer parçası aşağı indi ve Rasûlullah “Şahit olun” buyurdu.” ifadeleri yer alır. Diğer bir rivayette de Abdullah b. Mes’ud: “Biz Rasûlullah ile beraber bulunurken Ay yarıldı bir parçası dağın arkasına gitti. Rasûlullah bize “Şahit olun, şahit olun.” dedi.⁸⁰⁹ Taberî, Abdullah b. Abbas’ın rivayetini: “Abdullah b. Abbas; ‘Rasûlullah döneminde Ay yarıldı.’ der.”⁸¹⁰ diyerek verir.⁸¹¹

Taberî, başka bir rivayette Abdullah b. Ömer’in; “Rasûlullah döneminde Ay yarıldı. Ve Rasûlullah ‘şahit olun’ dedi” dediğini nakleder. Diğer bir rivayette de Abdullah b. Mes’ud’un şöyle dediğini rivayet eder: “Rasûlullah’ın zamanında Ay yarıldı. Kureyşliler: ‘Bu, İbn-i Ebi Kebşe’nin (Rasûlullah’ın) bir sihiridir. O, sizleri sihirledi. Siz onu yolculara sorun.’ dediler. Yolculara sordular. Yolcular da ‘Evet biz onun yarıldığını gördük’ dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ ‘Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı.’⁸¹² ayetini indirdi.” Taberî’nin naklettiği diğer bir rivayet, Cübeyr b. Mut’im’den şöyledir: “Rasûlullah döneminde Ay yarıldı. Öyle ki iki parça oldu. Bir parçası şu dağın diğer parçası da şu dağın üzerine vardı. Müşrikler: ‘Muhammed bizi büyüledi.’ dediler.

⁸⁰⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 22, s. 103-104.

⁸⁰⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 22, s. 111.

⁸⁰⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 22, s. 106-107.

⁸¹⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 22, s. 109.

⁸¹¹ Taberî’nin burada aktardığı diğer rivayetler hep aynı minval üzeredir. Diğer rivayetler için bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî Câmi’ul-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân*, c. 22, s. 103-112.

⁸¹² *Kamer*, 54/1.

Onlardan bir kısmı ise; ‘Allah’a yemin olsun ki şayet o bizi büyüledi ise bütün insanları büyülemeye gücü yetmez ya.’ dediler.”⁸¹³

Taberî, “*Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu?*”⁸¹⁴ ayetini Hz. Peygamber (s.)’e Rabbi tarafından bir mucize indirilmesini isteyen müşriklere cevaben Allah (c.c.), “Bu Kur’an’ı sana bir kitap olarak indirmemiz müşriklere mucize olarak yetmiyor mu?” buyurmuştur diyerek açıklamıştır.⁸¹⁵

Fahreddin Râzî

Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*’da “*Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı.*”⁸¹⁶ ayetinin tefsirinde müfessirlerin çoğunun bu ayetle Ay’ın yarıldığı ve bu yarılmanın da bizzat meydana geldiği kanaatinde olduklarını ifade eder. Râzî, *Sahih-i Buhârî*’den aldığı “Hz. Peygamber (s.)’den mucize olarak, bizzat Ay’ın yarılması mucizesi istendi. O da Rabbinden böyle bir istekte bulundu. Allah Ay’ı ikiye böldü. Böylece iş olup bitti.” rivayetini verir. Bu rivayetin bazı sahabelerden gelen meşhur bir haber olduğunu ifade eder.

Râzî, bazı müfessirlerin bu ayetin Ay’ın ileride yarılabacağı manasını kastettiklerini ifade eder fakat bunun uzak bir ihtimal olduğunu söyleyerek reddeder. Bunu söyleyenlerin delilinin yeryüzünde her tarafta görülmemesi, haberin tevatür derecesine ulaşamaması olduğunu ifade eder.⁸¹⁷

Râzî, Kur’an’a karşı müşriklerin “biz bundan daha fasihini getiririz” dedikten sonra ve bunu yapamamalarından sonra Kur’an’ın kıyamete kadar tek mucize olarak kaldığını; ama âlimlerin bu olayı bile tevatür derecesinde nakletmediklerini ifade ederek; Ay’ın yarılması olayının da mütevatir olmaması bu olayın olmadığını göstermez demektedir.

Râzî, bu olayı tarihçilerin nakletmeme sebebi olarak ise; münecimlerin bu olayı tutulma gibi normal bir durum olarak görüp kaydetmemelerinden dolayı olduğunu ifade

⁸¹³ et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, c.8, s. 65-66.

⁸¹⁴ *Ankebut*, 29/51.

⁸¹⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, c. 18, s. 429.

⁸¹⁶ *Kamer*, 54/1.

⁸¹⁷ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihü'l-Gayb*, c.29, s.29.

eder. Ama kendisi Ay'ın yarılmasının hem Kur'an ile hem de Hz. Peygamber'in haberiyle sabit olduğunu ifade eder.⁸¹⁸

Râzî, “Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve ‘Süregelen bir sihirdir!’ derler.”⁸¹⁹ ayetini iki şekilde açıklamıştır. Birinci açıklamasında müşriklerin Ay'ın yarılması mucizesini gördükten sonra başka mucize de görseler inatlarını bırakıp iman etmeyeceklerini ifade eder. Diğer bir açıklamada ise; onlar bir mucize görünce yüz çevirmeyi âdet haline getirdikleri için Ay'ın yarılma mucizesini görünce de yüz çevirmişlerdir, diyerek açıklamalarda bulunmuştur. Râzî, buradaki “ayet” sözcüğünü daha önce olmuş bir mucize değil de kıyamet yaklaştığı zaman olacak bir kıyamet alameti olarak anlamamanın mantıklı olmadığını ifade eder. Ay'ın yarılma hadisesini kıyamet alameti olarak açıklayanlara, bu olayın, Hz. Peygamber'in müşriklere karşı istidlâlde bulunduğu sırada meydana geldiğini, müşriklere de kıyamet alametlerinin söylenmesine ihtiyaç duyulmadığını ifade ederek bu yorumları reddeder. Kıyametin yaklaşması ifadesini de zaman olarak yakınlaşma değil; bilakis mümkün olma bakımından yaklaşma manasında anlar.⁸²⁰

Râzî, “Dediler ki: ‘Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!’ De ki: ‘Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.’ Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.”⁸²¹ ayetlerinin tefsirinde Allah (c.c.)’ın, müşriklerin Hz. Muhammed (s.)’in peygamberliği hususunda şüphe içinde olduklarını beyan ettiğini ifade eder. Bu sebeple müşrikler, Hz. Musa (a.s.)’nın, Hz. İsa (a.s.)’nın mucizeleri gibi bir mucize beklentisinde içindedirler. Râzî, devamla mucizenin risâletin şartlarından olmadığını; Hz. Muhammed (s.)’in de mucizeye ihtiyaç duymadığını, mucizenin Allah’ın katında olduğunu ve dilerse onu indireceğini dilemezse indirmeyeceğini ifade eder.⁸²²

Râzî, mucizenin peygamberliğin şartlarından olduğu farz edilse bile, Kur'an'ın Hz. Peygamber (s.)’in peygamberliği hususunda yeterli olduğunu ifade eder. Bunu, “Eğer bir mucizenin indirilmesi, peygamberlik için şart ise, bunun için tek bir mucizenin indirilmesi kâfidir. Ki bu da indirilmiş olup, Kur'an'ın bizzat kendisidir. Çünkü Kur'an,

⁸¹⁸ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.29, s.29.

⁸¹⁹ *Kamer*, 54/2.

⁸²⁰ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.29, s.29-30

⁸²¹ *Ankebut*, 29/50-51.

⁸²² Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.25, s.79.

açık ve devamlı olan bir mucizedir. Cenab-ı Hakk'ın '*Onlara kâfi gelmedi mi?*' ayeti Kur'an'ın yeterli olan miktarın da fevkinde bir mucize olduğunu ifade etmektedir." sözleriyle ifade eder.⁸²³

Râzî, daha sonra bu ifadeleriyle çelişen şu sözleriyle devam eder: "Kur'an-ı Kerîm şu sebeplerden dolayı daha önce geçen her mucizeden daha mükemmel bir mucizedir. O mucizeler tahakkuk etmiş ama sürekli olmamıştır. Çünkü, Hz. Musa (a.s.)'nın değneğinin bir ejderhaya dönüşmesinden ve Hz. İsa (a.s.)'nın, ölüleri diriltmesinden, bizim için geriye kalan bir şart yoktur. Binaenaleyh iman etmese bu tür şeylerin tahakkukunu yalanlasa, bu şeyleri o kimseye, ilahî kitap olmaksızın ispat etmek mümkün değildir. Ama Kur'an'a gelince, bu sürekli bir mucizedir, bâkidir. Şayet O'nu, birisi inkâr edecek olsa, biz hemen ona, 'onun gibi bir ayet getir' deriz. O değneğin bir ejderhaya dönüşmesi bölgeseldir, bir mahalde tahakkuk etmiştir. Bu sebeple onu, orada bulunmayanlar görmemiştir. Kur'an'a gelince, Doğu ve Batı'ya ulaşmış ve herkes, onu duymuştur. Burada şöyle bir incelik de vardır. Hz. Peygamber (s.)'in mucizeleri, mahallî değildir. Ay'ın yarılması hadisesi, bunlardan birisi olup, bütün yeryüzünü ilgilendiren bir hadisedir. Çünkü Ay tutulduğunda bu tutulma işi genel olur. İşte aynen bunun gibi Hz. Peygamber (s.)'in nübüvveti de geneldir, bir bölgeye mahsus değildir. Zira onun peygamber oluşundan (dünyaya gelişinde) bir tarafta Sava Gölü suyunu çekerken, diğer tarafta Kısra'nın sarayları yıkılmış, diğer yandan Rûm diyarında da kiliseler yerle bir olmuştur. Bütün bunlar onun peygamberliğinin umumi olduğunu anlatmak için olmuştur. Bu şudur: Bu mucizenin dışında kalan mucizeler hakkında inatçı kâfir, 'bu çeşitli ilaçlarla yapılmış olan bir sihirdir.' diyebilir. Halbuki Kur'an için böyle bir şey söylemesi mümkün değildir."⁸²⁴

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*'nde "Allah Teâlâ '*ve Ay yarıldı*' buyurur ki sahih isnadlarla ve mütevatir hadislerde sabit olduğu üzere bu, Allah Rasûlü (s.)'nün zamanında vuku bulmuştur." diyerek Ay'ın yarılması olayını gerçek şekliyle kabul etmiştir. Bu konuda İbn Mesud, Enes b. Malik, Abdullah b. Ömer ve İbn Abbas'tan rivayetler aktararak bu düşüncesini destekler. Rivayetlerin birçoğu bizim yukarıda

⁸²³ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.25, s. 80.

⁸²⁴ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.25, s.80.

Taberî'nin tefsirinde aktardıklarımızla aynıdır. Bu sebeple burada farklı gördüğümüz rivayetleri vermekle iktifa edeceğiz.

İbn Kesîr, Buhârî'nin naklettiği Enes b. Malik'ten rivayetinde: “Mekkeliler Allah Rasûlü'nden kendilerine bir mucize göstermesini istediler. Allah Rasûlü de onlara, Ay'ı iki parça gösterdi. Onlar Hira Dağı'nı Ay'ın iki parçası arasında gördüler.” diyerek hadisi vermiştir.

İbn Kesîr, İbn Abbas'ın rivayetini: “Allah Rasûlü (s.)'nün zamanında Ay tutuldu da (müşrikler): ‘Ay büyüldü’ dediler. Bunun üzerine ‘*Saat yaklaştı ve Ay yarıldı. Onlar bir ayet görürlerse yüz çevirirler ve süregelen bir büyüdür, derler.*’⁸²⁵ ayetleri nazil oldu.” ifadeleriyle verir.

İbn Kesîr, Abdullah İbn Ömer'in rivayetini verirken: “*Saat yaklaştı ve Ay yarıldı*” ayetinin rivayetleri hakkında; “Bu, Allah Rasûlü (s.)'nün zamanında oldu. Ay iki parçaya yarıldı. Bir parça dağın önünde, bir parça da arkasındaydı. Hz. Peygamber: ‘Şahid ol’ dedi.” diyerek rivayeti verir.

İbn Kesîr, İbn Mesud'un bir rivayetinde: “Ay yarıldığı zaman dağın ayın iki parçası arasındaki açıklıktan gördüm.” ifadesinin yer aldığını ifade eder. Leys'in rivayetinde ise: “Allah Rasûlü (s.)'nün zamanında Ay ayrıldı ve iki parça oldu. Hz. Peygamber (s.) Hz. Ebubekir'e: ‘Ey Ebubekir, şahid ol’ buyurdu. Müşrikler de: ‘Ay büyüldü de sonunda yarıldı’ dediler.” İfadelerinin yer aldığını ifade eder.⁸²⁶

İbn Kesîr, “*Andolsun ki onlara vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir. Fakat uyarılar fayda vermiyor.*”⁸²⁷ ayetini açıklarken bu Kur'an'da okunan ayetlerde rasulleri yalanlayan ümmetlerin kıssalarına, onların başına gelen azaplar ve cezalandırmalara dair haberler verildiğini, bu haberlerin onları, Allah'a şirk koştuktan ve rasulünü yalanlamaya devam etmekten men edecek önemli haberler olduğunu ifade eder. Allah'ın kalbini mühürlediği kimselere bu uyarıların fayda vermeyeceğini, Allah'tan başka onları hiç kimsenin hidayete erdiremeyeceğini ifade ederek “*De ki; üstün ve mükemmel hüccet Allah'ındır. Eğer O, dileyseydi hepinizi birden hidayete*

⁸²⁵ Kamer, 54/1-2.

⁸²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 7, s. 472-475.

⁸²⁷ Kamer, 54/4-5.

kavuştururdu.”⁸²⁸ ve “*Fakat bunca ayetler ve uyarılar inanmayanlar güruhuna fayda vermez.*”⁸²⁹ ayetlerini delil olarak sunar.⁸³⁰

M. İzzet Derveze

Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*'te “*Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı.*”⁸³¹ ayetinin tefsirinde Ay'ın yarılmaması konusunda iki görüş olduğunu ifade eder. Birisi “Kâfirlerin meydan okumalarına karşı Hz. Peygamber (s.)'in eliyle Allah'ın gerçekleştirdiği mucizesidir.” Diğer görüş ise “Kıyamet kopacağı zaman alametlerinden bir alamet, eserlerinden bir eser olarak yarılmanın gerçekleşeceğini pekiştirmektir.” diyerek iki görüşü de belirtir.

Müfessirlerin bu hususta, sıhhatleri ve senetleri değişik rivayetler verdiklerini, Buhârî ve Müslim'in Sahih'inde ve Tirmizi'de Enes b. Malik'ten rivayet edilen bir hadiste müşriklerin talebi üzerine yarılmanın fiilen gerçekleştiğinin zikredildiğini ifade eder. Derveze, müşriklerin “Şüphesiz Muhammed, insanların gözlerini büyüledi” demeleri üzerine bu ayetin indiğini, bazı hadislerde ise yarılmanın iki kere olduğunu ifade edildiğini dile getirir. Bazı müfessirlerin ise kıyamet kopacağı zaman yarılmanın gerçekleşeceğini söylediklerini ifade eder.

Derveze'nin verdiği rivayetler yukarıda Taberî ve İbn Kesîr'den aktardığımız rivayetlerle aynı rivayetlerdir. Bu sebeple burada bunları tekrar etmeyerek sadece Derveze'nin görüşlerine yer vermeyi uygun gördük.⁸³²

Derveze, Ay'ın yarılmaması olayıyla ilgili olarak, Müddessir sûresi 52. ayetin⁸³³ tefsirindeki kendi açıklamasına atıf yapar. Buna göre, müşriklerin Hz. Peygamber (s.)'e her meydan okuduklarında Kur'an'ın onlara mucizelerin Allah'ın katında olduğunu, Hz. Peygamber (s.)'in vahye tâbî bir beşer olduğunu, onlara mucize getirilse yine de onların iman etmeyeceklerini, çünkü onların mucizeleri isterken güzel bir niyetle bunu istemediklerini beyan etmesinin, kendisini, Ay'ın kıyametin kopacağı zaman yarılmaması görüşüne sevk ettiğini ifade eder. Bu görüşünü İsra sûresi “*Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, evvelkilerin (onları) yalanlamış olmasıdır. Semûd (oğulları)'na açık bir*

⁸²⁸ *En'am*, 6/149.

⁸²⁹ *Yunus*, 10/101.

⁸³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 7, s. 475.

⁸³¹ *Kamer*, 54/1.

⁸³² Rivayetler için bkz. Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 2, s. 271-277.

⁸³³ “*Hayır, onlardan her kişi kendisine açılan sayfeler verilmesini istiyor.*”

*mucize olarak dişi deveyi verdik, o; zulmetlerine sebep oldu. (Deveyi boğazlayarak kendilerine yazık etmiş oldular.) Biz o mucizeleri, yalnız korkutmak için göndeririz.”*⁸³⁴ ayeti ile destekler. Bu ayetlerin, heva ve hevese tâbî olmanın, ibret verici olaylardan ders almamanın azarlamayı gerektirdiğini içerdiğini ifade eder.⁸³⁵

2.6.2. Siyer Kaynakları

Klasik İslam tarihçilerinden ve ilk siyer kaynaklarından sayılan İbn İshak, İbn Hişam, İbn Sa’d, Taberî ve İbnü’l-Esîr’de Ay’ın yarılması olayıyla ilgili bir rivayet bulamadık.

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *el-Bidâye*’de, Ay’ın yarılması olayıyla ilgili olarak Allah (c.c.)’ın, peygamberini, getirdiği din hususunda desteklemek için Hz. Peygamber (s.)’in işaret ettiği sırada Ay’ı ikiye ayırarak müşriklere gösterdiğini ifade eder. Kamer sûresi “*Kıyamet saati yaklaşır, Ay yarılır; onlar bir delil görünce hâlâ yüz çevirirler ve ‘süregelen bir sihir’ derler. Yalanlarlar da kendi heveslerine uyarlar. Ama her işin karar kılacağı bir sonucu vardır.*”⁸³⁶ ayetinin bu konuyla ilgili olduğunu ifade eder.

İbn Kesîr, Müslümanların bu olayın Hz. Peygamber’in zamanında olduğuna dair ittifak içinde olduklarını; bu konuda mütevâtir hadislerin bulunduğunu ifade etmektedir. İbn Kesîr, Ay’ın yarılmasıyla ilgili rivayetlerin, Enes b. Malik, Cübeyr b. Mut’im, Hüzeyfe, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Mes’ud’dan nakledildiğini ifade eder. İbn Kesîr’in *el-Bidâye*’de naklettiği rivayetler kendisinin ve Taberî’nin yukarıda aktardığımız rivayetleriyle aynı rivayetlerdir. Biz burada İbn Kesîr’in bunlardan farklı olarak naklettiği rivayetleri vermekle iktifa edeceğiz.⁸³⁷

İbn Kesîr, İbn Abbas’ın “*Kıyamet saati yaklaşır, Ay yarılır.*” ayetiyle ilgili olarak: “Aralarında Velid b. Muğire, Ebu Cehil b. Hişam, As b. Vail, As b. Hişam, Esved b. Abdiyağus, Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdü’l-Uzza, Zem’a b. Esved, Nadr b. Haris’in de bulunduğu birçok müşrik, Hz. Peygamber’in yanına gelip toplandılar ve ona:

⁸³⁴ *İsra*, 17/59.

⁸³⁵ Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, c. 2, s. 271-277.

⁸³⁶ *Kamer*, 54/1-3.

⁸³⁷ Aynı bulduğumuz rivayetler için bkz. İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, c. 3, s. 118-122.

- Eğer doğru isen, bir parçası Ebu Kubeys Dağı'nın üzerinde, diğer parçası da Kuaykian Dağı üzerinde görünecek şekilde Ay'ı iki parçaya ayır, dediler. Peygamber (s.) onlara:

- Böyle yaparsam, iman eder misiniz? diye sorduğunda onlar:

- Evet, dediler. O gece Ay dolunay halinde idi. Hz. Peygamber (s.), bu dileğin yerine getirilmesini yüce Allah'tan diledi. Ay da yarısı Ebu Kubeys Dağı'nın üzerinde, diğer yarısı da Kuaykian Dağı üzerinde görünecek şekilde iki parçaya ayrılmış halde görüldü. Bunun üzerine Hz. Peygamberde onlara seslenerek:

- Ey Eba Seleme b. Abdi'l-Esed ve Erkam b. Erkam, şahadet edin.” dediğini rivayet eder.

İbn Kesîr, başka bir rivayette İbn Abbas'ın: “Mekke halkı, Hz. Peygamber (s.)'in yanına giderek ona:

- Senin Allah Rasûlü olduğunu bilmemizi sağlayacak bir mucizen var mı? diye sordular. Cebrail (a.s.) inip Hz. Peygamber'e şöyle dedi:

- Ya Muhammed, Mekkelilere de ki; ‘Bu gece toplansınlar ve (şayet yararlanacaklarsa) bir mucize görsünler.’

Hz. Peygamber, Cebrail'in bu sözlerini onlara söyledi. Bunun üzerine Ayın on dördüne denk gelen gecede dışarıya çıkıp toplandılar. Ay, bir parçası Safa, diğer parçası Merve tepesinde olmak üzere ikiye bölündü. Onlar da bu hadiseyi seyrettiler. Sonra ellerini gözlerine götürüp oğuşturmayla, tekrar Ay'ın iki parçasına bakmaya başladılar. Yine ellerini gözlerine götürüp oğuşturmayla ve yine Ay'ın iki parçasına bakmaya başladılar ve:

- Ey Muhammed, bu müthiş bir büyüden başka bir şey değildir, dediler. Bunun üzerine yüce Allah, “*Kıyamet anı yaklaşır, Ay yarıılır.*” buyurdu.” dediğini rivayet etmiştir.

İbn Kesîr, başka bir rivayette de İbn Abbas'ın: “Yahudi âlimleri, Hz. Peygamber (s.)'in yanına gelerek:

- Bize bir mucize göster ki ona inanalım, dediler.

Hız. Peygamber de Rabbinden bunu diledi, Ay'ı ikiye bölünmüş halde onlara gösterdi. Bir parçası Safa, diğeri de Merve tepesi üzerinde olmak üzere iki parça halinde görüldü. Ve bu ikiye ayrılmış halde gözlere görünmesine ikindi ile akşam arası kadarlık bir zaman boyunca devam etti. Bu haliyle onu seyrettiler. Sonra Ay, gözlere görünmez oldu. Onlar da:

- Bu uydurulmuş bir büyüdür, dediler.” dediğini rivayet etmiştir.

İbn Kesîr, İbn Abbas'ın: “Peygamber (s.) zamanında Ay tutuldu, müşrikler:

- Ay'a büyü yapıldı, dediler. Bunun üzerine “*Kıyamet anı yaklaşır, Ay yarılır; onlar bir delil görünce hâlâ yüz çevirirler ve 'süregelen bir sihir' derler.*” ayetleri nazil oldu.” dediğini rivayet eder.

İbn Kesîr, İbn Abbas'ın bu rivayetinin sağlam bir senetle geldiğini ifade eder. Bu rivayette Ay'ın, ikiye yarıldığı gece tutulduğunu, belki de Ay'ın ikiye yarılmasının, tutulduğu gece gerçekleştiğini, çoğuna bu durumun gizli kaldığını, bununla beraber dünyanın birçok yerindeki insanların bunu gördüğünü, bu hadiseye dayanılarak Hint ülkesinde “Ay'ın ikiye yarılması gecesi” diye tarih düşüldüğünü ifade eder.

İbn Kesîr, İbn Mesud'un “Biz Mekke'de iken Ay ikiye bölündü. Biz, Mekke'deyken bir parçasını Mina'daki dağın üzerinde gördüm.” dediğini rivayet etmiştir.

İbn Kesîr, İbn Mesud'un: “Hira Dağı'nı Ay'ın iki parçası arasında gördüm. Bir parçası gitti. Mekkeliler buna şaşıtlar ve:

- Bu uydurulmuş bir büyüdür, bu da gidecektir, dediler.” dediğini rivayet etmiştir.

İbn Kesîr, bu rivayetlerin senedleri kuvvetli ve müteaddit rivayetler olduğunu, düşünen ve nakledici ravilerden adaletli olduğu bilinen kişiler için bu rivayetlerin kesinlik ifade ettiğini; bazı kıssacıların, Ay'ın semadan yere düşüp Hız. Peygamber (s.)'in bir yerinden girip diğeri yerinden çıktığına dair anlattıkları hikayelerin aslı olmadığını ifade eder. İbn Kesîr, Ay'ın ikiye bölündüğünde gökyüzünden ayrılmadığını, yalnız Peygamber (s.), ona işaret ettiğinde iki parçaya ayrıldığını, bir parçasının Hira Dağının arka taraflarına gittiğini, olayı seyredenlerin Hira Dağını Ay'ın iki parçasının ortasında gördüklerini ifade eder. İbn Kesîr, İbn Mesud'un böyle bir manzarayı müşahade ettiğini haber verir.

İbn Kesîr, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen Enes'in "Ay, Mekke'de iki kez bölündü." rivayetinde ihtilaf olduğunu, muhtemelen onun, bu sözyle Ay'ın iki parçaya bölündüğünü söylemek isteğini ifade eder.⁸³⁸

Genel Değerlendirme

Tefsir ve siyer kaynaklarında Ay'ın yarılması olayını anlatan rivayetler özetle şöyledir:

Mekke'de Hz. Peygamber (s.)'in müşriklerin isteği üzerine Ay'a işaret etmesiyle bedir yani dolunay şeklindeki Ay yarılmış ve bir parçası bir dağın, diğer bir parçası da başka bir dağın üzerine gelmiştir. Müşrikler bunun üzerine "Ay sihirlendi." demişlerdir. Burada amacımız Ay'ın yarılması olayını yok saymak değil, olayın gerçek mahiyetini ve "*Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı. Onlar bir mûcize görseler yüz çevirirler ve 'Süregelen bir sihirdir!' derler.*"⁸³⁹ ayetini doğru anlamaktır.

Yukarıda hem müfessirlerin hem de müverrihlerin bu olaya yaklaşımına baktığımızda Taberî'nin tefsirinde anlattığı bu olaya tarih kitabında değinmediği, İbn Kesîr'in hem tarih kitabında hem tefsirinde değindiği görülmektedir. İlk İslam Tarihi kaynaklarından İbn İshak, İbn Hişam ve İbn Sa'd'ın eserlerinde ise Ay'ın yarılması olayının anlatılmadığı görülmektedir. Azimli, ilk İslam Tarihçilerinin nakletmediği, Taberî'nin tefsirinde naklettiği tarihinde nakletmediği bu rivayete dikkat çeker ve bu durumun tefsir ile tarih ilminin metod farklılıklarından kaynaklandığını savunur. Zira tefsirciler ellerine geçen malzemelerle ayetleri açıklamaya çalışırlar, olayı tarihsel konumunun içerisinde oturduğu bağlamda düşünmezler. Fakat tarihçiler eserlerini Hz. Peygamber (s.)'in hayatı içerisinde kendilerine gelen bilgilere yer bularak, bir kareye oturarak naklederler.⁸⁴⁰

Bazı tefsirciler de hem Ay'ın gerçek manada Kureyş halkının isteği üzerine Hz. Peygamber (s.)'in mucizesi olarak yarıldığı rivayetlerini aktarırken hem de Ay'ın kıyamet zamanında yarılacağı yorumunu da aktarırlar.

Ay'ın yarılmasını anlatan rivayetlerin metninde çelişkiler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde Ay'ın bir parçası bir dağın üzerinde; diğer parçası başka bir dağın üzerinde

⁸³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve 'n-Nihaye*, c. 3, s. 118-122.

⁸³⁹ *Kamer*, 54/1-2.

⁸⁴⁰ Mehmet Azimli, "Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesindeki Bazı Tahliller", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Ocak-Haziran 2009, sayı 3, s. 108-109.

bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde Ay, aynı dağın iki kenarında görülebilecek şekilde ayrılmış. Yani Ay'ın ortasından dağ görülebiliyor. Bazı rivayetlerde Kuaykıyan Dağı, bazılarında, Ebu Kubey's Dağı, bazısında Suveyda Dağı, bazısında Hira Dağı, bazısın da ise Safa ve Merve tepeleri Ay'ın yarıldığı dağ olarak rivayet edilir. Bazı rivayetlerde olay şimşek gibi hızlıca olmuş, bazı rivayetlerde ise ikindi ile akşam vakitlerinin başlangıçları arası bir sürede meydana gelmiştir. Bazı rivayetlerde mucizeyi isteyenler müşriklerken; bazı rivayetlerde Yahudilerdir. Bazı rivayetlerde Ay'ın yarıldığı bazı rivayetlerde ise yarıldığı şeklinde görüldüğü ifade edilmektedir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber (s.) müşriklerin talebi üzerine Allah'tan mucizeyi istemektedir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber (s.)'in isteğine gerek kalmadan müşriklerin talebi üzerine Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (s.)'e gelerek gece müşriklerin toplanmasını söylemektedir.

Rivayeti anlatan kişiler açısından olayı değerlendirdiğimizde Enes b. Malik ve İbn Abbas olayı gören kişiler olamazlar. Zira bu olay Medine'ye hicretten beş yıl önce (bi'setten sonra sekizinci yılda) yani onların doğumundan önce ya da onlar küçük yaştaiken vuku bulmuştur. Olayı görmemişler ancak büyüklerinden duymuş olabilirler.⁸⁴¹

Mevdûdî bu olayın varlığını kabul etmekle birlikte mucize olup olmadığını değerlendirirken Hz. Enes'ten başka hiç kimsenin bu olayın vukuunda müşriklerin isteği üzerine olduğunu ifade eden bir kimsenin olmadığını ifade eder. Ama Enes b. Malik olayı görmemiştir, başka sahabelerden duymuştur. İbn Mesud, Hz. Huzeyfe, Cubeyr b. Mut'im, Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer'den gelen rivayetlerin hiç birisinde de müşriklerin isteği üzerine Ay yarıldı ifadesi yoktur. Mevdûdî'ye göre Kur'an'ı Kerîm'de Ay'ın yarılmasıyla Hz. Muhammed (s.)'in risaletinin bir delili değil, kıyametin bir işareti olduğu ifade edilmektedir. Fakat bu olay kıyametin gelişine dair halka yapılan ikazı doğrular nitelikte olduğunu ifade eder.⁸⁴²

Ay'ın yarılması olayının rivayetlerde anlatıldığı şekliyle gerçekleştiğinin kabulü hususunda daha itinalı olunması gerektiğini düşünüyoruz. Bu düşüncemizi desteklemesi yönüyle rivayetleri Kur'an beyanları ile karşılaştırmayı uygun gördük. Buna göre:

⁸⁴¹ Mevdûdî, c. 3, s. 289-290.

⁸⁴² Mevdûdî, c. 1, s. 344-346.

*“Dediler ki: ‘Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!’ De ki: ‘Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.’”*⁸⁴³ Ayetini Taberî, tefsirinde: “Kureys müşrikleri: ‘Hz. Salih (a.s.)’e deve verildiği, Hz. İsa (a.s.)’ya gökten sofranın indirildiği gibi Hz. Muhammed’e de Rabbi tarafından bir mucize indirilse de bize karşı delil gösterse ya.” dediler. Ey Muhammed de ki; “Bütün mucizeler Allah katındandır. Onun dışında mucize getirmeye hiç kimsenin gücü yetmez. Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım. Ben sizleri, inkarcılığınız sebebiyle Allah’ın azabı ve şiddetiyle uyarıyorum.” ifadeleriyle açıklamıştır.

*“Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.”*⁸⁴⁴ ayetini Taberî, “Muhammed’e Rabbi tarafından bir mucize indirilse ya, diyen müşriklere de ki: O ayetler Allah’ın indindedir. Başkası onu getirmeye muktedir değildir. Sizi Allah’ın azap ve ikabı ile uyarıp korkutuyorum. Bu Kur’an’ı kendilerine okunan bir kitap olarak sana indirmiş olmamız şu müşriklere yeterli olmuyor mu? Bu kitapta inanan kimseler için rahmet, öğüt ve ibret vardır. İçindeki ayetler üzerinde düşünüp ibret alırlar.”⁸⁴⁵ ifadeleriyle açıklar.

*“Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır.”*⁸⁴⁶ ayetinin tefsirinde İbn Abbas Tefsiri’nin dipnot kısmında İbn Abbas rivayetinde: “Mekke halkı Hz. Peygamber (s.)’den Safa tepesini kendilerine altın yapmasını, dağların bir tarafında ekin ekme imkanlarının verilmesini istediler. Bunun üzerine Hz. Rasûlullah (s.)’a denildi ki: ‘İstersen biz onlara yavaş davranalım, istersen dilediklerini verelim. Ama o zaman küfredelerse, onlardan önceki milletlerin helak edildiği gibi onlar da helak edilir.’ Hz. Peygamber (s.) ‘Hayır, onlara yavaş davranılmasını dilerim’ dedi. Bunu üzerine Allah Azze ve Celle *“Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere dişi deveyi vermiştik, ama ona (inanmayıp)*

⁸⁴³ Ankebut, 29/50.

⁸⁴⁴ Ankebut, 29/51.

⁸⁴⁵ İbn Cerir et-Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, c. 4, s. 1735.

⁸⁴⁶ İsrâ, 17/59.

*kötülük yaptılar. Oysa Biz mucizeleri yalnızca korkutup uyarmak için göndeririz.”*⁸⁴⁷
*ayetini inzal buyurdu.”*⁸⁴⁸

“*Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır.”*⁸⁴⁹ ayetinin tefsirinde Taberî, “Ey Muhammed, kavminin senden istediği mucizeleri göndermeyişimizin sebebi, senden önceki ümmetlerin, Peygamberlerinden mucize isteyip, mucize gönderildikten sonra da iman etmemeleri ve helak edilmeleridir. Nitekim biz, Semûd kavmine bir dişi deveyi apaçık bir mucize olarak göndermiştik. Onlar, deveyi kestiler ve helak edildiler. Biz, bu mucizelerimizi ancak insanları korkutmak için göndeririz.” diyerek açıklamada bulunur. Yukarıda verdiğimiz müşriklerin Safa tepesini altın yapmasını istedikleri rivayeti nakleder.

Taberî’nin tefsirinde “*Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır.”*⁸⁵⁰ ayetinin açıklamasıyla “*Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı.”*⁸⁵¹ ayetinin açıklaması birbiriyle çelişmektedir.

Kur’an Yolu ve Türkçe Meal ve Tefsir’i “*Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır.”*⁸⁵² Ayetinin Mekkeli putperestlerin Hz. Peygamber’i zor durumda bırakmak için mucizeler getirmesini istedikleri ve Allah’ın yasası uyarınca bu mucizelerden sonra hâlâ inkâr ederlerse helak cezası verileceğini ve mucizenin ikna etmeyi değil; korkutmayı, heyecan ve ürperti vermeyi hedeflediğini belirttiğini ifade eder.

“*Dediler ki: ‘Yerden bize bir kaynak fışkırtmadıkça yahut senin bir hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmediğe yahut da altından bir evin olmadıkça ya da göğsü çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize, gökten okuyacağımız bir kitap indirmediğe göğsü çıktığına da inanacak değiliz.’ De ki: ‘Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak rasûl olarak gönderilen bir beşerim.’*⁸⁵³ ayetinin tefsirlerinde ise Utbe b. Rebia, Şeybe b.

⁸⁴⁷ *İsrâ*, 17/59.

⁸⁴⁸ İbn Abbas, *Tefsir-i İbn Abbas*, c. 3, s. 197.

⁸⁴⁹ *İsrâ*, 17/59.

⁸⁵⁰ *İsrâ*, 17/59.

⁸⁵¹ *Kamer*, 54/1.

⁸⁵² *İsrâ*, 17/59.

⁸⁵³ *İsrâ*, 17/90-93.

Rebia, Ebu Cehil, Velid b. Muğire gibi müşriklerin Peygamber'den ayetteki mucizeleri göstermesini istedikleri, bunun üzerine bu ayetlerin indiği rivayet edilir. Ayette Rasûlün onlar gibi bir insan olduğu, mucizenin Allah'ın katında olduğunu böylelikle ayetlerin Rasûlullah'ı teselliye içerdiği ifade edilir.⁸⁵⁴

Ay'ın yarılmaya olayını çağdaş araştırmacı Mehmet Apaydın farklı yönleriyle ele almıştır. Apaydın, Ay'ın yarılmaya mucize olarak kabul edenlerin, ayın üzerindeki çatlakları delil olarak göstermelerini tam bir çelişki olarak ifade eder. Apaydın, orada bulunanların yarım Ay tutulması görmüş olabileceklerini ifade eder. Hz. Peygamber'in "şahid olun" demesiyle de tutulmanın ilahi kudreti göstermesine dikkat çekmiş olabileceğini ifade eder.

Muhammed b. Bekr tarikiyle İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayetin metninde ifade Ay yarılmaya değil; Ay tutulması olarak geçmektedir. İbn Mes'ud'un rivayetlerinde ise "(Ay'ın) bir parçasının Ebu Kubeys, diğer parçasının es-Suveyda üzerinde" olduğu ifade edilmektedir. Apaydın, İbn Mes'ud'un ifadelerinin başlangıçta "dağın önü arkası" şeklinde gelirken zamanla *inşikaku'l-kamer* kelimesinin anlamından dolayı tutulma ifadesinin, "ortadan ikiye ayrılma" ve "dağın arkası" ifadesinin de "dağın iki yanı şekline" getirildiğini ifade eder. İbn Mes'ud rivayetinde İbn Mes'ud'un ayeti açıklamasında, Ay'ın yarılmaya hareketle kıyametin de böylece hak olduğunu ifade eden bir beyan bulunmaktadır. Apaydın, daha sonra Ay'ın bir parçasının dağın önünde bir parçasının dağın arkasında olduğunu ifade eden rivayetleri aktarır.

Apaydın, yarılmaya olarak ifade edilen olayın ikindi ile akşam (başlama) vakitleri kadar bir süre olmasından yola çıkarak toplamda 118 dakika sürdüğünden ve bu sürenin de Ay tutulmasının süresi hakkındaki astronomik hesaplamalara uygun düştüğünü ifade eder. Daha sonra Ay'ın yarılmaya olarak kabul edilen ve iki defa olan tutulmanın tarihlerini; ilk tutulma, 26 Nisan 617 Salı, saat: 19:47; ikinci tutulma, 15 Nisan 618 Cumartesi, saat: 21:43 olarak verir.⁸⁵⁵

⁸⁵⁴ Mukatil, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s. 470-472; Taberî, *Taberî Tefsîri*, c. 5, s.317,

⁸⁵⁵ Apaydın, s. 389-395.

Sonuç

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, “*Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı.*”⁸⁵⁶ ayetinin delaletinin zanniliği, bu olayı anlatan hadislerin mütevatir seviyeye ulaşamaması, Ay’ın yarılması olayının yukarıda aktardığımız rivayetlerde anlatıldığı şekliyle gerçekleştiğinin kabulü hususunda daha itinalı ve seçici olunması gerektiği ve farklı yorumlara da ihtimam göstermenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.⁸⁵⁷

2.7. Hz. Peygamber ve Zeyneb bt. Cahş’ın Evliliği

Giriş

Bazı siyer ve tefsir kitaplarında bir kısmı biraz farklılıklarla bir kısmı da edepsizce tasvirlerle, Hz. Peygamber (s)’in Zeyneb bt. Cahş’ı içeri elbisesiyle görmesi ve beğenmesi sebebiyle evlendiğiyle alakalı rivayet yer almaktadır.

Arka Plan

Hz. Peygamber (s.)’in Zeyneb bt. Cahş’ı içeri elbisesiyle gördüğü, beğendiği ve gönlünün ona meylettiği ve bu sebeple evlendiğinin anlatıldığı rivayetin, üçüncü ve dördüncü asırda iftira ve asılsız sözlerle İslam’a saldırı amacı güden kişilerce söylenilen iftiralar olduğu kanaatindeyiz.⁸⁵⁸

Sosyal Yapı

Cahiliye döneminde halk, hür, esir ve mevali olmak üzere üç sosyal sınıfa ayrılmıştı.

Hürler, ailesi veya kabilesinin adını taşıyan ve kabilesinin sahip olduğu tüm haklara sahip kimselerdi. Bunlar da kendi aralarında derece farklılıklarına sahiptiler. Şair, kâhin ve kahramanlıklarıyla ünlü kişiler diğer hürlerden daha üstün kabul edilirdi. Ekonomik gücün getirdiği statü farklılıkları da bulunmaktaydı.

Esirler ise; hürlerin sahip oldukları haklardan mahrum köle ve cariyelerdir. Savaşlarda alınan esirler veya esir pazarlarından satın alınan köle ve cariyeler bu sınıfı oluşturmaktaydı. Köleler menkul mal gibi, alınır, satılır, kiralanır ve miras bırakılırdı.

⁸⁵⁶ Kamer, 54/1.

⁸⁵⁷ Severcan, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, s. 396.

⁸⁵⁸ Severcan, *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 222.

Bunlar, efendilerinin izni olmadan evlenemezlerdi. Bir efendi istediği sayıda cariye ile evlilik hayatı yaşayabilirdi. Köleler kahir ekseriyetle köle ile evlenirdi ve bunların çocukları da köle olarak doğardı.

Mevaliye gelince, hürlerle esirler arasında, hürlerin altında, kölelerin de üstünde kabul edilen bu sınıf, özgürlüğüne kavuşmuş köle ve cariyelerden oluşurdu. Özgürlüğüne kavuşan mevaliler, kendilerini azad eden efendilerinin mevası olur ve onun kabilesine mensubiyet kazanır ona da akraba kabul edilirdi. Mevaliler köleler gibi alınıp satılmasa da hürlerin sahip oldukları haklara sahip olamaz, hür bir kadınla evlenemezlerdi.⁸⁵⁹

Mevali, ayrıca ilk İslamî fetihlerden sonra kendi istekleriyle Müslüman olan kişilerden oluşan ve Kureyşli Arapların Arap olmayanları ifade etmek için söylediği kavramdır.⁸⁶⁰

Cahiliye Dönemi Aile Yapısı

Cahiliye döneminin aile yapısında ailenin siyasi, sosyal, ekonomik ve idari yükümlülüklerin tümü erkeklerin sorumluluğundaydı. Ailenin reisi olan erkek, gücü nispetinde istediği kadar evlilik yapabiliyordu.

Cahiliye döneminde, tarihi rivayetlerde bütün kadınlar aynı olmamakla birlikte; toplumun belirli bir kesiminde kadının horlanması, tabii haklarından mahrum edilmesi, toplumdaki değerinin aşağı seviyede görülmesi gözler önüne serilmektedir. Kadın kocasının sahip olduğu malları gibidir. Kocasının üzerine dilediği kadar evlilik yapabilir, dilediği zaman da boşayabilirdi. Kadının bu değersiz konumu doğumıyla birlikte başlamaktadır. Kur'an'da bu durumu anlatan şu ayet cahiliye döneminin kadına bakışını özetler niteliktedir.

“Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden haktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak ne kötü hüküm veriyorlar!”⁸⁶¹

Kur'an, kadının bu aşağı konumuyla ilgili tasviri genellemez. Zaten kız çocuklarının doğar doğmaz gömülmesi veya herkesin çok evlilik yapması gibi konularda

⁸⁵⁹ Severcan, Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke, s.98-99.

⁸⁶⁰ İsmail Yiğit, “Mevali”, DİA, Ankara 2004, c. 29, s. 424-426.

⁸⁶¹ Nahl,16/58-59.

genellemelere gidildiğinde bazı çarpıklıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu konuların toplumdaki kadın erkek dengesini bozmayacak ölçülerde olması gerekmektedir. Aşağılanan, ezilen bu kadın profilinin yanı sıra sosyal statü olarak öne çıkmış kadınlar da vardı. Ebu Leheb'in eşi Ümmü Cemil, Ebu Süfyan'ın eşi Hind müşrikler safında öne çıkan kadın örnekleriyken; iman edenlerin ilki Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in vefatından sonra dini konularda danışman gibi olan Hz. Âişe, eşiyle birlikte Habeşistan'a göç eden Ümmü Seleme, işkencelerle şehid olan Hz. Sümeyye mü'minlerin saygın kadın örneklerindendir.⁸⁶²

Bu güçlü kadınlar cahiliye dönemi kadınının ezilmişliğini genellememizi engellemektedir.

İslam'ın gelişiyle birlikte cahiliye dönemindeki aile yapısı yerini İslami aile yapısına bırakmıştır.⁸⁶³ Şöyle ki; yine erkek ailenin geçimini temin ve sorumluluklar gibi sebeplerle aile reisi olarak kabul edilmiştir⁸⁶⁴ ama kadının da haklarının olduğu, yeri geldiğinde onlarla da fikir alışverişi yapılabileceği, üstünlüğün cinsiyetle değil; takva ile olduğu⁸⁶⁵, kadınların bir emanet olduğu, kadının ve erkeğin birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu, dahası Kur'an'ın miras haklarında düzenlemeler yaptığı görülmektedir⁸⁶⁶. İslam'ın aynı zamanda çok evlilikte de sınırlandırmalar getirdiği görülmektedir. Bu konuda klasik dönem fıkıhçılar “Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”⁸⁶⁷ ayetini bu sınırlandırmaya delil olarak görürken; son dönem bazı müfessir ve tarihçiler bu ayetin doğrudan bir sınırlandırma getirmediği görüşündedirler. Delaleti kesin olmasa da bu ayetten itibaren bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenmesinde, uygulamalarda sınırlandırmalar konduğu ve âlimlerin de bu uygulamaları delil olarak kabul ettiği görülmektedir.⁸⁶⁸

⁸⁶² Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 161-166.

⁸⁶³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 168.

⁸⁶⁴ Nisâ, 4/34.

⁸⁶⁵ Hucurât, 49/13.

⁸⁶⁶ Nisâ, 4/7,11,12.

⁸⁶⁷ Nisâ, 4/3.

⁸⁶⁸ İbn Kesîr, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, c. 4, s. 1547; Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s.3.

Biraz sonra ele alacağımız Zeyneb ve Zeyd'in evliliğinin de İslam'ın aile ve sosyal yapıda yaptığı değişiklikler kategorisinde değerlendirilmesi ve kölelikten azad olmuş kişilerin kölelikleri devam ediyormuşçasına geleneksel hukuka dayalı kısıtlılıklarını ortadan kaldırmak için atılmış bir adım olarak görülmesi gerekir.

Zeyneb bt. Cahş

Zeyneb bt. Cahş (ö. 20/641)'in babası, Cahş b. Riab b. Ya'mer b. Sabire b. Mürre b. Kebîr b. Ganm b. Dûdan b. Esed b. Huzeyme'dir. Annesi Ümeyye bt. Abdülmuttalib b. Hâşim Abdümenaf b. Kusay'dır.⁸⁶⁹ Annesi Ümeyme, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın kız kardeşi olup; Hz. Muhammed'in halasıdır. Hz. Zeyneb, Ebû Sufyan'ın kızı Ümmü Habîbe ile evlenen ve onunla birlikte Habeşistan'a hicret eden ancak orada Hristiyanlığa giren Ubeydullah b. Cahş'ın ve Hz. Peygamber'in süt kardeşi ve Nahle Seriyyesi'nin komutanı Abdullah b. Cahş'ın kız kardeşidir. Öyle anlaşıyor ki Hz. Zeyneb, 35 yaşında Zeyd'le evlenene kadar Hz. Muhammed ile evlenme beklentisi içinde taliplerini reddetmiş, bekar olarak hayatını sürdürmüştü.⁸⁷⁰

Zeyd b. Harise

Zeyd b. Hârise (ö. 8/629), sekiz yaşlarında hür bir çocuk iken annesi ile yaptığı bir yolculuk sırasında, bir kabile baskınına uğramış ve Kaysoğulları tarafından esir alınmıştır. Daha sonra Hz. Hatice'nin yeğeni Hâkim b. Hizam, Zeyd'i Şam'daki köle pazarından satın almış, halası Hz. Hatice'ye hediye etmiş, Hz. Hatice de Hz. Muhammed (s.)'le evlendikten sonra Zeyd'i ona hediye etmiştir. Daha sonra Zeyd'in babası oğlunun yerini öğrenince onu almak için Mekke'ye gelmiş, Hz. Peygamber'le görüşmüş ve Hz. Peygamber de Zeyd'i gidip kalma konusunda serbest bırakmışsa da Zeyd babasıyla gitmeyi değil; Hz. Muhammed (s.)'in yanında kalmayı tercih etmiştir. Babası Zeyd'i vazgeçirmek istediye de Zeyd kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed Kâbe'ye gelerek onu azad ettiğini ve evlat edindiğini ilan etmiştir. Böylece Zeyd, Hz. Muhammed (s.) peygamber olduktan sonra *“Evlatlıkları (öz) babalarının isimleri ile çağırın. Bu, Allah nezdinde daha adaletlidir. Eğer öz babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, onları din kardeşleriniz ve arkadaşlarınız olarak görün.”*⁸⁷¹

⁸⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. 10, s. 98; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.4, s. 145.

⁸⁷⁰ Severcan, *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 217.

⁸⁷¹ *Ahzab*, 33/5.

ayeti inene kadar “Zeyd b. Muhammed” adıyla çağrılmıştır. Bu ayetten sonra Zeyd’e, Zeyd b. Harise denilmeye başlanmıştır.⁸⁷² Zeyd, Zeyneb’le evlenmeden önce Rasulullah’ın dadılığını yapan Ümmü Eymen’le evliydi.⁸⁷³

Zeyd b. Harise’nin Zeyneb bt. Cahş ile boşanması ve daha sonra Hz. Zeyneb’in Hz. Peygamber’le evlenmesi hem müfessirleri hem müverrihleri meşgul etmiştir. Bu konu Hz. Peygamber’in özel hayatı olduğu için hassas ve bir o kadar da önemli bir konudur. Müsteşriklerin art niyetli bakışları ve bunu Hz. Peygamber’e bir saldırı fırsatı görmeleri konuyu daha da önemli kılmaktadır.

Tefsir ve siyer kaynaklarında geçen rivayetleri ayetlerle ele almaya çalışalım.

2.7.1. Tefsir Kaynakları

Kur’an’da Zeyd b. Harise ve Zeyneb bt. Cahş’ın evlilikleriyle ilgili Cenab-ı Hak şunları buyurur:

“Allah ve Rasûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah ve Rasûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.

Hani Sen Allah’ın kendisine nimet verdiği, senin de (azad etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, “Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah’tan sakın” diyordun. İçinde, Allah’ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca) onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü’minlere bir zorluk olmasın. Allah’ın emri mutlaka yerine getirilmiştir.

Allah’ın kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda Peygamber’e bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen peygamberler hakkında da Allah’ın kanunu böyledir. Allah’ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür.

*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir, fakat O Allah’ın Rasûlü nebilerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”*⁸⁷⁴

⁸⁷² Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 217.

⁸⁷³ Erul, “Zeyd b. Harise”, DİA, İstanbul 2013, c. 44, s. 319-320.

“Andolsun, Allah’ın Rasûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”⁸⁷⁵

“(Ey Muhammed) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”⁸⁷⁶

“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”⁸⁷⁷

İbn Abbas

İbn Abbas, *Tenvirü’l-Mikbas min Tefsir-i İbn Abbas*, meşhur adıyla *İbn Abbas Tefsiri*’nde “Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü’minlerin başka tercihleri olmadığı”⁸⁷⁸ nı ifade eden ayetin açıklaması olarak, Allah ve Rasûlünden biri yahut her ikisinin seçtiği bir konuda mü’minlerin veya Zeyneb ve Zeyd’in tercih hakkı olmadığını söyler. İbn Abbas, bu ayeti açıklarken Zeyneb’in istenmesi ve hem Zeyneb’in hem de ailesinin rızası olmamasıyla ilgili bir rivayet vermez.⁸⁷⁹

Otuz yedinci ayette “Peygamberimizin insanların dedikodularından, kınamalarından endişe ederek içinde gizlediği” beyanıyla ilgili ise İbn Abbas burada “içinde ona duyduğun sevgini ve evlenme arzusunu gizliyordun” diyerek açıklama yapmıştır. Allah Teâlâ’nın bu ayeti indirmesinin sebebini ise; “Biz onu seninle evlendirdik ki, kendilerini oğul edinmiş olduğunuz kimselerin hanımlarıyla evlenme konusunda kocalarının ölümünün veya kocalarının kendilerini boşamalarının ardından iddetlerini bitirince mü’minler üzerine bir güçlük olmasın” diyerek açıklama yapmıştır.⁸⁸⁰ Sebep olarak zikrettiği şey zaten ayet-i kerimenin tekrarı niteliğindedir. Peygamberimizin içinde gizlediği kısımla ilgili tefsirine ise katılamıyoruz; çünkü bu Peygamber’in içinde gizlediği şeyin, Zeyneb’e karşı duyduğu ilgi ve evlenme arzusu olmamasının gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü bu ifadeler, Peygambere karşı bir itham niteliği taşıyan ifadelerdir. Bu konuyla ilgili daha geniş olarak değerlendirme bölümünde açıklama yapılacaktır.

⁸⁷⁴ Ahzab, 33/36-40.

⁸⁷⁵ Ahzab, 33/21.

⁸⁷⁶ Enbiya, 21/107.

⁸⁷⁷ Kalem, 68/4.

⁸⁷⁸ Ahzab, 33/36.

⁸⁷⁹ İbn Abbas, *Tenvirü’l-Mikbas*, s. 445.

⁸⁸⁰ İbn Abbas, *Tenvirü’l-Mikbas*, s. 445

İbn Abbas, “Allah’ın kendisine emrettiği hususlarda Hz. Peygamber’e ve diğer peygamberlere sorumluluk olmadığını”⁸⁸¹ ifade eden ayetin tefsiri olarak ayeti tekrar eder; Hz. Davud’un Uriya’nın hanımıyla evlenmesi ve Hz. Süleyman’ın Belkıs ile evlenmesini örnek olarak verir.⁸⁸² “Hz. Muhammed’in sahabeden hiçbir erkeğin babası olmadığı”⁸⁸³ ile ilgili ayette de yine ayeti tekrar ederek Hz. Muhammed (s.)’in Zeyd’in babası olmadığını söyler.⁸⁸⁴

Mukatil b. Süleyman

Mukatil b. Süleyman’ın *et-Tefsir’ül-Kebir* adlı tefsiri elimize ulaşan ilk mustakil tefsir olması özelliğiyle ayrı bir öneme sahiptir. Mukatil b. Süleyman Tefsirinde “Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü’minlerin başka tercihleri olmadığını”⁸⁸⁵ buyuran ayeti şöyle ele almıştır:

“Nebi (s.), halası Umeyme’nin kızı Zeyneb’i Zeyd b. Harise’ye istedi. Zeyneb’in abisi Abdullah, onun Zeyd’le evlenmesi fikrini uygun bulmadı. Çünkü cahiliye döneminde bedevi bir kabileye mensub olan Zeyd, esir olarak Mekke’ye getirilip satılmıştı. Sonra Nebi (s.) onu azad ederek evlat edinmişti. Güzel ve beyaz tenli olan Zeyneb de “Onu kendime denk görmüyorum, ben Kureyş hanımları arasında en mükemmellerden biriyim.” dedi. Nebi (s.)’nin “ben onu senin için eş olarak beğendim” demesi üzerine “Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında; hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadına o işlerinde istediklerini yapma hakkı yoktur.” ayeti indi. Kur’an’ın genel anlamdaki evlilik tabiatında eşlerin veya tarafların iradelerini ortadan kaldırdığı için bu ayetin bu şekilde yorumlanması dikkatle ele alınmalıdır. Mukatil’in bu rivayete yer vermiş olması bir müfessir olarak kendisine gelen haberi nakletme gayretinin bir sonucudur.

⁸⁸¹ Ahzab, 33/38-39.

⁸⁸² Hz. Davud (a.s.)’ın, Komutanı Uriya’nın eşi ile evlenmesi Ahd-i Atik’te anlatılan şekliyle bazı tarih ve tefsir kaynakların da da yer almaktadır. Davud (as)’ın Uriya (Orya)’yı onun karısına göz koyduğu için ve ortadan kaldırma amacıyla tekrar savaşa göndermesi; Uriya ölünce de hanımını alması, Peygamberlik şanı ile asla bağdaşmayacak; İsrailiyat kökenli bir rivayettir. (Kutsal Kitap, Ohan Matbaacılık, İstanbul 2001, II. Samuel s. 392, M. Asım Köksal *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, c.2, s. 196.) Hz. Süleyman (a.s.)’ın Belkıs’la evliliğiyle ilgili net bir bilgi yoktur. Kendisinin evlendiği veya Hz. Süleyman(s.)’ın onu başkasıyla (Hemdan büyüğü Tübbâ ile) evlendirdiği rivayetlerde geçmektedir. (*Taberî Tarihi* c. 1, s. 511)

⁸⁸³ Ahzab, 33/40.

⁸⁸⁴ İbn Abbas, *Tenvîru’l-Mikbas*, s. 445-446

⁸⁸⁵ Ahzab, 33/36.

Mukatil başka bir rivayette, Zeyd'in evlenmek isteğiyle Peygamber (s.)'e geldiğini; Peygamber (s.)'in “kadınlardan beğendiğin var mı?” diye sorduğunu ve Zeyd'in de Zeyneb'in ismini verdiğini ifade eder. Bunun üzerine Peygamber (s.), “İsabet ettin, biz elimizden geleni esirgemeyeceğiz. Ancak o pek güzeldir ve herhangi bir davranış ile incitilmemesi gereken üstün bir kişiliğe sahiptir.” der. Zeyd ise; “Ey Allah'ın Nebisi! Onun güzel bir kadın olduğu bir gerçek olmakla birlikte beni reddedecek olursa bu bana her şeyden daha ağır gelir.” demiştir. Peygamber, Hz. Ali'yi aracı koyarak Zeyneb'in ailesine gönderip istetmiştir. Onlar da kızlarını Zeyd'le nikahlamışlardır.

Mukatil Ahzab sûresi 36. ayetin tefsirinde naklettiğimiz bu rivayetlerin akabinde kısa bir süre sonra Zeyd'in Zeyneb'den şikâyetlendiğinden bahsederek şöyle der: “Zeyd'in şikâyeti üzerine Allah Rasûlü Zeyneb'e öğüt verdi. Bu arada onun güzelliği, kılığı ve kıyafeti hoşuna gitti. Bu Allah'ın hükme bağladığı bir konu idi. Sonra Nebi (s.) içinde Allah'ın dilediği duygular ile geri döndü. Bundan sonra Nebi (s.), Zeyd'e “sana karşı durumu nasıldır?” diye sordu, Zeyd de Zeyneb'i ona şikâyet ediyordu. Nebi (s.) de ona şöyle tavsiye buyuruyordu:

-Allah'tan kork, hanımını nikahın altında tut.

Kalbinde ise başka türlü duygular saklıyordu.”

Burada Mukatil b. Süleyman, rivayeti kabul etmekle birlikte Peygamber'e de laf söylememek gayesiyle bir çıkış yolu aramış ve Peygamber'in Zeyneb'i beğenme duygusunu Allah'a isnad etmiştir. Oysa bu rivayeti kabul etmese ve aktarmasa böyle bir fikir yürütme ihtiyacı hissetmeyecekti.

Mukatil rivayetlerin devamında Nebi (s.)'nin Zeyd'in yanına geldiğinde Zeyneb'i ayakta gördüğü ve Nebi (s.)'nin kalbinin O'na meylettğini ifade eder. Peygamber'in “Kalpleri evirip çeviren Allah'ı tenzih ederim.” dediğini nakleder. Durumu fark eden Zeyd “Ey Allah'ın Rasûlü! Bana izin ver de onu boşayayım, çünkü o bir parça kibirli birisidir. Bana büyükleniyor ve diliyle beni rahatsız ediyor.” demişti. Rasûlullah da ona: “Hanımını nikahın altında tut ve Allah'tan kork” demişti. Sonra Zeyd O'nu boşadı.” Bunun üzerine Allah (c.c.) da “*Zeyd eşini boşayınca Biz onunla seni evlendirdik*” ayetini indirdi. Zeyneb'in iddeti bittikten sonra Nebi (s.) Zeyneb'le evlendi. Mukatil, Nebi (s.) ile Zeyneb'in evliliğinin takdir edilmiş bir durum olduğunu ifade eder. “Nebi

(s.) onunla evlenince Enes “Muhammed oğlunun hanımı ile evlendi. Oysa o bize çocuklarımızın hanımlarıyla evlenmeyi yasaklıyor” dedi. Bunun üzerine Allah onların bu sözleriyle ilgili olarak şu buyrukları indirdi. “*Nebi lehine Allah’ın farz kıldığı (yani Allah’ın O’nun için helal kıldığı) şeylerde O’na hiçbir vebal yoktur. Bu Allah’ın önce geçenler hakkındaki sünnetidir. (Yani Allah’ın Muhammed’den önce geçmiş olanlar hakkındaki sünneti de böyle idi.)*”⁸⁸⁶ Bu ayetin açıklamasında Mukatil, Hz. Davud’un Orya b. Hannan’ın karısına âşık olduğunu ve Allah’ın bu ikisini bir araya getirdiği gibi Hz. Muhammed (s.) ve Zeyneb bt. Cahş’ı da bir araya getirdiğini anlatır.

Burada görüldüğü kadarıyla Mukatil b. Süleyman da diğer müfessirler gibi Hz. Peygamber’in Zeyneb’ten hoşlandığı ve içinde gizlediği şeyin de bu olduğunu söylemektedir. Onlardan farklı olarak Hz. Peygamber’in Zeyneb’ten hoşlanması ve netice itibarıyla bu işin Allah tarafından takdir edildiğini ifade etmektedir.

Taberî

Camii’l-Beyan an Tefsîri’l-Âyi’l-Kur’an’da Taberî, “Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü’minlerin başka tercihleri olmadığı”⁸⁸⁷ ile ilgili ayetin tefsirinde Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade ve İkrime’nin bu ayetin Zeyneb bt. Cahş hakkında indiğini söylediklerini belirtir. Yukarıda değindiğimiz şekliyle İbn Abbas’tan rivayetle Rasûlullah’ın Zeyneb’i Zeyd’e istemeye gittiği sırada Zeyneb’in istememesi ve Rasûlullah’ın evlen demesiyle Zeyneb’in kendisinin seçme hakkı olup olmadığını sorduğunu ve onlar bu şekilde konuşurken ayetlerin indiğini ifade eder. Bu rivayette Zeyneb’in daha sonra Allah Rasûlü’ne karşı çıkmamak için evlenmeyi kabul ettiği anlatılmaktadır.⁸⁸⁸

Başka bir rivayette de Taberî, bu ayetin Ebu Muayt’ın oğlu Ukbe’nin kızı Ümmü Külsüm hakkında indiğini ifade eder. Rivayete göre onun, Hudeybiye sözleşmesinden sonra ilk hicret eden kadın olduğu ve kendisini Hz. Peygambere hibe ettiği, Rasûlullah’ın onu Zeyd b. Harise ile evlendirmesi üzerine Ümmü Külsüm ve kardeşinin

⁸⁸⁶ Ahzab, 33/38.

⁸⁸⁷ Ahzab, 33/36.

⁸⁸⁸ Taberî, *Camii’l-Beyan an Te’vil-i Âyi’l-Kur’an*, c.19, s. 112-113,

kızdığı ve “Biz Hz. Peygamber’i istemiştik o ise bizi kölesi ile evlendirdi.” dediği rivayet olunur. Bu ayetin de bunun üzerine indiği ifade edilir.⁸⁸⁹

Taberî, “Hz. Peygamber’in Zeyd’e eşini yanında tut ve Allah’tan kork dediği ve Zeyd’in Zeyneb’i boşadığında Allah’ın Zeyneb’le Peygamberi nikahladığı”⁸⁹⁰ ayetine rivayet olarak:

“Rasûlullah (s.) Zeyd b. Harise’yi halasının kızı Zeyneb bt. Cahş ile evlendirmişti. Bir gün Rasûlullah (s.) evlerine gitti. Kapının üzerinde kıldan dokunmuş bir perde vardı. Rüzgâr perdeyi kaldırdı. Zeyneb odasında kısmen açıktı. Rasûlullah (s.) onu görünce ona karşı kalbinde bir hayranlık hissi uyandı. Zeyd’in kalbine de ona karşı bir soğukluk peyda oldu. Zeyd, Rasûlullah (s.)’a gitti. Ve ona ‘Ya Rasûlullah (s.)! Eşimden ayrılmak istiyorum,’ dedi. Rasûlullah (s.): ‘Neden? Hakkında bir şüpheni mi oldu?’ dedi. Zeyd: ‘Hayır. Vallahi ondan şüphe etmedim ve hayırdan başka bir şey de görmedim,’ dedi. Rasûlullah (s.): ‘Zevcenî tut ve Allah’tan sakın.’ buyurdu. Nitekim ayet de bunu ifade etmektedir: “*Hani Allah’ın nimet verdiği, senin de iyilik ettiğin kimseye, ‘Zevcenî tut ve Allah’tan kork,’ diyordun. Halbuki Allah’ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun.*” Rasûlullah (s.)’ın içinde sakladığı husus, Zeyd onu boşarsa Rasûlullah (s.)’ın onunla evleneceği düşüncesidir.” rivayetini verir.⁸⁹¹

Taberî “Hz. Peygamber’in Zeyd’e eşini yanında tut ve Allah’tan kork dediği ve Zeyd’in Zeyneb’i boşadığında Allah’ın Zeyneb’le Peygamberi nikahladığı”⁸⁹² ayetinde geçen Allah’ın açığa vuracağı şeyden kastın Zeyneb’le evlenmesi konusu olduğunu söyler. Şu ifadeleri kullanır: “Ey Muhammed, hatırla o zamanı ki, Allah’ın kendisini Müslüman yaparak lütufta bulunduğu, senin de kölelikten azad ederek lütufta bulunduğu Zeyd b. Harise’ye “Hanımın Zeyneb’i boşama, tut. Hanımının hakları hususunda Allah’tan kork.” diyordun ve sen Allah’ın açığa vuracağı Zeyneb’le evlenmen konusunu içinde gizliyordun. İnsanların dedikodularından korkuyordun. Halbuki Allah, kendisinden korkmana daha layıktır. Zeyd, karısı Zeyneb’den ilişkisini kesip onu boşayınca biz seni Zeyneb ile evlendirdik ki, evlatlıkların ilişkilerini kesip boşadıkları eşleriyle evlat

⁸⁸⁹ Taberî, *Camiu’l-Beyan an Te’vil-i Âyi’l-Kur’an*, c.19, s. 114.

⁸⁹⁰ *Ahzab*, 33/37.

⁸⁹¹ Taberî, *Camiu’l-Beyan an Te’vil-i Âyi’l-Kur’an*, c.19, s. 116.

⁸⁹² *Ahzab*, 33/37.

edinenlerin evlenmesinde mü'minler için bir güçlük olmasın. Artık mü'minler böyle evlilikleri kolay yapabilsinler. Zira Allah'ın emri mutlaka yerine gelir.”⁸⁹³

Taberî, “Allah'ın kendisine emrettiği hususlarda Hz. Peygamber'e ve diğer peygamberlere sorumluluk olmadığı”⁸⁹⁴ ayetini, Peygambere bu konuda bir günah olmadığı, Allah'ın daha önceki peygamberlere koyduğu kanunun da bu olduğunu rivayet vermeden açıklamıştır.⁸⁹⁵

Fahreddin Râzî

Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*'da “Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü'minlerin başka tercihleri olmadığı”⁸⁹⁶ ayetinin Rasûlullah'ın Zeyneb bt. Cahş'ı Zeyd b. Harise'ye istemeye gittiğinde hem Zeyneb'in ve hem de kardeşinin buna karşı çıkması üzerine indiğini ifade eder.

Farklı bir yorum katarak bu ayet hakkında “Allah Teâlâ, Peygamberine, hanımlarına kendisinden ayrılıp ayrılmama hususunda muhayyer olduklarını söylemesini emredince, bu emirden, Hz. Peygamber'in başkalarına zarar vermeyi istemediği anlaşılmıştır. Binaenaleyh herhangi bir şeye meyli olana Hz. Peygamber bu imkânı vermiş, başkasının arzu ve isteklerinden ötürü kendi nefsinin hakkından vazgeçmiştir. Binaenaleyh bu ayette kimsenin amirinin kendi nefsi olmayıp iradenin kendi elinde olduğu zannına kapılmamasını söylemiştir. Nitekim zevceler hakkında bu durum böyledir. Hatta Allah ve Rasûlullah'ın hükmü olan meselede mü'min kadın ve erkeğin başka bir seçim hakkı olmadığını, uyulması gerekenin Allah'ın emri hak olanın Rasûlü'nün bildirdiği olduğunu, onlara muhalefet edenin saptığını bildirmiştir. Zira maksat Allah'tır. Rasûlullah ise ona ulaştıran rehberdir. Maksadı terk eden, rehberi dinlemeyen kesinlikle sapıktır.”⁸⁹⁷ diyerek açıklama yapmıştır.

Râzî, “Hz. Peygamber'in Zeyd'e eşini yanında tut ve Allah'tan kork dediği ve Zeyd'in Zeyneb'i boşadığında Allah'ın Zeyneb'le Peygamberi nikahladığı”⁸⁹⁸ ayetinin iki şekilde izah edildiğini ifade eder. Nebi (s.) Zeyd'e “Allah'tan kork” derken boşama

⁸⁹³ Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, c. 19, s. 115-118.

⁸⁹⁴ *Ahzab*, 33/38.

⁸⁹⁵ Taberî, *Camîu'l-Beyan an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, c.19, s. 119-120.

⁸⁹⁶ *Ahzab*, 33/36.

⁸⁹⁷ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihü'l-Gayb*, c.25, s.212.

⁸⁹⁸ *Ahzab*, 33/37.

konusunda veya Zeyneb'i şikâyet konusunda olabilir diyerek izahları verir. Râzî, açıklamaları, Nebi (s.)'nin içindeki ve Allah'ın sonradan ortaya çıkaracağı evlenme isteğini gizlediği, insanların sözlerinden korktuğu, oysa Allah'ın kendisinden korkulmaya daha layık olduğunu, yani ayetin, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkma demek istediğini ifade ederek verir. Râzî, "Peygamber'in evlenmesinin, şehvi duygularını tatmin için değil; aksine şeriatı bizzat tatbik ederek anlatmak için olduğuna işaret vardır. Çünkü şeriat peygamberlerin fiileri ile anlaşılır." diyerek konunun sosyal bir reform niteliğinde olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹⁹

"Allah'ın kendisine emrettiği hususlarda Hz. Peygamber'e ve diğer peygamberlere sorumluluk olmadığı"⁹⁰⁰ ayetinde ise Nebi (s.)'nin Zeyneb'le evlenmesinde hiçbir mahzur olmadığını ifade ederek açıklama yapar. Burada daha önceki peygamberlerin de bu konuda imtihan olunduğunu ve Hz. Davud'un imtihanının da Uriya'nın hanımı ile olduğunu ifade eder.⁹⁰¹

İbn Kesîr

İbn Kesîr'in, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*'nde "Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü'minlerin başka tercihleri olmadığı"⁹⁰² ayetinin bir rivayette Nebi (s.)'nin Zeyneb bt. Cahş'ı Zeyd b. Harise'ye istemek için gittiğinde ailesinin veya kendisinin itiraz etmesi üzerine nazil olduğunu ifade eder.

İbn Kesîr başka bir rivayette de bu ayetin Ebu Muayt'ın oğlu Ukbe'nin kızı Ümmü Külsüm hakkında nazil olduğunu ifade eder. Ümmü Külsüm, Hudeybiye sözleşmesinden sonra ilk hicret eden kadınlardandı. Kendisini Hz. Peygambere takdim etti. Rasûlullah da onu Zeyd b. Harise ile evlendirdi. İbn Kesîr bu olayın Zeyd'in Zeyneb'den ayrılmasından sonra olabileceğini ifade eder. Ümmü Külsüm ve kardeşi kızarak "Biz Hz. Peygamber'i istemiştik o ise bizi kölesi ile evlendirdi." demişlerdi. Bunun üzerine bu ayet inmiştir.⁹⁰³

⁸⁹⁹ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.25, s.213.

⁹⁰⁰ *Ahzab*, 33/38-39.

⁹⁰¹ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr ve Mefatihu'l-Gayb*, c.25, s.213-214.

⁹⁰² *Ahzab*, 33/36.

⁹⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 6, s. 421- 422; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. 12, s. 6540-6541.

İbn Kesîr, Ahzab sûresi 36. ayetin umumi olduğunu şu ifadelerle dile getirir: “Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman hiçbir kimsenin ona muhalafet etmesi, hiçbir görüşü, kanaati ve sözü Allah’ın ve Rasûlünün buyruğuna değişmesi mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ: *‘Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra haklarında verdiği hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe iman etmiş olmazlar.’*⁹⁰⁴ buyurmuştur.”⁹⁰⁵

Allah (c.c.), “Hz. Peygamber’in Zeyd’e eşini yanında tut ve Allah’tan kork dediği ve Zeyd’in Zeyneb’i boşadığında Allah’ın Zeyneb’le Peygamberi nikahladığı”⁹⁰⁶ ayetini İbn Kesîr: “Rasûlullah Esed kabilesinden Cahş’ın kızı ve aynı zamanda da halasının çocuğu olan Zeyneb’le Zeyd’i evlendirmişti. Zeyneb’in annesi Abdülmuttalib kızı Ümeyme’dır.” der ve Mukatil b. Hayyan’ın Zeyd ile Zeyneb’in evliliklerinin bir yıldan biraz fazla sürdüğü sonra Zeyd’in Zeyneb’i Rasûlullah (s.)’a şikâyet ettiği ifadesini nakleder.

İbn Kesîr, bazı âlimlerin bu konuda sıhhatli olmayan bazı haberler naklettiklerini ama kendisinin bunları nakletmeyi uygun bulmadığını ifade eder.⁹⁰⁷

Burada İbn Kesîr farklı bir rivayet olarak “Allah’ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, inanlardan korkuyordun.” ayeti hakkında Rasûlullah’ın Zeyneb’i Zeyd ile evlendirmeden önce kendi eşleri arasında olacağını bildiği şeklinde aktarır. Rivayeti şöyle verir: “Zeyd Zeyneb’i şikâyete geldiğinde Allah Rasûlü ona eşini yanında tutmasını söylediğinde Allah Teâlâ, Rasûlüne ben seni onunla evlendireceğimi sana haber vermiştim sen ise “Allah’ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyordun.” buyurmuştur.”

İbn Kesîr, Hz. Peygamber ile Zeyneb’in evliliği konusunda başka bir rivayete daha yer verir: “Zeyneb’in iddeti bitince, Rasûlullah (s.) Zeyd b. Harise’ye dedi ki; var ona benim kendisini istediğimi söyle. Zeyd b. Harise kalktı onun yanına gitti. O hamur yoğuruyordu. Zeyd der ki: Onu görünce içim kabardı öyle ki ona bakamayacak duruma geldim ve geriye dönerek; ey Zeyneb müjdeler olsun, Allah Rasûlü seni kendisine

⁹⁰⁴ Nisa, 4/65.

⁹⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 6, s. 423; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsîri*, c. 12, s. 6542-6543.

⁹⁰⁶ Ahzab, 33/37.

⁹⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, c. 6, s. 424-425.

istemem için beni sana gönderdi dedim. Zeyneb dedi ki: Rabbim Azze ve Celle'ye danışincaya kadar bir şey yapacak değilim. Namaz kıldığı yere gidip dikildi bunun üzerine Kur'an-ı Kerim nazil oldu ve Rasûlullah (s.) izinsiz gelip Zeyneb'in yanına girdi."⁹⁰⁸

“Ki böylece evlatlıkların eşleriyle bağlarını kopardıklarında, onlarla evlenme konusunda mü'minlere bir vebal olmadığı bilinsin.” Ayetinin iniş sebebini İbn Kesîr, *“Biz Zeyneb'in seninle evlenmesini şunun için mübah kıldık: Mü'minlerin evlatlıklarının, boşadıkları hanımlarla evlenmelerinde bir vebal olmadığı bilinsin.”* sözleriyle ifade eder.⁹⁰⁹

İbn Kesîr, *“Allah'ın kendisine emrettiği hususlarda Hz. Peygamber'e ve diğer peygamberlere sorumluluk olmadığını”*⁹¹⁰ ifade eden ayette ise Rasûlullah (s.) için bu emre uymasında sıkıntı olmadığı ve bu ayetin bu konuda Rasûlullah (s.)'ı eksik gören münafıklara karşı bir cevap olduğunu ifade eder.⁹¹¹

M. İzzet Derveze

Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*'de *“Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü'minlerin başka tercihleri olmadığı”*⁹¹² ayetinin iniş sebebi olarak müfessirlerin farklı rivayetlerde bulunduğunu ifade eder. Derveze *“Bir rivayete göre bu ayet, Nebi (s.)'nin Zeyneb bt. Cahş'ı Zeyd b. Harise'ye istemek için gittiğinde ailesinin veya kendisinin itiraz edip ben ondan daha iyiyim demesi üzerine nazil olmuştur. Bir rivayete göre başka bir kadını Zeyd ile nikahlamak için istediği zaman ailesinin bundan kaçınması üzerine nazil olmuştur. Bir başka rivayete göre Allah Rasûlü, ensardan bir cariyeyi kimsesiz, kendisine yardım edilen bir Müslümana istediğinde ailesinin bundan kaçınması üzerine nazil olmuştur.”* der.⁹¹³

Bu rivayetlerle giriş yapan Derveze *“Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü'minlerin başka tercihleri olmadığı”*⁹¹⁴ ayeti konusunda sonraki ayetlerle uyumlu olduğu için aynı mevzuda olabileceğini ifade eder. Fakat bu ayetin kızlarını aşağı

⁹⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 6, s. 425-426.

⁹⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 6, s. 426.

⁹¹⁰ Ahzab, 33/38-39.

⁹¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 6, s. 427.

⁹¹² Ahzab, 33/36.

⁹¹³ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 7. s. 386.

⁹¹⁴ Ahzab, 33/36.

mertebede gördükleri kişilere vermekten tereddüt eden bazı aileler için inmiş olabileceğini söyler. Ravilerin, bu sınıfsal anlayışları Peygamber'in ortadan kaldırmak istemesiyle diğer ayetlerin iniş sebebini birbirine karıştırmış olabileceklerini ve eğer bu ihtimal doğruysa “*Allah ve Rasûlünün verdikleri hükümde mü'minlerin başka tercihleri olmadığı*”⁹¹⁵ ayetinin nüzul sebebini diğer ayetlerden farklı olabileceğini ifade eder.⁹¹⁶

Derveze, “*Hz. Peygamber'in Zeyd'e eşini yanında tut ve Allah'tan kork dediği ve Zeyd'in Zeyneb'i boşadığında Allah'ın Zeyneb'le Peygamberi nikahladığı*”⁹¹⁷ ayetinde rivayet olarak şu rivayeti nakleder: “Nebi (s.), Zeyneb'i Zeyd'le evlendirdikten sonra onu evde giydiği elbisesi ve başörtüsüyle görmüştü. Zeyneb, beyaz tenli ve güzel bir kadındı. Güzelliği onu etkileyince “Kalpleri çeviren Allah ne yücedir.” veya buna benzer bir ifade kullanmıştı. Zeyneb ise bunu hissetmiş ve Zeyd'e karşı büyülenmeye ve onu incitmeye başlamıştı. Zeyd, Rasûlullah'a şikâyet ederek onu boşamak istediğini bildirmiş Rasûlullah ise boşamamasını istemişti. Ancak, durum kötüye gidince Zeyd onu boşamış ve iddetinden sonra Nebi (s.) onu nikahlamıştı.”

Bir başka rivayette de Zeyneb, Hz. Peygamber'in meylini hissedince Zeyd'e söylemiş Zeyd'de Zeyneb'e “Rasûlullah ile evlenmen için seni boşayayım mı?” diye sorduğunda Zeyneb de “Beni boşadıktan sonra Rasûlullah ile evlenemeyeceğimden korkarım” demişti.⁹¹⁸

Derveze, Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesiyle ilgili nakledilen rivayetlerin çoğunun dayanaklarının güvenilir olmadığından ve elimize ulaşan en eski siyer kaynaklarında bu rivayetlerin olmamasından bahseder. Derveze bu rivayetlerin ilk kaynaklardan sonraki kitaplarda aktarılmasıyla Nebi (s.)'nin Zeyneb'i ev elbisesiyle görmesi ve kalbinin ona meylenmesiyle ilgili rivayetleri 3. ve 4. asırda çıkmış iftiralar olarak görür.

Derveze, bu ayetlerin özde evlatlık edinme geleneğiyle alakalı olduğunu ifade eder ve kronolojik olarak olayları sıralar:

1. Rasûlullah, Zeyneb'i Zeyd'e ister ve Zeyneb isteksizde olsa kabullenir.
2. Zeyd isteksizliği farketmesi için boşamak ister.

⁹¹⁵ Ahzab, 33/36.

⁹¹⁶ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 7. s. 387.

⁹¹⁷ Ahzab, 33/37.

⁹¹⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 7. s. 387.

3. Evlatlıkların hanımını nikahlamak cahiliye geleneğinde kesinlikle yasaktı ve bu geleneği kırmaya kimse cesaret edemezdi. Ayetler inip de nikah bozulunca Zeyd Zeyneb'i boşar. Allah Teâlâ Peygamber'e ilhamen bu geleneği bozmasını emretti. Ama Nebi insanlardan çekindiği için Zeyd'e Zeyneb'i boşamamasını söylemişti. Bu yüzden itab'a maruz kaldı. Daha sonra Allah Peygamberinin kalbindeki tereddüdü giderdi ve geleneğin iptalini tamamlamış oldu.

4. Ve yapılan dedikodular ayetlerin iniş sebebidir.

Derveze, ayetlerde Hz. Peygamberin hiçbir tenkitten etkilenmeden Allah'ın emirlerini yapması gerektiğinin vurgulandığını ifade eder. “Hz. Peygamber'in Zeyd'e eşini yanında tut ve Allah'tan kork dediği ve Zeyd'in Zeyneb'i boşadığında Allah'ın Zeyneb'le Peygamberi nikahladığı”⁹¹⁹ ayetinin iniş sebebi olarak da “hükümün sadece Hz. Peygamber'den değil; bütün mü'minlerden, evlatlıklarının boşadığı veya kocalarının ölümeleri halinde eşleriyle evlenmelerindeki sıkıntıların kaldırılması öngörülmüştür.” diyerek açıklama yapar. Derveze, Nebi (s.)'nin böyle bir evliliğe ihtiyacı olmadığını ifade eder ve Nebi (s.)'nin gayri müslimlerin iddia ettikleri gibi Zeyneb'in güzelliğinden etkilenmesi, arzuları için Zeyd'den boşatması gibi rivayetleri iftira olarak nitelendirir. Derveze, Zeyneb'in uygulanan bu geleneği yani evlatlığın boşadığı eşle evlenememe geleneğini bilmesi dolayısıyla Zeyd'le evliliğe itiraz ettiğini ve Zeyd'in de bu geleneği bilmesinden dolayı Zeyneb'i boşamak istediğini ifade eder.

Sonuç olarak Derveze bu ayetlerdeki uyarıyla Hz. Peygamber'e herhangi bir eksikliğin ulaşmadığını çünkü bu olayın evlatlıklarla alakalı geleneğin değişmesi için indiğini ifade eder.⁹²⁰

2.7.2. Siyer Kaynakları

İbn İshak

İbn İshak, *es-Sire*'de Rasûlullah ile Zeyneb bt. Cahş'ın evliliğiyle ilgili şu rivayeti verir: “Rasûlullah (s.) Ümmü Seleme'den sonra Cahş'ın kızı, Zeyneb'le evlendi. Zeyneb, Peygamberimizle evlenmeden önce, kölesi Zeyd b. Harise'yle evliydi. Zeyneb'in Zeyd'den el- Hakem adında bir oğlu vardı. Rasûlullah'ın, Zeyneb'den çocuğu olmadı.

⁹¹⁹ Ahzab, 33/37.

⁹²⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, c. 7. s. 388-391.

Zeyd b. Harise hastalandı. Rasûlullah (s.) onu ziyarete gitti. Zeyd'in hanımı Zeyneb bt. Cahş, Zeyd'in yanı başında oturuyordu. Zeyneb, bazı işlerini yapmak üzere ayağa kalktı. Rasûlullah (s.) onu gördü ve başını önüne indirerek: "Kalpleri ve gözleri ters yüz eden Allah, noksanlıklardan uzaktır." buyurdu. Bunun üzerine Zeyd: "Ya Rasûlullah, onu senin için boşuyorum." dedi. Rasûlullah: "Olmaz." cevabını verdi. Bu olay üzerine Allah Azze ve Celle: "(Ey Rasûlüm), hem o zaman hatırla ki, Allah'ın kendisine (İslam dinini) nimet verdiğini; senin de kendisine (kölelikten azadı) ihsanda bulunduğu kimseye (Zeyd'e şöyle) diyordun: Zevcen (Zeyneb'i) nikahında tut; (onu boşama), Allah'tan kork. Nefsindeyse, Allah'ın açığa vuracağı şeyi (şayet boşarsa, onu nikahlarım niyetini) gizliyordun, insanlardan da (bu hususta) sakınıyordun. Halbuki Allah, kendisinden sakınıp korkmana daha layıktı. Ne zaman ki Zeyd, o kadından ilişkisini kesti, biz onu sana zevce yaptık ki, oğullukların ilişkilerini kestikleri zevcelerini bir günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir."⁹²¹ ayetini indirdi."⁹²²

İbn Sa'd

İbn Sa'd, *et-Tabakât'ül-Kebîr*'de şu rivayeti verir: "Rasûlullah (s.) Medine'ye geldi. Zeyneb bt. Cahş da Rasûlullah (s.) ile Medine'ye hicret edenlerdendi. Güzel bir kadındı ve Rasûlullah (s.) onu Zeyd b. Harise'ye nişanladı. Zeyneb "ya Rasûlullah! Onu kendime uygun görmüyorum. Ben Kureyşli bir dulum." dedi. Rasûlullah (s.) "Ben onu senin için uygun görüyorum." dedi. Bunun üzerine Zeyd onunla evlendi."

İbn Sa'd diğer bir rivayeti şöyle nakleder: "Rasûlullah (s.) Zeyd b. Harise'yi bulmak için evine gitmişti. Zeyd insanlar arasında "Zeyd b. Muhammed" diye çağrılırdı. Muhtemelen o anda Rasûlullah (s.) onu bulamamış ve "Zeyd nerede?" diye seslenmişti. Onu evde bulamayınca eşi Zeyneb bt. Cahş onun evde olmadığını söylemek için Rasûlullah (s.)'ı üstündeki elbisesiyle uygun olmayan bir şekilde karşılamıştı. Rasûlullah (s.) onu görmemek için yüzünü çevirmişti. Zeyneb, "Ya Rasûlullah! Evde yok, Annem babam sana feda olsun, buyur içeri gir!" demişti. Zeyneb acele ile Rasûlullah'a cevap vermek için o esnada dış kıyafetini giymeden kapıya çıkmıştı. Rasûlullah (s.) Zeyneb'i beğendi. Ne söylediği anlaşılmayacak şekilde bir şeyler mırıldanarak oradan ayrıldı. Belki de "Yüce Allah'ı tenzih ederim. Kalpleri evirip

⁹²¹ *Ahzab*, 33/37.

⁹²² İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazi*, s. 262.

çeviren Allah'ı tenzih ederim.” sözünü söylüyordu. O sırada Zeyd eve gelince eşi ona durumu haber verdi. Zeyd, “Ona içeri girmesini söylemedin mi?” diye sorunca Zeyneb, “Ben bunu teklif ettim fakat kabul etmedi.” dedi. Zeyd “Peki Rasûlullah'tan herhangi bir şey işitmedin mi?” diye sorunca Zeyneb şunu söyledi: “Bir şeyler söyledi fakat tam anlayamadım. Onun ‘Yüce Allah’ı tenzih ederim. Kalpleri evirip çeviren Allah’ı tenzih ederim.’ sözünü söylediğini işittim.” Daha sonra Zeyd, Rasûlullah (s.)’a giderek, “Ya Rasûlullah! Aldığım habere göre bize gelmişsin, içeri girseydin ya? Annem babam sana feda olsun, belki de Zeyneb senin dikkatini çekmiştir. Onu (senin için) boşayayım.” deyince, Rasûlullah (s.) “Eşini yanında tut, boşama!” cevabını verdi. O hep “Ya Rasûlullah! Onu boşayayım.” diyordu. Rasûlullah (s.) da aynı cevabı veriyordu. Neticede Zeyd onu boşadı, ondan uzak durdu ve zamanı gelince iddet bekleme süresi doldu. Bir gün Rasûlullah (s.) Âişe'nin yanında oturup da konuştuğu bir esnada kendisini bir uyuklama aldı. Derken sevinçle uyanıp tebessüm etti. Şunu söylüyordu. “Kim Zeyneb’e gidip de Allah’ın onu gökler üzerinde benimle evlendirdiği müjdesini verecek?” Rasûlullah (s.) ardından, “(Rasûlüm!) Hani Allah’ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiği kimseye: ‘Eşini yanında tut, Allah’tan kork!’ diyordun.” ayeti ile devamındaki konuyla ilgili ayeti okudu.”

İbn Sa’d’ın naklettiği diğer rivayet ise şöyledir: “Zeyd b. Harise gelip Rasûlullah’a Zeyneb’i şikâyet ediyordu. Rasûlullah (s.) da ona, ‘Eşini yanında tut, bırakma!’ diyordu. Bunun üzerine ‘Allah’ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyorsun.’ ayeti nazil oldu ve Rasûlullah (s.) onunla evlendi. Rasûlullah (s.) hiçbir eşine vermediği düğün ziyafetini onunla evliliğinde verdi ve bir koyun kesti.’

İbn Sa’d’ın naklettiği diğer rivayet yukarıda aktardığımız İbn Kesîr’in naklettiği Hz. Peygamber (s.)’in Zeyneb’le evlenme isteğini Zeyd ile haber gönderdiği rivayettir. Rivayet İbn Kesîr’in naklettiği rivayetle hemen hemen aynı olduğu için tekrar anlatmaya gerek duymadık.⁹²³

Taberî

Taberî’nin, *Tarihü’r-Rûsul ve’l-Mülûk*’da Hz. Peygamber (s.) ve Zeyneb bt. Cahş’ın evliliği ile ilgili naklettiği rivayet, bizim yukarıda naklettiğimiz İbn Sa’d’ın, Hz.

⁹²³ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr*, c.10, s. 98-101; İbn Sa’d, *Tabakât* (Çev. Mehmet Akbaş, Yusuf Ziya Keskin), c. 10, s. 105-108.

Peygamber (s.)’in Zeyd’in evine giderek Zeyd’i bulamadığı ve Zeyneb’i görerek beğendiği rivayetiyle hemen hemen aynıdır. Taberî’nin rivayetinin son kısmında ek olarak; “Bir gün Rasûlullah (s.), Âişe ile konuşurken kendinden geçti. Kısa bir süre geçtikten sonra kendine geldi ve gülümsüyordu. Şöyle dedi: Kim Zeyneb’e gidip müjde verecek? Allah onu benimle evlendirdi. Sonra gelen ayeti okudu: ‘*Hani Allah’ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye, ‘Zevcenî tut, Allah’tan kork,’ diyordun. Allah’ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkman gereken Allah’tır. Zeyd onunla ilişkisini kesince onu sana nikahladık.*’⁹²⁴

Âişe dedi: Bu durumdan çok etkilendim. Zira çok güzel olduğunu duyuyorduk. Bir de en büyük ve en onurlu şey Allah’ın ona olan lütfu ve onu bizzat kendisinin evlendirmesidir. Bu meziyetlerle bize karşı bunlarla iftihar edecek, diye düşünüyordum.

Âişe dedi: Rasûlullah (s.)’ın hizmetçisi gidip Zeyneb’e müjdeyi verdi. Zeyneb bu müjdesi karşılığında Selma’ya bir gümüş takı verdi.”⁹²⁵ ifadeleri yer almaktadır.

Taberî, tefsirinde naklettiği bizim de yukarıda naklettiğimiz Hz. Peygamber (s.)’in Zeyd’in evine gittiği, bu esnada rüzgârın kapıdaki perdeyi açtığı ve Hz. Peygamber (s.)’in Zeyneb’i görüp beğendiği rivayetini tarih kitabında da nakleder. Rivayet aynı olduğu için tekrar nakletmeye gerek duymuyoruz.⁹²⁶

İbnü’l-Esîr

İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*’te Hz. Peygamber (s.) ile Zeyneb bt. Cahş’ın evliliğinin hicri beşinci yılda⁹²⁷ olduğunu ifade eder. Evlilikleriyle ilgili Taberî’nin tefsirinde naklettiği bizim de yukarıda naklettiğimiz Hz. Peygamber (s.)’in Zeyd’in evine gittiği, bu esnada rüzgârın kapıdaki perdeyi açtığı ve Hz. Peygamber (s.)’in Zeyneb’i görüp beğendiği rivayeti nakleder. Rivayet Taberî’nin naklettiği rivayetle aynı olduğu için tekrar nakletmeye gerek duymuyoruz.⁹²⁸

⁹²⁴ Ahzab, 33/37.

⁹²⁵ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 562-563.

⁹²⁶ İbn Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, c. 2, s. 563-564.

⁹²⁷ Apaydın H. 3.yıl olarak ifade eder. Apaydın, s. 440.

⁹²⁸ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, c.2, s. 177.

İbn Kesîr

İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*'de bazı müelliflerin Hz. Peygamber (s.) ile Zeyneb'in evliliğinin hicri beşinci yılda olduğunu, bazı müelliflerin de hicri üçüncü senede olduğunu söylediklerini ifade eder. İbn Kesîr, Zeyneb ile Zeyd'in evliliklerinin bir sene veya bir seneden biraz fazla sürdüğünü rivayet eder. İbn Kesîr, selef ulemasının birçoğunun, bu konuda garip rivayetlerinin olduğunu ama bazılarının ihtilaflı olması sebebiyle kendisinin bu rivayetleri nakletmediğini ifade eder.

İbn Kesîr, Enes'in naklettiği rivayeti: "Zeyd, Rasûlullah (s.)'a gelip Zeyneb bt. Cahş'ı şikâyet etti. Rasûlullah ona 'Eşini yanında tut.' dedi. Bunun üzerine: '*Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun.*' ayeti indi." ifadeleriyle verir. İbn Kesîr'in verdiği diğer rivayet ise kendisinin tefsirinde naklettiği bizim de yukarıda aktardığımız Hz. Peygamber (s.)'in Zeyneb'le evlenme isteğini Zeyd ile haber gönderdiği rivayettir.⁹²⁹

Mevlânâ Şiblî

Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet* isimli eserinde Hz. Peygamber'in Zeyneb ile evliliğinde İslam düşmanlarının bu konuya abartılı ifadelerle yer verdiklerini ve bu konuyu Peygamber'in karakterine saldırı için dayanak gösterdiklerini söylemiştir. Şiblî, Zeyd'in Zeyneb'le evlenmeyi istediğinden ama Zeyd'in geçmişte köle olmasından dolayı Zeyneb'in onunla evlenmek istemediğinden bahseder. Fakat Rasûlullah'ın isteğiyle Zeyneb bu evliliği kabul etmişti. Burada Rasûlün amacı insanlar arası ictimai farkı kaldırmaktı. Ama bir sene içinde geçimsizlikler başlayınca Zeyd, Zeyneb'i boşamak istedi. Hz. Peygamber, onu vazgeçirmek istediye de Zeyd, Zeyneb'i boşadı. Boşanmalarından sonra Rasûlullah, Zeyneb'e teselli vermek için evlenmek istemiş; ama o zamanki adetlere göre buna izin olmadığı için bunu ifade edememişti. Kur'an, ayetle hem Rasûlünü Zeyneb'le evlendirmiş hem de evlatlığın geride bıraktığı eşi alamama geleneğini kaldırmıştır. Bu durum münafıklar tarafından alay konusu olmuştu. Hadise aslında bu şekilde ama din düşmanları bu konuyu çeşitli uydurmalar katarak onu farklı bir şekle sokmuşlardır. Mevlânâ Şiblî, Taberî'nin naklettiğini ifade ettiği Hz. Peygamber'in Zeyd'i görmek için gittiğinde giyinmekte olan Zeyneb'i gördüğü ve Zeyneb'in güzelliğine meftun olduğu rivayete yer vermiştir. Batılı yazarların bu

⁹²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c. 4, s. 145-146.

rivayetten asılsız çıkarımlar yaptıklarını ifade etmiştir. Mevlânâ Şiblî, Taberî'nin bu rivayeti Vakıdî'den aldığını, Vakıdî'nin de sırf Abbasilerin ahlak dışı hareketlerini haklı göstermek için bu gibi rivayetleri uydurmuş olabileceğini ifade eder. Mevlânâ Şiblî, Hafız İbn Hacer ve İbn Kesîr'in bu rivayetleri kabul etmediğini ifade eder.

Genel Değerlendirme

Zeyd b. Harise'nin Zeyneb bt. Cahş'la boşanması ve akabinde Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesi hakkında siyer ve tefsir kaynakları incelendiğinde rivayetler özetle şöyledir:

Hz. Peygamber'in Zeyneb'i içeri elbisesiyle gördüğü, güzelliğinden etkilendiği ve bunun sonucunda Zeyd b. Harise'nin Zeyneb'i boşayarak Hz. Peygamber'le evlenmesinin önünü açtığı ve sonrada Hz. Peygamber'in inen ayetle Zeyneb'le evlendiği şeklindedir. Bu rivayetler, bir kısmı biraz farklılıklarla bir kısmı daha pervasızca tasvirlerle muhtelif tefsir ve siyer kaynaklarında yer alır. Gerçek dışı ve bir o kadar da tehlikeli bu rivayetlerin hatırı sayılır siyer ve tefsir kaynaklarında anlatılmış olması büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bazı müelliflerin bu rivayetlerin bu şekilde anlatılmasında Hz. Peygamber'in beşer olmasından dolayı ismet sıfatıyla alakalı herhangi bir mahzur görmemeleri rivayetlere karşı çıkılmamasına ve yaygın olarak aktarımına sebep olmuştur.⁹³⁰

Rivayetler ilk İslam tarihi ve tefsir kaynaklarından bu yana anlatılageldiği için yaygın olarak benimsenmiş ve yerleşik rivayet şeklini almıştır. Bu yerleşik rivayetleri Kur'an'a arz ettiğimizde çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki;

Bu rivayetleri doğru kabul ettiğimizde, rivayetleri aynen naklettiğimizde karşımıza Peygamber olarak evlatlığının karısıyla evlenmek isteyen ahlaken zayıf bir Peygamber; Peygamberin istek ve arzusuna hizmet eden bir vahiy anlayışı;⁹³¹ Zeyd b. Harise'yi Peygamber'in arzusunu fark ettiği için evlenmelerine olanak sağlayan bir sahabe; Zeyneb bt. Cahş'ı ise evli olduğu halde başkasıyla evlenebilmek için eşini yönlendiren bir hanım sahabe olarak görmüş ve göstermiş oluruz. Nitekim bazı batılı yazarlar bu ilk

⁹³⁰ Bkz. M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boilelli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, İstanbul 1992, c. 6, s. 317-318.

⁹³¹ Bakınız Hz. Âişe'nin söylediği rivayet edilen sözü için bkz. Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Tercîd-i Sarih Tercümesi ve Şerhi* (Çev. Kâmil Miras), DİB Yayınları, İstanbul 2018, Hadis No: 1721, c. 8, s. 92.

kaynaklardaki rivayetleri referans göstererek ve daha abartılı yorumlayarak Peygamberi kızıyla evlenme iddiasına kadar götürmektedirler.

Çizilen bu profiller herhangi bir insan için bile fazlasıyla zaaf olarak görüldüğü halde Kur'an'ın ifadesiyle “*Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin*”⁹³² denilen bir peygambere nasıl yakıştırılabilir? Yine Kur'an, Peygamberini “*Allah Rasûlünde sizin için; Allah'a ve Ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*”⁹³³ diyerek örnek kişi olarak tasvir ederken bizim onu bu şekilde görmemiz ne kadar mantıklı olur? Yine Kur'an onu “*Âlemlere rahmet olarak gönderilen bir Peygamber*”⁹³⁴ olarak tasvir ederken bizim onu bu şekilde görmemiz ne kadar hakkaniyetlidir?

Aynı şekilde örnek nesil olan sahabeye de bu resmi nasıl yakıştırabiliriz? Takvası, ibadete düşkünlüğü ve muhtaçların sığınağı Hz. Zeyneb'e bu ahlaksız yakıştırmayı nasıl yapabiliriz?⁹³⁵ Hz. Zeyneb'in ve Hz. Âişe'nin kendi ifadeleriyle de belirttikleri gibi diğer bayanların nikahını velileri kıyarken, Hz. Zeyneb ve Hz. Peygamber'in nikahlarını bizzat Allah (c.c.)'ın murad ettiği ve Kur'an'ın kendisinden bahsettiği Hz. Zeyneb'i bulunduğu konumdan çok farklı yerlerde göstermek büyük bir itham ve haksızlıktır.⁹³⁶ Kur'an süzgecinden geçirmeden bu rivayetler aktarıldığında bu tür problemlerle karşılaşmamak mümkün değildir.

Kaldı ki Hz. Peygamber 25 yaşında iken kendisinden büyük bir bayan olan Hz. Hatice ile evlenmiş ve 25 sene onunla tek eşi (çok evlilik normal karşılandığı ve Peygamber'in de buna imkânı olduğu halde) olarak hayatını idame ettirmiştir. Peygamber genç bir erkek iken bu şekilde edepten yoksun bir hareketi olmamışken; 50 yaşını geçtikten sonra üstelik Hz. Âişe gibi genç bir eşi ve diğer eşleri varken edepsiz duygularla veya aşkla böyle bir evliliği niye yapsın? Gençliğinde “Muhammed'ül-Emin” olarak anılan Allah Rasûlü, karakter değişimine mi uğramıştır?

Ve yine; Hz. Peygamber, Zeyneb bt. Cahş'ı ilk kez görmüyordu ki; halasının kızı olduğu için zaten daha öncede görmüştü. Hatta örtünme ayeti öncesi örfi kıyafetlerle

⁹³² Kalem,68/4

⁹³³ Ahzab,33/21.

⁹³⁴ Enbiya,21/107.

⁹³⁵ Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 220.

⁹³⁶ İbn Sa'd, Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr, c. 10, s. 106, 113; Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 220.

görmüştü. Eş olarak kendisine düşünseydi pekâlâ Zeyd ile evlendirmeden kendisi evlenebilirdi. Ayrıca, Zeyneb bt. Caşş, daha sonra kendisiyle Hz. Peygamber'in nikahının Allah tarafından kıyıldığı ile övünürken;⁹³⁷ Peygamberin aşkı konusunu hiç dile getirmemiş ve bu durumla hiç övünmemiştir. Üstelik Hz. Âişe, Zeyneb ve Hz. Peygamber'in diğer eşlerine Hz. Peygamber'in kendisine ilgisiyle ilgili sık sık övünürdü.⁹³⁸

Konuyla ilgili tefsir ve siyer rivayetlerine baktığımızda metin yönüyle de bazı çelişkiler göze çarpmaktadır. Bazı rivayetlerde Peygamber (s.) Zeyd'in evine gittiğinde Zeyd evde yokken; bazı rivayetlerde Zeyd evde ve hastadır. Yine bazı rivayetlerde Zeyd Peygamber'e Zeyneb'i şikâyet ederken; bazı rivayetlerde ise Hz. Peygamber'in "ondan şüphelendiğin bir durum mu var" sorusuna "ondan hayırdan başka bir şey görmedim" demektedir. Bazı rivayetlerde Peygamber Zeyd'i aracı olarak gönderdikten sonra, Zeyneb'in Rabbi'nden onay almak üzere namaza durduğu (buna göre ayet tekliften sonra gelmiştir.) sırada ayet gelmiştir. Bazı rivayetlerde ise ayet indikten sonra hizmetçi Selma'nın Zeyneb'e müjdeyi verdiği şeklindedir.

Müfessirlerin Kalem sûresi 4. ayet⁹³⁹, Ahzab sûresi 21. ayet⁹⁴⁰ ve Enbiya sûresi 107. ayetin⁹⁴¹ tefsirlerinde Hz. Peygamber'in mükemmel ve örnek ahlakından bahsettiklerini görmekteyiz. Bu durumda aynı tefsirci Ahzab sûresinde anlattığı rivayetle ters bir yoruma sahiptir. Bazı müfessir ve müverrihler tarafından; ayetlerin ruhundan uzak, peygamberlik ile asla yan yana gelemeyecek böyle rivayetleri savunma çabaları, oryantalistlerin hadiseyi ganimet bilerek yüce Nebi'nin saygınlığına ve temiz ahlakına dil uzatmalarına sebep olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber'e, shevi arzularının esiri olan ve aile içi evlenme yapan biri olarak saldırmışlardır.⁹⁴²

⁹³⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. 10, s. 106; Severcan, *Hız. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 220.

⁹³⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, c. 10, s. 63; Severcan, *Hız. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 197.

⁹³⁹ "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin"

⁹⁴⁰ "Allah Rasûlünde sizin için; Allah'a ve Ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."

⁹⁴¹ "Âlemlere rahmet olarak gönderilen bir Peygamber"⁹⁴¹

⁹⁴² İngiliz oryantalist David Samuel Margoliouth bu saldırılara kaynak üretmek için Talmud'a dayandırdığı "Cinsel arzusun dokuzu Araplara biri de dünyanın geri kalanına verilmiştir." Şeklinde bir alıntıya başvurur. İngiliz oryantalizminin en önemli temsilcilerinden Sir William Muir, Margoliouth, Alman oryantalistlerinden Gustav Weil, Theodor Nöldeke, Hurbert Grimme, Rudi Paret ve daha pek çok oryantalist yukarıda naklettiğimiz rivayetleri delil göstererek Hz.

Sonuç

Yukarıda tek tek verdiğimiz kaynaklardan tercih ettiğimiz rivayetlerden oluşturduğumuz şöyle bir metin teklifi ile olayı bağlayabiliriz:

Zeyneb bt. Caş Hz. Peygamber'in halası Ümeyme'nin kızıdır.⁹⁴³ Zeyd b. Harise ise Hz. Hatice ile Hz. Peygamber evlendiğinde Hz. Hatice'nin hediye ettiği bir köledir. Daha sonra Hz. Peygamber Zeyd'i azad etmiş ve onu evlatlık edinmiştir. Bundan dolayı Zeyd'e Zeyd b. Muhammed deniyordu.⁹⁴⁴

Hız. Zeyneb, Hz. Peygamber'le evliliğı istiyor ama bunu ifade edemiyordu. Hatta bu arzusu yerine gelirse iki ay aralıksız oruç tutacağına yemin etmişti. Hz. Zeyneb, Rasûlullah'ın kendisiyle evlenme haberini müjde olarak getiren Selma'ya sevincinden dolayı üzerindeki bütün ziynetlerini hediye etmiştir.⁹⁴⁵ Sonrasında şükür namazı kılmıştır.⁹⁴⁶ Hz. Zeyneb, Hz. Muhammed'le evlenebilmek için gelen talipleri reddetmiş ama hicri ikinci yılında Hz. Peygamber Hz. Zeyneb'i evlatlığı Zeyd'e istemişti. Bu duruma hem Zeyneb hem de Zeyneb'in ailesi karşı çıkmıştı. Zeyneb Zeyd'i kendisine uygun görmediğini ifade etmişti. Başka bir rivayette de Zeyneb'in Hz. Peygamber'le mehir bile istemeden evlenebileceğini ve Peygamber'in buna rıza göstermediğı ifade edilir. Rasûlullah onların bu evliliğıyle Arap geleneklerinde yer edinmiş; azad edilmiş kölelerin eşraf denilen soylu ve hür kimselerle evlenememe âdetini kaldırmayı hedefliyordu. Çünkü bu uygulama İslam'ın "üstünlük ancak takva ile dir." ruhuna ters düşüyordu. Hz. Peygamber Zeyneb'e kendisinin bu evliliğı uygun gördüğünü ifade ederek onu Zeyd'le evliliğıe ikna etmişti. Böylece Hz. Zeyneb ve Hz. Zeyd hicri ikinci yılın ikinci yarısında evlendiler.⁹⁴⁷ Ama evlilik istenilen şekilde gitmemiş ve anlaşmazlıklar baş göstermeye başlamıştı. Artık Zeyd b. Harise sık sık Hz. Peygamber'e gelerek Zeyneb'i şikâyet ediyordu. Rasûlullah evliliğın müsebbibi olduğı için üzülyor

Muhammed'e ağır saldırılarda bulunurlar. Bu saldırıları doğru bulmayan İngiliz oryantalizminin kurucularından George Sale, Hz. Peygamberin evlilikleri konusunda geleneksel saldırgan Hristiyan iddialarının bilimsel olmadığını ve Hz. Muhammed'i doğru anlamaya engel olduğunu söylemek ihtiyacını duymuştur." Ayrıntılı bilgi için bkz; İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Özşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayınevi, Ankara 2011, s. 311, 319.

⁹⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 10, s. 105.

⁹⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 3, s. 42,44; Severcan, *Hız. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 217.

⁹⁴⁵ Ahmet b. Yahyâ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf* (Thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli), Daru'l-Fikr, Beyrut ts., c. 2, s. 67-70; Severcan, *Hız. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 217.

⁹⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 10, s. 106; Severcan, *Hız. Muhammed Devletten Medeniyete*, s. 217.

⁹⁴⁷ Apaydın, s. 440.

ve Zeyneb’e karşı sorumluluk hissediyordu. Muhtemelen bu sorumluluk duygusuyla bu durumu tazmin edebilmek için Zeyd ile Zeyneb boşandıktan sonra Zeyneb’in de isteğini bildiği için onunla evlenmeyi düşünmüştü. Çünkü artık Zeyneb, azadlı bir köleden ayrılmış dul bir bayan konumunda olacaktı. Hem de bu vesileyle diğer bir cahiliye geleneği olan kendi evlatlıklarının boşadığı (veya evlatlıklar öldüklerinde) hanımlarıyla evlenememe geleneğini de kaldırılmış olacak ve mağduriyetler giderilecekti. Ama Hz. Peygamber dedikodulardan çekindiği için bu duygularını dile getiremiyor ve Zeyd her geldiğinde “Eşini yanında tut, Allah’tan kork” diyordu. Sonunda Zeyd daha fazla bu evliliği devam ettiremedi ve Zeyneb’i boşadı. Bu evlilik bir yıldan biraz fazla sürmüştü. Evlilik bitince Allah Teâlâ Peygamber’e Zeyneb’e Peygamber hanımlığını bahşedecek ayetleri indirdi. Ahzab sûresi 37-40. ayetlerin⁹⁴⁸ inmesiyle Hz. Peygamber’le Zeyneb mehirsiz ve velisiz bir şekilde Allah tarafından evlendirildiler. Allah Teâlâ ayetlerde belirttiği gibi evlatlıkları eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) mü’minlere bir güçlük olmaması için bu ayetleri indirmişti. Yani Allah, Rasûlullah’ın eliyle bu evliliği gerçekleştirerek cahiliye geleneğini kaldırmayı pratikte uygulamaya koymuştur. Çünkü yerleşmiş gelenekleri değiştirmek zordur. Ayetle emredilip pratikte Peygamber’le uygulaması olmasaydı muhtemelen hiç kimse evlatlıkların boşadığı eşleriyle evlenmeye cesaret edemezdi. Böylelikle Hz. Peygamber ile Hz. Zeyneb hicri üçüncü yılın zilkade ayında Allah’ın muradıyla evlenmiş oldular.⁹⁴⁹

⁹⁴⁸ “Hani Sen Allah’ın kendisine nimet verdiği, senin de (azad etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, “Eşini nikahında tut (onu boşama) ve Allah’tan sakın” diyordun. İçinde Allah’ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca) onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü’minlere bir zorluk olmasın. Allah’ın emri mutlaka yerine getirilmiştir. Allah’ın kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda Peygamber’e bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen Peygamberler hakkında da Allah’ın kanunu böyledir. Allah’ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür.

Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir, fakat O Allah’ın Rasûlü nebilerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

⁹⁴⁹ Apaydın, s. 440; Severcan, Hz. Muhammed Devletten Medeniyete, s. 219.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerîm, Hz. Muhammed'e peygamberlik mücadelesinde yol göstermiş, cesaretlendirmiş, destek olmuş ve uyarılarda bulunmuştur. Hz. Muhammed (s.) tasavvurunu ve anlayışını hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde doğru belirleyen ve bildiren de hiç şüphesiz Kur'an'dır. Kur'an'ın bildirdiği Hz. Muhammed (s.)'e ait özellikleri reddetmek veya onda olmadığı bildirilen bir özelliği eklemek Allah (c.c.)'ın bildirdiği doğruların dışında kalacaktır. Zira siyaset, kültür ve diğer dinlerle etkileşim her dönemin peygamber ve Hz. Muhammed tasavvurunu şekillendirmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in çeşitli vesilelerle özelliklerini verdiği Hz. Muhammed (s.) tasavvuruna zıt rivayetler çok önemli sonuçlara sebep olmuştur. Allah Rasûlünün yaşamına dair bazı rivayetlerin Kur'an'la uyumunu, tahlilini ve tenkidini konu alan bu çalışma Kur'an'la çelişen rivayetlerin nasıl aktarılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Rivayetleri ölçülü bir tenkitle aktarmaya özen göstererek hazırladığımız bu çalışmanın Allah Rasûlünü anlama ve anlatmaya katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Çalışmamızda Kur'an'ı merkeze alarak rivayetleri nakletmeye gayret ettik. Kur'an, siyer ve tefsir rivayetleri ilişkisini temele alarak yaptığımız çalışmamızda karşılaştırmalarını yaptığımız rivayetlerden şöyle bir sonuca vardık:

Günümüze eserleri ulaşan ilk siyer müelliflerinden İbn İshak ve İbn Sa'd'ın; ilk müfessirlerden Abdullah b. Abbas ve Mukatil b. Süleyman ile yakın dönemlerde yaşadıklarını, esas aldığımız müfessirlerle müverrihlerin hemen hemen her konuda birbirlerine yakın rivayetler verdiklerini gördük. Rivayetlerin aktarımında bazı müelliflerin rivayetleri tahlil ettiği bazı müelliflerin de tahlil ve senteze gerek duymadan naklettiğini tespit ettik. Rivayetlerin bazılarını müfessirler naklederken müverrihlerin nakletmediği görülmektedir. Aynı şekilde bazı rivayetleri de müverrihler naklederken müfessirlerin hiç değinmediği görülmektedir. Bu durum tefsir ve tarih ilminin metotlarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Mesela; Rahip Bahira kıssasını müfessirlerin tefsirlerinde nakletmediğini gördük. Çünkü müfessirler rivayetleri

ayetlerin iniş sebebi olarak aktarmaktadırlar. Bu konuyla ilgili herhangi bir ayet olmadığı için müfessirler bu rivayeti nakletmemişlerdir. Ay'ın yarılması ile ilgili rivayeti de müfessirler aktarırken İbn Kesir hariç diğer müverrihlerin aktarmadığı görülmektedir. İbn Kesir hem tarih hem tefsir kitabında Ay'ın yarılmasıyla ilgili rivayeti nakletmiştir. Taberî, Ay'ın yarılması ile ilgili rivayetleri tefsir kitabında naklederken tarih kitabında nakletmemiştir. Bu durum müfessir Taberî ile tarihçi Taberî'nin metotlarının farklı olduğunu göstermektedir. Müfessir Taberî, ayetlerin sebab-i nüzulünden bahsederken ve ayetleri açıklamak için rivayetlere yer vermektedir. Tarihçi Taberî ise Hz. Peygamber (s.)'in siret kronolojisi içerisinde, gelen rivayetleri hayatın bütünüyle örtüştürerek vermektedir. Siyer âlimlerinin, bu olayı aktarmamalarının sebebini tüm Dünya'da görülmemesi veya bu durumla ilgili herhangi bir uluslararası kaydın olmaması olarak izah edebiliriz.

Siyer ve bazı tefsir kaynaklarının Hz. Peygamber (s.)'in göğsünün yarılması hadisesini birbirine yakın rivayetlerle naklettikleri görülmektedir. Müelliflerin bir kısmı rivayeti hiç nakletmezken bir kısmı da bu rivayetleri aktarmakla kalmayıp keyfiyeti hakkında da yorumlar yapmışlardır. Taberî'nin Hz. Peygamber (s.)'in göğsünün yarılmasıyla ilgili tefsir kitabında herhangi bir rivayet vermediği, tarih kitabında birkaç farklı rivayeti naklettiği görülmektedir. Bu durum da yine bize müfessir Taberî ile tarihçi Taberî'nin metodunun farklılığını göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.)'e ilk vahiy geldiğinde kendisinin cinlendiğini zannettiği rivayetler siyer ve bazı tefsir kaynaklarında nakledilmiştir. Müfessirler ve müverrihler bu rivayetleri verirken aynı zamanda Hz. Peygamber (s.)'e mecnun diyenlerin müşrikler olduğu rivayetini de vererek kendileriyle çelişmişlerdir. Aynı şekilde bi'setin ilk üç yılında Hz. Peygamber (s.)'in tebliğini gizli yaptığını nakleden rivayetlerin, çalışmamızda esas aldığımız tüm siyer ve tefsir kaynaklarında nakledildiğini gördük. Aynı müellifler Hz. Peygamber (s.)'in davetinin ilk yıllardan itibaren Mekke'de dalga dalga yayıldığını ve müşriklerin Hz. Peygamber (s.)'in davetini engellemek için uyguladıkları stratejileri de anlatmaktadırlar.

Garanik hadisesi ile ilgili rivayetler baktığımız bazı kaynaklarda yer almaktadır. Kaynakların bir kısmı garanik rivayetini aktarırken kendi görüşünü ortaya koymamışlar olayı nakletmekle yetinmişlerdir. Bir kısmı ise rivayetleri vermekle birlikte konuyla

ilgili görüşlerini de belirtmişlerdir. Hz. Peygamber (s.)'in Zeyneb bt. Cahş ile evliliğiyle ilgili hem tefsir hem de siyer kaynakları rivayet aktarmışlardır. Fakat bazı müellifler bu olayı sosyal bir reform olarak değerlendirirken bazı müellifler farklı yorumlara açık bir şekilde olayı nakletmişlerdir.

Sonuç olarak, baktığımız hem tefsir hem de siyer kaynaklarının yukarıda verdiğimiz rivayetleri naklettiklerini gördük. Bu rivayetlerin yerleşik rivayetler şeklinde kabul görmesinin sebebinin de bu yaygın anlatımlar olduğunu tespit ettik. Fakat yaygın anlatılan ve yerleşik olarak kabul görmüş bu rivayetleri Kur'an beyanlarıyla karşılaştırdığımızda uyumsuzlukların ortaya çıktığını ve Kur'an'ın anlattığı Hz. Muhammed (s.)'den uzaklaşıldığını gördük.

Hz. Muhammed (s.)'in zamanı ve oluş şeklini müverrih ve müfessirlerin farklı anlattığı göğsünün yarılması olayına İnşirah sûresinin ilk ayetinden sonraki ayetlerle baktığımızda olayı farklı yorumlamamız gerektiği görülmektedir. Peygamberimize özel olarak zikredilen, menkıbevî özellik taşıyan bazı olayları keyfiyet olarak kabul etmeli; kemmiyyet ve fiziki boyut kazandırmaya çalışmamalıyız. Zira böyle yaparsak isabet edemeyiz. Şakk-ı sadr olayını, mi'rac öncesi Cenab-ı Hakk'ın, Peygamberini huzuruna bir ödül olarak davet edip, çıkaracağı zaman beşerî bedeninin İlahî huzura kabul edilebilecek bir uygulama olarak görmeliyiz. Bunu keyfiyet olarak değerlendirdiğimizde hiçbir problem yok fakat bu olayı fiziki boyuta taşıdığımızda pek çok soru ortaya çıkmaktadır. Bu tabloyu fiziki boyutuyla anlatan âlimlerin de bunları anlatma adına yaptığını düşünmek daha doğru olur kanaatindeyiz.

Aynı şekilde Rahip Bahira ile ilgili siyer kaynaklarında Hz. Muhammed (s.)'in 11-12 yaşlarında amcası Ebû Talib ile birlikte Şam'a gittiği sırada Busra'da Rahip Bahira tarafından fark edilip; amcasının uyarılması ve Mekke'ye dönmeleri şeklinde anlatılan rivayetin aslına baktığımızda olayın Rahip Basili adında bir rahipten öğrenildiği anlaşılmaktadır. Bu rivayetin, Kur'an'ın Hz. Muhammed (s.)'in Peygamberliği ummadığını, beklemediğini ifade eden ayetlerle uyumlu olmadığı görülmektedir.

Hz. Muhammed (s.)'e vahiy geldiğinde Peygamberlik bilinci ayetlerle sabittir. Fakat siyer ve tefsir kaynaklarında geçen rivayetlerde cinlendiğini zannettiği, ilk vahiy geldikten sonra defalarca intihara giriştiği, Hz. Hatice ve Varaka bin Nevfel'in telkinleriyle Peygamber olduğuna inandığı geçer. Bu olayın aslına baktığımızda

delirdiğini ifade eden Hz. Peygamber (s.) değil müşriklerdir. Hz. Muhammed (s.)’in korkusu ise sorumluluk bilinciyle bu görevi hakkıyla, layıkıyla yerine getirememesi korkusudur.

Yine Hz. Muhammed (s.)’in inen vahyi siyer ve tefsir kaynaklarında ilk üç yıl gizli tebliğ ettiği rivayetleri geçmektedir. Bu rivayetlerle Kur’an’ın ilk inen ayetlerinin beyanları arasındaki farklılıklar oldukça net bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Buradaki gizliliği, işkencelere maruz kalabilecek, korumasız, zayıf kişilerin durumlarını gizlemesi şeklinde sınırlandırarak anladığımızda farklılıkları ortadan kaldırmış oluruz.

Siyer ve tefsir kaynaklarında geçen garanik hadisesine de Kur’an beyanlarıyla bakıldığında özünde uyumsuzluklar görülmektedir. Necm sûresinin inişi esnasında Hz. Muhammed (s.)’in okuyuşunun ardından Nadr bin Haris’in söylediği putları öven sözü, şeytanın ilka ettiği veya Hz. Muhammed (s.)’in bu sözü söylediği şeklinde nakletmek; Kur’an’ın Allah (c.c.) tarafından korunduğunu ifade eden ve Hz. Muhammed (s.)’in Allah’a isnad ederek herhangi bir şey uyduramayacağını ifade eden ayetleriyle çelişkiye yol açmaktadır.

Mekkelilerin mucize talepleri hep olmuştur. Bu talepleri de Kur’an’da sık sık geçmektedir. Çünkü onların Peygamber algılarına göre peygamberin mucize göstermesi gerekiyordu. Bu çerçevede Ay’ın yarılması olayını rivayet eden siyer ve tefsir rivayetlerine ve Kur’an’da müşriklerin mucize taleplerine ayetlerin verdiği cevaplara baktığımızda yine bir uyumsuzluk görülmektedir. Kamer sûresinin “*Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı.*” ayetinin delaletinin zanniliği, bu olayı anlatan hadislerin mütevatir seviyeye ulaşamaması Ay’ın yarılması olayının yukarıda aktardığımız rivayetlerde anlatıldığı şekliyle gerçekleştiğinin kabulü hususunda daha itinalı ve seçici olunması gerektiği ve farklı yorumlara da ihtimam göstermenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kur’an-ı Kerîm’i anlamadan siyer ve tefsir rivayetlerini anlamamız, Hz. Peygamber (s.)’i tanımadan da Kur’an-ı tam manasıyla anlamamız mümkün değildir. Kur’an beyanlarının muhtelif vesilelerle özelliklerini verdiği Hz. Muhammed (s.) tasavvuruna zıt rivayetler, niyetler ne olursa olsun Hz. Peygamber (s.)’i gerçek kimliğiyle tanımanın ve O’nu örnek almanın önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Kur'an-Kerîm Meâli, (Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), DİB Yayınları, Ankara 2003.
- Ahmad, Anıs, “Şiblî Numânî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 127-129, İstanbul 2010.
- Ahmet b. Yahyâ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf* (Thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli), Daru'l-Fikr, Cilt1-13, Beyrut ts.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, Cilt 1-4, İstanbul 1987.
- Apak, Adem, Adnan Demircan, Mehmet Azimli, Yusuf Ziya Keskin, Cahit Külekçi, İbrahim Barca, Ömer Sabuncu ve Ömer Aras, *İslam Tarihi Kaynakları*, Mana Yayınları, İstanbul 2019.
- Arslan, Aliye, *İbn-i Sa'd a Göre Nesli Devam Etmeyen Sahabeler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2019 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aydınlı, Abdullah, “Ebu Zer”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, s. 266-269, İstanbul 1994.
- Azimli, Mehmet, “Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesindeki Bazı Tahliller”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı: 3, 2009, s. 95-109.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, Cilt 1-2, İstanbul 1973.
- Boynukalın, Mustafa, “Tebliğ”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, s. 218-219, İstanbul 2011.
- Bulut, Halil İbrahim, “Mûcize”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30, s. 352-356, İstanbul 2005.
- Celaleddin Suyuti, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an Kur'an İlimleri Ansiklopedisi*, Cilt 1-2, İstanbul 1987.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1971.

_____, “Garanik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 361-366, İstanbul 1996.

_____, “Tefsirde Mukatil b. Süleyman ve Eserleri”, *AÜİFD*, Cilt 21, Sayı 1, Ankara 1973, s. 1-35.

Cünük, Mustafa, *İbn Abbas Rivayetlerinde İsrailiyat (Sahifetü Ali b. Ebî Talha ve Taberî Örneği)*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük 2019 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çağrııcı, Mustafa, “Davet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, s. 16-19, İstanbul 1994.

Çakan, İsmail Lütfü ve Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, s. 76-79, İstanbul 1973.

Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, Cilt 1-3, İstanbul 1989.

_____, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyyi, 2. Baskı, Cilt 1-9, Beyrut 2000.

_____, *et-Tefsîru'l-Hadîs Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, (Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen, Ekrem Demir, Muharrem Önder, Vahdettin İnce, Mustafa Altınkaya, Mehmet Baydaş ve Ramazan Yıldırım), Ekin Yayınları, Cilt 1-7, İstanbul 1997.

Demil, Emine, “*Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Rivayetler*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016 (Yayımlanmamış Doktora Tezi),

Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Cilt 1-3, Ankara 2006.

Dursun, Turan, *Tabu Can Çekişiyor Din Bu 1*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

Erçetin, Ahmet, *Rivayetler ve Farklı Yorumlar Işığında Rahip Bahira Olayı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Erul, Bünyamin, “Zeyd b. Harise”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, s. 319-320, İstanbul 2013.

_____, “Üsdü’l-Ğâbe”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, s. 363, İstanbul 2012.

_____, “Tedlis”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul 2011, s. 262-264.

_____, “Hz. Peygamber’in Risalet Öncesi Hayatına Farklı bir Yaklaşım”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2. Baskı, Ankara 2003, s. 33-66.

Eser, Mithat, “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshak’ın Güvenilirliği”, *İstem*, Sayı 13, 2009, s. 261-280.

Fahrudin Râzî, *et-Tefsîr-i Kebîr*, (Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Cilt 1-23, Ankara 1995.

_____, *Tefsîru’l-Kebîr ve Mefatihü’l-Gayb*, Dâru’l-Fıkr, Cilt 1-32, Beyrut 1401/1981.

_____, *Kelam’a Giriş (el-Muhassal)*, (Çev. Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1978.

Fayda, Mustafa, “Siyer ve Megâzî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, s. 324-326, İstanbul 2009.

_____, “İbn İshak”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 20, s. 93-96, İstanbul 1999.

_____, “İbn Sa’d”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 20, s. 294-297, İstanbul 1999.

_____, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, s. 319-320, İstanbul 2010.

_____, “Bahira”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 486-487, İstanbul 1991.

Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005.

Görener, İbrahim, “İletişim Unsurları Açısından Vahiy Kıraat İlişkisi” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, s. 1-16.

Gördük, Yunus Emre, “Tefsirde Rivayet-Yorum İlişkisi Üzerine Kronolojik Bir Analiz: Garanik Olayı Örneği” *Artuklu Akademi*, 2018, s. 1-36.

Gül, Ali Rıza, “Garânîk Kıssasının Reddi Üzerinden Kur'an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, s. 1-37.

Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, Ankara 1990.

Günaltay, M. Şemsettin, *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.

Güzel, Yüksel, *Şakku's-Sadr Rivayetinin Tahlili (Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (Çev. M. Said Mutlu), İrfan Yayınevi, Cilt 1-2, İstanbul 1966.

Heykel, M. Hüseyin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985.

Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1991.

Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, (Çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002

İbn Abbas, *Tefsîr-i İbn Abbas*, (Derleyen: Muhammed Firuzâbâdî, Çev. Cevher Caduk), İlk Harf Yayınları, Cilt 1-5, İstanbul 2016.

_____, *Tenvîru'l-Mikbas min Tefsîr-i İbn Abbas*, (Thk. Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzâbâdî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Dâru Sâdır, Cilt 1-12, Beyrut, 1979.

_____, *İslam Tarihi*, (Çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın, M. Beşir Eryarsoy), Bahar Yayınları, Cilt 1-12, İstanbul 1985.

İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam Tercemesi* (Çev. Hasan Ege), Kahraman Yayınları, Cilt 1-4, İstanbul 2006.

_____, *H. Muhammed'in Hayatı (es-Siretü'n-Nebeviyye)*, (Çev. İzzet Hasan ve Neşet Çağatay), A.Ü.İ.F. Yayınları, Cilt 1-2, Ankara 1971.

İbn İshak, *Siyer*, (Hazırlayan Muhammed Hamidullah, Çev. Sezai Özel), Akabe Yayınları, İstanbul 1988.

_____, *Sîretü İbn İshak el-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî* (Thk. Muhammed Hamidullah), Rabat 1976.

_____, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğazi* (Thk. Süheyl Zekkar), Daru'l-Fikr, Şam 1978.

İbn Kelbî, *Putlar Kitabı*, (Thk. Ahmed Zeki Paşa, Çev. Beyza Düşüngen), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1969.

İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, Cilt 1-15, İstanbul 1994.

_____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Cilt 1-15, Beyrut 1990.

_____, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, Cilt 1-16, İstanbul 1983-1987.

_____, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, (Thk. Sâmi b. Muhammed el-Selame), Cilt 1-8, Dâru Tayyibe, 1. Baskı, 1997. 2. Baskı, Riyad, 1999.

_____, *Tuhfetü 't-Tâlib bi Ma'rifeti Ehâdisi Muhtasarı İbn-i 'l-Hâcib* (Thk. Abdu'l-Ganî el-Kubeysî), Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu 'l-Arab*, Dâru Sâdır, Cilt 1-15, Beyrut 1968.

İbn Sa'd, *Kitâbü 't-Tabakâti 'l-Kebîr*, (Çev. Heyet, Çev. Editörü Adnan Demircan), Siyer Yayınları, Cilt 1-10, İstanbul 2014.

_____, *Kitâbü 't-Tabakâti 'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), Cilt 1-10, Mektebü'l-Hancî, Kahire, 2001, Birinci baskı.

Karaman, Hayrettin; Çağrı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin, *Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Cilt 1-5, Ankara 2017.

Kapar, Mehmet Ali, "Gıfar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, s. 49, İstanbul 1996.

Kılıç, Hulusi, "Firuzabadi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, s. 142-145, İstanbul 1996.

Köksal, M. Asım, *Hz.Muhammed (a.s.) ve İslamiyet (Mekke Devri)*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1966.

_____, "Darü'l-Erkam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, s. 520-521, İstanbul 1993.

_____, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 1-2, Ankara 2012.

Kurşun, Zekeriya, "Deruze", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, s. 187-188, İstanbul 1994.

Kutsal Kitap, II. Samuel, s. 392, Ohan Matbaacılık, İstanbul 2001.

- Kutub, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, (Çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), Hikmet Yayınları, Cilt 14, İstanbul ts.
- Mertoğlu, Mehmet Suat, “Ümmî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, s. 309-310, İstanbul 2012.
- Mevdudi, Seyyid Ebu'l-Âla, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, (Çev. Ahmet Asrar), Pınar Yayınları, Cilt 1-3, İstanbul 1992.
- Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, (Çev. Ö. Rıza Doğrul), Toker Matbaası, Cilt 1-4, İstanbul 1973.
- Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, (Thk. Abdullah Mahmûd Şehhate, Çev. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, Cilt 1-4, İstanbul 2006.
- _____, *et-Tefsîrû'l-Kebir*, (Thk. AhmedFerîd), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Cilt 1-4, Beyrut 2003.
- Önkâl, Ahmet, “İslam Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 3, 1992, s. 189-197.
- Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Özaydın, Abdülkerim, “İbnü'l-Esîr, İzzeddin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, s. 26-27, İstanbul 2000.
- Özaydın, Abdülkerim, “İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 20, s. 132-134, İstanbul 1999.
- _____, “el-Kâmil”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, s. 281-283, İstanbul 2001.
- Özdemir, Mehmet, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, Eylül-Aralık 2007, s. 129-162.
- Özek, Ali, “Dirayet Müfessiri İbn Abbas”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, İstanbul 1986, s. 67-74.

Paksoy, Kadir, *İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1999 (Yayımlanmamış Doktora Tezi),

Rağîb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'ân Istılahları Sözlüğü*, (Çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yayınları, Cilt 1-2, İstanbul 2006.

Sarıçam, İbrahim, Mehmet Özdemir, Seyfettin Özşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayınevi, Ankara 2011.

Severcan, Şefaettin, *Hz. Muhammed İslam Daveti Mekke*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.

_____, *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.

_____, “Siyer Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)” *Siyer Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Ocak-Haziran 2019, s. 197-221.

_____, “Yerleşik Bazı Siyer Rivayetlerinin Kur'an-ı Kerim'e Arzı: İlk Vahiy ve Peygamberlik-Gizlilik” *Bilimname*, XXXVI, 2018/2, s. 429-450.

Süleyman Nedvî, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet Peygamberimizin Tebligat ve Talimatı*, (Çev. Ali Genceli, Haz. Eşref Edib), Sinan Matbaası, Cilt 1, İstanbul 1967.

Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Şulul, Kasım “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 19, Ocak-Haziran 2008, s. 33-53.

Taberî, *Târîhu't-Taberî*, (Çev. Cemalettin Saylık), Ankara Okulu Yayınları, Cilt 1-3, Ankara 2019.

_____, *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Dâru'l-Maârif, 2. Baskı, Cilt 1-9, Kahire 1119.

- _____, *Taberî Tefsiri*, (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınevi, Cilt 1-9, İstanbul 1996.
- _____, *Tefsîru't-Taberî Câmi'ul-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru'l-Hicr, Cilt 1-24, Kahire 2001.
- _____, *Tefsîru't-Taberî* (Thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Salih Ahmed Rıza, Çev. Mehmet Keskin), Cilt 1-6, Ümit Yayıncılık, İstanbul ts.
- Türker, Ömer, “Mukatil b. Süleyman” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, s. 134-136, İstanbul 2006.
- _____, *Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'an'ı Te'vil Yöntemi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1999 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uludağ, Süleyman, *Fahrettin Razi Hayatı-Fikirleri-Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Veysi Ünverdi, “Mutezile’de Peygamberlerin İsmeti”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2015, s. 71-111.
- Yavuz, Yusuf Şevki “Fahreddin er-Râzî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, s. 89-95, İstanbul 1995.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım, Cilt 1-10, İstanbul 1992.
- Yıldız, Faruk, *Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin (224-310/838-923) Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk Adlı Eserine Göre İslam Tarihi Kronolojisi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2015 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yiğit, İsmail “Mevali”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, s. 424-426, Ankara 2004.
- Yolcu, Mehmet, “Ebu Zuheyr Muhammed İzzet Derveze Hayatı, Mücadelesi ve Başlıca Eserleri”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Güz 2013, s. 61-99.

Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke’de* (Çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel), A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara 1986, s. 110-112.

Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* (Çev. Ahmed Naim ve Kâmil Miras), DİB Yayınları, İstanbul 2018, Cilt 1-9.

_____, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (Çev. Kâmil Miras), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 1-12, Ankara 1972, Hadis No. 227.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Sibel SAVAŞ
 Doğum Tarihi : 01.01.1980.
 Doğum Yeri : Akşehir/Konya
 Adres : Mevlana Mah. 3560. Cad. No: 11/9 Kocasinan-Kayseri
 Telefon : 0 505 252 49 35
 E-posta : savassibel42@gmail.com.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2002
Lise	SSK Sağlık Meslek Lisesi- Ankara	1997
Ortaokul	Yunak Ortaokulu -Konya	1993
İlkokul	Ulu Önder İlkokulu -Eskişehir	1990

İŞ DENEYİMİ

2006-Hâlen	DİB Kayseri Kocasinan Firdevs Akın Kur'an Kursu Öğreticiliği
2011	Almanya Hannover Din Hizmetleri Ataşeliği DİB Yurt Dışı görevi
2005-2006	Sağlık Bakanlığı Dr. Vedat Ali Öztürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi
1998-2005	Kayseri SSK Bölge Hastanesi